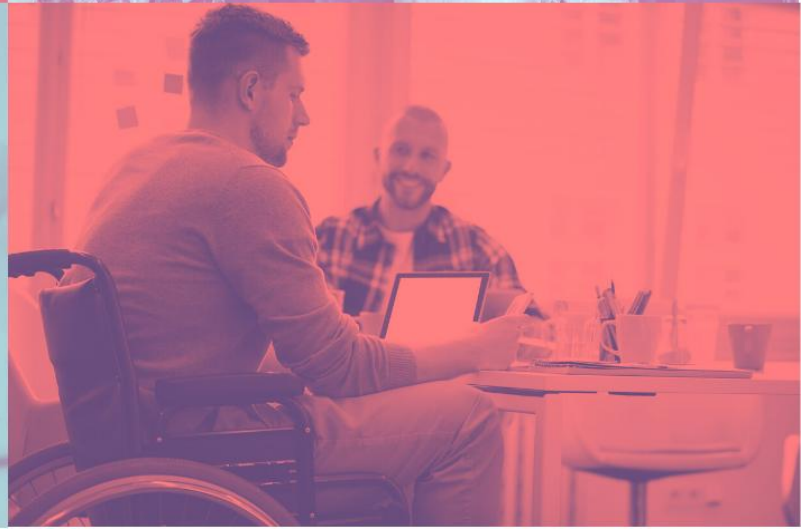

Ocena wpływu RPO WZ 2014-2020 w zakresie włączenia społecznego w regionie

Raport cząstkowy z II modułu badania ewaluacyjnego

Ocena wpływu RPO WZ 2014- w zakresie włączenia społecznego w regionie

Raport cząstkowy z II modułu badania ewaluacyjnego

Zamawiający:

Województwo Zachodniopomorskie, Urząd Marszałkowski Województwa
Zachodniopomorskiego w Szczecinie

Wykonawca:

Konsorcjum firm: Piotr Fuchs Smart Research oraz IDEA Instytut sp. z o.o.

Zespół w składzie:

Stanisław Bienias, Piotr Fuchs, Katarzyna Hermann-Pawłowska, Sabina Kasoń, Maciej
Kolczyński, Zofia Rutkowska, Paulina Skórska, Elżbieta Stosio-Sielach, Piotr Stronkowski

Poznań/Warszawa, czerwiec 2021 r.

Spis treści

Wykaz skrótów	5
1 Wprowadzenie	8
1.1. Uzasadnienie realizacji badania. Możliwości wykorzystania wyników badania	8
1.2. Cele badania	9
1.3. Zakres badania	9
1.4. Kryteria ewaluacyjne	9
1.5. Pytania badawcze	10
1.6. Koncepcja badania	11
2 Metodologia badania	13
3 Postęp we wdrażaniu interwencji w obszarze włączenia społecznego	15
4 Ocena trafności interwencji	23
4.1 Zmiany w alokacji – zmiany priorytetów	23
4.2 Zróżnicowanie terytorialne wsparcia	26
4.3 Trafność wsparcia ze względu na grupy docelowe	37
4.4 Główne wnioski	45
5 Aktywność jednostek samorządu terytorialnego w aplikowaniu o środki w obszarze włączenia społecznego	45
6 Ocena efektów w obszarze aktywnej integracji i ekonomii społecznej	51
6.1 Założenia interwencji	51
6.2 Stopień osiągnięcia celów RPO	59
6.2.1 Podjęcie pracy	59
6.2.2 Jakość pracy	65
6.2.3 Sytuacja osób niepracujących	66
6.3 Inne efekty projektów, związane z zatrudnieniem	68
6.4 Liczba i trwałość miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych ...	71
6.5 Efekty społeczne projektów	74

6.6	Czynniki wpływające na osiągnięte efekty	75
6.6.1	Diagnoza potrzeb, indywidualizacja wsparcia.....	75
6.6.2	Integracja usług	81
6.6.3	Motywacja do uczestnictwa w projekcie i podjęcia pracy.....	83
6.6.4	COVID-19	83
6.7	Wpływ i skala osiąganych efektów.....	84
7	Ocena efektów w obszarze usług społecznych	87
7.1	Założenia interwencji	87
7.2	Stopień osiągnięcia celów RPO	89
7.2.1	Wsparcie rodziny i pieczy zastępczej	90
7.2.2	Usługi asystenckie, opiekuńcze i mieszkania wspomagane.....	99
7.2.3	Ogólna ocena projektów w zakresie usług społecznych	104
7.2.4	Poprawa dostępu do usług.....	105
7.2.5	Trwałość efektów projektów.....	107
7.2.6	Wpływ interwencji	109
7.3	Czynniki wpływające na osiągnięte efekty	110
7.3.1	Diagnoza potrzeb i indywidualizacja wsparcia	110
7.3.2	Współpraca z partnerami	113
7.3.3	Doświadczenie beneficjenta w zakresie realizacji podobnych projektów.....	115
8	Ocena efektów w obszarze rewitalizacji.....	117
8.1	Założenia interwencji	117
8.2	Stopień osiągnięcia celów RPO	121
8.3	Inne efekty projektów	125
8.4	Czynniki wpływające na osiągnięte efekty	125
8.4.1	Czynniki mające pozytywny wpływ na osiągnięte efekty	127
8.4.2	Czynniki mające negatywny wpływ na osiągnięte efekty	127
8.5	Podsumowanie	128
9	Studia przypadku.....	130
9.1	Nazwa projektu: „Dziecięca Radość”	130
9.1.1	Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu	130
9.1.2	Opis działań podjętych w ramach projektu.....	131
9.1.3	Przygotowanie i realizacja projektu	132

9.1.4	Efekty realizacji projektu	133
9.1.5	Czynniki wpływające na realizację projektu.....	134
9.1.6	Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO	136
9.1.7	Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje	136
9.2	Nazwa projektu: „Cztery kąty na trzeci wiek”	137
9.2.1	Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu	137
9.2.2	Opis działań podjętych w ramach projektu.....	137
9.2.3	Przygotowanie i realizacja projektu	138
9.2.4	Efekty realizacji projektu	141
9.2.5	Czynniki wpływające na realizację projektu.....	143
9.2.6	Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO	145
9.2.7	Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje	145
9.3	Nazwa projektu: „Powstanie Domu Dziennego Pobytu i Środowiskowego Domu Samopomocy (ŚDS)”	147
9.3.1	Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu	147
9.3.2	Opis działań podjętych w ramach projektu.....	148
9.3.3	Przygotowanie i realizacja projektu	149
9.3.4	Efekty realizacji projektu	151
9.3.5	Czynniki wpływające na realizację projektu.....	153
9.3.6	Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO	154
9.3.7	Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje	155
9.4	Nazwa projektu: „Modernizacja dworca kolejowego w Choszczynie jako platformy organizacji społecznych”	157
9.4.1	Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu	157
9.4.2	Opis działań podjętych w ramach projektu.....	158
9.4.3	Efekty realizacji projektu	161
9.4.4	Czynniki wpływające na realizację projektu.....	162
9.4.5	Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO	163
9.4.6	Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje	165

10	Wnioski z analizy skupień uczestników projektów	167
	Spis wykresów	176
	Spis tabel	179

Wykaz skrótów

APOR	Analiza porównawcza obszarów regionu
AS	Analiza skupień
BAEL	Badanie Aktywności Ekonomicznej Ludności
CATI	<i>Computer-Assisted Telephone Interview</i> (Komputerowo wspomagany wywiad telefoniczny)
CAWI	<i>Computer-Assisted Web Interview</i> (Komputerowo wspomagany wywiad internetowy)
CIS	Centrum Integracji Społecznej
CS	<i>Case Study</i> (studium przypadku)
DPS	Dom Pomocy Społecznej
DS	Diagnoza Społeczna
EFRR	Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego
EFS	Europejski Fundusz Społeczny
ESS	Europejski Sondaż Społeczny
EU-SILC	European Union Statistics on Income and Living Conditions (Europejskie Badanie Warunków Życia Ludności)
GUS	Główny Urząd Statystyczny
HD	Human Development (Rozwój społeczny)
HDI	<i>Human Development Index</i> (Wskaźnik rozwoju społecznego)
IDI	<i>Individual in-Depth Interview</i> (Indywidualny wywiad pogłębiony)
IP	Instytucja Pośrednicząca dla Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014 – 2020
IZ	Instytucja Zarządzająca Regionalnym Program Operacyjnym Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020
JAP	Jakościowa Analiza Porównawcza
JST	Jednostka Samorządu Terytorialnego
KIS	Klub Integracji Społecznej
LHDI	<i>Local Human Development Index</i> (Lokalny Wskaźnik Rozwoju Społecznego)

MAPE	<i>Mean Absolute Percentage Error</i> (Średni absolutny błąd procentowy)
MOS	Młodzieżowy Ośrodek Socjoterapii
MOW	Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy
MRiPS	Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej
MSE	<i>Mean Squared Error</i> (Błąd średniokwadratowy)
NFZ	Narodowy Fundusz Zdrowia
NGO	Non – government organization (Organizacja pozarządowa)
NSP	Narodowy Spis Powszechny
NUTS	<i>Nomenclature of Territorial Units for Statistics</i> (Klasyfikacja Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych)
OP	Oś Priorytetowa
OPS	Ośrodek Pomocy Społecznej
OWES	Ośrodek Wsparcia Ekonomii Społecznej
OZPS	Ocena Zasobów Pomocy Społecznej
PCPR	Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie
PES	Podmiot ekonomii społecznej
PGR	Państwowe gospodarstwo rolne
PI	Priorytet Inwestycyjny
POZ	Podstawowa Opieka Zdrowotna
PS	Przedsiębiorstwo społeczne
PUP	Powiatowy Urząd Pracy
QCA	Qualitative Comparative Analysis (Jakościowa analiza porównawcza)
RMSE	Root Mean Square Error (Pierwiastek błędu)
ROPS	Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej
RPO WZ	Regionalny Program Operacyjny Województwa Zachodniopomorskiego 2014 - 2020
SES	<i>Simple Exponential Smoothing</i> (Proste wygładzenie wykładnicze)
SL2014	Aplikacja główna Centralnego Systemu Teleinformatycznego
SOF	Sprawozdanie z działalności fundacji, stowarzyszeń i podobnych organizacji społecznych
SOPZ	Szczegółowy Opis Przedmiotu Zamówienia
SSW	Specjalna Strefa Włączenia
SZOOP	Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego

	Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020
ŚDS	Środowiskowy Dom Samopomocy
TBE	<i>Theory – Based Evaluation</i> (Ewaluacja oparta na teorii)
TDI	<i>Telephone in-Depth Interview</i> (Telefoniczny wywiad pogłębiony)
UE	Unia Europejska
UMWZ	Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego w Szczecinie
WRiSPZ-P	Sprawozdanie z realizacji zadań w zakresie Wsparcia Rodziny i Systemu Pieczy Zastępczej (dla powiatu)
WTZ	Warsztaty Terapii Zajęciowej
WUP	Wojewódzki Urząd Pracy w Szczecinie
ZAZ	Zakład Aktywności Zawodowej
ZUW	Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki

1 Wprowadzenie

1.1. Uzasadnienie realizacji badania. Możliwości wykorzystania wyników badania

Realizacja badania dostarczy możliwie szerokich i precyzyjnych diagnoz, ocen i prognoz w obszarze polityki społecznej, które będą mogły zostać wykorzystane przez Samorząd Województwa Zachodniopomorskiego oraz innych aktorów regionalnej i lokalnej polityki społecznej (np. gminy, powiaty, organizacje pozarządowe) m.in. do:

opracowania/uszczegółowienia/aktualizacji programów wojewódzkich oraz lokalnych programów i strategii społecznych, w tym m.in. Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2021-2027; Programu wdrażającego „Politykę kapitału oraz spójności społecznej województwa zachodniopomorskiego”; Programu Region dla rodziny; Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej; Programu Przeciwdziałania Przemocy w rodzinie; lokalnych programów i strategii społecznych.

Wyniki diagnozy przeprowadzonej w ramach badania (w oparciu o dane wtórne, ale także dane pierwotne, pochodzące z różnych źródeł) będą mogły zostać wykorzystane przede wszystkim do sporządzenia części diagnostycznej programów, zaś wyniki ewaluacji (oceny polityki społecznej w województwie zachodniopomorskim, w tym oceny RPO WZ 2014-2020) oraz sporządzone prognozy/scenariusze rozwoju będą mogły zostać wykorzystane do sporządzenia ich części operacyjnej oraz budżetowej.

Rzetelna realizacja kompleksowego badania społecznego o funkcji diagnostycznej, ewaluacyjnej i prognostycznej umożliwi zatem kluczowym aktorom regionalnej i lokalnej polityki społecznej, w tym w szczególności Urzędowi Marszałkowskiemu Województwa Zachodniopomorskiego prowadzenie racjonalnej, opartej na dowodach (*evidence-based*) dostarczonych wskutek realizacji badania, polityki społecznej¹.

Realizacja badania pozwoli także na zrealizowanie przez Instytucję Zarządzającą RPO WZ 2014-2020 obowiązku oszacowania wpływu interwencji na poziomie osi priorytetowych określonym w art. 56 ust. 3 Rozporządzenia Ogólnego oraz w Wytycznych w zakresie ewaluacji polityki spójności 2014-2020 oraz monitorowania postępu rzeczowego realizacji programów operacyjnych 2014-2020. Zaplanowane jest **oszacowanie wpływu RPO WZ 2014-2020 w zakresie włączenia społecznego**.

---

¹ Zob. B. Head, *Evidence-based policy: principles and requirements*, 2010 [Link do artykułu](#) [dostęp 12.05.2020 r.]

1.2. Cele badania

Głównym celem badania ewaluacyjnego jest:

Określenie i ocena wpływu realizacji RPO WZ 2014-2020 na poziom włączenia społecznego;

Cele szczegółowe badania to:

Określenie oddziaływania RPO WZ 2014-2020 na:

- Podniesienie poziomu aktywności zawodowej, w tym wzrost zatrudnienia,
- Przeciwdziałanie ubóstwu,
- Wspieranie rozwoju przedsiębiorstw społecznych,
- Zapewnienie dostępu do wysokiej jakości usług społecznych i zdrowotnych, w szczególności usług na rzecz rodziny.

1.3. Zakres badania

Zakres terytorialny badania: województwo zachodniopomorskie.

Zakres przedmiotowy badania (główne grupy objęte badaniem):

- przedstawiciele samorządu województwa odpowiedzialni za prowadzenie polityki społecznej oraz tworzenie i realizację RPO WZ 2014-2020,
- uczestnicy analizowanych w ramach niniejszego badania projektów realizowanych w ramach RPO WZ 2014-2020 oraz osoby korzystające z efektów ich realizacji,
- przedstawiciele projektodawców – instytucji realizujących ewaluowane projekty,
- eksperci w zakresie polityki społecznej, w tym posiadający wiedzę o województwie zachodniopomorskim i doświadczenie badawcze w zakresie realizacji badań i analiz na Pomorzu Zachodnim.

Zakres problemowy badania został ustrukturyzowany poprzez jego podział na 3 zasadnicze moduły badania. Niniejszy raport stanowi realizację modułu II badania:

1. **Moduł II – Ewaluacja skuteczności, efektywności i wpływu RPO WZ 2014-2020,** zwłaszcza osi priorytetowych VII – Włączenie społeczne oraz IX – Infrastruktura społeczna (Pi 9a oraz 9b) – w ramach tego modułu badania przeprowadzona została pogłębiona ocena wybranych zagadnień związanych z realizacją RPO WZ 2014-2020 w kontekście włączenia i rozwoju społecznego regionu. Poddane badaniom obszary koncentrowały się na zarządzaniu realizacją interwencji, diagnozie i analizie problemów pojawiających się w ich trakcie oraz poszukiwaniu możliwości ich rozwiązania. Ponadto badanie zawiera analizę założonych celów i ocenę efektów dla działań zrealizowanych w ramach OP7 i OP 9 RPO WZ 2014-2020.

1.4. Kryteria ewaluacyjne

W części ewaluacyjnej badania zastosowane zostały następujące kryteria ewaluacyjne:

- **skuteczność** – kryterium to pozwoliło ocenić efekty w obszarze włączenia społecznego w kontekście realizacji zakładanych celów (czy zostało osiągnięte to, co zostało zaplanowane), skuteczność użytych metod, instytucji oraz wpływ czynników zewnętrznych na uzyskane efekty,

- **trafność** rozumiana jako stopień dopasowania interwencji do potrzeb środowisk, do których były te interwencje kierowane,
- **użyteczność** – kryterium to pozwoli ocenić w jakim stopniu zidentyfikowane na etapie projektowania interwencji priorytety oraz uzyskane efekty są aktualne w kontekście obecnych trendów i wyzwań społecznych.

1.5. Pytania badawcze

Poniżej przedstawiono listę pytań badawczych dla Modułu II – Ewaluacja skuteczności, efektywności i wpływu RPO WZ 2014-2020, na które Wykonawca odpowiedział w niniejszym raporcie z badania.

1. W jaki sposób realizacja poszczególnych działań RPO WZ 2014-2020 wpłynęła na włączenie społeczne, w szczególności na realizację celów:
  - a) aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym zwiększająca ich zatrudnienie;
  - b) wzrost poziomu zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej;
  - c) zwiększenie dostępności usług społecznych, w szczególności usług środowiskowych, opiekuńczych oraz usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej, dla osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym;
  - d) zwiększenie dostępności usług zdrowotnych w szczególności dla osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym;
  - e) promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.
- 1.1. Jakie były założenia Programu? Czy te wyjściowe założenia uległy zmianie w okresie realizacji Programu?
- 1.2. W jakim stopniu osiągnięte zostały zakładane cele/ rezultaty działań zrealizowanych w ramach OP7 i OP 9 RPO WZ 2014-2020?
- 1.3. Jakie efekty zostały osiągnięte dzięki realizacji RPO WZ 2014-2020 w sferze integracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym?
- 1.4. W jakim stopniu wsparcie było dopasowywane do indywidualnych potrzeb uczestników projektu? W jaki sposób zapewniana jest jakość wsparcia?
- 1.5. Jakie efekty zostały osiągnięte dzięki realizacji RPO WZ 2014-2020 u uczestników projektów w obszarze usług społecznych (odbiorców usług społecznych)?
- 1.6. Jakie efekty zostały osiągnięte dzięki realizacji RPO WZ 2014-2020 w obszarze zwiększania dostępu do usług społecznych?
- 1.7. Jakie efekty zostały osiągnięte dzięki realizacji RPO WZ 2014-2020 w ramach reintegracji społecznej i zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem – uczestników projektów OWES w obszarze ekonomii społecznej?

- 1.8. Jakie efekty w zakresie obszaru włączenia społecznego zostały osiągnięte dzięki realizacji RPO WZ 2014-2020 w obszarze rewitalizacji?
- 1.9. W jakim stopniu w ramach realizowanych w RPO WZ 2014-2020 projektów zapewniana była koordynacja i komplementarność wsparcia w PI 9i z innymi obszarami interwencji, w tym szczególnie z PI 9iv (wsparcie usług społecznych) oraz PI 9b (rewitalizacja), a także z PI 9v (ekonomia społeczna) – szczególnie w zakresie koordynacji działań podmiotów ekonomii społecznej o charakterze reintegracyjnym i OWES?
- 1.10. W jakim stopniu projekty realizowane/ współrealizowane przez Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej w Szczecinie pozwalają na realizację funkcji koordynującej w poszczególnych obszarach?
- 1.11. Jakie są przyczyny „sukcesu” bądź „porażki” objętych badaniem działań RPO WZ 2014-2020? Co nie zadziało i dlaczego?
- 1.12. Na jakich problemach społecznych/na jakich kategoriach osób zagrożonych wykluczeniem społecznym skoncentrowana była interwencja w ramach Programu?
- 1.13. W jakim stopniu terytorialny rozkład realizowanych projektów pokrywa się z „mapą” problemów społecznych województwa zachodniopomorskiego?
- 1.14. W których obszarach nadal występują problemy, pomimo ukierunkowania interwencji?

1.6. Koncepcja badania

Wobec braku praktycznej możliwości zrealizowania badań kontrfaktycznych, zrealizowana zostanie **ewaluacja wpływu oparta na teorii** (*theory based impact evaluation*). Podejście to zorientowane jest przede wszystkim na wyjaśnienie (wskazanie mechanizmów), w jaki sposób program prowadzi do wystąpienia efektów (zamierzonych lub niezamierzonych) oraz jak na te efekty wpływają inne czynniki, poza analizowaną interwencją².

Zastosowanie tego podejścia wymaga w pierwszej kolejności odtworzenia teorii programu/interwencji. Ten etap ewaluacji RPO WZ 2014-2020 został już przeprowadzony na etapie przygotowywania raportu metodologicznego.

Odtworzenie teorii programu nastąpiło poprzez analizę dokumentów programowych (RPO WZ 2014-2020, Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych RPO WZ 2014-2020, dokumentacja konkursowa dla konkursów, w których wyłonione zostały projekty poddane analizie) odnoszących się do obszaru tematycznego ewaluacji. Na tej podstawie powstały modele logiczne, które wyjaśniają, w jaki sposób prowadzone działania powinny przełożyć się na zaplanowane produkty, a te na rezultaty. Teoria programu składa się z modelu logicznego

---

² M. Kocór, B. Worek, Porównawcza analiza jakościowa w ewaluacji wpływu opartej na teorii [w:] Ewaluacja oparta na teorii w złożonym otoczeniu społeczno-ekonomicznym, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2017

programu (czyli graficznej prezentacji zależności pomiędzy problemami, działaniami, produktami, rezultatami i oddziaływaniem), a także elementów takich jak:

- Założenia wstępne, na bazie których sformułowano związki przyczynowo-skutkowe pomiędzy działaniami, produktami, rezultatami,
- Warunki, które muszą być spełnione, aby założenia mogły faktycznie być zrealizowane,
- Czynniki zewnętrzne - które mogą wpływać na osiągnięte efekty,
- Mechanizmy – czyli wyjaśnienie, w jaki sposób podejmowane działania przełożą się na planowane efekty.

W teorii programu uwzględniona została także specyfika województwa zachodniopomorskiego (np. specyficzne dla województwa zachodniopomorskiego zjawiska społeczne).

Zarówno do weryfikacji/pogłębienia/oceny teorii programu, jak i do oszacowania jego efektów i jakości realizowanego wsparcia zastosowane zostały metody i techniki badawcze o charakterze jakościowym i ilościowym. Zrealizowane zostaną wywiady/ankiety z uczestnikami projektów, projektodawcami oraz przedstawicielami IZ RPO WZ 2014-2020 odpowiedzialnymi za opracowanie Programu i jego wdrożenie.

2 Metodologia badania

Szczegółowa metodologia badania została przedstawiona w raporcie metodologicznym. W tym miejscu przedstawiono podstawowe informacje o zrealizowanych metodach badawczych.

Badanie bazowało na trzech podstawowych źródłach danych:

- Analizie danych zastanych
- Badaniach jakościowych,
- Badaniach ilościowych.

Analiza danych zastanych, na potrzeby modułu II badania, koncentrowała się przede wszystkim na:

- analizie dokumentów strategicznych i programowych, w tym w szczególności dotyczących RPO WZ i wdrażania programu,
- analizie informacji o projektach: baz danych projektów, uczestników projektów, informacji o osiągniętych wskaźnikach, informacji o projektach zawartych w dostępnych bazach,
- analizie literatury przedmiotu, dostępnych badań i analiz.

Badania jakościowe polegały przede wszystkim na realizacji wywiadów indywidualnych. Bezpośrednio na potrzeby modułu II badania przeprowadzono wywiady przedstawione w poniższej tabeli. Dodatkowo wykorzystano wyniki badań jakościowych przeprowadzonych na potrzeby modułu I.

Tabela 1. Liczba zrealizowanych wywiadów jakościowych

Grupa respondentów	Założenia doboru próby	Minimalna liczba wywiadów
Przedstawiciele instytucji regionalnych	Respondenci byli dobrani celowo, ze względu na zakres podejmowanych obowiązków, swoją wiedzę i doświadczenie. W wywiadach uczestniczyli przedstawiciele kadry zarządzającej lub najbardziej doświadczeni pracownicy kluczowych instytucji zaangażowanych we wdrażanie RPO: UM, WUP, ROPS.	4
Projektodawcy	Projektodawcy do wywiadów zostali dobrani z uwzględnieniem różnicowań ze względu na Działanie RPO WZ. Ponadto, przy rekrutacji respondentów do badania Wykonawca zwracał uwagę na zróżnicowanie respondentów ze względu na status prawny (instytucja prywatna / publiczna) i rozkład terytorialny (obszary, w których realizowane były projekty).	21 wywiadów ogółem, w tym: 7.1 – 7 7.2 – 2 7.3/7.4 – 2 7.6 – 5 9.2 – 2

Grupa respondentów	Założenia doboru próby	Minimalna liczba wywiadów
		9.3 – 3
Uczestnicy projektów	Uczestnicy projektów byli również dobrani celowo, z uwzględnieniem podziału na działania dla Osi Priorytetowej 7. W przypadku Osi Priorytetowej 9, ze względu na specyfikę działań, nie mieliśmy do czynienia z uczestnikami projektów.	24 wywiady ogółem, w tym: 7.1 – 6 7.2 – 4 7.3/7.4 – 8 (4 uczestników indywidualnych, 4 uczestników instytucjonalnych) 7.6 – 6

Źródło: Opracowanie własne

Badanie ilościowe zostało podzielone na dwie części:

- CAWI beneficjenci,
- CATI uczestnicy projektów.

CAWI BENEFICJENCI

Ankieta została przesłana do populacji 171 unikalnych adresów e-mail beneficjentów. Otrzymano odpowiedzi od n=97 respondentów. Dodatkowo do 53 respondentów, których projekty były realizowane w zakresie rewitalizacji skierowano krótką ankietę dot. aspektów specyficznych dla ich projektów. Otrzymano odpowiedzi od n=28 respondentów, które zostały zanalizowane jakościowo (ze względu na niską liczebność operatu). W trakcie badania stosowano zarówno monit e-mailowy, jak i telefoniczny.

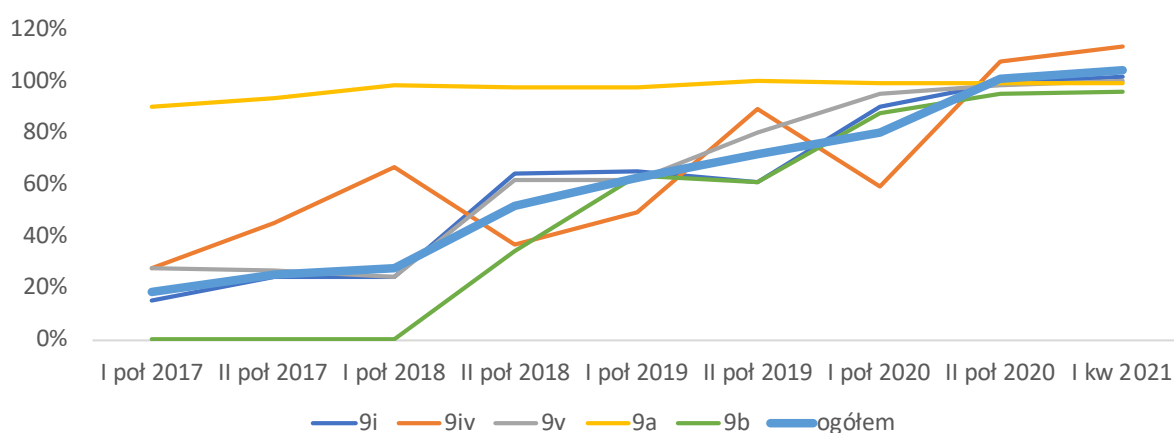
CATI UCZESTNICZY.

Zgodnie z założeniami z oferty i raportu metodologicznego badanie miało być zrealizowane w trybie CAWI, a osiągnięta minimalna liczba wywiadów efektywnych miała wynieść łącznie 380. Mając na względzie jak najlepszą jakość badania i rzetelność uzyskanych wyników, zrealizowano badanie telefonicznie (CATI). Było to uzasadnione przede wszystkim specyfiką grupy docelowej. Ponadto znacząco zwiększono próbę badania, uzyskując odpowiedzi od n=1000 uczestników. Zostały przygotowane dwie odrębne ankiety, dostosowane do specyfiki wsparcia - dla uczestników PI 9i i 9v (n=500) oraz PI 9iv (n=500). Zestaw pytań filtrujących pozwalał odpowiadać uczestnikom co do typu wsparcia, które było im specyficznie oferowane.

3 Postęp we wdrażaniu interwencji w obszarze włączenia społecznego

Dotychczasowy postęp w realizacji programu w obszarze włączenia społecznego nie budzi większych obaw o osiągnięcie założonych rezultatów. Średnio dla całego obszaru włączenia społecznego, na koniec I kwartału 2021 r., podpisano umowy na 104% wartości środków (wkładu UE). Poziom kontraktacji dla wszystkich prawie PI jest blisko lub przekroczył 100%. W 2020 r. przyspieszyła kontraktacja dla PI 9b (rewitalizacja). W II połowie 2020 r. zwiększono również istotnie wartość kontraktacji dla PI 9iv (usług społeczne), co wynika przede wszystkim z zakontraktowania projektów o znaczącej wartości w Działaniu 7.6 (Usługi społeczne) oraz w rozpoczęciem kontraktowania Działania 7.7 (Programy wczesnego wykrywania wad rozwojowych i rehabilitacji dzieci z niepełnosprawnościami oraz zagrożonych niepełnosprawnością). Postęp w kontraktacji przedstawiono na wykresie 1. Zmiany w poziomie kontraktacji wynikają ze zmniejszania lub zwiększania alokacji. Dotyczy to szczególnie PI 9iv, w przypadku którego kilka razy zwiększano alokacje, co za każdym razem prowadziło do zmniejszenia poziomu kontraktacji (wartość podpisanych umów o dofinansowanie odnoszono do większej alokacji).

Wykres 1. Postęp w kontraktacji projektów dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI.

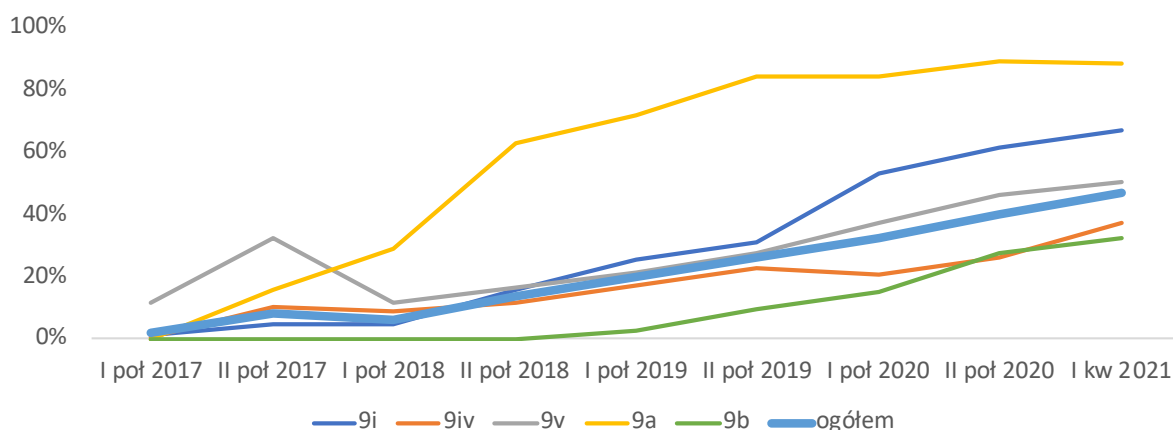

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ. Obliczenia dla wkładu UE.

Na koniec I kwartału 2021 r. poziom wydatkowania środków dla obszaru włączenie społeczne osiągnął poziom 47%. Poziom wydatkowania jest relatywnie wysoki dla PI 9a, w ramach którego przede wszystkim są wspierane jednostki reintegracji społeczno-zawodowej. Na koniec I kwartału 2021 r. osiągnął 89%. Stosunkowo wysoki jest również poziom wydatkowania dla PI 9i (aktywna integracja). Osiągnął on poziom 67%. Dla pozostałych PI waha się od 32% dla rewitalizacji (PI 9b) do 51% dla ekonomii społecznej (PI 9v). Najniższy poziom wydatkowania w obszarze rewitalizacji wynika z opóźnień w uruchamianiu interwencji w tym obszarze. Zmiany w poziomie wydatkowania przedstawiono na wykresie 2.

Wykres 2. Postęp w wydatkowaniu środków dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI.

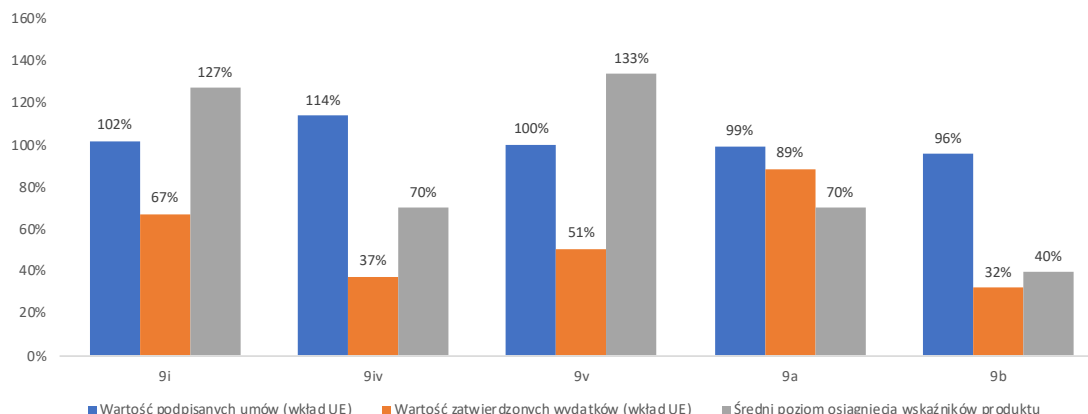
Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ. Obliczenia dla wkładu UE.

Postęp rzeczowy w niemal wszystkich PI wyprzedza postęp w wydatkowaniu. Średni poziom osiągnięcia wartości docelowej wskaźników (w przypadku EFS wskaźników produktu) w I kwartale 2021 r. wyniósł 92%³.

Dla większości PI średni poziom osiągnięcia wartości docelowych wskaźników (dla EFS wskaźników produktu) przewyższa poziom wartości poniesionych wydatków. Najbardziej jest to widoczne w aktywnej integracji i ekonomii społecznej. W przypadku PI 9iv (usługi społeczne) średni poziom osiągniętej wartości docelowej wskaźników obliczono tylko dla wskaźników dotyczących usług społecznych. Z obliczeń wyłączone wskaźniki dla usług zdrowotnych, które cały czas mają wartości zerowe, a które nie są przedmiotem ewaluacji.

³ Bez wskaźników dla usług zdrowotnych w PI 9iv

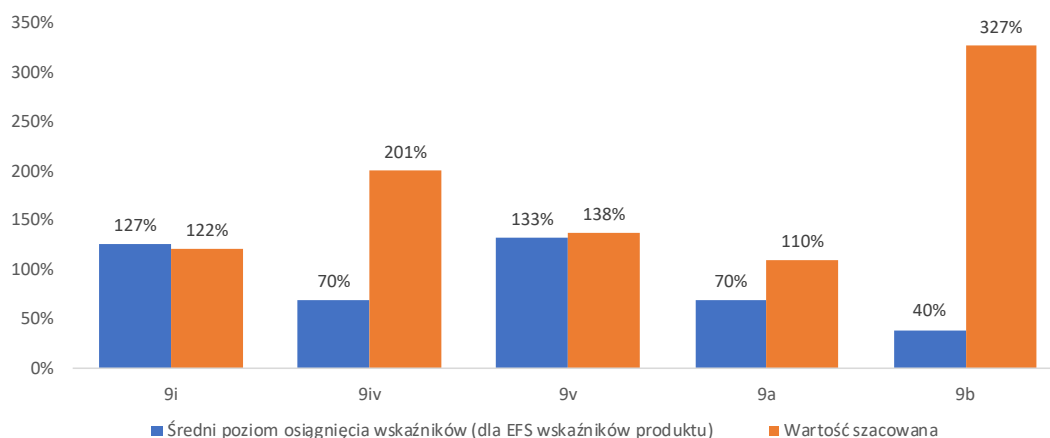
Wykres 3. Postęp finansowy i rzeczowy dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI w I kw. 2021 r.

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ

Szacowany poziom osiągnięcia wskaźników, na podstawie wniosków o dofinansowanie, pokazuje brak zagrożenia dla osiągnięcia wartości docelowych. Dla całego obszaru włączenia społecznego szacowany na podstawie wniosków o dofinansowanie poziom osiągnięcia wskaźników, według stanu na koniec I kwartału 2021 r., wyniósł 184%⁴. Dla prawie wszystkich PI przewiduje się średnio osiągnięcie, a nawet znaczące przekroczenie zakładanych wskaźników. Dla PI 9b nawet trzykrotnie.

Wykres 4. Średni poziom osiągnięcia wartości docelowej wskaźników na koniec I połowy 2020 r. i szacowany na podstawie wniosków o dofinansowanie średni poziom osiągnięcia wartości docelowych wskaźników

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ

⁴ Bez wskaźników dla usług zdrowotnych w PI 9iv

W poniższej tabeli przedstawiono poziom osiągnięcia poszczególnych wskaźników produktu i rezultatu oraz wartość szacunkową, zarówno w wartościach jak i według poziomu osiągnięcia wartości docelowej. Jak wynika z poniższej, szczegółowej tabeli, w większości wskaźników nie ma ryzyka nieosiągnięcia wartości docelowej. Jedynym obszarem, w którym wskaźniki są na relatywnie niskim poziomie są usługi zdrowotne. Obszar ten jednak nie jest przedmiotem niniejszej ewaluacji.

Warto jednak krótko omówić poszczególne działania, wskazując na podstawie wskaźników na szczególnie interesujące kwestie:

- PI 9i (aktywna integracja) – wyraźnie widoczny jest większy udział niż zakładano w projektach osób z niepełnosprawnościami. Może to wskazywać na duże zainteresowanie tych osób wsparciem.
- PI 9iv (usługi społeczne) – przewiduje się ponad trzykrotne przekroczenie dla wskaźnika liczba miejsc świadczenia usług społecznych, istniejących po zakończeniu programu. Taka wysoka szacowana wartość wskaźnika wynika z przyjęcia stosunkowo szerokiej definicji produktu, która obejmuje nie tylko fizyczne miejsca świadczenia usług, ale również m.in. osoby przygotowane do świadczenia usług, rodziny zastępcze itd.
- PI 9v (ekonomia społeczna) – przewiduje się prawie dwukrotne przekroczenie wskaźnika dotyczącego liczby wspartych podmiotów ekonomii społecznej. Jest to wynik silnej orientacji OWES na wspieranie szeroko rozumianych podmiotów ekonomii społecznej (głównie organizacji pozarządowych). Przewiduje się również prawie półtorakrotne przekroczenie wskaźnika dotyczącego planowanych do utworzenia liczby miejsc pracy. Przy czym około połowy tych miejsc pracy planuje się otworzyć bez bezpośredniego wsparcia ze środków EFS.
- PI 9a (wsparcie jednostek reintegracyjnych) – łącznie planuje się wsparcie 11 jednostek reintegracyjnych, co przekroczy zakładaną wartość docelową.
- PI 9b – planuje się znaczące przekroczenie powierzchni obszarów objętych rewitalizacją.

Tabela 2. Stan osiągnięcia wskaźników dla obszaru włączenie społeczne na koniec III kwartału 2020 r.

PI	Wskaźnik	Wartość aktualna w I kw 2021	wartość szacowana w I kw 2021	Wartość docelowa	Stożenie osiągnięcia - wartość aktualna	Stożenie osiągnięcia - wartość szacowana w I kw 2021
09i	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych	10 019	10 563	10 050	100%	105%

PI	Wskaźnik	Wartość aktualna w I kw 2021	wartość szacowana w I kw 2021	Wartość docelowa	Stopień osiągnięcia - wartość aktualna	Stopień osiągnięcia - wartość szacowana w I kw 2021
	wsparciem w programie					
09i	Liczba osób z niepełnosprawnościami objętych wsparciem w programie (C)	3 505	3 148	2 280	154%	138%
09i	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które uzyskały kwalifikacje lub nabyły kompetencje po opuszczeniu programu	20,68%		31%	67%	
09i	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym poszukujących pracy po opuszczeniu programu	49,80%		25%	199%	
09i	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	17,93%		15%	120%	
09iv	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami społecznymi świadczonymi w interesie ogólnym w programie	11 028	14 198	12 000	92%	137%
09iv	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych usługami zdrowotnymi w programie	0	0	2 627	0%	0%
09iv	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług społecznych istniejących po zakończeniu projektu	1 341	13 347	3 960	34%	339%

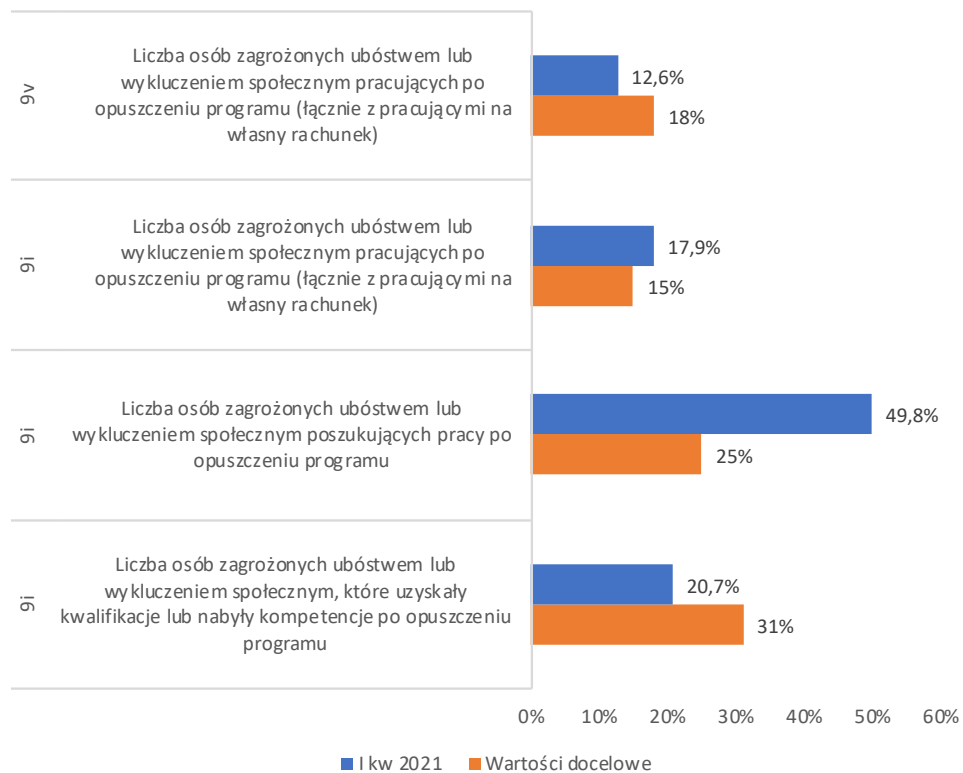
PI	Wskaźnik	Wartość aktualna w I kw 2021	wartość szacowana w I kw 2021	Wartość docelowa	Stopień osiągnięcia - wartość aktualna	Stopień osiągnięcia - wartość szacowana w I kw 2021
09iv	Liczba wspartych w programie miejsc świadczenia usług zdrowotnych istniejących po zakończeniu projektu	0	0	30	0%	0%
09iv	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	12 397	16 541	14 627	85%	128%
09v	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym objętych wsparciem w programie	3 326	2 784	3 640	91%	76%
09v	Liczba podmiotów ekonomii społecznej objętych wsparciem	1 159	1 163	600	193%	194%
09v	Liczba osób zagrożonych ubóstwem lub wykluczeniem społecznym pracujących po opuszczeniu programu (łącznie z pracującymi na własny rachunek)	12,60%		18%	70%	
09v	Liczba miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych	347	430	300	116%	143%
09a	Liczba wspartych obiektów, w których realizowane są usługi aktywizacji społeczno-zawodowej	7	11	10	70%	110%
09b	Powierzchnia obszarów objętych rewitalizacją	7	83	14,54	50%	535%
09b	Liczba obiektów infrastruktury zlokalizowanych na rewitalizowanych obszarach	47	209	160	29%	119%

Źródło: Dane UM WZ

Z punktu widzenia EFS istotny jest poziom osiągnięcia wskaźników rezultatu bezpośredniego. Są one miarą skuteczności interwencji. Ograniczeniem jest sposób szacowania tych wskaźników. Podstawą oszacowania odsetka (mianownika) jest bowiem liczba osób, które uczestniczyły we wsparciu, czyli w momencie obliczania wartości wskaźnika mogły jeszcze uczestniczyć w projekcie. A licznik uwzględnia tylko osoby, które ukończyły realizację projektu. W efekcie wartość wskaźnika cały czas rośnie, wraz z postępem w realizacji Programu. Pomimo jednak tej niedoskonałości metodologicznej warto jednak wskazać na kilka interesujących wniosków:

- Odsetek osób pracujących dla PI 9v (ekonomia społeczna) utrzymuje się na podobnym poziomie od II kwartału 2019 r. Jest on wyraźnie niższy od analogicznego wskaźnika dla PI 9i (aktywna integracja), choć wartości docelowe wskazują, że oczekiwano odwrotnej sytuacji. Różnica ta potwierdzi się również w badaniu uczestników projektów, o czym szerzej mowa w dalszej części raportu.
- Osiągnięto bardzo wysoki odsetek osób poszukujących pracy po zakończeniu udziału w projekcie. Wskaźnik ten wzbił się niemal do 50% uczestników. Warto dodać, że jeszcze na koniec 2019 r. wynosił on 10%. Zmiana ta może wynikać ze zmiany definicji wskaźnika. Początkowo jako poszukiwanie pracy traktowano rejestrację w urzędzie pracy jako osoba bezrobotna lub poszukująca pracy. Aktualnie, aby dana osoba mogła być zakwalifikowana jako poszukująca pracy, może podejmować różne działania. Nie jest wymagana rejestracja w urzędzie pracy. Wydaje się, że osiągnięta wartość wskaźnika może być zawyżona, biorąc pod uwagę wyniki badania przedstawione w rozdziale 6.
- Stale relatywnie niski jest odsetek osób, które nabyły kompetencje lub kwalifikacje po zakończeniu programu. Jest on o ok. 10 punktów procentowych niższy od wartości docelowej.

Wykres 5. Stopień osiągnięcia wskaźników rezultatu bezpośredniego w I kw. 2021

Źródło: Dane UM WZ

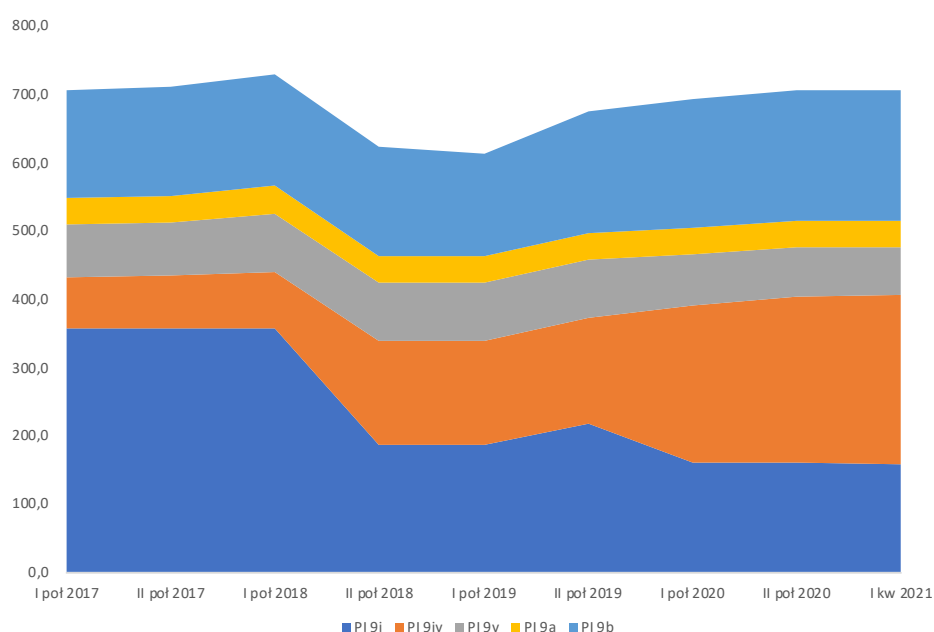
4 Ocena trafności interwencji

4.1 Zmiany w alokacji – zmiany priorytetów

Oceniając trafność interwencji warto wyjść od podziału środków finansowanych na poszczególne obszary interwencji. Pozwoli to na analizę, na ile program odpowiada na istniejące w województwie wyzwania.

W analizowanym okresie istotnie zmienił się rozkład środków pomiędzy poszczególnymi PI. Najważniejsze przesunięcie to zdecydowane zmniejszenie alokacji na aktywną integrację i znaczący wzrost alokacji na usługi społeczne. Alokację, liczoną w EUR, na PI 9i, czyli aktywną integrację, Instytucja Zarządzająca zmniejszyła o 59%. Natomiast prawie czterokrotnie IZ zwiększyła alokację na PI 9iv, czyli usługi społeczne. O 13% wzrosła alokacja na rewitalizację (PI 9b). O 15% została zmniejszona alokacja na ekonomię społeczną (PI 9v).

Wykres 6. Alokacja na obszar włączenia społecznego w PLN (w milionach).

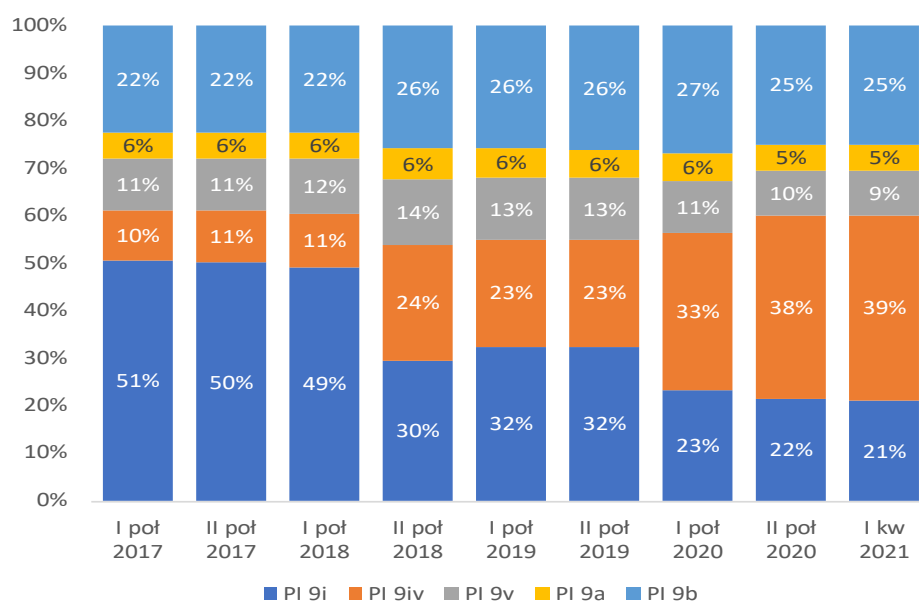

Źródło: Dane UM WZ

W efekcie zmieniła się również struktura alokacji. Na początku wdrażania interwencji główne obszary, z punktu widzenia alokacji, to była aktywna integracja, na którą planowano wydać ponad połowę środków przeznaczonych na włączenie społeczne (EFS i EFRR), rewitalizacja, na którą planowano wydać prawie jedną czwartą alokacji, a także ekonomia społeczna, na którą planowano wydać 11% alokacji. Na koniec I połowy roku 2020 r. na aktywną integrację planowano wydać już tylko 25% alokacji, natomiast głównym obszarem interwencji były usługi społeczne, na które ze środków EFS planowano wydać 39% alokacji, i rewitalizacja, na którą planowano wydać 25% alokacji.

Wykres 7. Struktura alokacji w obszar włączenia społecznego w podziale na PI

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ

Zmiany alokacji, w tym szczególnie przesunięcie pomiędzy aktywną integracją i usługami społecznymi następowało stopniowo i było efektem szeregu czynników. Z jednej strony w początkowej fazie realizacji Programu nie udało się zrealizować projektów OPS i PCPR w trybie pozakonkursowym. Wynikało to z warunku, wprowadzonego na żądanie KE, zgodnie z którym, aby mogły być realizowane projekty pozakonkursowe, musiały one objąć 100% placówek. Okazało się, że pomimo składanych deklaracji, tylko część OPS i PCPR złożyło projekty. Pomimo spotkań samorządu województwa z instytucjami lokalnymi, zachęt do składania projektów i propozycji różnych rozwiązań, część lokalnych instytucji pomocy społecznej nie zdecydowała się na złożenie wniosków o dofinansowanie.

W efekcie OPS i PCPR musiały startować w konkursach. I okazało się, że zainteresowanie konkursami nie jest zbyt duże wśród tych podmiotów. W Działaniu 7.1, w którym finansowane były projekty z zakresu aktywnej integracji, projektodawcami było 13 powiatów (na 21 powiatów i miast na prawach powiatów) i 29 gmin (na 113 gmin). Średnio podmioty te realizowały 1,2 projektu, co oznacza, że większość z nich realizowała jeden projekt, a pojedyncze jednostki dwa projekty. Szerzej kwestia aktywności jednostek samorządów terytorialnych w aplikowaniu o środki została omówiona w rozdziale 5.

Równocześnie zapotrzebowanie na projekty z zakresu usług społecznych okazało się zdecydowanie większe niż początkowo planowano. Dotyczy to szerokiego zakresu usługi: zarówno usług wsparcia rodziny, usług opiekuńczych, asystentury itd.

Jednym z czynników, wpływającym na wzrost popytu na usługi społeczne, w tym szczególnie usługi opiekuńcze, jest starzenie się populacji. Możliwe, że wpływ tutaj mają też zmieniające się wzorce i normy społeczne i coraz większe oczekiwania, że to sektor publiczny będzie

wspierał rodziny w świadczeniu usług opiekuńczych. Obrazuje to cytata z wywiadu z jednym z OPS.

To w naszym ośrodku to ewidentnie zauważamy, bo usługi opiekuńcze wzrastają w szalonym tempie. Widzimy, że młodzież nasza dziś wyemigrowała, zostają rodzice, dziadkowie, którymi nie ma się kto zająć. No jest to dla nas w tej chwili najbardziej bolący problem. Też duże koszty ponosimy na domy pomocy społecznej, bo jeżeli nie jesteśmy w stanie zapewnić usług opiekuńczych całodobowo i ta dana osoba nie jest w stanie funkcjonować w naszym środowisku, to te DPS-y nas jednak ratują, no ale to są duże koszty.

IDI, OPS

Zjawisko to pokazują również statystyki pomocy społecznej. Według danych GUS, dotyczących przyczyn korzystania z pomocy społecznej, pomiędzy 2014 a 2019 r. o 2% wzrosła liczba rodzin, korzystających z pomocy społecznej z tytułu długotrwałej lub ciężkiej choroby. W tym samym okresie liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu ubóstwa spadła o 38%, z powodu bezrobocia o 53%, niepełnosprawności o 16%, bezradności w sprawach opiekuńczych i wychowawczych o 45%⁵.

Popyt na usługi opiekuńcze dotyczy w szczególności usług środowiskowych, świadczonych w miejscu zamieszkania. Wynika to zapewne z jednej strony z przyjętych założeń RPO, zgodnie z którymi finansowanie usług świadczonych w formie instytucjonalnej było niedozwolone. Z drugiej strony duża część projektodawców odpowiada na rosnące zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze świadczone w miejscu zamieszkania.

Dlatego też zwiększana była alokacja na Działanie 7.6 (wsparcie usług społecznych). Wiązało się to jednak również z realizacją w tym Działaniu projektów samorządu województwa (czyli ROPS) w trybie pozakonkursowym. Przygotowanie projektów przez ROPS było odpowiedzią na niską aktywność w aplikowaniu o środki gmin i powiatów. Podjęto decyzję, że ROPS, na podstawie dostępnych badań i analiz, przygotowuje projekty o charakterze sieciowym, regionalnym, odpowiadające na zidentyfikowane potrzeby. ROPS zdiagnozował potrzeby szczególnie w obszarze pracy z rodziną, funkcjonowania systemu pieczy zastępczej oraz wsparcia rodzin z osobą zależną (zarówno niepełnosprawną, przewlekle chorą, jak też osób starszych, samotnych, ze względu na silne zjawisko „odwróconego euro sieroctwa”).

W efekcie w momencie realizacji badania ROPS realizował 5 projektów w Działaniu 7.6 o łącznej wartości 15 mln zł i był drugim największym projektodawcą w tym działaniu. Kwestia projektów ROPS została szerzej omówiona w rozdziale 7.

Pewne wątpliwości budzi jednak zmniejszanie alokacji na obszar aktywnej integracji.

Polska charakteryzuje się jednym z niższych poziomów aktywności zawodowej wśród krajów

---

⁵ Bank Danych Lokalnych, GUS

UE, a w województwie zachodniopomorskim poziom aktywności zawodowej jest niższy od średniej ogólnopolskiej. Zgodnie z raportem z modułu I badania, w 2019 r. w całym kraju aktywnych zawodowo było 77,1% mieszkańców w wieku produkcyjnym, zaś w województwie zachodniopomorskim 74,4% (różnica 2,7 pkt. proc. na niekorzyść województwa zachodniopomorskiego). I choć w ostatnich latach sytuacja na rynku pracy znacząco się poprawiła, co pokazuje m.in.: wzrost wskaźnika aktywności zawodowej osób w wieku produkcyjnym, spadek stóp bezrobocia i bezrobocia długotrwałego, spadek liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia, to jednak nadal istnieje szereg grup, charakteryzujących się niskim poziomem aktywności zawodowej. Dotyka to w szczególności osób starszych, osób o niższym poziomie wykształcenia, kobiet, osób z niepełnosprawnością.

Ograniczenie skali projektów z zakresu aktywnej integracji, łączących integrację społeczną z zawodową, redukuje możliwości oddziaływania samorządu województwa na ten obszar i poprawę sytuacji w tym zakresie. Jest to szczególnie istotne w kontekście prognozowanego spadku liczby osób w wieku produkcyjnym. Bez intensywnych działań na rzecz wzrostu poziomu aktywności zawodowej, spadek liczby osób w wieku produkcyjnym może stanowić coraz większą barierę dla gospodarki regionu i poziomu życia.

Jest to o tyle istotne, że w praktyce środki EFS są jednym z niewielu instrumentów, pozwalającym na aktywizację zawodową osób biernych zawodowo. Bowiem publiczne służby zatrudnienia koncentrują swoje działania na osobach bezrobotnych, natomiast instytucje pomocy społecznej, w swoich standardowych działaniach, koncentrują się na kwestiach socjalnych. W efekcie, oprócz EFS, aktywizacją społeczno-zawodową tej grupy zajmują się przede wszystkim stosunkowo nieliczne jednostki zatrudnienia socjalnego, których działalność również w znaczącym stopniu była wspierana ze środków EFS.

I choć aktywizacja tej grupy jest trudna, długotrwała i wiąże się z ryzykiem niepowodzenia, środki EFS powinny być szczególnie wykorzystane do doskonalenia dotychczasowych działań, angażujących w ten proces pracodawców, sprawdzania nowych rozwiązań i uzupełniania luk w funkcjonowaniu instytucji krajowych. Innymi słowy, to właśnie środki EFS powinny być przeznaczane na finansowanie działań obarczonych większym ryzykiem realizacyjnym.

4.2 Zróżnicowanie terytorialne wsparcia

Ocenę trafności wsparcia w obszarze włączenia społecznego, szczególnie w odniesieniu do Osi Priorytetowej 7, przeprowadzono przede wszystkim na podstawie danych o uczestnikach projektów. Pozwala to na uchwycenie kluczowych charakterystyk interwencji i odnieść to do zróżnicowań terytorialnych. Zakłada się przy tym, że wsparcie powinno być ukierunkowane na te obszary, które znajdują się w relatywnie trudniejszej sytuacji. Jest to jedna z przesłanek wyznaczenia w województwie zachodniopomorskim specjalnych stref włączenia społecznego. Jest to szczególnie istotne wobec stosunkowo niewielkiej skali interwencji finansowanej ze środków EFS.

W celu oceny rozkładu terytorialnego wsparcia porównano rozkład terytorialny uczestników z rozkładem terytorialnym grup znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji. Pełna analiza tej kwestii będzie możliwa na etapie raportu końcowego, po połączeniu wniosków z raportu z modułów I i II badania.

Rozkład terytorialny uczestników projektów z zakresu aktywnej integracji (PI 9i)

Pewnym ograniczeniem dla analizy rozkładu terytorialnego była duża liczba grup docelowych oraz dostępność danych statystycznych. Dla zachowania klarowności analizy wybrano jako podstawę dla analiz takie wskaźniki, które mogą być uznane za dobre przybliżenie grupy docelowej i skali problemów. Należy bowiem zaznaczyć, że dostępność danych na poziomie powiatów, pokazujących wielkość grupy docelowej dla PI 9i i 9v, jest mocno ograniczona. Brak jest danych np. o liczbie biernych zawodowo, liczbie niepełnosprawnych lub liczbie osób wykluczonych społecznie z innych powodów. Nawet jednak, gdyby takie dane były dostępne, oszacowanie na ich podstawie wielkości grupy docelowej mogłoby być utrudnione. Wynika to z nakładania się na siebie poszczególnych grup.

W przypadku PI 9i i 9v do analizy wykorzystano dane o liczbie zarejestrowanych osób bezrobotnych, pozostających bez pracy powyżej 1 roku. Jest to wskaźnik pokazujący w syntetyczny sposób natężenie problemów społecznych w danym powiecie. Jest on też dosyć silnie skorelowany z innymi wskaźnikami mierzącymi poziom wykluczenia społecznego na poziomie powiatowym. Np. liczbą rodzin, którym przyznano pomoc społeczną z tytułu bezrobocia (współczynnik korelacji dla tych dwóch wskaźników wynosi 0,6).

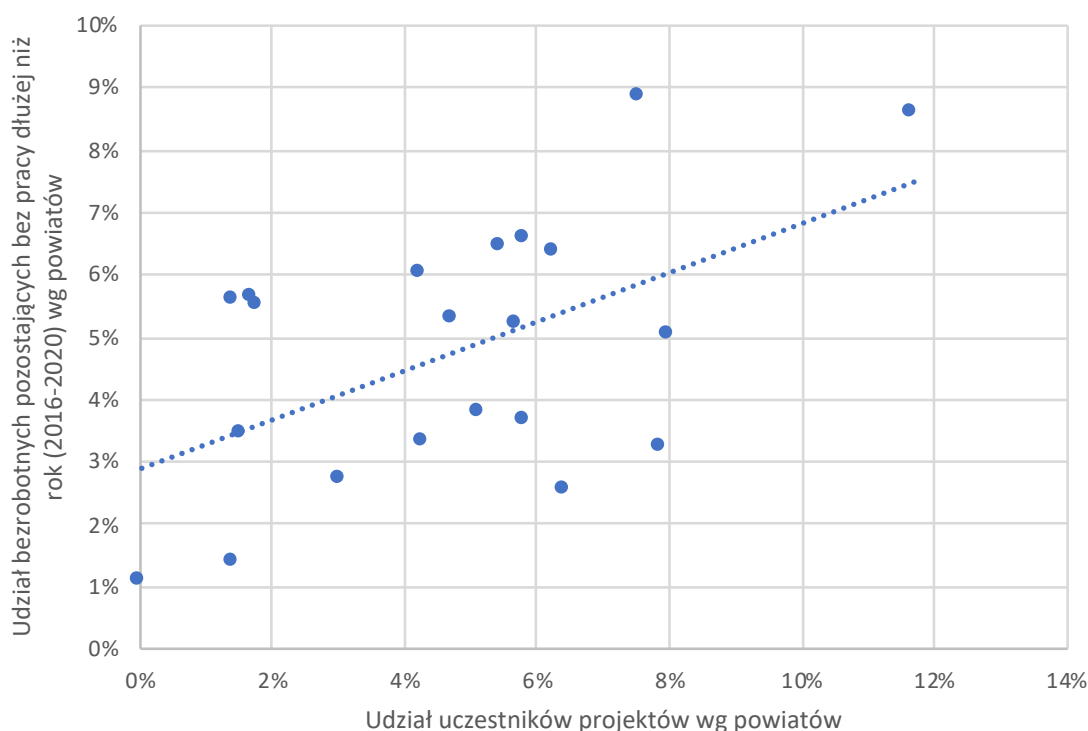
W kolejnym kroku porównaliśmy rozkład terytorialny osób długotrwale bezrobotnych z rozkładem terytorialnym uczestników projektów. Przyjęliśmy założenie, że jeśli interwencja jest trafnie ukierunkowana pod kątem terytorialnym, to rozkład terytorialny uczestników projektów powinien mniej więcej odpowiadać rozkładowi terytorialnemu długotrwale bezrobotnych. A ewentualna nadreprezentacja uczestników projektów, w stosunku do udziału osób długotrwale bezrobotnych, powinna być obserwowana w powiatach znajdujących się w relatywnie trudniejszej sytuacji.

Analiza danych pokazuje jednak, że występuje niska pozytywna korelacja pomiędzy rozkładem osób bezrobotnych, pozostających bez pracy powyżej 1 roku a uczestnikami projektów w PI 9i. Współczynnik korelacji dla tych dwóch zmiennych wynosi 0,54. Natomiast współczynnik korelacji Spearmana⁶ wyniósł 0,36. Relację pomiędzy odsetkiem uczestników projektów oraz odsetkiem osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostające bez pracy powyżej 1 roku, zaprezentowano na Wykresie 8.

---

⁶ Współczynnik korelacji Spearmana wydaje się być bardziej adekwatny ze względu na ograniczoną liczbę obserwacji.

Wykres 8. Udziały uczestników projektów realizowanych w PI 9i oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Innym wskaźnikiem, który może być punktem odniesienia dla oceny rozkładu terytorialnego uczestników projektów mogą być dane o osobach korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia. Wydaje się, że ta populacja jest najbardziej zbliżona do grupy docelowej PI 9i. W tym przypadku możemy odwołać się do wskaźnika: liczba rodzin, które korzystały z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia.

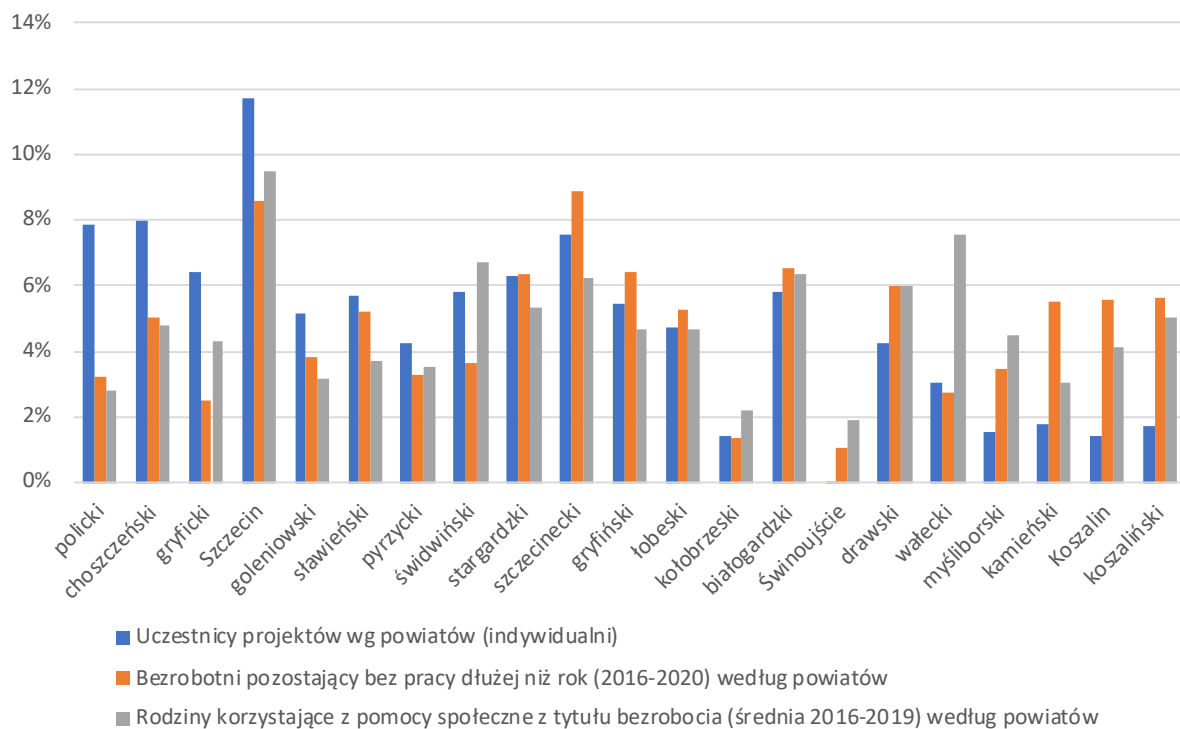
Wyniki uzyskane przy wykorzystaniu tej zmiennej są bardzo zbliżone do wyników prezentowanych powyżej, choć wskazują na nieznacznie lepsze dopasowanie struktury uczestników projektów do rozkładu terytorialnego grupy docelowej. Współczynnik korelacji Pearsona dla struktury uczestników projektów i struktury rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia według powiatów wyniósł 0,55. A współczynnik korelacji Spearmana 0,44, co wskazuje na korelację umiarkowaną.

Umiarkowana korelacja pomiędzy rozkładem terytorialnym uczestników projektów PI 9i i rozkładem terytorialnym osób długotrwale bezrobotnych lub rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia oznacza, że w niektórych powiatach uczestnicy projektów byli nadreprezentowani w stosunku do grupy docelowej, a w innych byli niedoreprezentowani.

Największa nadreprezentacja uczestników projektów widoczna była w powiatach: polickim, choszczeńskim, gryfickim i w mieście Szczecin. Natomiast uczestnicy projektów byli

niedoreprezentowani w powiatach: koszalińskim i w Koszalinie, kamieńskim, myśliborskim, wałeckim (Wykres 9). Warto zwrócić przy tym uwagę na specyfikę powiatu wałeckiego, w którym występuje stosunkowo duża różnica pomiędzy liczbą bezrobotnych zarejestrowanych powyżej roku oraz liczbą rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia.

Wykres 9. Porównanie struktury uczestników projektów realizowanych w PI 9i oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) oraz struktury rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia (średnia za lata 2016-2020)

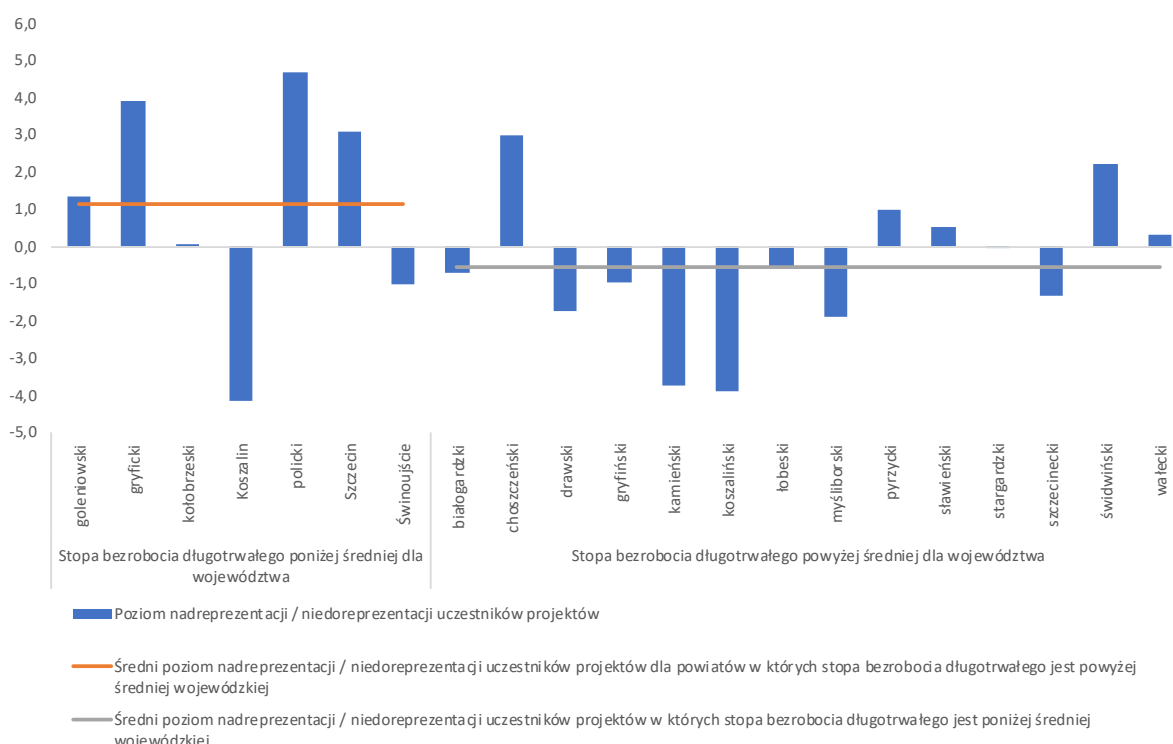
Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Istotne jest jednak, czy nadreprezentacja lub niedoreprezentacja uczestników projektów jest zgodna z natężeniem problemów społecznych w poszczególnych powiatach. Wydaje się, że właściwie ukierunkowana terytorialnie interwencja powinna zapewniać nadreprezentację projektów w powiatach znajdujących się w relatywnie gorszej sytuacji, a pewną niedoreprezentację w powiatach, w których sytuacja jest relatywnie lepsza.

Okazuje się jednak, że proporcjonalnie więcej było uczestników projektów w powiatach, w których sytuacja na rynku pracy, mierzona stopą bezrobocia długoterminowego, była lepsza niż średnia województwa. A proporcjonalnie mniej uczestników było w powiatach, w których sytuacja na rynku pracy była gorsza. Powiaty zostały uporządkowane pod kątem poziomu stopy bezrobocia długoterminowego (odsetek osób bezrobotnych zarejestrowanych, pozostających bez pracy powyżej 1 roku wśród aktywnych zawodowo). Dla powiatów, dla których stopa bezrobocia długoterminowego jest niższa lub równa

średniej województwa, średni poziom nadreprezentacji uczestników projektów wynosił 1,1 pkt. proc. Oznacza to, że dla tych powiatów średnio udział uczestników projektów był o 1,1 pkt proc. większy niż udział bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 1 roku. Natomiast dla powiatów, w których stopa bezrobocia długoterminowego była wyższa niż średnia dla województwa, odsetek uczestników projektów był średnio o 0,6 pkt. proc. niższy, niż odsetek osób bezrobotnych pozostających bez pracy dłużej niż rok. Oznaczało to, że dla powiatów o wyższej stopie bezrobocia długoterminowego udział uczestników projektów był średnio o 0,6 pkt. proc. niższy niż udział długotrwale bezrobotnych⁷.

Wykres 10. Poziom nadreprezentacji / niedoreprezentacji uczestników projektów w PI 9i w powiatach według poziomu stopy bezrobocia długotrwałego (w pkt. proc.)*

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Nota: Stopa bezrobocia długotrwałego jest to liczba osób zarejestrowanych, pozostających bez pracy dłużej niż rok, w stosunku do liczby osób aktywnych zawodowo.

Problem niedopasowania terytorialnego interwencji był jeszcze większy dla PI 9v, czyli wsparcia ekonomii społecznej. Tym razem znowu porównano rozkład terytorialny uczestników projektów, realizowanych w PI 9v, w podziale na powiaty oraz rozkłady terytorialne osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostające bez pracy przez co

⁷ GUS nie publikuje wskaźnika dotyczącego liczby rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia

najmniej 1 rok oraz rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia. Odnosząc strukturę uczestników projektów do takiego benchmarka widać, że wśród uczestników projektów niedoreprezentowani są mieszkańcy powiatów: białogardzkiego (różnica 5 pkt. proc.), drawskiego (3 pkt. proc.) i szczecineckiego (3 pkt. proc.). Natomiast wśród uczestników projektów nadreprezentowani są szczególnie mieszkańcy Szczecina, dla których udział wśród wszystkich uczestników projektów był o 8 pkt. proc. wyższy niż udział długotrwale bezrobotnych mieszkańców Szczecina wśród wszystkich długotrwale bezrobotnych. Inne powiaty z dużą nadreprezentacją wśród uczestników projektów to goleniowski (4 pkt. proc.) i wałecki (3 pkt. proc.).

Rozkład terytorialny uczestników projektów z zakresu ekonomii społecznej (PI 9v)

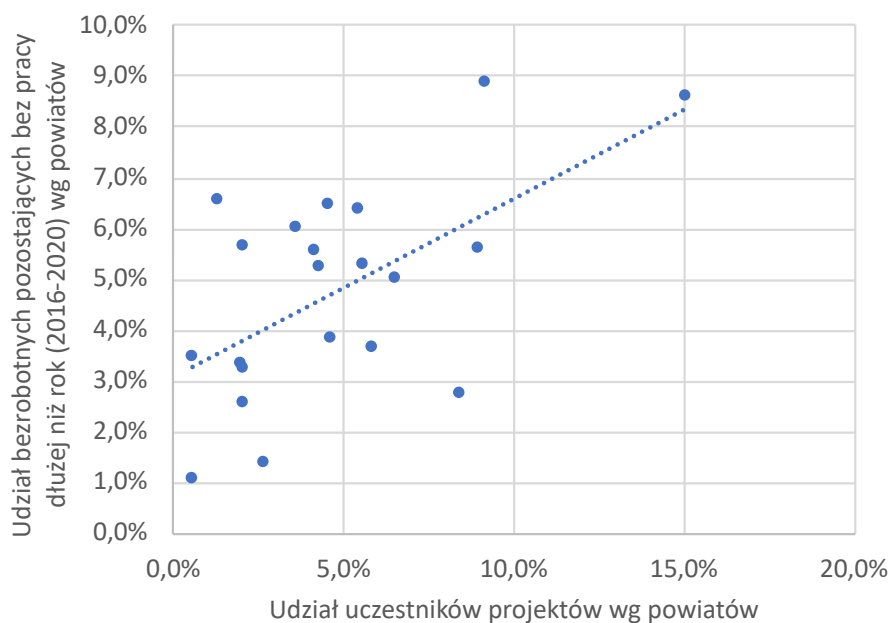
W PI 9v również jest widoczna pozytywna, umiarkowana korelacja pomiędzy rozkładem terytorialnym uczestników projektów, a rozkładem terytorialnym osób w najtrudniejszej sytuacji. Przy czym w przypadku PI 9v do analizy wykorzystano dane tylko o uczestnikach indywidualnych. Zakłada się, że wśród tych osób dominują osoby w najtrudniejszej sytuacji. Pozostali uczestnicy projektów w PI 9v, stanowiący ok. połowę wszystkich uczestników, to przedstawiciele różnych instytucji: publicznych, podmiotów ekonomii społecznej, prywatnych przedsiębiorców itd. Osób tych nie traktujemy jako zagrożonych wykluczeniem społecznym. Mieszczą się one w katalogu grup docelowych PI 9v, jednak w przypadku tych osób inne są zakładane efekty oddziaływania.

Dla oceny rozkładu terytorialnego uczestników projektów w PI 9v również jako punkt odniesienia wykorzystano dane o osobach bezrobotnych, pozostających bez pracy co najmniej 1 rok oraz liczbie rodzin, korzystających z pomocy społecznej z powodu bezrobocia.

Porównanie rozkładów terytorialnych indywidualnych uczestników projektów w PI 9v oraz osób należących do grup docelowych pokazuje na pozytywną, umiarkowaną korelację. W przypadku porównania z osobami długotrwale bezrobotnymi współczynnik korelacji wynosi 0,58, a współczynnik korelacji Spearmana 0,42. Korelacja ta jest silniejsza dla rozkładu terytorialnego rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia. W tym przypadku współczynnik korelacji wynosi 0,68, a współczynnik korelacji Spearmana 0,51.

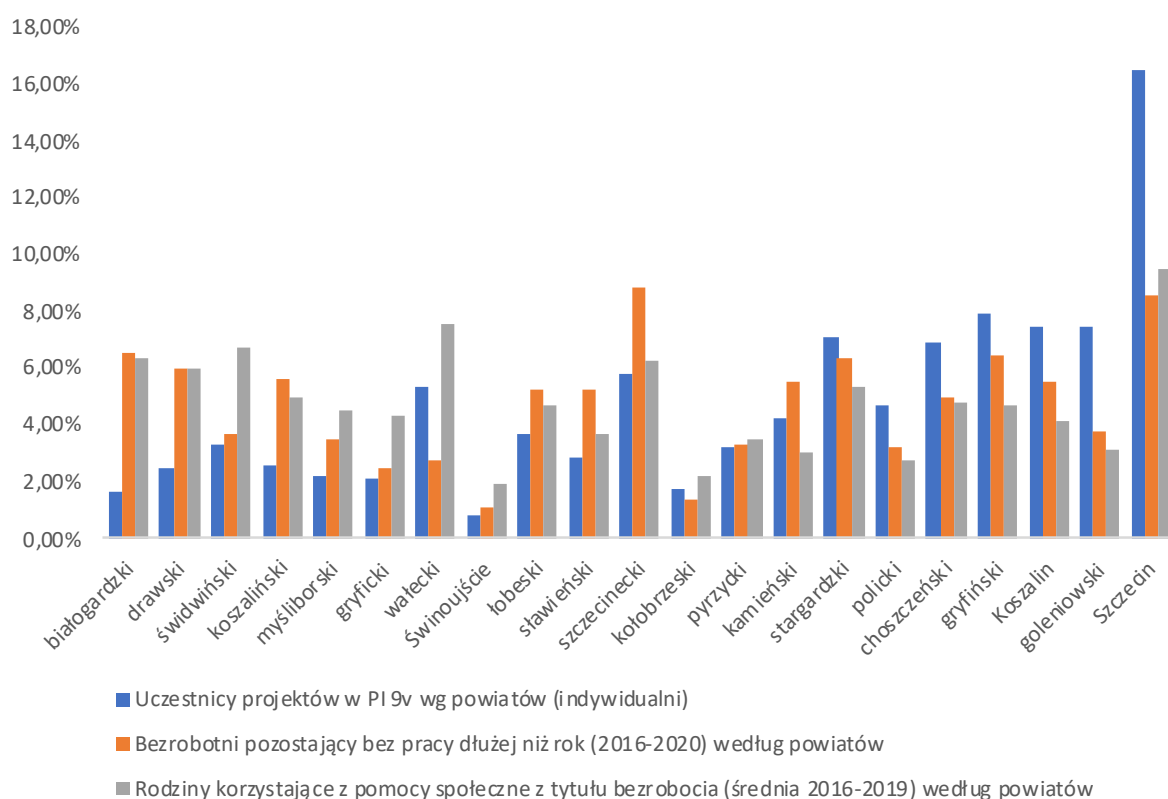
Wykres 11. Udziały uczestników projektów realizowanych w **PI 9v** oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Pomimo widocznej korelacji, można wskazać powiaty, w których występuje nadreprezentacja lub niedoreprezentacja uczestników indywidualnych projektów w PI 9v, odnosząc ich rozkład terytorialny do rozkładu terytorialnego osób długotrwale bezrobotnych oraz rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia. Wśród uczestników projektów wyraźnie nadreprezentowani byli mieszkańcy powiatów: Szczecin, goleniowskiego, Koszalina, gryfińskiego i choszczeńskiego. Natomiast niedoreprezentowani byli mieszkańcy powiatów: białogardzkiego, drawskiego, świdwińskiego, koszalińskiego, myśliborskiego, gryfickiego, wałeckiego.

Wykres 12. Porównanie struktury uczestników projektów realizowanych w PI 9v oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020).

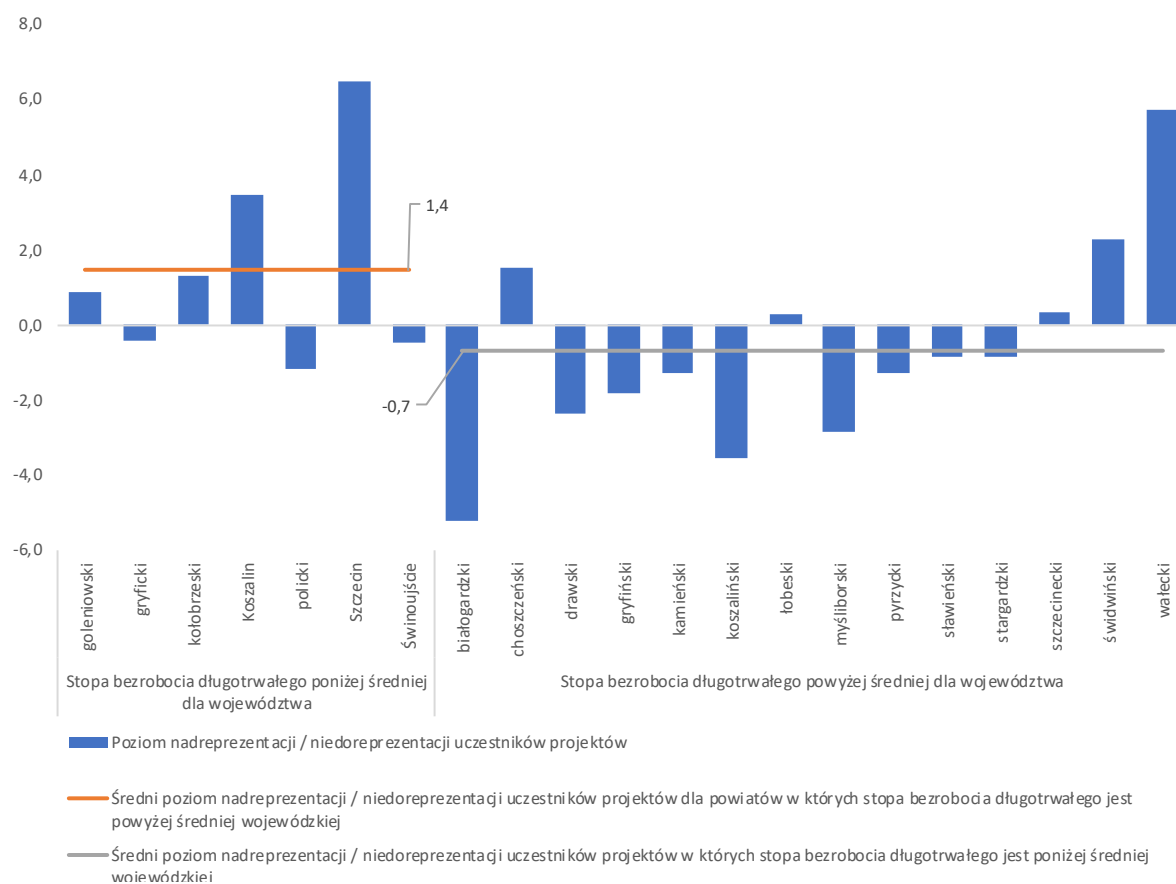

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

W projektach z zakresu ekonomii społecznej wyraźnie nadreprezentowani byli mieszkańcy powiatów w relatywnie lepszej sytuacji. A niedoreprezentowani byli mieszkańcy powiatów w relatywnie gorszej sytuacji. W powiatach, w których stopa bezrobocia długoterminowego była niższa od średniej wojewódzkiej, średni poziom nadreprezentacji uczestników indywidualnych projektów w stosunku do długotrwale bezrobotnych wynosił 1,4 pkt. proc. A w powiatach, w których stopa bezrobocia długoterminowego była powyżej średniej dla województwa, średni poziom niedoreprezentowania uczestników projektów w stosunku do długotrwale bezrobotnych wynosił -0,7 pkt. proc.

Poziom niedopasowania był trochę jeszcze większy, jeśli uwzględniono zarówno uczestników indywidualnych i przedstawicieli / pracowników instytucji. W takim układzie średni poziom nadreprezentacji / niedoreprezentacji wyniósł odpowiednio 2,1 i -0,7 pkt. proc.

Wykres 13. Poziom nadreprezentacji / niedoreprezentacji uczestników indywidualnych projektów w PI 9v w powiatach według poziomu stopy bezrobocia długotrwałego (w pkt. proc.)*

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Nota: Stopa bezrobocia długotrwałego jest to liczba osób zarejestrowanych, pozostających bez pracy dłużej niż rok, w stosunku do liczby osób aktywnych zawodowo.

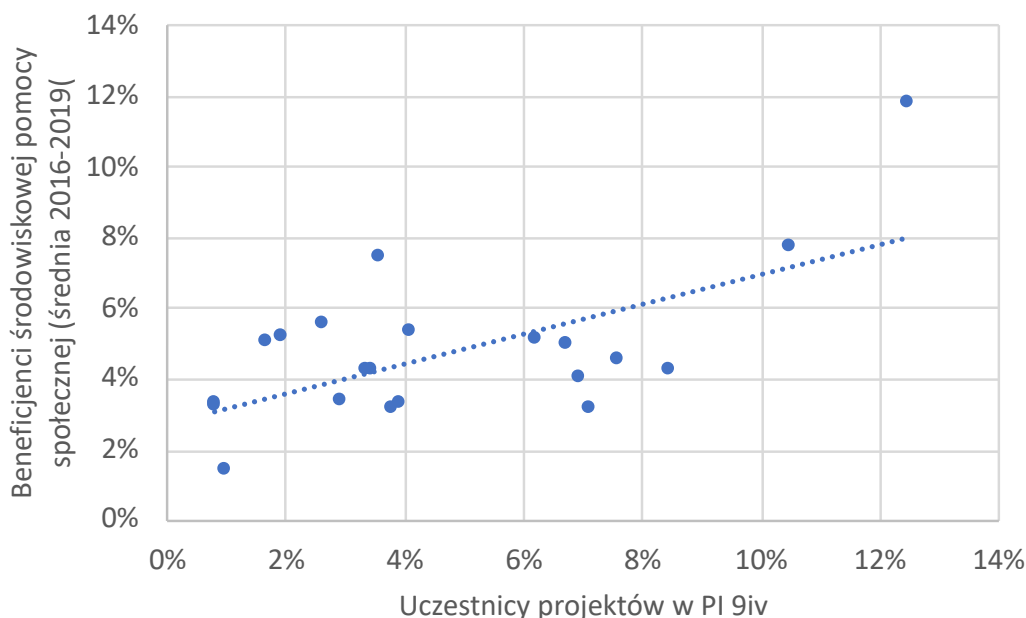
Powyższe zróżnicowanie można przedstawić również w inny, prostszy sposób. **Z terenu powiatów, w których stopa bezrobocia długoterminowego była powyżej średniej wojewódzkiej pochodziło 36% uczestników projektów, 26% bezrobotnych pozostających bez pracy powyżej 1 roku i 28% rodzin korzystających z pomocy społecznej z powodu bezrobocia.**

Rozkład terytorialny uczestników projektów z zakresu usług społecznych (PI 9iv)

Aby ocenić rozkład terytorialny uczestników projektów realizowanych w PI 9iv, czyli dotyczących usług społecznych, porównano go do rozkładu terytorialnego beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej. W tym przypadku również jako punkt odniesienia wykorzystano średni rozkład terytorialny beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej z lat 2016-2019. Pozwala to wyeliminować ewentualne zmiany sytuacji zachodzące w trakcie interwencji.

Rozkład terytorialny uczestników projektów z obszaru usług społecznych również w stopniu umiarkowanym korelował z rozkładem terytorialnym beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej. Współczynnik korelacji wynosi 0,64, a współczynnik korelacji Spearmana 0,35.

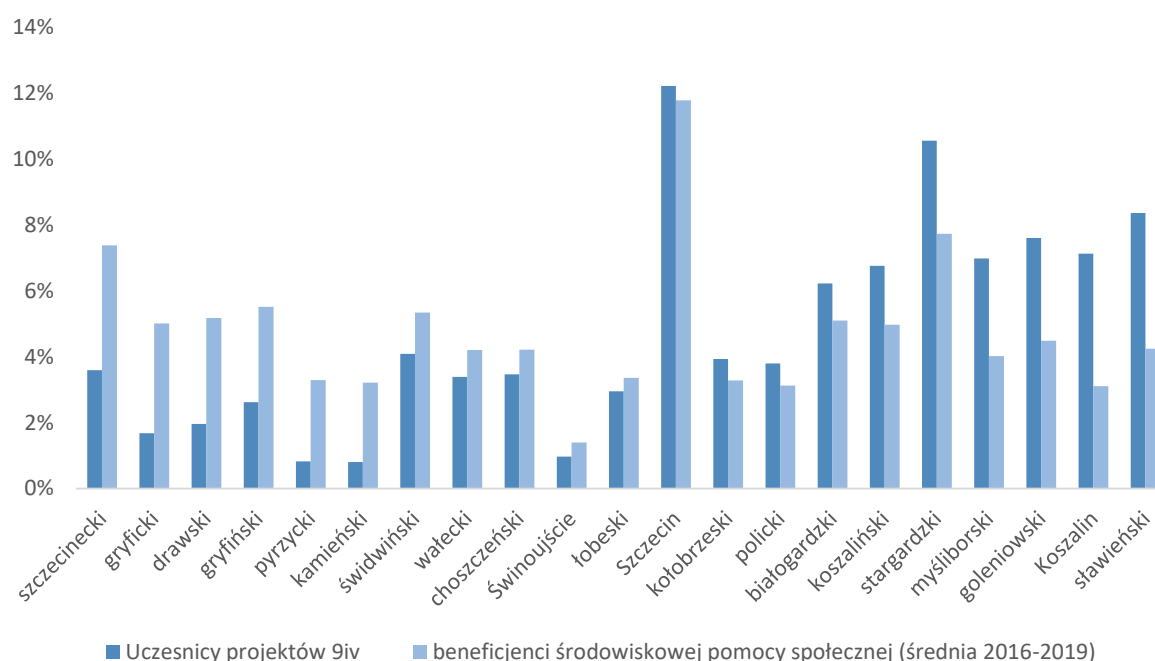
Wykres 14. Udziały uczestników projektów realizowanych w **PI 9iv** oraz struktury beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

W tym przypadku również można wskazać powiaty, w których występuje nadreprezentacja lub niedoreprezentacja uczestników projektów. Największą nadreprezentację widać w powiatach: sławieńskim, mieście Koszalin, goleniowskim, myśliborskim. Największą niedoreprezentację widać w powiatach: szczecineckim, gryfickim, drawskim, gryfińskim, pyrzyckim, kamieńskim.

Wykres 15. Porównanie rozkładu terytorialnego uczestników projektów realizowanych w PI 9iv oraz rozkładu terytorialnego bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020).

Źródło: Dane UM WZ, GUS BDL

Podkreślić jednak należy, że w niektórych powiatach, w których poziom udziału beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej jest szczególnie wysoki, widoczna jest stosunkowo duża niedoreprezentacja uczestników projektów. Dotyczy to szczególnie powiatów: szczecineckiego, gryfickiego, drawskiego, gryfińskiego.

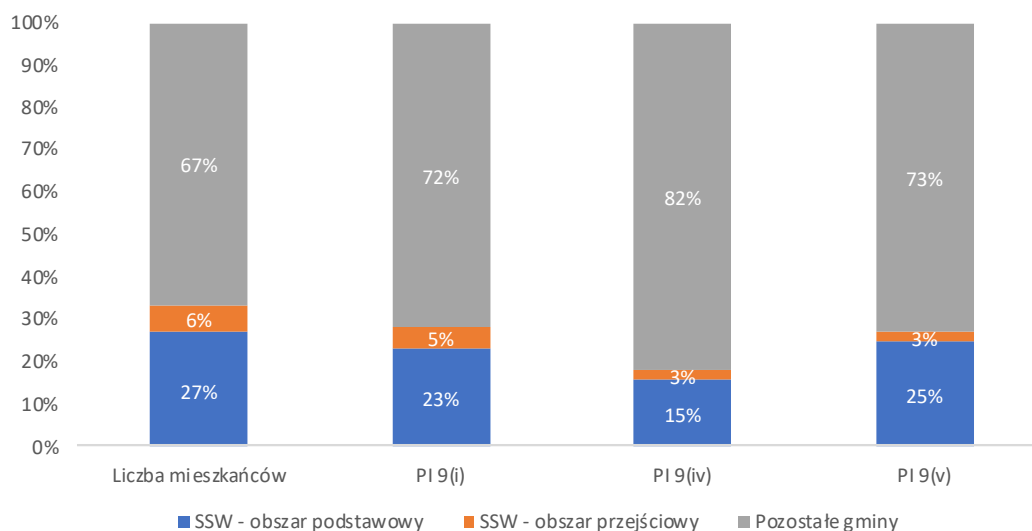
Nieco odmienny obraz wyłania się, jeśli za podstawę oceny rozkładu terytorialnego przyjmimy koncepcję specjalnych stref włączenia. Są to gminy wyznaczone przez Samorząd Województwa, na podstawie przyjętego zestawu wskaźników, jako znajdujące się w szczególnie trudnej sytuacji⁸. Porównano udział mieszkańców tych stref i udział uczestników projektów pochodzących z tych stref.

Generalnie w gminach wchodzących w skład SSW zamieszkiwało 33% populacji (łącznie obszar podstawowy i przejściowy). Natomiast z SSW pochodziło 23% uczestników projektów. Widać zatem, że mieszkańcy gmin zaliczanych do SSW byli niedoreprezentowani wśród uczestników projektów. Skala niedoreprezentowania była największa w PI 9iv, czyli wsparcie usług społecznych. Z gmin należących do SSW pochodziło tylko 18% uczestników projektów. Różnice pomiędzy PI 9i i 9v były nieznaczące. Dla PI 9i

⁸ Zachodniopomorskie Regionalne Obserwatorium Terytorialne (2020), *Specjalna Strefa Włączenia na obszarze województwa zachodniopomorskiego oraz planowane kierunki działań interwencyjnych*. Szczecin.

(aktywna integracja) 28% uczestników pochodziło z SSW, a w PI 9v (ekonomia społeczna) 27%.

Wykres 16. Struktura mieszkańców województwa zachodniopomorskiego i uczestników projektów ze względu na zamieszkiwanie na terenach SSW

Źródło: Dane UM WZ

Przyczyn niedoreprezentacji w projektach mieszkańców obszarów znajdujących się w trudniejszej sytuacji może być kilka.

Niewątpliwie dla uczestników projektów z mniejszych miejscowości, **szczególnie z obszarów wiejskich, barierą** może być dostęp do informacji o realizowanych projektach, a także **brak lub ograniczenie transportu publicznego**. Wątki dotyczące transportu publicznego i trudności z tego wynikających pojawiały się bardzo często w wywiadach jakościowych. Większość projektodawców finansowała koszty dojazdu do projektu. Jednak rozwiązanie to było niewystarczające w przypadku braku transportu lub jego ograniczeń. Przykładowo, jedna z uczestniczek musiała przerwać staż, bo dojeżdżała na staż autobusem szkolnym, a po rozpoczęciu się wakacji autobus przestał jeździć. Dla odmiany inny projektodawca porozumiał się z lokalnym przewoźnikiem, który zapewnił odpowiednią siatkę połączeń dla uczestników CIS.

4.3 Trafność wsparcia ze względu na grupy docelowe

Oceniając trafność interwencji należy również wziąć pod uwagę grupy docelowe, czyli uczestników projektów. Znowu, w tym przypadku istotne jest spojrzenie, w jakim stopniu wśród uczestników projektów dominowały osoby w najtrudniejszej sytuacji. Wydaje się bowiem, że projektodawcy powinni przede wszystkim do nich kierować swoje działania. Wynika to z kilku założeń. W przypadku kierowania wsparcia do tych osób, które mają największe szanse na zmianę, pojawia się wysokie ryzyko wystąpienia tzw. efektu jałowej straty (*deadweight effect*). Dodatkowo, koncentrując się na tych, którzy mają największe szanse na zmianę, projektodawcy będą wykazywać tendencję do pomijania osób w

najtrudniejszej sytuacji. Bowiem do tych osób najtrudniej dotrzeć, najtrudniej je zrekrutować do projektu i większe jest ryzyko porażki. W efekcie osoby w najtrudniejszej sytuacji będą miały gorszy dostęp do usług. Z drugiej strony wiemy, że dla osiągnięcia sukcesu potrzebny jest pewien poziom motywacji do zmiany, samodyscypliny itd.

Wywiady indywidualne wskazują, że projektodawcy starają się przyjąć strategię rekrutacji, która równoważyłaby te dwa punkty widzenia. Z jednej strony część projektodawców podkreśla, że stara się dotrzeć do osób w najtrudniejszej sytuacji, ale nie zawsze to się udaje. Z drugiej strony projektodawcy podkreślają, że poszukują też osób zmotywowanych i gotowych do zmiany. Są to zmienne, które niekoniecznie pokrywają się z charakterystykami dotyczącymi sytuacji społeczno-demograficznej uczestników.

Należy też podkreślić, że projektodawcy, rozliczani z efektów, w podejściu do rekrutacji wydają się w większym stopniu zwracać uwagę na rekrutację do projektu osób, w przypadku których wyższe jest prawdopodobieństwo sukcesu, czyli skutecznej aktywizacji społeczno-zawodowej lub założenia przedsiębiorstwa społecznego. Oczywiście kwestie te są mniej istotne w przypadku projektów z zakresu usług społecznych.

Uczestnicy projektów w poszczególnych PI znacznie różnią się między sobą. W

szczególności oddzielnie powinny być rozpatrywane projekty z zakresu usług społecznych. W przypadku tych projektów 44,5% uczestników było w wieku do 18 lat, a prawie 10% to były osoby w wieku 65 lat i więcej. Taka struktura uczestników wynika oczywiście ze specyfiki interwencji, czyli dofinansowania usług społecznych, które w istotnej części kierowane są do rodzin (w tym dzieci), dzieci w pieczy zastępczej i osób starszych.

Wydaje się, że porównywać można charakterystykę grup docelowych dla PI 9i (aktywna integracja) i 9v (ekonomia społeczna). Przy czym należy zastrzec, że w przypadku ekonomii społecznej stosunkowo duży jest udział odbiorców instytucjonalnych. W efekcie około połowa uczestników projektów to pracownicy lub przedstawiciele instytucji / podmiotów. Są wśród nich zarówno pracownicy przedsiębiorstw społecznych, jak również podmiotów ekonomii społecznej (np. organizacji pozarządowych) i instytucji samorządowych. Dlatego też w przypadku 9v analizowani byli oddzielnie uczestnicy indywidualni i uczestnicy będący pracownikami lub przedstawicielami instytucji.

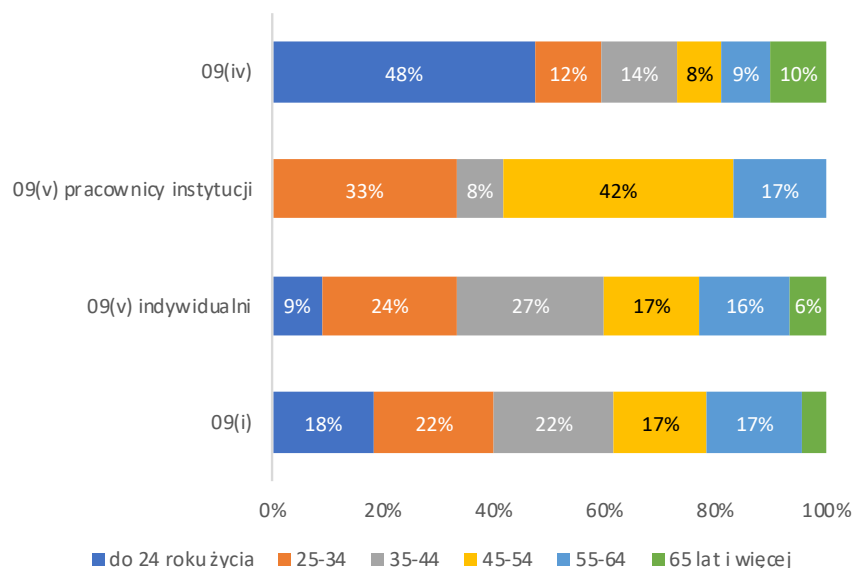
Wiek uczestników projektów

Wśród uczestników indywidualnych projektów realizowanych w PI 9v widoczna jest nadreprezentacja osób w wieku najbardziej mobilnym 25-44 lata. Osoby te stanowiły 51% wszystkich uczestników, podczas gdy w przypadku PI 9i stanowiły 44% uczestników. Równocześnie w PI 9i widoczny jest większy udział osób młodych, do 24 roku życia. Stanowiły one 18% uczestników, a w PI 9v tylko 9%.

Jeszcze ciekawiej wygląda struktura uczestników PI 9v w przypadku pracowników i przedstawicieli instytucji. W tym przypadku dominowały wyraźnie dwie kategorie wiekowe: osoby relatywnie młodsze (25-34 lata) oraz relatywnie starsze (45-54 lata). Wśród tej

kategorii uczestników PI 9v nie występowały osoby najmłodsze (do 24 roku życia) oraz osoby po 64 roku życia.

Wykres 17. Struktura uczestników projektów ze względu na wiek

Źródło: dane UM WZ

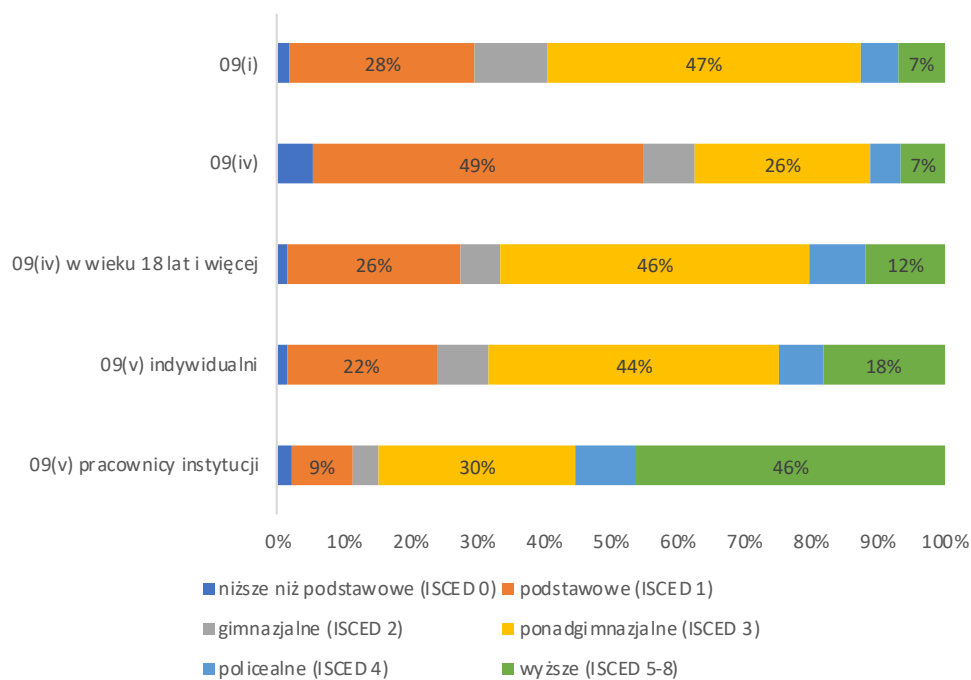
Poziom wykształcenia uczestników projektów

Silniejszym niż wiek predyktorem wykluczenia społecznego jest poziom wykształcenia.

Generalnie osoby z niższym poziomem wykształcenia znajdują się w trudniejszej sytuacji na rynku pracy: trudniej im znaleźć i utrzymać pracę. Na poniższym wykresie przedstawiono strukturę uczestników projektów, w podziale na PI, ze względu na poziom wykształcenia. Generalnie duża część uczestników projektów posiada wykształcenie podstawowe lub niepełne podstawowe (41%). Jednak tak duży odsetek osób o niskim poziomie wykształcenia wynika przede wszystkim z dużego udziału dzieci i młodzieży w projektach realizowanych w PI 9iv. Po wyłączeniu osób do 18 roku życia z analizy, odsetek osób z wykształceniem co najwyżej podstawowym w osi priorytetowej VII spada do 26%. Drugą ważną grupą są osoby z wykształceniem ponadgimnazjalnym. Stanowiły one 48% uczestników projektów w OP VII w wieku 18 lat i więcej. Osoby z wykształceniem wyższym stanowiły ok. 10% uczestników projektów, przy czym odsetek ten był wyraźnie wyższy dla indywidualnych uczestników projektów PI 9v (18%). Był on też bardzo wysoki dla uczestników projektów w PI 9v będących pracownikami lub przedstawicielami instytucji (46%). Wynika to oczywiście z dużego udziału w tej grupie pracowników NGO i instytucji publicznych, w których odsetek pracowników z wykształceniem wyższym jest wysoki.

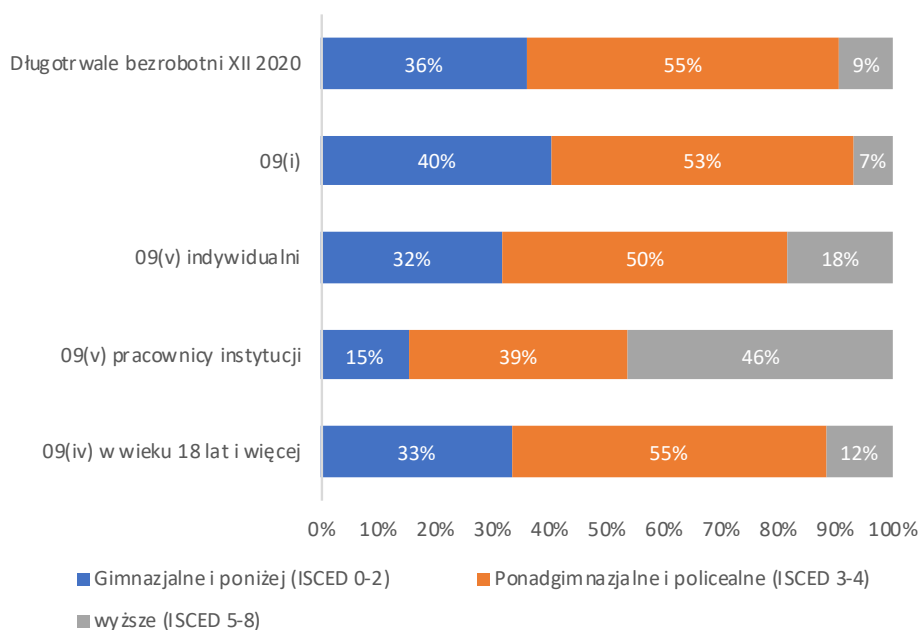
Wykres 18. Struktura uczestników projektów w Osi Priorytetowej 7 ze względu na poziom wykształcenia

Źródło: Dane UM WZ

Struktura uczestników projektów ze względu na poziom wykształcenia była zbliżona do analogicznej struktury osób długotrwale bezrobotnych, zarejestrowanych w urzędach pracy w województwie zachodniopomorskim w grudniu 2020 r. Różnica jest widoczna w przypadku PI 9v. W tym PI jest mniejszy udział osób z najniższym poziomem wykształcenia oraz większy udział osób z wyższym poziomem wykształcenia. Jak zatem widać, uczestnicy projektów realizowanych w PI 9v byli w relatywnie lepszej sytuacji pod względem wykształcenia.

Wykres 19. Porównanie struktury ze względu na poziom wykształcenia osób długotrwale bezrobotnych, zarejestrowanych w urzędach pracy na koniec grudnia 2020 r. i uczestników projektów w Osi Priorytetowej VII

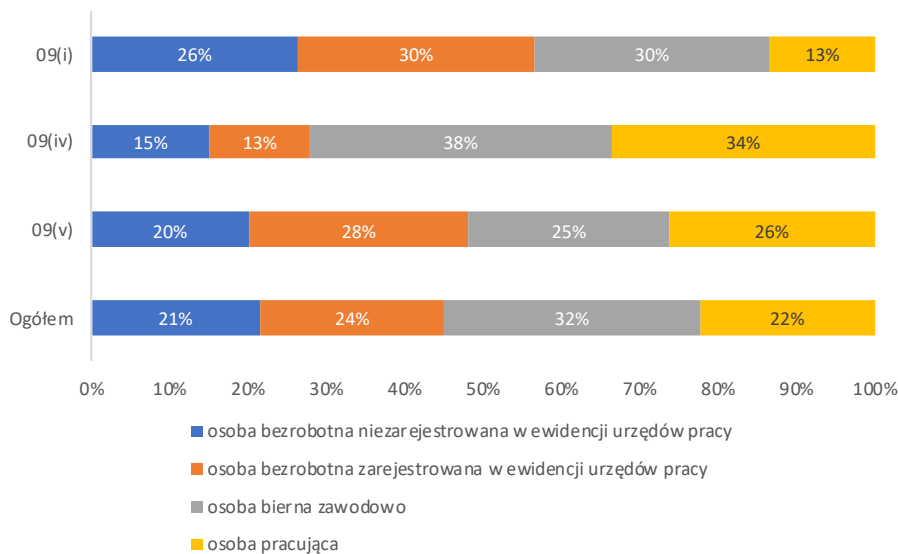
Źródło: Dane UM WZ oraz WUP w Szczecinie

Sytuacja na rynku pracy

Oceniając trafność interwencji należy też poddać analizie, w jakim stopniu interwencja trafiła do osób w najtrudniejszej sytuacji, w tym osób biernych zawodowo, osób z niepełnosprawnością czy też osób doświadczających kryzysu bezdomności.

32% uczestników indywidualnych projektów, w wieku 18 lat i więcej, stanowiły osoby bierne zawodowo. Odsetek ten był największy w PI 9iv, czyli wsparciu usług społecznych (38%). Wynika to jednak ze specyfiki wsparcia (świadczenie usług społecznych, kierowanych do osób niesamodzielnych). Widoczny jest jednak relatywnie mniejszy udział osób biernych zawodowo i osób bezrobotnych niezarejestrowanych w urzędzie pracy (wśród których dominują osoby długotrwale bezrobotne) w projektach dotyczących ekonomii społecznej. Szczególnie jeśli porówna się do uczestników projektów w PI 9i, czyli aktywnej integracji.

Wykres 20. Status na rynku pracy uczestników projektów przed rozpoczęciem udziału w projekcie.

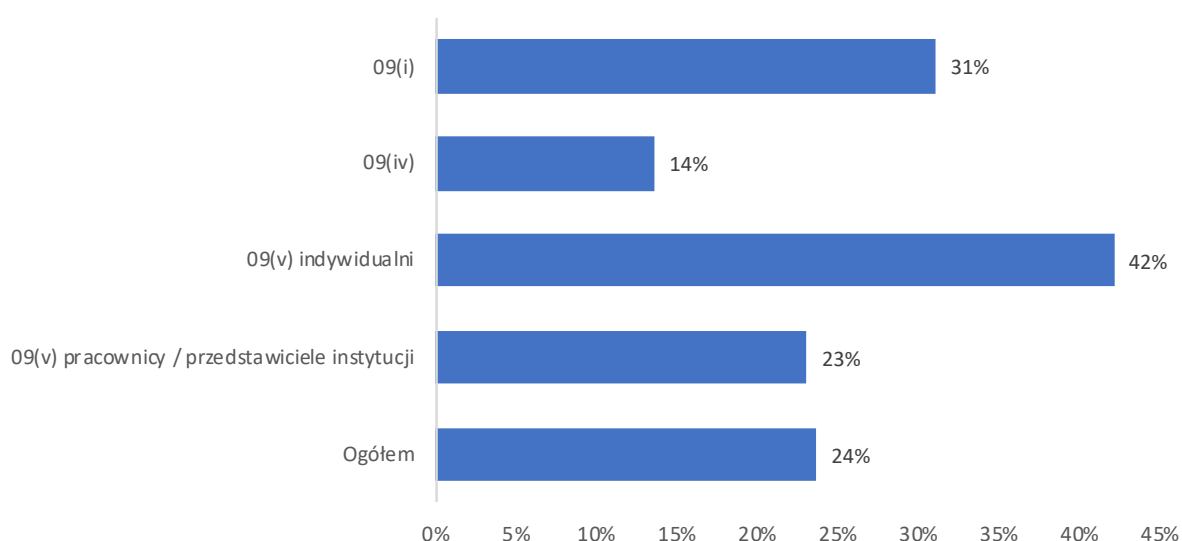

Źródło: Dane UM WZ

Osoby z niepełnosprawnością

Wśród uczestników indywidualnych projektów w wieku 18 lat i więcej 24% stanowiły osoby z niepełnosprawnością. Odsetek ten był najwyższy wśród uczestników indywidualnych projektów związanych z ekonomią społeczną (PI 9v). Wyniósł 42%, co było znacznie powyżej średniej. Wysoki odsetek osób z niepełnosprawnością odnotowano również wśród uczestników projektów z zakresu aktywnej integracji (PI 9i). Nawet wśród uczestników będących pracownikami instytucji, uczestniczącymi w projektach w PI 9v, odnotowano stosunkowo wysoki odsetek osób z niepełnosprawnością. Wynikać to może jednak z uwzględniania w projektach pracowników i uczestników zakładów aktywności zawodowej i warsztatów terapii zajęciowej. **Stosunkowo niski odsetek osób z niepełnosprawnością był wśród uczestników projektów związanych z usługami społecznymi.**

Wykres 21. Udział osób z niepełnosprawnością wśród uczestników projektów

Źródło: Dane UM WZ

Udział osób z niepełnosprawnością w działaniach aktywizacyjnych w ramach VII Osi Priorytetowej jest szczególnie wysoki, jeśli weźmiemy pod uwagę fakt, że osoby te w stosunkowo niewielkim stopniu korzystają z usług aktywnej integracji społeczno-zawodowej. Brak jest w pełni dobrych danych, które pozwoliłyby na ocenę skali uczestnictwa osób z niepełnosprawnością w projektach w obszarze włączenia społecznego innych niż te finansowane z EFS.

Można jednak odwołać się do danych publicznych służb zatrudnienia na temat uczestnictwa osób z niepełnosprawnością, zarejestrowanych w urzędach pracy jako bezrobotne lub poszukujące pracy. Według ogólnopolskich danych, pochodzących ze sprawozdań MPiPS-01, osoby z niepełnosprawnością stanowiły w 2019 r. 6,7% ogółu zarejestrowanych bezrobotnych, którzy mieli kontakt w tym roku z urzędem pracy (stan na koniec 2018 plus napływ w 2019). Równocześnie stanowili oni tylko 3,1% osób, które ukończyły udział w szkoleniach, 3,7% bezrobotnych, którzy zakończyli staż, 1,9% osób, które utrzymały działalność gospodarczą przez wymagany okres, 10% uczestników prac społecznie użytecznych (Ministerstwo Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej, 2020). Pokazuje to, że osoby z niepełnosprawnością stanowiły niewielki odsetek uczestników działań aktywizacyjnych prowadzonych przez urzędy pracy. A co więcej, w przypadku wielu działań aktywizacyjnych prowadzonych przez publiczne służby zatrudnienia, w szczególności tych charakteryzujących się najwyższą skutecznością, osoby z niepełnosprawnością były wyraźnie niedoreprezentowane. **Podsumowując należy stwierdzić, że osoby z niepełnosprawnością stanowiły znacznie większy odsetek uczestników projektów w Osi Priorytetowej VII niż w przypadku działań aktywizacyjnych PSZ.**

Na stosunkowo wysoki poziom uczestnictwa w projektach osób z niepełnosprawnościami niewątpliwie miały wpływ kryteria wyboru projektów, które określały minimalny procentowy

udział osób z niepełnosprawnością. Przykładowo, w konkursie RPZP.07.01.00-IP.02-32-K54/19 dla Działania 7.1 (aktywna integracja), ogłoszonym w sierpniu 2019 określono, że warunkiem realizacji projektu jest zapewnienie, że co najmniej 10% uczestników to osoby z niepełnosprawnością.

Należy podkreślić, że w projektach uczestniczyło stosunkowo nieliczna grupa osób należących do innych grup zagrożonych wykluczeniem społecznym. Osoby bezdomne i w kryzysie bezdomności stanowiły zaledwie 3,5% uczestników projektów. Osoby należące do mniejszości narodowych, migranci, osoby obcego pochodzenia stanowiły zaledwie 0,4% uczestników projektów. Szczególnie w odniesieniu do tej ostatniej grupy tak niski udział wśród uczestników może dziwić, biorąc pod uwagę nabierającą coraz większego znaczenia skalę migracji do Polski.

Interwencja z działania 9.3 została w wywiadach oceniona jako dobrze odpowiadająca na potrzeby grupy docelowej, choć należy zaznaczyć, że potrzeby te postrzegano głównie przez pryzmat już osiągniętych lub spodziewanych efektów infrastrukturalnych. Podkreślano więc przyczynianie się interwencji do poprawy estetyki i warunków technicznych budynków oraz niekiedy ich otoczenia. Dominację myślenia o rewitalizacji przez pryzmat odnowy murów dobrze ilustrują propozycje uzupełnienia przyszłej interwencji o możliwość budowy infrastruktury wodno-kanalizacyjnej oraz infrastruktury parkingowej w miastach. W ramach RPO WZ nie udało się jednak zaspokoić wszystkich potrzeb, o czym świadczą listy rezerwowe dla działania 9.3.

W opinii przedstawiciela instytucji zaangażowanych w realizację programu, problemem zasadniczym była tu za niska alokacja niedopasowana do popytu na projekty wspierane w ramach działania 9.3. Z resztą większość badanych beneficjentów deklaruje, że działania rozpoczęte w ich projekcie będą kontynuowane. Jako główne źródło finansowania wskazuje przy tym środki w ramach RPO WZ. Świadczyć to może o nie do końca zaspokojonym popycie na wsparcie jakie było oferowane w działaniu 9.3. Biorąc pod uwagę zainteresowanie działaniami rewitalizacyjnymi rekomenduje się w przyszłej perspektywie utrzymanie alokacji na te działania przynajmniej na poziomie zbliżonym do obecnego. Z drugiej strony konieczna jest większa dywersyfikacja źródeł finansowania przedsięwzięć, chociażby w związku z problemami JST z finansowaniem wkładu własnego do projektów. W tym kontekście zaleca się też podjęcie prac nad systemem zachęt dla podmiotów innych niż JST (szczególnie inwestorów prywatnych), aby częściej włączały się w realizację programów rewitalizacji. Warto też rozszerzyć na te podmioty prowadzone już działania informacyjno-szkoleniowe, które mogłyby objąć m.in. kwestie związane z ubieganiem się o środki na rewitalizację w ramach RPO oraz ewentualnie innych źródeł zewnętrznych.

Trafność interwencji potwierdza również zgodna opinia beneficjentów działania 9.3, wg której ich projekty nie zostałyby zrealizowane wcale, lub byłyby zrealizowane w ograniczonym zakresie lub w późniejszym terminie, gdyby nie wsparcie z RPO.

4.4 Główne wnioski

- Wsparcie w niedostatecznym stopniu kierowane jest do obszarów o największych potrzebach. W przypadku 9i i 9v wydaje się nawet, że widoczny jest tzw.: efekt świętego Mateusza – wsparcia trafia w większym stopniu do tych powiatów, w których sytuacja jest relatywnie lepsza.
- W przypadku PI 9iv rozkład terytorialny wsparcia jest lepiej dopasowany do terytorialnego zróżnicowania problemów społecznych. Nie stwierdzono jednak, aby w wyniku interwencji obszary w relatywnie gorszej sytuacji były silniej wspierane. Istnieją też powiaty, które pomimo występowania znacznego nasilenia problemów społecznych, nie zostały w wystarczającym stopniu objęte wsparciem.
- W przypadku PI 9v (ekonomia społeczna) widoczna jest nadreprezentacja osób w relatywnie lepszej sytuacji: w wieku największej aktywności zawodowej, lepiej wykształconych, w lepszej sytuacji na rynku pracy. Może to wskazywać, że interwencja w tym obszarze w mniejszym stopniu koncentruje się na kwestiach włączenia społecznego osób w najtrudniejszej sytuacji, a w większym stopniu skupia się na kwestiach związanych z zakładaniem i rozwojem przedsiębiorstw społecznych. Z drugiej strony w tym PI widoczny jest duży udział uczestników z niepełnosprawnością. Może to też wskazywać na pewne ukierunkowanie wsparcia.
- Wyraźnie widoczny jest niewielki udział wśród uczestników projektów osób w najtrudniejszej sytuacji: w kryzysie bezdomności, migrantów, mniejszości narodowych i osób obcego pochodzenia. Szczególnie w przypadku tej drugiej grupy wydaje się, że interwencja w niedostatecznym stopniu uwzględnia zmieniającą się sytuację społeczno-ekonomiczną regionu i potrzeby wynikające z rosnącej migracji.

5 Aktywność jednostek samorządu terytorialnego w aplikowaniu o środki w obszarze włączenia społecznego

Kwestia aktywności gminnych i powiatowych samorządów terytorialnych w aplikowaniu o środki w obszarze włączenia społecznego, w tym szczególnie środki EFS miała duży wpływ na realizację programu w obszarze włączenia społecznego. Szczególnie istotny wydaje się brak aktywności części samorządów lokalnych w aplikowaniu o środki.

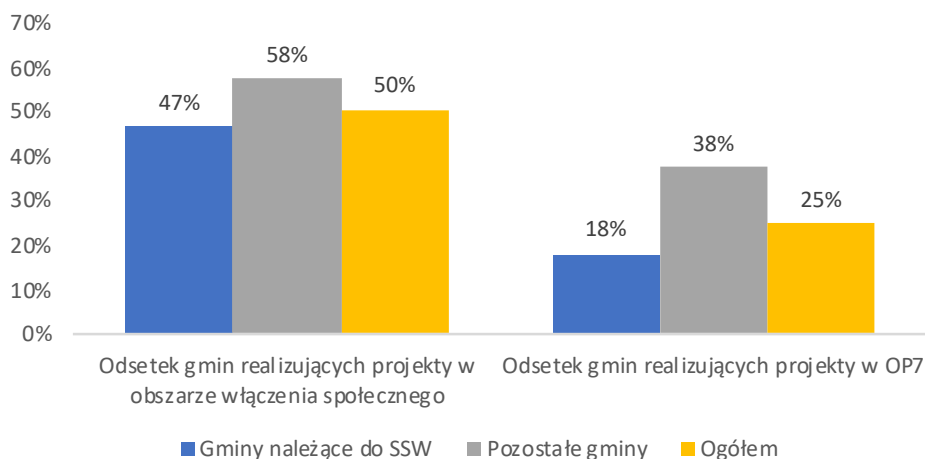
Samorząd terytorialny był głównym beneficjentem w obszarze włączenia społecznego.

Ogółem 50% projektów była realizowana przez JST lub ich jednostki organizacyjne, 28% przez organizacje pozarządowe, a 21% przez inne podmioty (np. kościelne, izby gospodarcze, firmy). Samorzady realizowały najwięcej projektów w Działaniu 9.2 (rewitalizacja) – 86%, 7.1 (aktywna integracja) – 48% i 7.6 (usługi społeczne) – 45%. Najmniej projektów jednostki samorządu terytorialnego w projektach z zakresu ekonomii społecznej oraz w Działaniu 7.2 (aktywna integracja – realizacja projektów przez jednostki integracji społecznej).

Generalnie 50% gmin i 12 na 18 powiatów realizowało projekty w obszarze włączenia społecznego. Natomiast tylko 25% gmin realizowało projekty w osi priorytetowej 7 (czyli działaniach na rzecz włączenia społecznego, finansowanych z EFS).

Co więcej, projekty były częściej realizowane przez gminy znajdujące się w relatywnie lepszej sytuacji. Projekty w obszarze włączenia społecznego realizowało 47% gmin należących do Specjalnych Stref Włączenia i 58% pozostałych gmin. W przypadku Osi Priorytetowej 7 projekty realizowało 18% gmin należących do SSW i 38% pozostałych gmin.

Wykres 22. Odsetek gmin realizujących projekty w obszarze włączenia społecznego i w osi priorytetowej 7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ

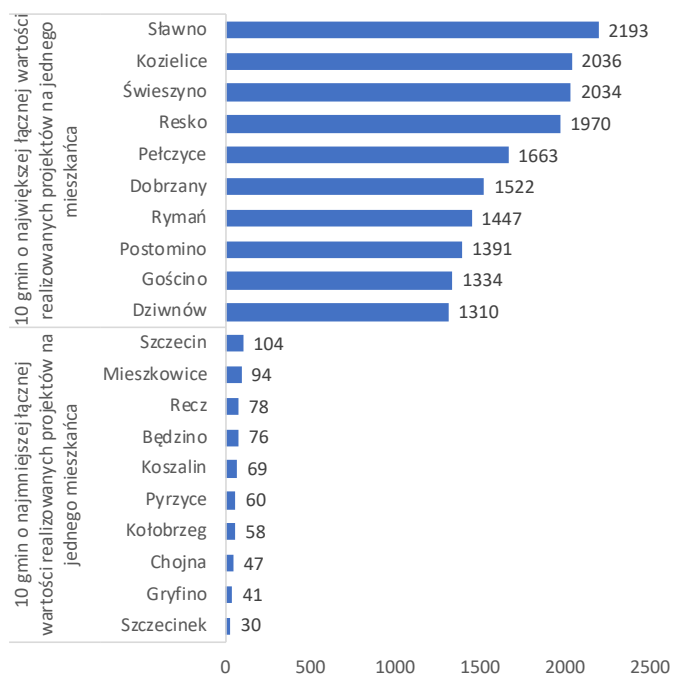
Gminy realizujące projekty i nierealizujące projekty różniły się też pod innymi względami. Gminy realizujące projekty w obszarze włączenia społecznego były przeciętnie większe niż gminy nie realizujące projektów. Średnia liczba mieszkańców w gminie realizującej choć jeden projekt w obszarze włączenia społecznego wyniosła 21,3 tys. osób a w gminie nie realizującej projektu: 8,6 tys. Natomiast gminy realizujące projekty były przeciętnie nieco mniej zamożne niż gminy nie realizujące projektów. Średni dochód gminy na 1 mieszkańca w gminie realizującej projekt wyniósł 5 408 PLN, a w gminie nie realizującej projektu: 5656 PLN.

Pomiędzy gminami realizującymi projekty również występowały duże różnice w poziomie aktywności w aplikowaniu o środki w obszarze włączenia społecznego. Widać to dobrze, jeśli porównamy średnią wartość realizowanych projektów w obszarze włączenia społecznego na jednego mieszkańca. Gminy najbardziej aktywne pozyskały ponad 2 tys. zł na jednego mieszkańca. Na drugim końcu skali widoczne są gminy, które pozyskały na jednego mieszkańca kilkadziesiąt złotych (Wykres 23).

Oczywiście na wartość projektów wpływały istotnie projekty z zakresu rewitalizacji. Jednak jeśli pod uwagę zostaną wzięte tylko projekty realizowane w OPI 7, to naturalnie wartości wszystkich projektów realizowanych przez jednostki samorządu terytorialnego na jednego mieszkańca są istotnie mniejsze. Jednak różnice są nadal istotne. Najbardziej aktywne gminy pozyskały 700-800 zł na jednego mieszkańca, natomiast na drugim końcu skali są gminy, które pozyskały po kilkanaście złotych na mieszkańca.

Należy podkreślić, że gminy o najmniejszej wartości projektów na jednego mieszkańca nie można uznać za mało aktywne. W końcu duża część gmin w ogóle nie aplikowała o środki.

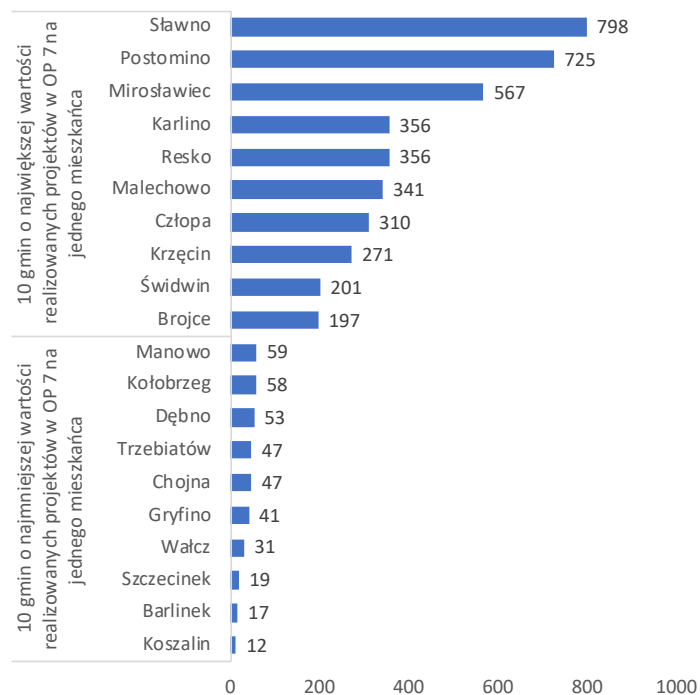
Wykres 23. 10 gmin o największej wartości i 10 gmin o najmniejszej wartości projektów na jednego mieszkańca w obszarze włączenia społecznego

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ i GUS

Wykres 24. 10 gmin o największej wartości i 10 gmin o najmniejszej wartości projektów na jednego mieszkańca w OP 7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych UM WZ i GUS

Stosunkowo niski poziom aktywności lokalnych samorządów w aplikowaniu o środki z Funduszy Europejskich jest zastanawiający w świetle wyników badania ankietowego przeprowadzonego wśród JST. Zgodnie z wynikami zawartymi w raporcie z I modułu badania, 72% JST deklaruje, że barierą w świadczeniu usług społecznych są niewystarczające środki finansowe. A 67% JST wskazuje, że potrzebuje od samorządu województwa wsparcia finansowego w realizacji zadań w obszarze polityki społecznej. Jest to druga najczęściej wskazywana potrzeba lokalnych jednostek samorządu terytorialnego. Pokazuje to, że **samorządy lokalne odczuwają potrzebę dodatkowych środków finansowych, a mimo to nie aplikują o środki dostępne w RPO.**

Przyczyny niskiego poziomu zainteresowania jednostek samorządu terytorialnego aplikowaniem o środki

Niewielkie zainteresowanie jednostek samorządowych realizacją projektów w zakresie aktywnej integracji, jak wynika z wywiadów jakościowych, było efektem kilku czynników.

Zbyt małego potencjału wielu jednostek do realizacji projektów, w tym szczególnie w mniejszych miejscowościach. W jednostkach tych często brakuje kadry, szczególnie wobec dużej liczby zadań, które jednostki te muszą wykonać. Szczególną barierą okazuje się tutaj brak chętnych do podjęcia pracy w instytucjach pomocy społecznej. Wynika to m.in. z niskich wynagrodzeń oferowanych w tych instytucjach i postrzegania tej pracy jak trudnej i mało prestiżowej.

W części tych instytucji brak jest też kompetencji niezbędnych do przygotowania projektów. Należy podkreślić, że w okresie 2007-2013 w obszarze włączenia społecznego na terenie województwa zachodniopomorskiego realizowane były projekty partnerskie, w których liderami były powiaty. Rozwiązanie takie z jednej strony ułatwiało małym jednostkom pomocy społecznej włączanie się w realizację projektów. Ale równocześnie można postawić hipotezę, że mogło to powodować, że pracownicy tych jednostek mieli mniej okazji do uczenia się przygotowywania i realizacji projektów. Co przekładało się na mniejszą gotowość do realizacji projektów w obecnej perspektywie. Niektórzy rozmówcy wskazywali, że projekty partnerskie w zbyt małym stopniu przełożyły się na potencjał instytucjonalny mniejszych OPS.

Rozwiązaniem problemu w obecnej perspektywie miało być podejście systemowe, również bazujące na partnerstwach powiatowych. Jednak nie udało się tej koncepcji zrealizować.

Jak wskazywali uczestnicy wywiadów, jedną z przyczyn były rozwiązania w zakresie kosztów pośrednich. Zgodnie z obowiązującymi zasadami, przy dużych projektach partnerskich koszty pośrednie mogły wynosić maksymalnie 10% wartości projektu. W efekcie w przypadku małych gmin, których budżet w takich projektach był niewielki, **wartość kosztów pośrednich była zbyt niska, aby pokryć rzeczywiste koszty realizacji projektów.** Dlatego też duża część gmin nie była zainteresowana realizacją projektów, pomimo zachęt i różnych propozycji składanych przez samorząd województwa.

Negatywnie na aktywność samorządów wpływał również poziom wymagań wobec realizacji projektów. Dotyczyło to m.in. skomplikowanych zasad realizacji projektów, które co więcej były opisane w wielu, rozproszonych dokumentach, z licznymi załącznikami (np. różnymi wytycznymi). Co więcej, dokumenty te podlegały stosunkowo częstym zmianom. W efekcie realizacja projektu obarczona była wysokimi kosztami wejścia. Poznanie i zrozumienie wszystkich dokumentów wymagało dużo czasu i wysiłku. A popełnienie błędu, co w przypadku wysokiego poziomu wymagań i przeregulowania było bardziej prawdopodobne, wiązało się z ryzykiem, np. uznania wydatków za niekwalifikowalne lub innych problemów. Jak zauważył jeden z doświadczonych projektodawców:

Mamy do czynienia z naprawdę z ekstremalnym przeregulowaniem tego wszystkiego, gdzie kontrola, jeżeli chce, to znajdzie, i to nieważne jak dobry jest projektodawca, nie ma możliwości, żeby - no taka prawda jest moim zdaniem - żeby zrobić projekt zgodnie z wytycznymi.

IDI, projektodawca

Sytuację tę pogłębia również sposób przygotowywania dokumentacji projektowej, wniosków o dofinansowania itd. Treści zawarte w tych dokumentach są prezentowane w sposób mało przyjazny dla użytkownika, trudny i skomplikowany. Trudny, z punktu widzenia użytkownika, jest też generator wniosków o dofinansowanie. Wydaje się, że przy przygotowaniu tych dokumentów lub aplikacji w niewystarczającym stopniu uwzględniana jest perspektywa użytkownika. W efekcie dokumenty te i aplikacje stanowią dodatkową

barierę dla potencjalnych projektodawców. Wszystkie te problemy dobrze ilustruje ten poniższy cytat jednego z projektodawców:

Jeżeli mamy panią kierownik, która obsługuje komputer tak jak obsługuje, no to nie ma szans, prosta sprawa, i teraz jeżeli jeszcze jej wrzucimy dokumenty konkursowe, no to ona przegrywa, a jeżeli się okaże, że z tych dokumentów konkursowych, trzeba jeszcze generator wniosku o dofinansowanie wprowadzić projekt z milionem dodatkowych obostrzeń, no to to już jest lot na księżyc, nie oszukujmy się, natomiast ona skutecznie pomaga swoim klientom

IDI, projektodawca

Powyższe bariery były szczególnie istotne wobec braku instytucji mogących wesprzeć potencjalnych projektodawców. Rozmówcy wskazywali na odczuwalny brak Regionalnych Ośrodków EFS, które w poprzedniej perspektywie wspomagały projektodawców.

Dodatkowo, wobec projektów stawiane są wysokie wymagania dotyczące np. grupy docelowej, które mogą też stanowić poważną barierę dla potencjalnych projektodawców.

Przykładowo, w przypadku usług społecznych barierą było wprowadzenie warunku, zgodnie z którym dochody uczestników projektów nie mogły przekroczyć 150% kryterium dochodowego pomocy społecznej. W efekcie ograniczało to pulę potencjalnych uczestników projektu i utrudniało ich rekrutację. Projektodawcy zwracali uwagę, że jedna przesłanka korzystania z usług społecznych (np. choroba, niepełnosprawność) powinna być wystarczająca.

Rozmówcy wskazywali również na bariery o charakterze zewnętrznym. Najczęściej wskazywali na niskie zainteresowanie uczestnictwem w projektach grup najbardziej zagrożonych wykluczeniem społecznym, możliwych trudności z rekrutacją i utrzymaniem uczestników w projektach. Nakładały się na to również pozytywne zmiany na rynku pracy, które przyczyniały się do zmniejszenia populacji osób potencjalnie zainteresowanych uczestnictwem w projekcie, a w szczególności osób najbardziej zmotywowanych do zmiany (kwestie te są omówione bardziej szczegółowo w dalszej części raportu).

Rozpatrywane indywidualnie poszczególne bariery być może nie wydają się tak istotne. Jednak występując łącznie, wzajemnie się wzmacniając, skutecznie zniechęcają samorządy do aplikowania o środki. Z punktu widzenia JST relacja kosztów i korzyści związanych z realizacją projektów wypadała niekorzystnie. W efekcie gotowość do angażowania się w trudne, obarczone wysokim ryzykiem projekty jest stosunkowo niska.

Inspiracji dla poszukiwania rozwiązań problemu niskiej aktywności części gmin można szukać w doświadczeniach projektów dotyczących społecznej rewitalizacji, realizowanych w Działaniu 7.1 Aktywna integracja. Projekty te były realizowane przez trzy podmioty (lub partnerstwa). W każdym z projektów wsparciem objęto grupę gmin. Łącznie wsparcie udzielono 72 gminom, przede wszystkim o charakterze wiejskim. Gminy były wybrane na podstawie wyników analiz. W każdej z gmin wybrano animatorów, którzy zostali przeszkoleni. Następnie animatorzy pracowali ze społecznością lokalną nad rozpoznaniem

potrzeb i stworzeniem lokalnych planów rewitalizacji. W projektach w każdej z gmin przydzielono grant na realizację jednego przedsięwzięcia, np. remontu wiaty, zagospodarowania brzegu jeziora, remontu świetlicy. Do realizacji tych zadań wybierano przede wszystkim lokalne instytucje (np. organizacje pozarządowe, lokalne firmy), a przy ich realizacji angażowała się społeczność lokalna. W kolejnych projektach, realizowanych przez tych samych beneficjentów i w tych samych gminach, większy nacisk położono na przygotowanie w każdej gminie grupy lokalnych liderów. Gminy również mogły otrzymać granty na 4-6 przedsięwzięć inwestycyjnych, realizowanych z zaangażowaniem społeczności lokalnej.

Doświadczenia projektów z obszaru rewitalizacji społecznej pokazują, że możliwe jest aktywizowanie społeczności lokalnej wokół wspólnych celów i przedsięwzięć. Jest to możliwe nawet w miejscach, w których dotychczas aktywność społeczności lokalnej była na niskim poziomie. Niewątpliwie interwencja ta zasługuje na solidną, oddzielną ewaluację efektów. Wydaje się jednak, na podstawie zebranych w toku badania informacji, że wypracowane i przetestowane w tych projektach podejście może być inspirującą praktyką.

6 Ocena efektów w obszarze aktywnej integracji i ekonomii społecznej

W badaniu ewaluacyjnym ocena efektów w obszarach aktywnej integracji i ekonomii społecznej zostały przeprowadzone łącznie. Wynika to przede wszystkim z podobnej grupy docelowej i podobnych celów interwencji. Oczywiście, w przypadku wsparcia ekonomii społecznej w logice interwencji kładziony jest nacisk na wzmacnianie szeroko pojętego sektora ekonomii społecznej. W praktyce jednak wsparcie sektora ekonomii społecznej uwzględnione jest w obu PI, przy czym w 9i zdecydowanie większy nacisk położono na wsparcie jednostek zatrudnienia socjalnego (CIS, KIS, WTZ, ZAZ). Istotniejsze jest jednak, że głównym celem obu interwencji jest przede wszystkim poprawa sytuacji osób w najtrudniejszej sytuacji: wzrost ich zatrudnienia, poziomu aktywności zawodowej, poprawa sytuacji społecznej.

6.1 Założenia interwencji

Problem wykluczenia społecznego jest poważnym wyzwaniem dla województwa zachodniopomorskiego. Problem ten jest pogłębiany przez uwarunkowania historyczne i geograficzne. Niewątpliwie ważnym problemem, o charakterze historycznym są tereny popegeerowskie, na których kumulują się i wzajemnie wzmacniają problemy społeczne: bezrobocie, ubóstwo, uzależnienia, problemy wychowawcze, ograniczony dostęp do szeroko pojętych usług społecznych (edukacyjnych, socjalnych, zdrowotnych transportu publicznego). Kwestie wykluczenia na rynku pracy znalazły odzwierciedlenie w Strategii Polityki Społecznej Województwa Zachodniopomorskiego.

Celem szczegółowym dla PI 9i jest Aktywna integracja osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym zwiększająca ich zatrudnienie. Cel ten ma być osiągnięty przede wszystkim poprzez programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub

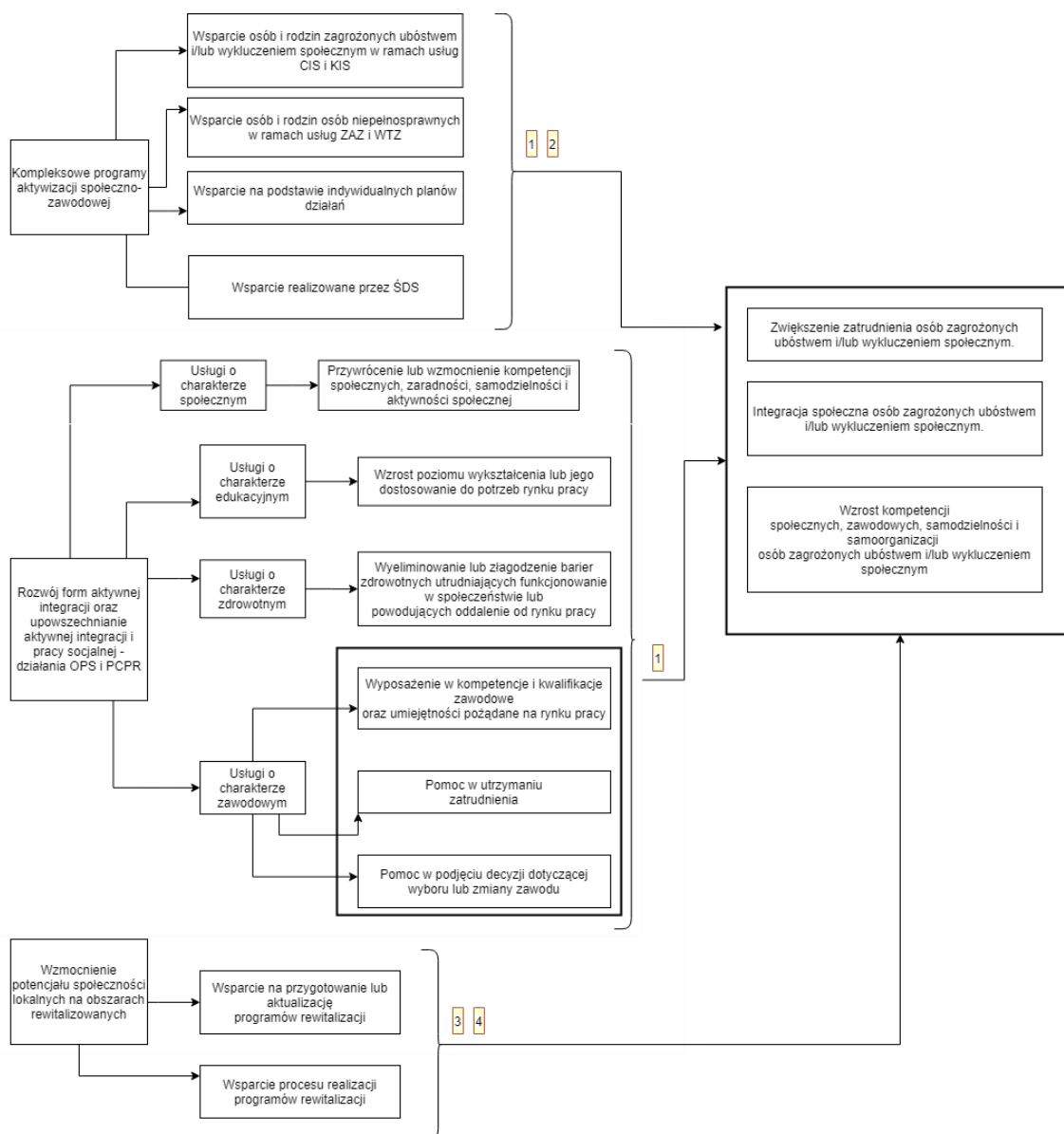
wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społeczno-zawodową wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, społecznej, zawodowej, a także usługi reintegracji i rehabilitacji społeczno-zawodowej, w szczególności w KIS, CIS, ZAZ.

Priorytet inwestycyjny 9i wdrażany jest przy pomocy dwóch Działań: 7.1 *Programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym* oraz Działanie 7.2 *Wsparcie dla tworzenia podmiotów integracji społecznej oraz podmiotów działających na rzecz aktywizacji społeczno-zawodowej*. Ważnym uzupełnieniem interwencji jest Działanie 9.2 *Infrastruktura Społeczna*, w ramach którego wzmocniana jest infrastruktura jednostek reintegracyjnych (KIS, CIS, ZAZ).

W ramach Działania 7.1 przewidziano również wzmocnianie społeczności lokalnych na obszarach rewitalizowanych. Analiza tego obszaru interwencji przeprowadzona została w rozdziale 8, dotyczącym rewitalizacji.

Na podstawie analizy dokumentów programowych oraz wywiadów z kluczowymi osobami opracowano logikę interwencji dla PI 9i. Logika ta jest przedstawiona na rysunku poniżej.

Rysunek 1. Logika interwencji PI 9i

Ważnym założeniem interwencji była realizacja projektów pozakonkursowych przez lokalne instytucje pomocy społecznej (OPS i PCPR). Niestety, założenia tego w dużym stopniu nie udało się zrealizować. Przyczyny tego problemu zostały omówione szerzej w rozdziale 4.1 i 5.

W poniższej tabeli zawarto opis założeń i warunków, które na powyższym schemacie zostały oznaczone numerami. Numerom na schemacie odpowiadają numery w poniższej tabeli.

Tabela 3. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu

L.P.	Założenie / warunki
1	Działania są adresowane do właściwej grupy odbiorców (m.in. osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym).
2	Wdrożenie i realizacja komplementarnych usług różnych służb publicznych.

L.P.	Założenie / warunki
3	Lokalne społeczności wspierają wdrażanie.
4	Kadra posiada odpowiedni potencjał i kompetencje.

Powyższe kwestie były analizowane w toku realizacji badania. Zostały one omówione w poszczególnych rozdziałach niniejszego raportu.

Z punktu widzenia Celów PI 9i ważna jest interwencja w PI 9a, która polegała na wzmocnieniu infrastrukturalnym jednostek reintegracyjnych. Na poniższym rysunku znajduje się schemat interwencji dla PI 9a.

Rysunek 2. Teoria zmiany dla PI 9a (Działanie 9.2)

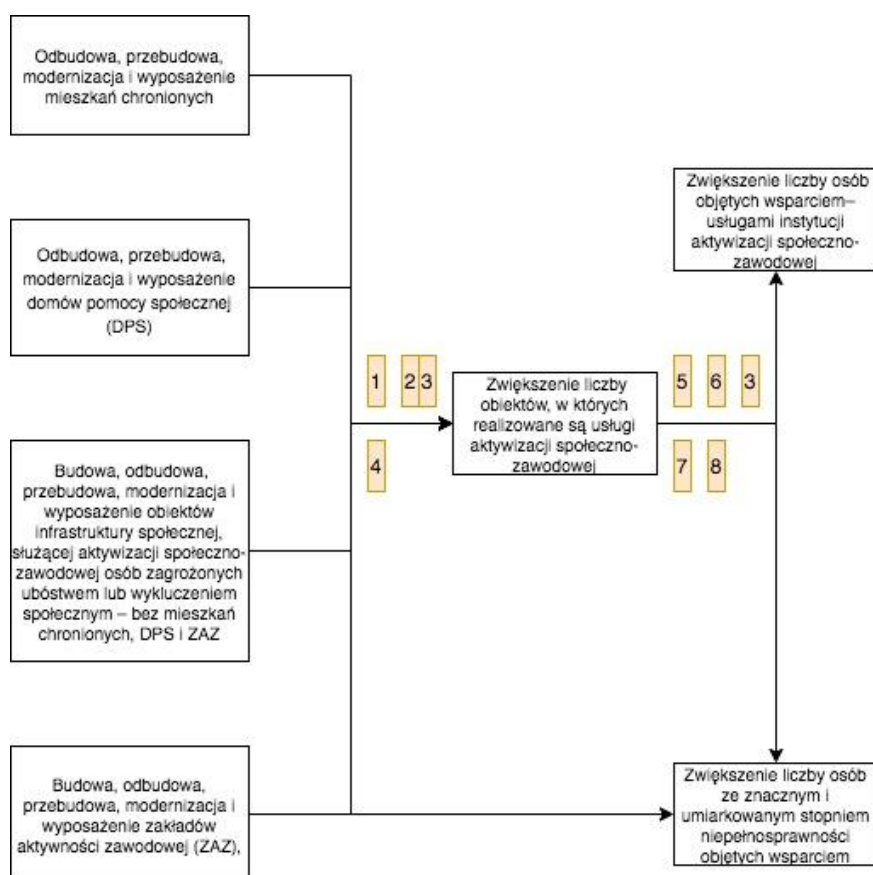

Tabela 4. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu

L.P.	Założenie / warunki
1	Samorząd terytorialny (lokalny i regionalny) posiada dobre rozpoznanie potrzeb w zakresie infrastruktury społecznej.
2	Samorząd lokalny dysponuje zasobami infrastrukturalnymi (np. lokalami, ziemią), które mogą być wykorzystane na inwestycje.
3	Inwestycje w infrastrukturę są skoordynowane z finansowaniem usług.

L.P.	Założenie / warunki
4	Zasoby (czas, pieniądze, ludzie) przeznaczone na inwestycje są adekwatne do potrzeb.
5	Kadra jest przygotowana do świadczenia wysokiej jakości usług.
6	Zapewnione jest finansowanie usług po zakończeniu wsparcia w projekcie.
7	Istnieje popyt na usługi ze strony mieszkańców.
8	Samorząd lokalny ma potencjał do realizacji zadań koordynacyjnych.

Ważnym instrumentem przeciwdziałania problemom wykluczenia społecznego jest interwencja w obszarze ekonomii społecznej. Celem sformułowanym na poziomie RPO był Wzrost poziomu zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej. Cel ten ma być osiągnięty przez trzy Działania:

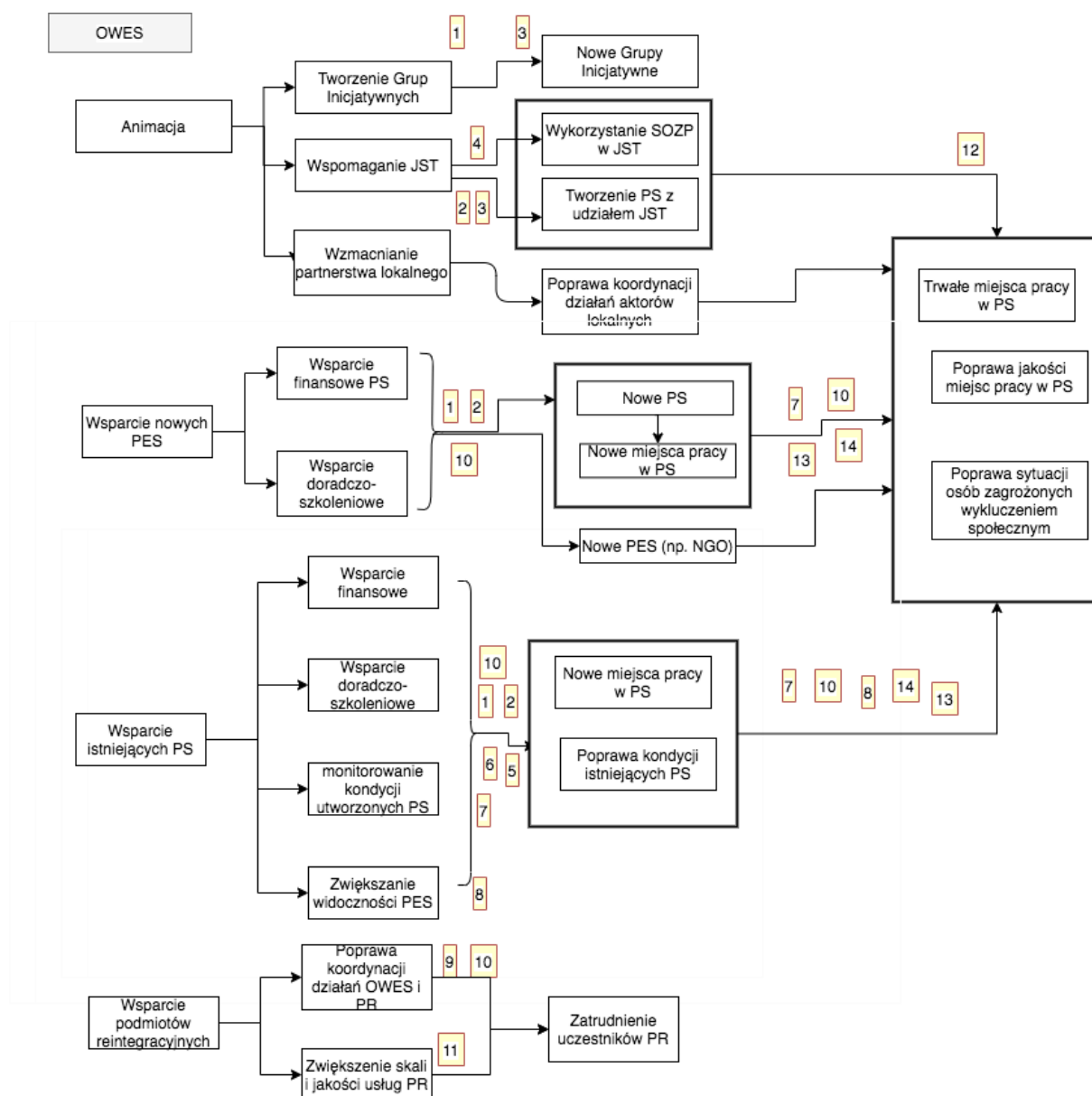
- Działanie 7.3: Wsparcie dla utworzenia i/lub funkcjonowania (w tym wzmocnienia potencjału) instytucji wspierających ekonomię społeczną zgodnie z Krajowym Programem Rozwoju Ekonomii Społecznej,
- Działanie 7.4: Tworzenie miejsc pracy w sektorze ekonomii społecznej, m.in. poprzez wsparcie tworzenia przedsiębiorstw społecznych (w szczególności spółdzielni socjalnych),
- Działanie 7.5: Koordynacja rozwoju sektora ekonomii społecznej oraz wsparcie rozwoju sieci kooperacji i partnerstw ekonomii społecznej w województwie.

W toku realizacji wsparcia, na podstawie doświadczeń z pierwszych konkursów, zintegrowano wsparcie finansowe i doradczo-szkoleniowe w jednych projektach. Pozwoliło to świadczyć odbiorcom usług bardziej zintegrowane wsparcie, uwzględniające pełen pakiet usług.

W tym badaniu skoncentrowano się przede wszystkim na wpływie interwencji na sytuację osób w najtrudniejszej sytuacji. Jest to wątek istotny, choć w większości badań dotyczących ekonomii społecznej, koncentrujących się na kondycji podmiotów ekonomii społecznej, w praktyce pomijany. Spojrzenie z perspektywy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym na interwencję w obszarze ekonomii społecznej pozwala na świeże spojrzenie na tę interwencję i jej wpływ na sytuację w regionie. Logikę interwencji dla PI 9v przedstawiono na poniższych dwóch rysunkach.

Rysunek 3. Teoria zmiany dla PI 9v w zakresie działania OWES

W poniższej tabeli zawarto opis założeń i warunków, które na powyższym schemacie zostały oznaczone numerami. Numerom na schemacie odpowiadają numery w poniższej tabeli.

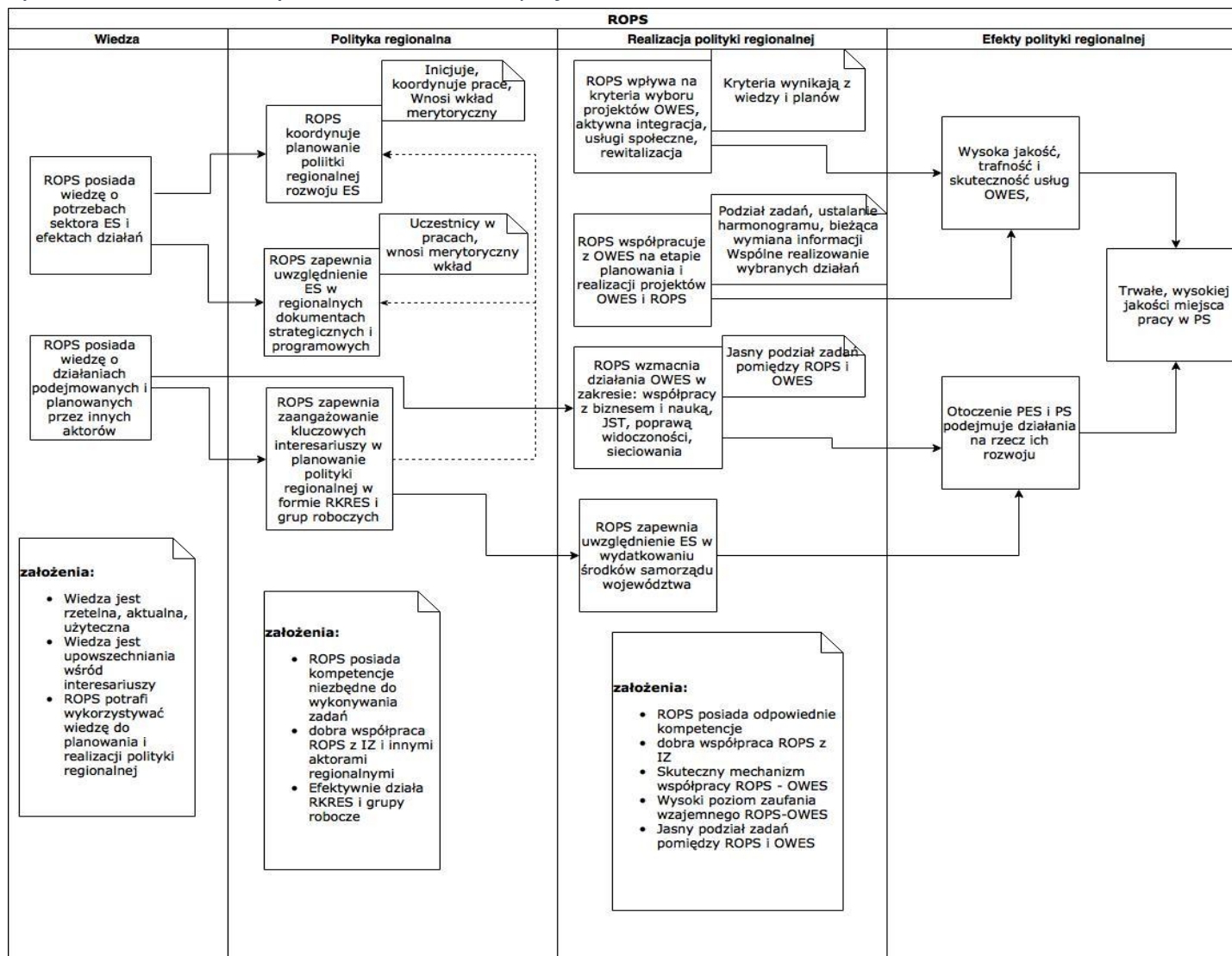
Tabela 5. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu

L.P.	Założenie / warunki
1	Działania są właściwie adresowane (do osób / instytucji należących do grup docelowych).
2	Działania dobrane właściwie do specyfiki grupy docelowej (trafne, wysokiej jakości, świadczane przez odpowiednią kadre).
3	Zasoby (czas, pieniądze, ludzie) przeznaczone na działania są adekwatne do potrzeb.

L.P.	Założenie / warunki
4	Działania prowadzone przez OWES są skoordynowane z działaniami prowadzonymi przez ROPS.
5	Wysokość oferowanego wsparcia finansowego oraz jego zasady są wystarczające do utworzenia stabilnych miejsc pracy.
6	Kadra jest przygotowana do świadczenia wysokiej jakości usług.
7	Monitoring kondycji PS pozwala na podejmowanie adekwatnych działań w przypadku problemów w ich funkcjonowaniu.
8	Działania związane ze zwiększaniem widoczności PES są adresowane do właściwych odbiorców.
9	OWES koordynuje swoje działania z działaniami podmiotów reintegracyjnych, umożliwiając przepływ klientów tych podmiotów do OWES.
10	Klienci OWES są przygotowani pod względem społecznym i zawodowym do rozpoczęcia pracy w PS.
11	Podmioty reintegracyjne dążą do zatrudnienia na otwartym rynku swoich klientów. OWES ma wpływ na jakość i skuteczność działań PR.
12	Otoczenie PS (lokalny samorząd, biznes, inne podmioty) wspiera aktywnie ich rozwój.
13	Pracownicy i kadra zarządzająca PS jest w stanie wykorzystać nowe kompetencje, nabyte dzięki wsparciu OWES, w działalności PS.
14	Przygotowana koncepcja funkcjonowania PS jest trafna.

Na poniższym schemacie przedstawiono zarys teorii programu dla działań ROPS. Należy podkreślić, że te dwa elementy są silnie komplementarne.

Rysunek 4. Teoria zmiany dla PI 9v w zakresie projektów ROPS

6.2 Stopień osiągnięcia celów RPO

Oceniając efekty osiągnięte dzięki interwencji w obszarze aktywnej integracji należy patrzeć łącznie na jego dwa wymiary: zatrudnieniowy i integracji społecznej. Są one bardzo silnie związane ze sobą i trudno w praktyce mówić o sukcesie aktywnej integracji, pomijając któryś z tych aspektów. Choć w literaturze widoczna jest tendencja, aby w aktywnej integracji koncentrować się przede wszystkim na efektach społecznych, takich jak zmiana postaw, nabycie kompetencji społecznych. Jednak w praktyce to dopiero zdobycie i utrzymanie stabilnego zatrudnienia, a dzięki temu uzyskiwanie stałych dochodów, pozwala trwale wyjść ze sfery ubóstwa⁹. A często jest to ważny warunek wyjścia z wykluczenia społecznego. Osiągnięcie efektów zatrudnieniowych w wielu przypadkach wymaga wcześniejszego oddziaływania na postawy i kompetencje osób w trudnej sytuacji. Należy jednak również pamiętać, że zależność może być tutaj dwustronna: to stabilne zatrudnienie może wzmacniać zmiany postaw i sprzyjać nabywaniu nowych kompetencji.

6.2.1 Podjęcie pracy

Porównanie sytuacji zawodowej uczestników projektów w PI 9i i 9v pokazuje, że większość z nich nie zmieniła swojej sytuacji zawodowej. 13% uczestników posiadało pracę przed rozpoczęciem udziału w projekcie i zachowało ją po zakończeniu udziału w projekcie. 54% uczestników nie posiadało pracy przed projektem i po projekcie nadal pozostawało bez pracy. 28% uczestników nie pracowało przed rozpoczęciem udziału w projekcie, a pracowało po zakończeniu udziału w projekcie. Ich sytuacja zatem się poprawiła. Dla 4% uczestników sytuacja pogorszyła się: pracowali przed udziałem w projekcie, a po zakończeniu nie pracowali.

Tabela 6. Sytuacja uczestników projektów przed i po zakończeniu udziału w projekcie

	Sytuacja przed przystąpieniem do projektu	
Sytuacja po zakończeniu udziału w projekcie	Praca	Brak pracy
Praca	13%	28%
Brak pracy	4%	54%

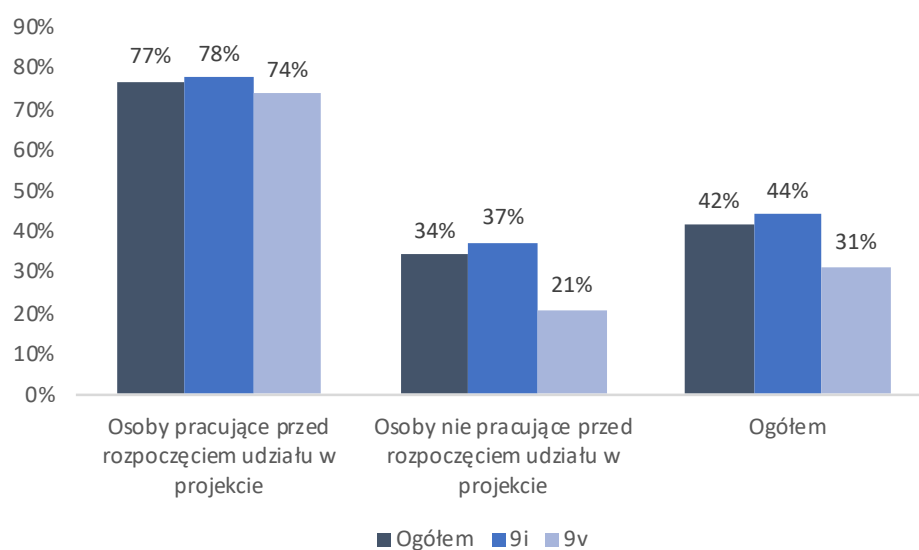
Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

---

⁹ Należy zaznaczyć, że kwestie zatrudnienia i integracji społecznej to nie są jedyne przyczyny wykluczenia społecznego i ubóstwa. Inne poważne przyczyny to m.in. długotrwała choroba, niepełnosprawność, trudności w funkcjonowaniu rodziny, uzależnienia – o czym świadczą przyczyny przyznawania pomocy społecznej. Jednak działania z zakresu aktywnej integracji w dużym stopniu koncentrują się na osobach doświadczających różnych trudności w funkcjonowaniu na rynku pracy.

Skuteczność interwencji, z punktu widzenia sytuacji na rynku pracy, jest wyraźnie wyższa w przypadku PI 9i niż 9v¹⁰. Zaledwie 20% uczestników projektów z zakresu ekonomii społecznej, którzy nie pracowali przed udziałem w projekcie, pracowali po zakończeniu udziału w nim. W przypadku projektów z zakresu aktywnej integracji odsetek uczestników pracujących po zakończeniu udziału w projekcie, wśród osób które nie pracowały przed rozpoczęciem projektu wynosił 37%, a więc prawie dwa razy więcej.

Wykres 25. Odsetek uczestników projektów, pracujących po zakończeniu udziału w projekcie, w podziale na PI oraz status przed rozpoczęciem udziału w projekcie

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Odsetek osób pracujących po zakończeniu udziału w projekcie jest istotnie wyższy niż wartość wskaźnika rezultatu, osiągnięta w III kwartale 2020 r. dla PI 9i i 9v. Może to wynikać z kilku czynników; z metodologii liczenia wskaźnika rezultatu krótkoterminowego, zgodnie z którą przy obliczaniu wskaźnika w mianowniku uwzględnia się wszystkich uczestników projektów, a w liczniku liczy się tylko osoby, które ukończyły udział w projekcie i podjęły pracę. W efekcie wartość procentowa wskaźnika jest zaniżona. Może to też wynikać z faktu, że projektodawcy nie mogą wykazywać pracy nieformalnej, pracy w niewielkim wymiarze czasu pracy.

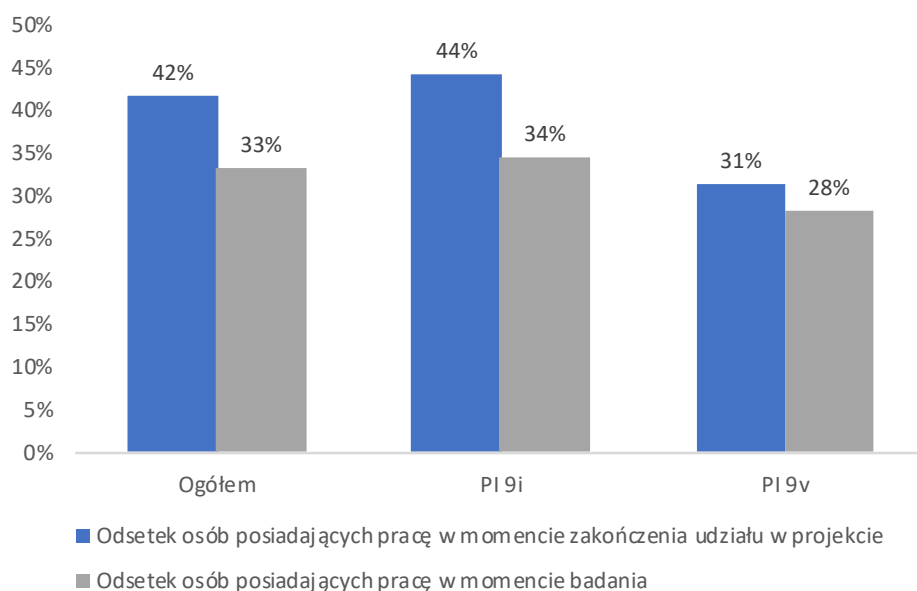
Istotna jest również trwałość zatrudnienia. Dlatego też uczestnikom badania zadano pytanie o status na rynku pracy w momencie badania. Generalnie odsetek osób pracujących pomiędzy zakończeniem udziału w projekcie a momentem badania spadł z 42% do 33%. Jest to trend odwrotny od dotychczasowych doświadczeń. Zwykle bowiem wraz z upływem czasu

¹⁰ W przypadku PI 9v badanie CATI objęło osoby zidentyfikowane jako potencjalnie zagrożone wykluczeniem społecznym.

odsetek osób pracujących wzrastał, a nie malał. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że jest to wynik pogorszenia sytuacji na rynku pracy, wynikającej z COVID-19. Warto jednak zwrócić uwagę na dwie kwestie.

- Spadek odsetka pracujących jest wyraźnie mniejszy dla uczestników projektów realizowanych w PI 9v niż 9i. Może to wskazywać na większą trwałość zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej.
- Z drugiej strony nawet uwzględniając mniejszy spadek odsetka pracujących w PI 9v, nadal odsetek pracujących uczestników projektów był mniejszy w PI 9v niż 9i (choć różnica jest bardzo mała).

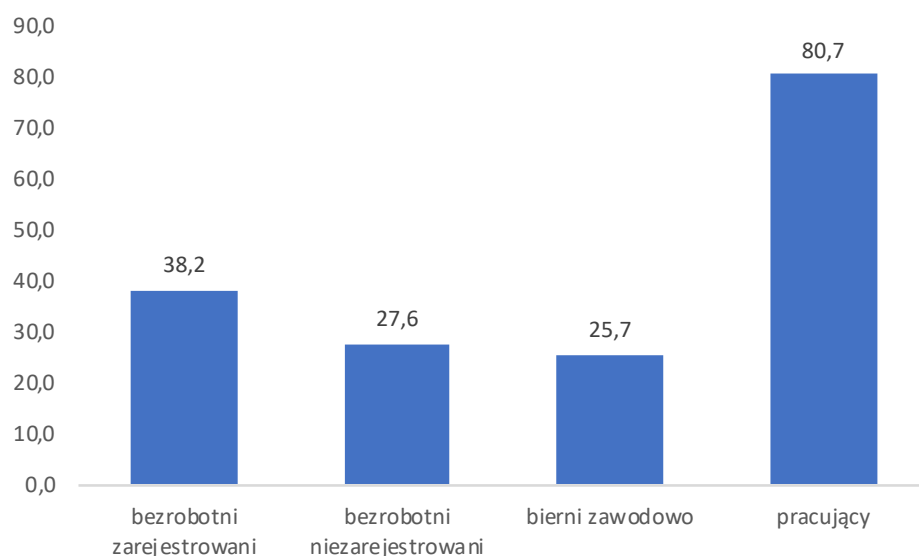
Wykres 26. Odsetek uczestników projektów, pracujących bezpośrednio po zakończeniu uczestnictwa w projekcie i w momencie badania

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Odsetek osób pracujących wśród uczestników projektów jest silnie uzależniony od sytuacji uczestników. W momencie badania pracowało ponad 80% uczestników indywidualnych, którzy pracowali przed rozpoczęciem projektu. Odsetek pracujących jest wyraźnie wyższy wśród osób, które były zarejestrowane w urzędzie pracy jako bezrobotne niż wśród osób bezrobotnych, które się nie rejestrowały i osób biernych zawodowo. Pokazuje to, że sam fakt zarejestrowania w urzędzie pracy może zwiększać szanse na zatrudnienie. Może to wskazywać na wyższą motywację uczestnika i wyższy poziom aktywności zawodowej.

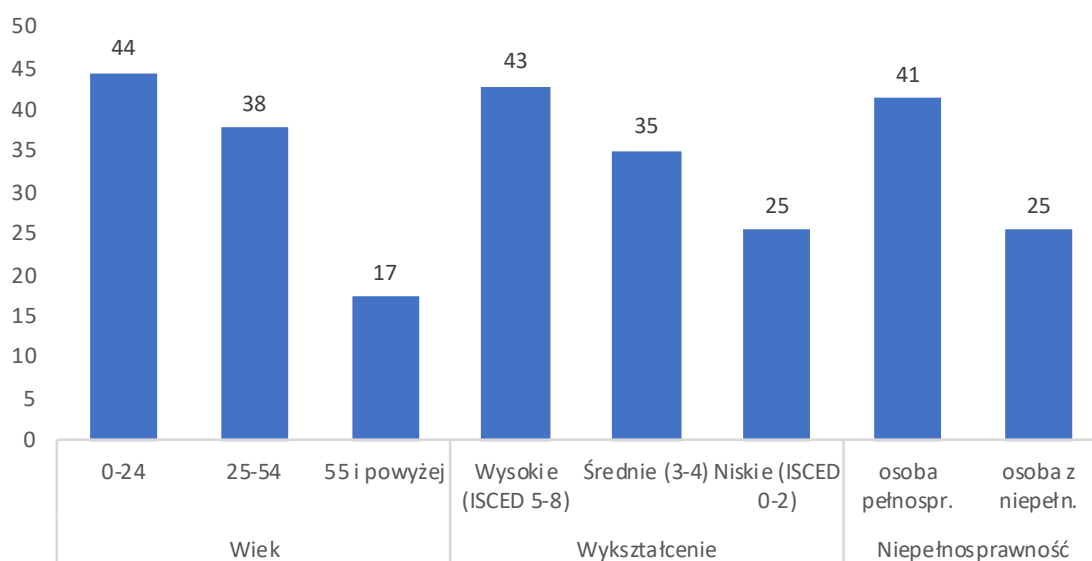
Wykres 27. Odsetek uczestników projektów, pracujących w momencie badania, ze względu na status na rynku pracy w momencie przystępowania do projektu

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów, SL2014

Odsetek pracujących jest też zróżnicowany ze względu na cechy społeczno-demograficzne. Wyższe zatrudnienie jest obserwowane w przypadku osób młodszych, z wyższym wykształceniem, sprawnych. Zdecydowanie rzadziej pracę podejmowały osoby starsze (po 55 roku życia), osoby z niższym wykształceniem i osoby z niepełnosprawnością. Różnice te nie zaskakują – pojawiają się one w wielu badaniach. Osoby młodsze, lepiej wykształcone, sprawne mają większe szanse na podejmowanie zatrudnienia. Często nawet niezależnie od udziału w projekcie (o czym więcej w rozdziale 5.7). **Uderzające są jednak różnice w poziomie zatrudnienia w momencie badania uczestników w „lepszej” i „gorszej” sytuacji.** Są one bardzo duże i pokazują, że jednak projekty w niewystarczającym stopniu są pomocne dla osób w najtrudniejszej sytuacji.

Wykres 28. Odsetek uczestników projektów, pracujących w momencie badania, ze względu na wiek, poziom wykształcenia, poziom sprawności

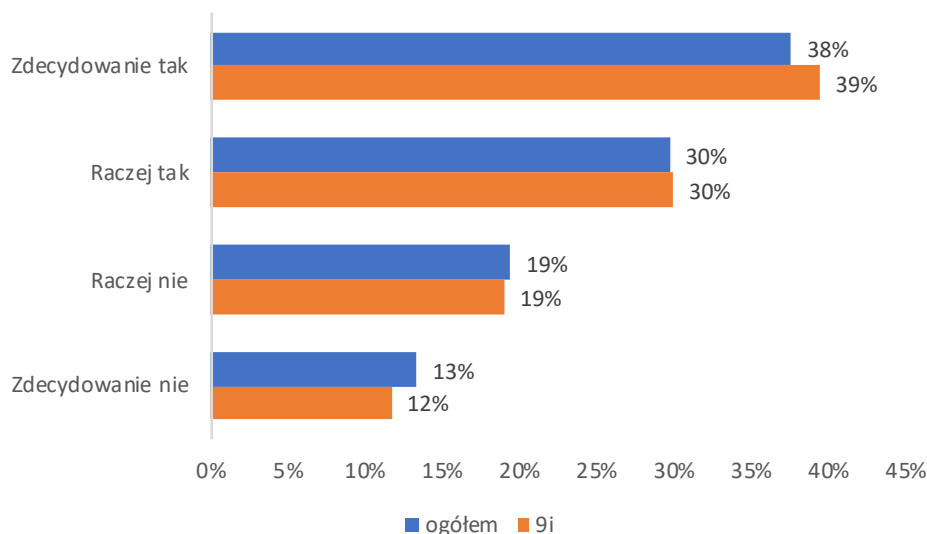
Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów, SL2014

Może to też wskazywać na swoisty *creaming*, który stosują projektodawcy wobec uczestników projektów, koncentrując swój wysiłek na osobach bardziej „rokujących”, a mniejszy nacisk kładąc na wspieranie osób w trudniejszej sytuacji, mniej rokujących na sukces po zakończeniu projektu. Takie podejście zakłada też konstrukcja niektórych projektów, w których dostęp do bardziej prozatrudnieniowych form wsparcia, takich jak szkolenia lub staże, dostępne są dla osób, które mają większe szanse na podjęcie zatrudnienia.

Większość uczestników, którzy pracowali w momencie badania (68%) uważała, że udział w projekcie pomógł im zdobyć aktualną pracę. W przypadku PI 9i odsetek ten był nawet większy i wyniósł 69%. Uczestnicy projektów realizowanych w PI 9v rzadziej dostrzegają związek pomiędzy udziałem w projekcie a aktualnym zatrudnieniem. Taką odpowiedź wskazuje 15 na 27 respondentów, czyli trochę więcej niż połowa (ze względu na niewielką liczebność pracujących uczestników projektów w próbie dla PI 9v nie ma możliwości oszacowania wartości procentowych). Może to wskazywać, że nie tylko uczestnicy projektów rzadziej pracują, ale również mniejszy był wpływ projektów na podjęcie zatrudnienia.

Wykres 29. Odpowiedzi pracujących uczestników projektów na pytanie: „Czy Pana/i zdaniem udział w projekcie pomógł w podjęciu obecnej pracy zarobkowej?”

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Wśród pracujących uczestników projektów, 37% deklaruje pracę w przedsiębiorstwie społecznym w momencie badania. Zasadniczo brak jest znaczących różnic pomiędzy priorytetami inwestycyjnymi. W PI 9i odsetek ten wyniósł 37%, a w PI 9v 41%. Jest to zaskakujące, biorąc pod uwagę cele i logikę interwencji dla PI9v, która koncentrowała się silnie na wspieraniu zatrudnienia w sektorze ekonomii społecznej.

Dane te pokazują, że 61% pracujących uczestników projektów realizowanych w 9v pracuje poza przedsiębiorstwami społecznymi. Może to wskazywać na dość dużą rotację pracowników przedsiębiorstw społecznych.

Jak wynika z wywiadów jakościowych, może to też wynikać z faktu, że część osób planujących rozpocząć działalność w przedsiębiorstwie społecznym, w praktyce nie decyduje się na ten krok, podejmując pracę w innym miejscu. Jak wynika z wywiadów jakościowych, takie sytuacje mają miejsce przede wszystkim ze względu na długi okres oczekiwania na udzielenie dotacji na utworzenie miejsca pracy.

Oczywiście respondenci mogli mieć trudności związane z właściwym rozumieniem pojęcia przedsiębiorstwo społeczne. Wydaje się jednak, że uczestnicy projektów PI 9v powinni być bardziej świadomi znaczenia tego pojęcia.

Spośród 52 respondentów, którzy deklaruje pracę w PS, około 2/3 uważa, że gdyby nie otrzymali pracy w PS, to udałoby im się znaleźć pracę w innym miejscu. Przy czym na tle ogółu wyróżniają się uczestnicy PI 9v (9 /11 uczestników jest zdania, że znalazłoby inną pracę). Z jednej strony są to wyniki pozytywne i wskazują na dużą mobilność pracowników PS i wysoki poziom wiary we własne możliwości. Z drugiej strony może to wskazywać na silny efekt *creamingu* w sektorze ekonomii społecznej. OWES mogą promować zatrudnienie osób,

które są w relatywnie lepszej sytuacji na rynku pracy. Taką hipotezę potwierdzają wnioski z analizy przedstawione w rozdziale 4, zgodnie z którymi wśród uczestników indywidualnych projektów w PI 9v częściej są reprezentowane osoby w wieku największej mobilności zawodowej, lepiej wykształcone. Kwestia ta niewątpliwie wymaga dalszych analiz.

6.2.2 Jakość pracy

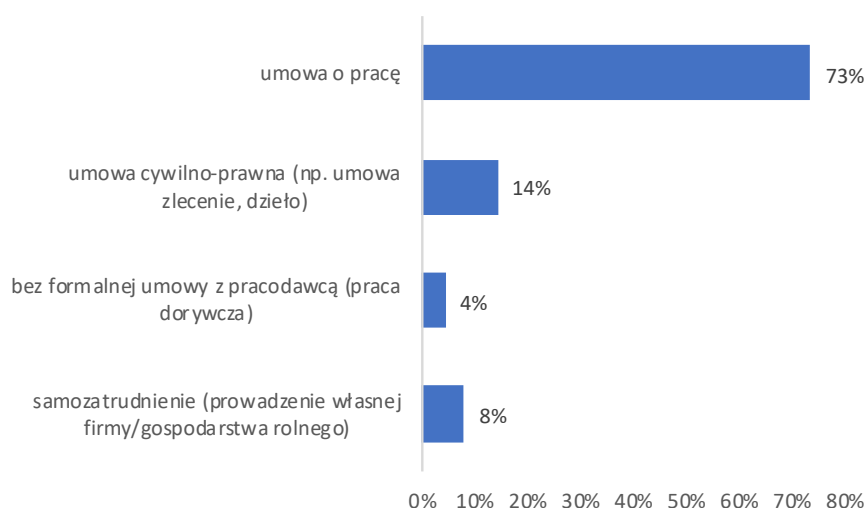
Zdecydowana większość pracujących uczestników projektów posiada pracę stabilną.

Powyżej 12 miesięcy pracuje 71% pracujących respondentów. Dla PI 9i odsetek ten wyniósł 68%, a w przypadku PI9v pracę powyżej 12 miesięcy deklarowało 22 na 27 respondentów.

Wśród pracujących zdecydowana większość pracuje na podstawie umowy o pracę.

Zaledwie 14% pracuje na podstawie umowy cywilno-prawnej, 8% w formie samozatrudnienia i 4% bez formalnej umowy. Wyniki te są bardzo zbliżone dla PI 9i i 9v.

Wykres 30. Umowa, na podstawie jakiej pracują uczestnicy projektów

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Wśród osób pracujących na podstawie umowy o pracę, 56% posiada umowy na czas określony, a 44% na czas nieokreślony. Trochę gorsza pod tym względem jest sytuacja uczestników projektów realizowanych w PI 9i, a trochę lepsza osób uczestniczących w projektach w PI 9v. Ponadto osoby, które uważają, że udział w projekcie pomógł im zdobyć aktualną pracę, nieco częściej pracują na czas określony (59% wśród tych, którzy uważają, że udział w projekcie im pomógł i 49% wśród pozostałych).

Stosunkowo dużo, bo aż 45% pracujących uczestników projektów pracuje mniej niż 40 godzin, a więc w niepełnym wymiarze czasu pracy. Odsetek ten jest podobny dla obu PI.

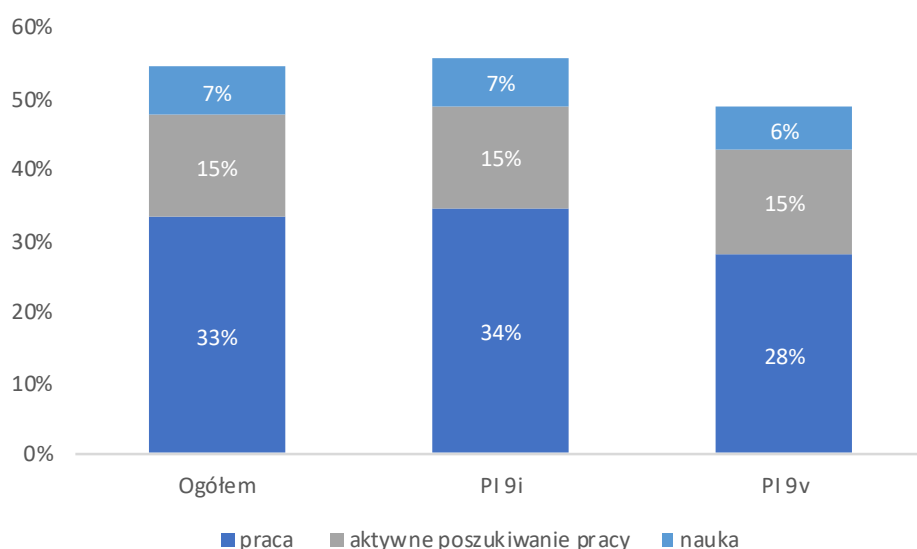
6.2.3 Sytuacja osób niepracujących

Wśród uczestników projektów, którzy nie pracowali w momencie badania, 78% nie poszukiwała aktywnie pracy w ostatnich 30 dniach. Nie było w tym przypadku różnic pomiędzy PI. 74% niepracujących uczestników projektów nie było zarejestrowanych w urzędzie pracy jako bezrobotni. Odsetek ten był wyższy dla PI 9v (78%) niż dla 9i (73%). Jest to istotne, ponieważ jednym z celów aktywizacji społecznej i zawodowej osób w najtrudniejszej sytuacji jest nie tylko znalezienie pracy, ale również aktywne poszukiwanie pracy. Uzyskane dane mogą jednak wskazywać, że część uczestników zniechęca się i zaprzestaje poszukiwania pracy wraz z upływem czasu. Zjawisko to może pogłębiać pandemia i związany z tym spadek liczby ofert pracy i większa izolacja społeczna.

Wśród niepracujących uczestników projektów około 10% kontynuowało naukę. Nie było tutaj istotnych różnic pomiędzy PI. Wynik ten należy uznać za pozytywny. Wzrost poziomu wykształcenia zwiększa w przyszłości szanse na uzyskanie stabilnej pracy i wyższych wynagrodzeń.

W sumie w momencie badania 54% uczestników projektów było aktywnych, czyli pracowało, uczyło się lub aktywnie poszukiwało pracy w momencie badania. Odsetek ten był nieznacznie niższy dla osób uczestniczących w projektach z zakresu ekonomii społecznej i wyniósł 49%.

Wykres 31. Sytuacja uczestników projektów, aktywnych w momencie badania, w podziale na PI

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Istotne jest, dlaczego stosunkowo wielu uczestników projektów pozostawało biernych, to jest nie pracowało i nie poszukiwało pracy.

Prawie połowa niepracujących i nieposzukujących aktywnie pracy respondentów wskazała na zły stan zdrowia. A jedna trzecia wskazała świadczenia społeczne, w tym szczególnie

emerytura i renta (co wiąże się ze stanem zdrowia). Obie przyczyny były wskazywane częściej przez uczestników projektów 9v. Oczywiście należy podkreślić, że renta jest również wskaźnikiem problemów zdrowotnych. Jednak świadczenie rentowe może wzmocnić mechanizm dezaktywacyjny, gdyż przez część osób otrzymujących to świadczenie, uzyskanie renty wiąże się z „zakazem pracy”. Oznacza to, że co najmniej część uczestników projektów nie była świadoma, że renta z tytułu niezdolności do pracy nie oznacza zakazu pracy.

Duży odsetek wskazań związanych ze stanem zdrowia, niepełnosprawnością, rentą jako przyczynami braku aktywności zawodowej może wskazywać na **potrzebę silniejszego uwzględnienia w projektach EFS elementu zdrowotnego: rehabilitacji zdrowotnej, pomocy w skorzystaniu ze świadczeń medycznych itd. Wydaje się, że tego typu działania powinny być w szczególności kierowane do mężczyzn z niższym wykształceniem.**

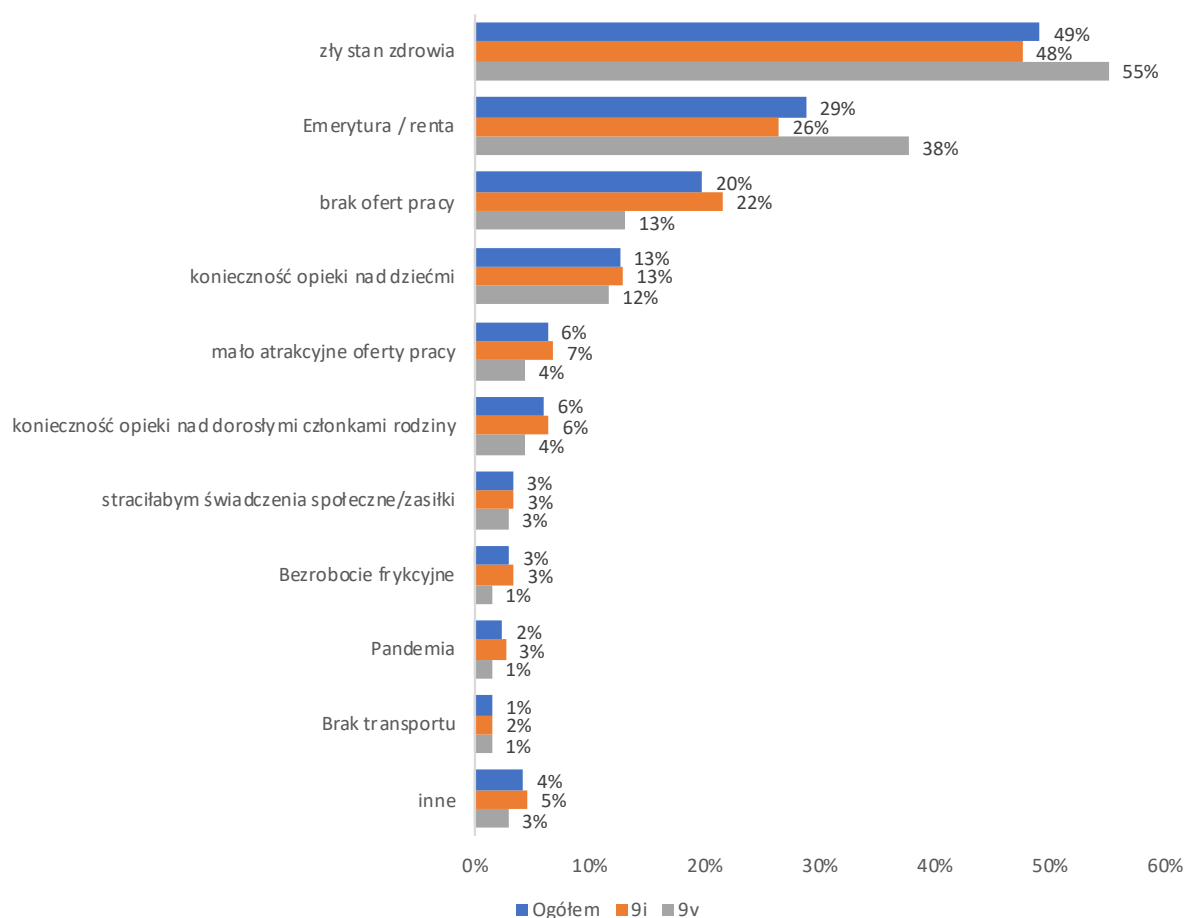
Jak pokazują analizy Polskiego Zakładu Higieny, długość życia jest silnie różnicowana przez czynniki społeczne – w roku 2017 mężczyźni w wieku 30 lat z wykształceniem wyższym mogli oczekiwać, że będą żyli ok. 7,4 lat dłużej niż mężczyźni z wykształceniem średnim (włączając do tej grupy zasadnicze zawodowe), i aż o ok. 11,0 lat dłużej niż mężczyźni z wykształceniem gimnazjalnym i niższym. Różnice te w roku 2017 pogłębiły się jeszcze w stosunku do lat wcześniejszych¹¹. Jest to miernik syntetyczny, lecz dobrze pokazujący problematyczne zjawisko nadumieralności i gorszego stanu zdrowia mężczyzn, przede wszystkim z niższym wykształceniem. Zjawisko to ma negatywny wpływ na poziom aktywności zawodowej mężczyzn, w szczególności starszych.

Niepracujący i nieposzukujący aktywnie pracy uczestnicy projektów PI9i wyraźnie częściej niż w przypadku PI 9v wskazywali na trzecią przyczynę: brak ofert pracy. Stosunkowo często respondenci wskazywali również na konieczność opieki nad dzieckiem i członkami rodziny. Około 3% respondentów dotyczyło tzw. bezrobocie frykcyjne: byli w trakcie zmiany pracy lub oczekiwali na rozpoczęcie pracy. Można więc stwierdzić, że są to w praktyce osoby aktywne, a chwilowo tylko pozostające bez pracy.

---

¹¹ Narodowy Instytut Zdrowia Publicznego Państwowy Zakład Higieny (2020), *Sytuacja zdrowotna ludności Polski i jej uwarunkowania 2020*, Warszawa.

Wykres 32. Przyczyny braku aktywnego poszukiwania pracy przez niepracujących i nieposzukujących aktywnie pracy uczestników projektów

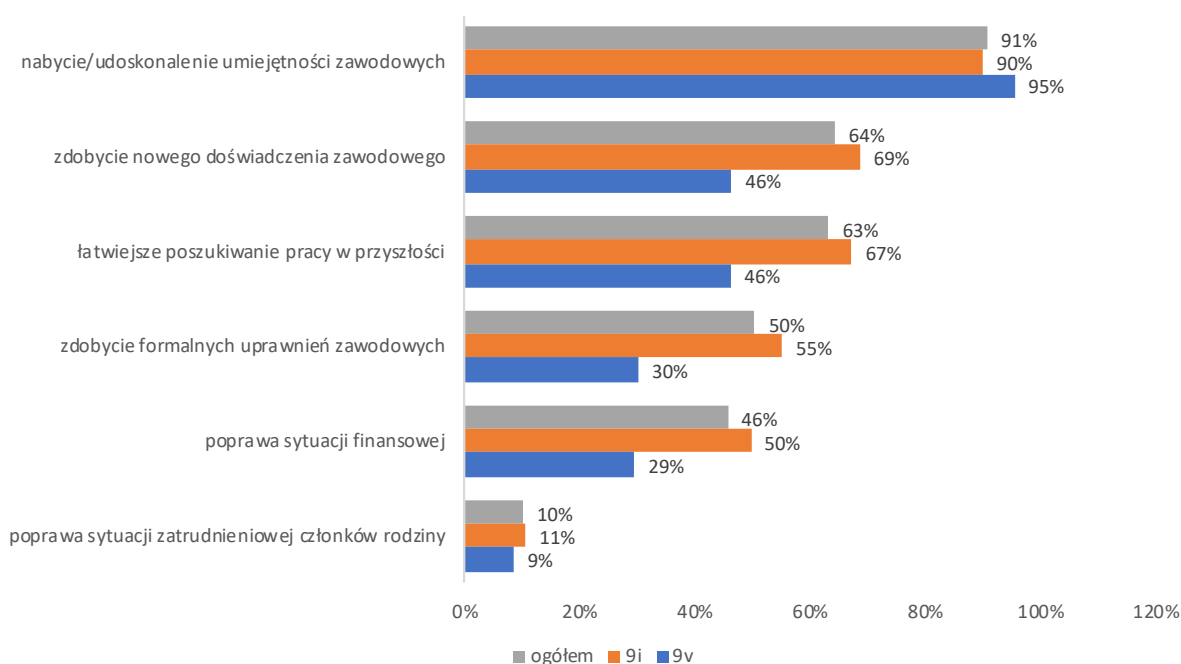
Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

6.3 Inne efekty projektów, związane z zatrudnieniem

Ponad 91% uczestników badania, zapytanych o inne efekty projektów, wskazywało nabycie lub udoskonalenia umiejętności zawodowych. Odsetek ten był trochę wyższy dla uczestników projektów w PI 9v. Stosunkowo dużo uczestników projektów, ok. 2/3, wskazywało nabycie doświadczenia zawodowego i łatwiejsze poszukiwanie pracy w przyszłości. Około połowy uczestników wskazywało również na zdobycie uprawnień zawodowych oraz poprawę sytuacji zawodowej.

Uczestnicy projektów w obszarze ekonomii społecznej wskazywali wszystkie efekty projektów, poza nabyciem lub udoskonaleniem umiejętności zawodowych, wyraźnie rzadziej niż uczestnicy projektów w obszarze aktywnej integracji.

Wykres 33. Efekt związane z rynkiem pracy, deklarowane przez uczestników projektów.

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Różnice pomiędzy oboma priorytetami inwestycyjnymi wynikają przede wszystkim ze specyfiki priorytetów inwestycyjnych i logiki interwencji. W PI 9i projektodawcy starają się oferować uczestnikom stosunkowo kompleksową ścieżkę aktywizacji zawodowej i społecznej, obejmującą m.in. doradztwo zawodowe, szkolenia zawodowe, staże, pośrednictwo zawodowe.

W PI 9v, czyli wsparciu ekonomii społecznej, nacisk jest położony przede wszystkim na utworzenie i wzmocnienie przedsiębiorstwa społecznego. Wsparcie ma więc przede wszystkim charakter biznesowy i obejmuje pomoc w utworzeniu przedsiębiorstwa społecznego (od strony formalnej), wsparcie finansowe, finansowanie usług itd. Wsparcie to kierowane jest przede wszystkim do osób w relatywnie lepszej sytuacji, które podejmują decyzje o uruchomieniu i prowadzeniu przedsiębiorstwa społecznego. **Wsparcie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym koncentruje się na kwestiach związanych z uruchomieniem i prowadzeniem przedsiębiorstwa społecznego oraz na szkoleniach zawodowych, dopasowanych do potrzeb przede wszystkim przedsiębiorstwa.** Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, rozpoczynające pracę w przedsiębiorstwie społecznym, zwykle nie otrzymują takiego pakietu wsparcia jak w PI 9i, obejmującego szereg usług służących integracji społecznej i zawodowej.

Dobrze to zjawisko obrazuje cytat z wywiadu z pracownikiem urzędu gminy, który zaangażował się w tworzenie i prowadzenie przedsiębiorstwa społecznego:

Założyliśmy grupę inicjatywną pracowników, którzy, ten GOPS, że tak powiem, nam skierował, tak?, skierował nam potencjalnych pracowników do spółdzielni, i spotykaliśmy się, jeździliśmy właśnie na te wizyty studyjne, i właśnie z doradcą z OWES-u pisaliśmy biznesplan, jakoś tam wspólnie... no i później dokumenty wszystkie rejestrowe do KRS-u.

IDI, uczestnik projektu

W cytacie tym warto zwrócić uwagę na dwie kwestie. Rekrutacją pracowników przedsiębiorstwa społecznego nie zajmuje się ani OWES ani lider przedsiębiorstwa. Zostają oni przesłani przez ośrodek pomocy społecznej. Nie wiadomo, w jaki sposób GOPS wybrał te osoby, czy osoby te były zmotywowane, czy zostały w jakiś sposób przygotowane do pracy, np. przechodząc proces integracji społecznej lub zawodowej

Po drugie, wsparcie OWES na tym etapie koncentrowało się na zadaniach niezbędnych do uruchomienia przedsiębiorstwa: przygotowaniu statutu, biznesplanu, wsparcia finansowego (o którym mowa jest w dalszej części wywiadu). Właściwie nie pojawia się tu kwestia integracji społecznej i zawodowej uczestników.

W drugiej fazie, już po powstaniu, przedsiębiorstwo nadal korzystało ono z usług OWES.

Tam już takiego stricte finansowego nie było, tylko wsparcie księgowo, marketingowe, doradztwo jakieś, później tam było... szkolenie też pracowników, jednego pana wystaliśmy na kurs pilarza-drwala, później mieliśmy jeszcze jakiś bon szkoleniowy dla pań z kuchni, też jak później otworzyliśmy, ale jak mówię, teraz nie chciałbym wskazywać z którego to było projektu

IDI, uczestnik projektu

W tej drugiej fazie wsparcie polegało przede wszystkim na finansowaniu usług dla samego przedsiębiorstwa oraz na oferowaniu szkoleń zawodowych dla pracowników przedsiębiorstwa. Szkolenia były oferowane przez OWES, ale również przedsiębiorstwo korzystało ze szkoleń oferowanych przez powiatowy urząd pracy.

Przez cały wywiad przewija się wyraźny prymat potrzeb przedsiębiorstwa społecznego nad potrzebami jego pracowników. OWES dostosowuje swoje usługi do potrzeb przedsiębiorstwa. Potrzeby pracowników są zauważane o ile służą przedsiębiorstwu, np. w zakresie podniesienia kompetencji.

Z drugiej strony utworzenie przedsiębiorstwa pozwala na stworzenie kilku, stabilnych miejsc pracy dla osób, które wcześniej pracowały, ale zwykle dorywczo, na niestabilnych umowach lub miały problem ze znalezieniem pracy, np. ze względu na wiek. Zadaniem przedsiębiorstwa jest przede wszystkim zapewnienie tym osobom warunków do stabilnej pracy, czyli zdobycie np. odpowiednich zamówień. Przedsiębiorstwo również, dzięki wsparciu

OWES i PUP, podnosi również kompetencje zawodowe pracowników. Widoczne są tutaj zatem pozytywne, zawodowe efekty interwencji.

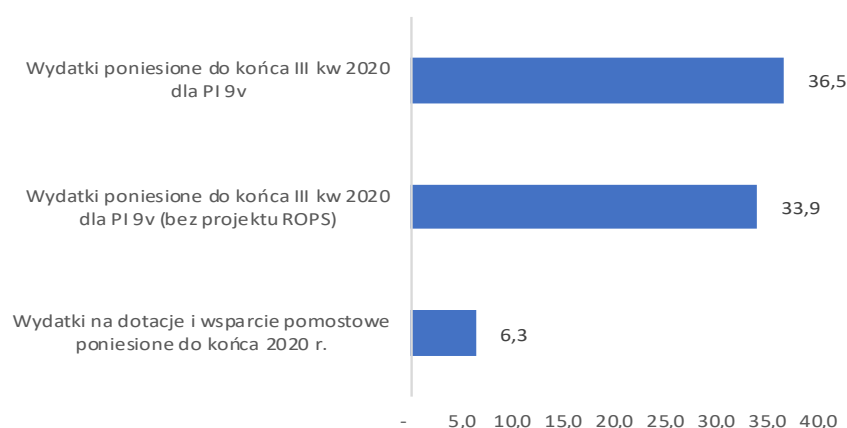
6.4 Liczba i trwałość miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych

Jednym z podstawowych celów interwencji w PI9v jest tworzenie nowych miejsc pracy w przedsiębiorstwach społecznych. Działający w województwie zachodniopomorskim OWES pomiędzy 2016 a końcem 2021 r. wsparł 51 przedsiębiorstw społecznych w tworzeniu miejsc pracy. 30 z nich było inkubowanych przy wsparciu OWES. Przy czym kilka z nich to były organizacje pozarządowe, przekształcone w przedsiębiorstwo społeczne. Jak podkreślali rozmówcy w wywiadach jakościowych, przedsiębiorstwa te nie powstałyby bez wsparcia OWES.

Łączna wartość wsparcia finansowego, obejmującego dotacje na utworzenie miejsc pracy oraz wsparcie pomostowe, skierowanego do przedsiębiorstw społecznych przez OWES wyniosła 6,3 mln zł. W tym 4,3 mln na dotacje na utworzenie miejsc pracy, a 2,1 mln na wsparcie pomostowe.

Wydatki na wsparcie finansowe PS stanowiło 17% wydatków poniesionych do końca III kwartału 2020 r. w PI 9v, a 19% wydatków poniesionych w Działaniach 7.3 i 7.4, czyli działania finansujące aktywność OWES. Brak jest danych, aby porównać te proporcje do sytuacji w innych województwach. Jednak wydaje się, że wsparcie bezpośrednie dla PS jest zdecydowanie zbyt małe w relacji do całości wydatków poniesionych na wspieranie sektora ekonomii społecznej. Warto jednak zauważyć, że przy szacowaniu planowanej do osiągnięcia liczby utworzonych miejsc pracy w okresie 2021-2027 założono, że działalność OWES w 60% będzie przeznaczona na wsparcie finansowe PS, a w 40% na działania towarzyszące.

Wykres 34. Wydatki poniesione w PI 9v oraz wartość bezpośredniego wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw społecznych

Nota: Wartość wydatków oszacowana na podstawie zatwierdzonych wniosków o płatność według stanu na koniec III kw. 2020 r. Wartość dotacji i wsparcia pomostowego dla PS na podstawie danych OWES, według stanu na koniec 2020 r.

Źródło: Dane UM WZ i OWES

Tak duża dysproporcja pomiędzy wydatkami na rozwój ekonomii społecznej, a wsparciem bezpośrednim dla przedsiębiorstw społecznych była też w trakcie wywiadów negatywnie oceniana przez odbiorców projektów – przedstawiciele przedsiębiorstw społecznych.

Wynika to jednak z priorytetów OWES, który koncentrował się w większym stopniu na wspieraniu podmiotów ekonomii społecznej. Według informacji o wartości osiągniętych wskaźników, do końca III kwartału 2020 r. OWES wsparł 1084 podmioty ekonomii społecznej, w większości organizacje pozarządowe.

Struktura wydatków OWES przełożyła się też na stosunkowo niedużą liczbę utworzonych miejsc pracy. Do końca 2020 r. OWES udzielił 164 dotacji na utworzenie miejsc pracy. Przy czym 126 miejsc pracy, czyli 77%, utworzono w nowych przedsiębiorstwach społecznych. A 38 w istniejących. Tak silna koncentracja na wspieraniu nowych PS może budzić wątpliwości. Wspieranie nowych PS obarczone jest większym ryzykiem. Niewielka skala wsparcia istniejących PS może stanowić czynnik ograniczający rozwój potencjału tych przedsiębiorstw.

Na podstawie danych OWES, uzupełnionych danymi pozyskanymi w trakcie ewaluacji, można stwierdzić, że na koniec 2020 r. funkcjonowało 45 spośród 51 wspartych PS. Niestety negatywny wpływ na kondycję przedsiębiorstw ma COVID. Część z nich zawiesza lub znacząco ogranicza skalę działalności i liczbę pracowników.

Przedsiębiorstwa te zatrudniały 294 pracowników (na podstawie umów o pracę), w tym 258 osób spełniających przesłanki dotyczące osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jak zatem widać, zatrudnienie w PS, które uznawane są za jądro polskiego modelu ekonomii społecznej, jest niewielkie i ma raczej marginalne znaczenie z punktu widzenia sytuacji osób zagrożonych wykluczeniem społecznym w województwie zachodniopomorskim.

Zdecydowana większość wspartych przedsiębiorstw to były mikro przedsiębiorstwa, zatrudniające do 9 pracowników. Tylko kilka z nich zatrudniało 10 lub więcej pracowników, jednak żadne nie zatrudniało więcej niż 50 pracowników.

Istotne jest także, jaka jest trwałość utworzonych miejsc pracy. Zgodnie z założeniami pomiaru wskaźnika rezultatu długoterminowego, obliczono trwałość miejsc pracy po 30 miesiącach od utworzenia. W tym celu wyodrębniono miejsca pracy utworzone przed 30 czerwca 2018. Założono, że miejsca pracy netto, które istnieją na koniec 2020 r., spełniają wymóg trwałości miejsc pracy.

Szacunki przedstawiono w poniższej tabeli. Szacunki te opierają się na danych OWES.

Dzięki udzielonym dotacjom do 30.06.2018 r. utworzono 142 miejsca pracy. W przedsiębiorstwach społecznych, którym udzielono dotacje, w momencie ich przyznawania istniało łącznie 210 miejsc pracy (utworzonych z dotacji i bez dotacji). Na koniec 2020 r. (czyli po 30 miesiącach) istniało w tych przedsiębiorstwach, 272 miejsca pracy. Liczba ta nie uwzględnia miejsc pracy utworzonych po 30.06.2018 r. **Oznacza to, że netto przybyło 29,5% miejsc pracy w przedsiębiorstwach, które zostały wsparte do 30.06.2018 r.** Jest to bardzo dobry wynik.

Podobne oszacowanie przeprowadzono tylko dla dotacji i liczby miejsc pracy dla osób spełniających przesłanki wykluczenia społecznego – czyli takie, na które można było uzyskać dotację. Na koniec 2020 r. takich osób, według danych OWES, pracowało 236. **Było to 66% więcej netto miejsc pracy dla osób wykluczonych społecznie niż liczba udzielonych dotacji do końca czerwca 2018 r.** Pokazuje to, że miejsca pracy tworzone w przedsiębiorstwa społecznych są stosunkowo trwałe.

Tabela 7. Oszacowanie trwałości miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych do 30.06.2018 r.

Opis	Wartość
Łączna liczba miejsc pracy utworzonych dzięki dotacjom do 30.06.2018	142
Łączna liczba miejsc pracy (utworzone + istniejące przed dotacją)	210
Liczba miejsc pracy istniejących 31.12.2020 minus dotacje udzielone po 30.06.2020	272
Relacja liczba miejsc istniejących 31.12.2020 i liczba miejsc istniejących 30.06.2018	1,3
Liczba zatrudnionych osób spełniających przesłanki dotyczące osób zagrożonych wykluczeniem społecznym sformułowane w Wytycznych (liczba/brak danych) minus dotacje udzielone po 30.06.2020	236
Relacja liczby miejsc pracy dla osób spełniających przesłanki wykluczenia społecznego istniejące 30.12.2020 r. do liczby miejsc pracy utworzonych dzięki dotacjom przyznanych do 30.06.2018 r.	1,66

Nota: Szacunki dotyczą umów o pracę

Źródło: OWES i PS

Należy przy tym podkreślić, że oszacowanie dotyczy liczby miejsc pracy netto. Oznacza to, że realne miejsca pracy w niektórych przedsiębiorstwach były likwidowane, podczas gdy w innych przedsiębiorstwach ich liczba wzrastała. Jednak wynik netto tych procesów jest pozytywny.

Jak zaznaczono wcześniej, duża część aktywności OWES koncentruje się, obok wspierania osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, również na wspieraniu podmiotów ekonomii społecznej, w tym szczególnie organizacji pozarządowych. Jak wskazują sami przedstawiciele OWES, podejście do tego wsparcia zmienia się. Na początku dominowało wsparcie ogólne, kierowane do szerokiego grona odbiorców. Aktualnie wsparcie jest kierowane do mniejszej grupy odbiorców, ale ma charakter bardziej kompleksowy i jest bardziej intensywne. Dzięki temu dostrzegane są zmiany w sytuacji tych podmiotów. Brak jest jednak instrumentów

wspierających bezpośrednio ekonomizację tych podmiotów (np. w formie grantów na ekonomizację).

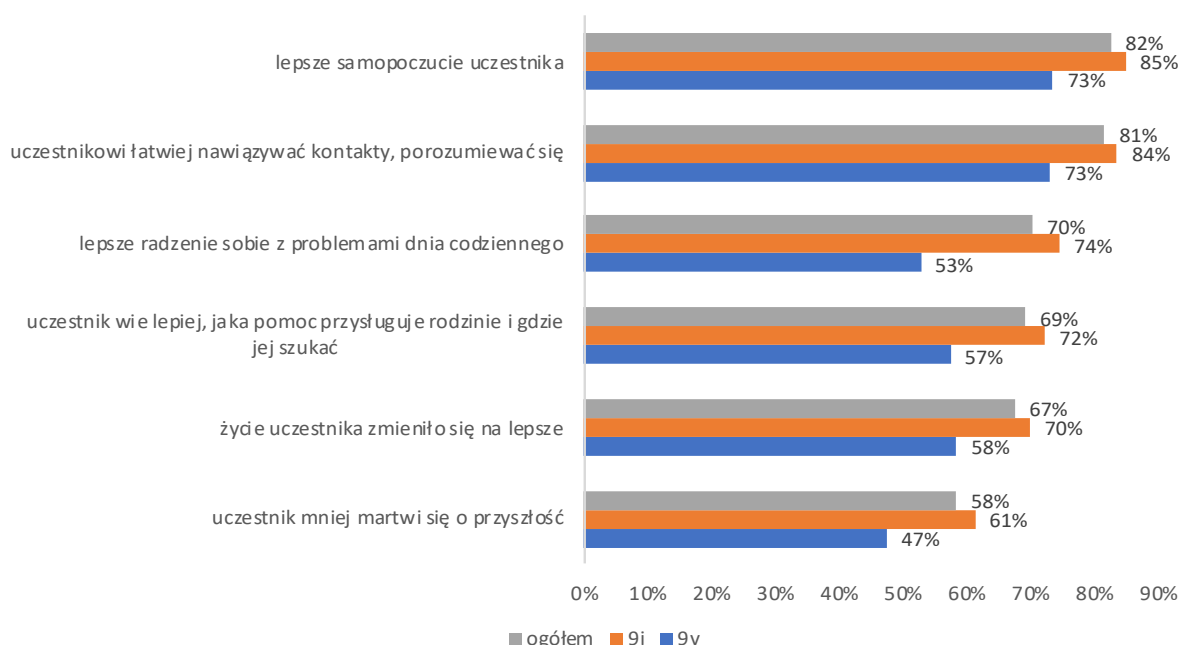
6.5 Efekty społeczne projektów

Najważniejsze efekty społeczne, według uczestników projektów, osiągnięte dzięki udziałowi w projektach to lepsze samopoczucie i wzmocnienie więzi społecznych. Takie efekty wskazało odpowiednio 82% i 81% uczestników projektów. Są to efekty dotyczące szeroko rozumianej jakości życia. Tego typu efekty potwierdzają również uczestnicy wywiadów jakościowych, podkreślając znaczenie relacji w grupach projektowych i generalnie poprawę samopoczucia dzięki udziałowi w projektach.

Trochę rzadziej, choć nadal licznie uczestnicy projektów wskazywali na efekty związane z poprawą umiejętności radzenia sobie w trudnych sytuacjach. 70% deklaroowało, że lepiej radzi sobie z problemami dnia codziennego i 69% uważa, że lepiej wie, jaka pomoc przysługuje rodzinie i gdzie jej szukać. Natomiast 67% uczestników deklaruje, że ich życie zmieniło się na lepsze, a 58% bardziej optymistycznie patrzy w przyszłość. Odpowiedzi te można traktować jako optymistycznie.

Generalnie, uczestnicy projektów realizowanych w PI 9i oceniali efekty społeczne we wszystkich wymiarach lepiej niż uczestnicy projektów realizowanych w PI 9v. Może to wskazywać, że projekty z zakresu ekonomii społecznej są mniej skuteczne w integracji społecznej osób w najtrudniejszej sytuacji.

Wykres 35. Efekt społeczne, deklarowane przez uczestników projektów.

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Efekty społeczne były też wskazywane przez rozmówców w trakcie wywiadów jakościowych: zarówno projektodawców, jak i uczestników projektów. Projektodawcy zwracają uwagę na zmianę postaw, zmianę postrzegania własnej osoby i poprawę motywacji do zmiany.

Tak, myślę, że te osoby po prostu w końcu wyszły gdzieś tam naprzód, pokonały swoje jakieś bariery. Duży przeskok był na etapie warsztatów społeczno-środowiskowych, które były prowadzone przez organizację pozarządową, bo tam te osoby tak naprawdę się otworzyły. Potrafiły więcej powiedzieć o sobie, więcej jakichś tam dobrych zalet swoich po prostu pokazać (...). I zaangażowanie osób niepełnosprawnych. Wcześniej czuły się niepotrzebne, bo ja nie muszę, bo ja nie chcę, bo się nie nadaję, to jednak te osoby przyszły i chciały pracować, chciały się szkolić.

Inne efekty dotyczą np. umiejętność załatwiania swoich prywatnych spraw: lepsza wiedza o tym, gdzie co może być załatwione, umiejętność rozmawiania z urzędnikami z perspektywy klienta, planowanie działań i podejmowanie działań z odpowiednim wyprzedzeniem.

Niższe efekty społeczne w przypadku PI 9v, czyli wsparcia ekonomii społecznej, mogą być zapewne wyjaśnione podobnie jak w rozdziale 5.5. Projekty OWES w praktyce nie koncentrowały się na integracji społecznej uczestników, w tym pracowników przedsiębiorstw społecznych. Same przedsiębiorstwa społeczne też raczej nie świadczyły takich usług dla swoich pracowników – a przynajmniej nie pojawiają się te wątki w wywiadach.

6.6 Czynniki wpływające na osiągnięte efekty

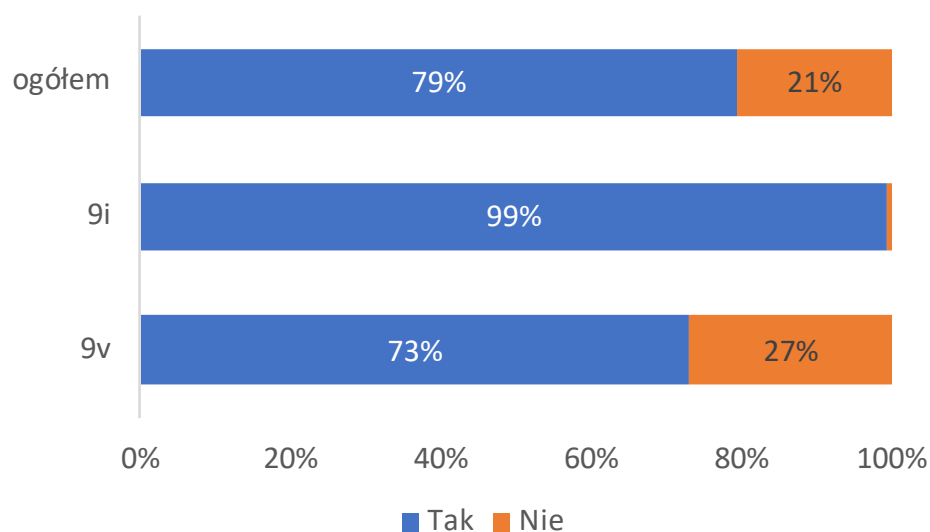
6.6.1 Diagnoza potrzeb, indywidualizacja wsparcia

Jednym z kluczowych czynników sukcesu wydaje się przeprowadzenie odpowiedniej diagnozy potrzeb uczestników projektów i dopasowanie projektu do ich potrzeb. Ocena dopasowania wsparcia do potrzeb jest zwykle problematyczna. Uczestnicy mają tendencję do wyrażania generalnie pozytywnych opinii o otrzymanym wsparciu. Dla wielu z nich ważna jest atmosfera w projekcie, relacje z kadrą, z pozostałymi uczestnikami.

Po drugie, przy ocenie dopasowania projektu do potrzeb występuje problem asymetrii informacji – uczestnicy często nie wiedzą, jakie wsparcie byłoby im najbardziej potrzebne i jakie byłoby możliwe do uzyskania.

Generalnie, zdecydowana większość uczestników (79%) projektów stwierdziło, że przed rozpoczęciem udziału w projekcie pytano o ich potrzeby. Odsetek ten był wyraźnie wyższy dla PI 9i (99%) niż 9v (73%). Oznacza to, że z jedną czwartą uczestników projektów w obszarze ekonomii społecznej nie rozmawiano o ich potrzebach.

Wykres 36. Odpowiedzi na pytanie: „Czy na początku udziału w projekcie rozmawiano z Panem/ią o potrzebach, oczekiwaniach?”

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Odpowiedzi uczestników projektów są zgodne w tym aspekcie z deklaracjami beneficjentów, spośród których 80% twierdzi, że w projekcie prowadzono diagnozę uczestników, a w przypadku PI 9i odsetek ten wyniósł niemal 100%¹².

Oczywiście, samo badanie potrzeb uczestników nie oznacza jeszcze dopasowania projektu do potrzeb. **90% uczestników projektów stwierdza, że w wyniku rozmów o ich potrzebach dopasowano projekt do ich potrzeb.** Nie ma istotnych różnic pomiędzy PI. Biorąc pod uwagę obie dane można stwierdzić, że **71% uczestników projektów deklaruje, że w jakimś zakresie projektodawcy dopasowali zakres projektu do ich potrzeb. Przy czym odsetek ten wyniósł 90% dla PI 9i i 64% dla PI 9v.**

W przypadku projektodawców 100% tych, którzy prowadzili rozmowy, deklaruje dopasowanie projektu do potrzeb odbiorców. Wydaje się to wartością znacznie zawyżoną. Wywiady jakościowe potwierdzają, że większość projektodawców starała się dopasować wsparcie do potrzeb uczestników. Widoczne jest to szczególnie w projektach realizowanych w PI 9i.

Na początku podczas rekrutacji były ankiety, ewaluacje i tak dalej. Potem opracowywaliśmy indywidualny plan działania dla każdego uczestnika projektu i wtedy też się różniły. Na przykład udziału w jakichś tam kursach, w warsztatach. Na przykład doszło korzystanie z pomocy doradcy zawodowego czy też psychologa. To wszystko było po prostu dostosowane do każdego uczestnika projektu osobno, bo po

¹² W badaniu ilościowym nie uwzględniono beneficjentów PI 9v, ze względu na małą liczebność populacji.

prostu ktoś mógł potrzebować, nie wiem, więcej wsparcia psychologa i wtedy dostawał. Tak to wyglądało.

Przy dostosowaniu projektów do potrzeb uczestników pewnym ograniczeniem były zwykle zapisy wniosków o dofinansowanie.

Jeżeli coś tam nie grało w projekcie staraliśmy robić się zmiany. Typu staraliśmy się dogadywać się z instytucją i po prostu wprowadzać jakieś zmiany do projektu. Bo chcieliśmy prowadzić kurs i tak dalej. Więc projekt też nie był cały czas taki sam. My ten wniosek cały czas gdzieś tam, on pracował, modyfikowaliśmy go, zmienialiśmy, więc staraliśmy się dostosować go do potrzeb naszych uczestników projektu.

IDI, projektodawca

W tym kontekście szczególnie istotna wydaje się dobra współpraca z IP. Generalnie projektodawcy pozytywnie oceniają postawę i współpracę z IP. Wydaje się jednak, że rozwiązania w zakresie wniosków o płatność i sposobów zarządzania projektem powinny nie tyle umożliwiać projektodawcy dopasowanie projektu do indywidualnych potrzeb, co wręcz go do tego zachęcać i motywować. Choć istnieją możliwości zmiany w projekcie, lepiej poszukiwać formuły projektów, która nie będzie w takich przypadkach wymagała zmiany.

Wywiady jakościowe pokazują też, że różna była jednak intensywność tych wstępnych diagnoz potrzeb uczestników. W niektórych projektach uczestnicy wypełniali po prostu formularz, w którym wpisywali swoje oczekiwania wobec projektu. W innych faktycznie były prowadzone z nimi rozmowy, analizowane były preferencje i zakres wsparcia był dostosowywany do ich potrzeb i preferencji.

Należy jednak zaznaczyć, że rozmowy te w niektórych przypadkach nie tyle służyły dopasowaniu wsparcia do indywidualnych potrzeb uczestników, co doborowi jednej z kilku (zwykle dwóch / trzech) ścieżek oferowanych w projekcie: np. jednej z trzech pracowni w CIS. Były również projekty, w których projektodawcy starali się maksymalnie dopasować zakres wsparcia do potrzeb odbiorców. Najpełniej to było realizowane w przypadku wsparcia indywidualnego (psychologicznego, doradcy zawodowego). W niektórych projektach dopasowywano również zakres szkoleń do oczekiwań uczestników. Brano przy tym też pod uwagę możliwości projektodawcy (głównie finansowe) oraz zapotrzebowanie lokalnego rynku pracy. Tym samym projektodawcy starali się optymalizować relacje pomiędzy oczekiwaniami indywidualnymi i oczekiwaniami rynku pracy.

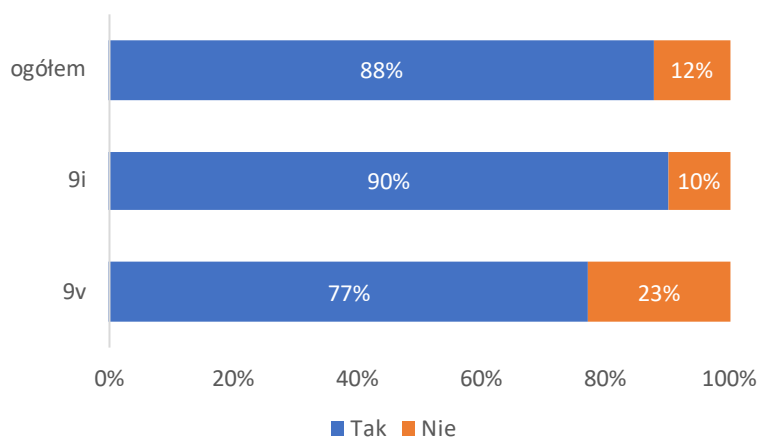
Oczywiście to odbyło się już po tej diagnozie z doradcą zawodowym, że na przykład doradca nam określił, że pani Iksińska chciałaby brać udział w takim i takim kursie i tutaj widzi jakby dalszy swój rozwój albo chęć jakiegokolwiek rozwoju w tym zawodzie. I my później to analizowaliśmy i na podstawie tego organizowaliśmy te kursy. (...) Po pierwsze jakby badaliśmy też tutaj nasz rynek lokalny, jakie są oferty pracy i to też jakby było wyznacznikiem. To nie tylko to, że uczestnicy sami decydowali o tym jaki chcą kurs przejść, ale mierzyliśmy siły na zamiary. To co oni chcą i to w

czym by się tutaj odnaleźli w tej naszej małej społeczności, jakie jest zapotrzebowanie lokalnego rynku pracy, na jakie usługi, na jakie zawody.

IDI, projektodawca

Sam fakt dopasowywania projektu do potrzeb nie oznacza, że projekt był faktycznie dopasowany. Odpowiedzi respondentów wydają się tutaj wewnętrznie sprzeczne. Z jednej strony **88% uczestników projektów stwierdziło, że ogólnie rzecz biorąc projekt był dopasowany do ich potrzeb. Odpowiedzi takich udzieliło 90% uczestników PI 9i i 77% uczestników PI 9v.** Pokazuje to na wysoki poziom dopasowania projektu do potrzeb uczestników.

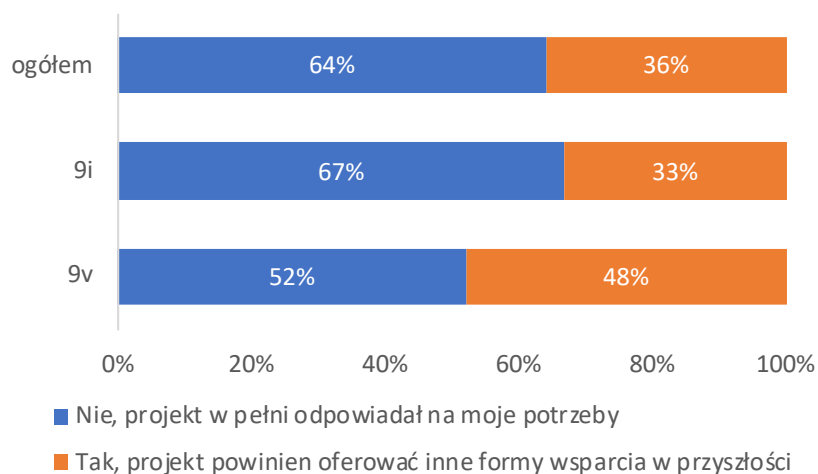
Wykres 37. Czy ogólnie rzecz ujmując, zrealizowane w projekcie działania były dopasowane do Pana/i potrzeb?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Z drugiej strony zaledwie 64% uczestników stwierdziło, że projektowi nie brakowało żadnych elementów. Według 36% uczestników projekty w przyszłości powinny oferować inne formy wsparcia. I znowu wyraźnie gorzej oceniane są projekty realizowane w PI 9v. 48% uczestników tych projektów jest zdania, że należałoby dodać jakieś elementy.

Wykres 38. Czy w podobnych projektach w przyszłości należy dodać jakieś inne rodzaje wsparcia/pomocy, których zabrakło w tym projekcie?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Niewątpliwie można te wyniki interpretować jako sprzeczność. Jednym z wyjaśnień może być konstrukcja ankiety. Przed pytaniem o dodatkowe formy wsparcia, respondenci odpowiadali na pytania dotyczące oceny poszczególnych form wsparcia. Odpowiadając na nie, mogli zapoznać się z szerokim katalogiem form wsparcia, dostępnych w Programie. Następnie byli pytani o to, czy w ich projekcie zabrakło jakichś form wsparcia. I respondenci, będąc świadomymi jakie były możliwe formy wsparcia w programie odpowiadali, że zabrakło im jakichś form wsparcia. Wskazują na to odpowiedzi w pytaniu otwartym o brakujące formy wsparcia. Przykładowo: *Zabrakło tego wszystkiego co było czytane. Kazano mi poszukać sobie stażu.* Może to pokazywać, że dla oceny trafności wsparcia uczestnicy muszą wiedzieć, czego mogli oczekiwać. Bez takiej wiedzy oceniali zakres projektu zwykle pozytywnie jako trafny i dopasowany do ich potrzeb.

Uczestnicy projektów odpowiedzieli na pytanie o brakujące elementy projektów. Pytanie było otwarte. Odpowiedzi zostały zakodowane. Najczęściej uczestnicy projektów jako brakujące elementy projektów wskazywali kwestie związane z aktywizacją zawodową (kursy, szkolenia, pośrednictwo pracy i pomoc w znalezieniu pracy) oraz lepsze dopasowanie projektów do indywidualnych potrzeb, w tym szczególnie potrzeb osób z niepełnosprawnością (np. osób niewidzących, osób głuchych). Stosunkowo często wskazywano również wsparcie psychologiczne. W przypadku pośrednictwa pracy wskazywano na potrzebę szybszej pomocy w znalezieniu pracy.

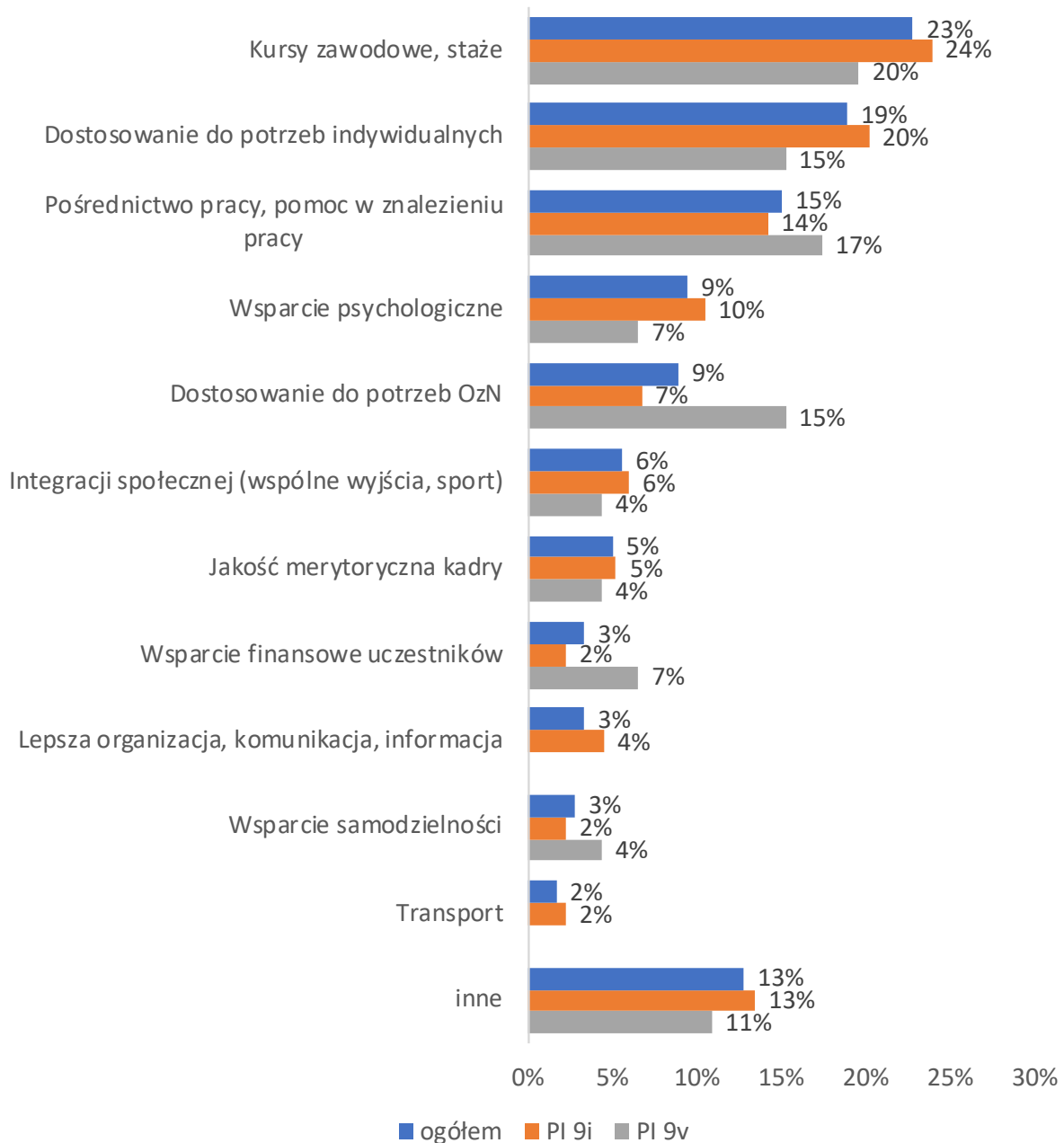
Odpowiedzi te jasno wskazują, że uczestnicy projektów potrzebują nie tylko wsparcia w zakresie integracji społecznej, lecz również mają bardzo konkretne potrzeby w zakresie aktywizacji zawodowej i pomocy w znalezieniu pracy.

Dodać jednak trzeba, że w wielu przypadkach nie chodziło tylko np. o uwzględnienie kursów zawodowych, ale np. lepsze dopasowanie kursów do potrzeb uczestników i lokalnych

pracodawców, większą elastyczność w doborze kursów, brak określonych kursów (np. komputerowych). Podobnie z pomocą psychologiczną uczestnicy zwracali uwagę, że problemem jest nie tyle brak wsparcia psychologicznego, co jego niewystarczająca skala.

Wykres 39. Brakujące elementy projektów według uczestników projektów

Nota: odpowiedzi respondentów PI 9v należy traktować poglądowo ze względu na zbyt małą liczebność respondentów

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

6.6.2 Integracja usług

Ważnym czynnikiem, wpływającym na skuteczność oferowanego wsparcia wydaje się integracja różnych usług. Pozwalało to podejść całościowo, holistycznie do problemów uczestników projektów i ich rodzin. Szczególnie istotne wydaje się świadczenie usług zarówno z zakresu aktywizacji społecznej, jak i zawodowej. W niektórych projektach prowadzono działania nie tylko na rzecz osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, ale całych rodzin, włączając je w proces zmiany.

Pierwsze to jest ta aktywna integracja i w ramach tej aktywnej integracji uczestnicy mieli spotkania indywidualne i grupowe z psychologiem. Odbływały się też warsztaty umiejętności, kompetencji społeczno-zawodowych i tutaj też odbywały się w ramach tych warsztatów spotkania z doradcą zawodowym i też poprzez uczestnictwo indywidualne i grupowe. Po skończeniu jakby tej ścieżki aktywnej integracji, czyli tych spotkań i zdiagnozowaniu tutaj przez specjalistów, mówię o psychologu i o doradcy zawodowym, ścieżki przyszłej zawodowej uczestników, był też przewidziany pakiet kursów zawodowych dla nich. No i akurat w tamtym projekcie wszystkie osoby, które brały udział w tym projekcie, jakby przeszły te kursy zawodowe. Drugie to były działania środowiskowe. W ramach tych działań środowiskowych przeprowadziliśmy... w tamtym projekcie o tyle było łatwiej, że ta sytuacja nie była taka jak jest obecnie, więc te działania środowiskowe naprawdę były przeprowadzane na szeroką skalę.

IDI, projektodawca

W większości projektów z zakresu aktywnej integracji wsparcie jest ułożone sekwencyjnie.

Najpierw zwykle jest wsparcie w sferze społecznej, spotkania z psychologiem itd., potem uruchamiane jest wsparcie w sferze zawodowej, które obejmuje np.: doradztwo zawodowe, szkolenia, staż. Takie podejście jest narzucone też przez Wytyczne dotyczące realizacji przedsięwzięć w obszarze włączenia społecznego i powtarzane następnie w dokumentacji konkursowej. Bazuje to na założeniu, że uczestnicy potrzebują w pierwszej kolejności aktywizacji społecznej: ukształtowania postaw i nawyków. Z drugiej strony takie podejście ogranicza możliwość stosowania innych podejść do aktywizacji społeczno-zawodowej uczestników.

Brak jest informacji o wynikach badań i dowodach, na których bazowano przyjmując jeden model działania jako rekomendowany.

W ramach niniejszej ewaluacji również nie porównywano skuteczności tego podejścia z innymi. W przypadku dużej części uczestników ten model wydaje się działać. W przypadku jednak niektórych kategorii uczestników zbyt rozciągnięty w czasie proces wsparcia może działać zniechęcająco. Doświadczenia innych

krajów również wskazują, że programy typu „najpierw praca”, pozwalające szybko nabyć doświadczenie zawodowe, mogą również być dosyć skuteczne¹³.

Projektodawcy – szczególnie ci, którzy w swojej statutowej działalności koncentrują się na integracji lub rehabilitacji społecznej podkreślali, że projekty pozwoliły szczególnie na wzmocnienie wymiaru zatrudnieniowego w integracji społecznej. Przykładowo, jedna z organizacji prowadząca WTZ, ŚDS i ZAZ mogła, dzięki projektom, zaoferować przygotowanie zawodowe uczestnikom i pracownikom tych placówek. Przygotowanie zawodowe było sprofilowane pod potrzeby miejsc pracy w zakładzie aktywności zawodowej.

Z drugiej strony instytucje rynku pracy, realizujące projekty w PI 9i podkreślały, że mogli wzbogacić swoje standardowe instrumenty rynku pracy o elementy integracji społecznej. Na przykład różnego rodzaju warsztaty, wsparcie psychologiczne itd. Jest to szczególnie istotne w stosunku do osób zarejestrowanych w urzędach pracy, ale w praktyce bardzo oddalonych od rynku pracy. W przypadku tych osób standardowe instrumenty rynku pracy, bez wsparcia integracji społecznej, okazują się niewystarczające i przez to nieskuteczne. Problem ten pogłębiła jeszcze reforma instytucji rynku pracy z 2014 r., która wprowadziła tzw. profilowanie pomocy dla osób bezrobotnych. W wyniku wprowadzonych rozwiązań zakres możliwego wsparcia dla osób w najtrudniejszej sytuacji, z tzw. III profilem pomocy, został bardzo mocno ograniczony¹⁴. Profilowanie zostało zlikwidowane w 2019 r., jednak pozostał problem niewystarczającego wsparcia publicznych służb zatrudnienia dla osób w najtrudniejszej sytuacji.

W opinii projektodawców ważnym elementem jest również osoba, która wspiera i prowadzi proces integracji. W jednym z projektów, w opinii projektodawców, sprawdził się bardzo dobrze trener pracy, który wspiera uczestnika projektu w trakcie stażu, podtrzymuje jego motywację, interweniuje w sytuacjach kryzysowych. Koncepcja trenera pracy została już stosunkowo dawno przetestowana przez Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie. Przy czym w tym przypadku ten instrument był nazwany trenerem zatrudnienia wspomaganego¹⁵. Niewątpliwie jest to instrument, który wart jest upowszechnienia, szczególnie w projektach kierowanych do osób w najtrudniejszej sytuacji.

W innym projekcie, realizowanym przez powiatowy urząd pracy, wprowadzono funkcję mentora, który był w stałym kontakcie z uczestnikami projektu, z pracownikami urzędu, pracodawcami itd. Osoba ta zapewniała spójne podejście różnych osób do integracji

---

¹³ OECD (2015), *Activation policies for more inclusive labour markets*, w: *OECD Employment Outlook 2015*, OECD Publishing, Paris

¹⁴ Najwyższa Izba Kontroli (NIK) (2018), *Efektywność świadczenia usług rynku pracy*, [Link](#).

¹⁵ Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie (2010), *Jak pracować z bezrobotnymi kobietami model pracy trenera zatrudnienia wspieranego*.

uczestnika projektu, pomagała w rozwiązywaniu wszelkich trudności, mobilizowała i motywowała uczestników. Jest to kolejny przykład zastosowania koncepcji tzw. *case managera*, który koordynuje całe wsparcie dla jednej osoby i wspiera ją przez cały proces lub wybrany jego fragment.

6.6.3 Motywacja do uczestnictwa w projekcie i podjęcia pracy

Wydaje się, że ważnym czynnikiem wpływającym na realizację projektów w obszarze włączenia społecznego jest wewnętrzna motywacja do zmiany swojej sytuacji zawodowej i podjęcia zatrudnienia. Wskazują na to zarówno projektodawcy, jak i uczestnicy projektów (choć często nie wprost). Kwestia motywacji okazuje się już skuteczna na etapie rekrutacji. Według badania ilościowego, 31% projektodawców w PI 9i i 9iv miało trudności ze zrekrutowaniem uczestników projektów, a 36% miało trudności z utrzymaniem projektodawców w projekcie. Przy czym stosunkowo często projektodawcy wskazują, że przyczyną takiej sytuacji był COVID-19, a właściwie obostrzenia wprowadzone w związku z pandemią, co osłabiało motywację uczestników do udziału w projekcie. Inne poważne bariery to stan zdrowia oraz bierność zawodowa.

6.6.4 COVID-19

COVID-19 miał negatywny wpływ na realizację projektów: na zakres świadczonych usług, a w konsekwencji mógł też mieć negatywny wpływ na uzyskane efekty. Temat ten pojawiał się w niemal wszystkich wywiadach jakościowych z projektodawcami i w części wywiadów jakościowych z uczestnikami projektów.

Od 17 marca zeszłego roku, w momencie ogłoszenia kolejnych tych stanów epidemii, zagrożenia wirusem, itd., my rzeczywiście w 2020 roku pewnych działań absolutnie nie mogliśmy zrealizować. To są działania o charakterze środowiskowym, one się tak nazywają w projekcie i to są takie spotkania edukacyjno-integracyjne związane na przykład z wyjazdami, związane nawet z pobytem całodobowym całej grupy uczestników, a nawet ich otoczenia.

W przypadku niektórych projektów wpływ COVID-19 był jeszcze bardziej istotny. Nie tylko ograniczył możliwość realizacji niektórych działań, ale wręcz zatrzymał realizację projektu. W jednej z placówek, w której był realizowany projekt, było ognisko koronawirusa, co spowodowało konieczność wstrzymania wszelkich działań na kilka miesięcy.

Cały projekt nam wywróciła pandemia. (...) Mieliśmy ostatni kwartał tego roku zawieszony projekt ze względu na obostrzenia, placówki pozamykane. U nas było ognisko koronawirusa tam 20 parę osób zachorowało, ze względu nawet bezpieczeństwa, wie Pan epidemicznego nie mogliśmy realizować tego projektu.

IDI, projektodawca

Respondenci podkreślali negatywny wpływ izolacji, braku uczestnictwa w zajęciach na uczestników projektów. Zwracano uwagę, że dotychczas uzyskane korzyści mogą zostać utracone.

COVID-19 okazał się szczególnie dotkliwy dla osób z niepełnosprawnością, uczestników WTZ lub ZAZ. W ich przypadku, w opinii projektodawców, długa przerwa w wykonywaniu pracy powodowała istotny regres nabytych już umiejętności. W efekcie

Myśmy się łapali za głowę, że po 1,5 miesiąca, to jak co niektórzy wrócili, był poważny problem z tym, bo oni zapominali pewnych czynności. (...) To nie jest to, że raz się nauczy, nie. On po miesiącu nie pamięta już kolejności. Już się gubi, już trzeba przypomnieć. Więc ta praca z nimi to jest taka powtarzalność, powtarzalność permanentna powtarzalność.

IDI projektodawca

Pandemia utrudniała również osiągnięcie założonych efektów zatrudnieniowych. Pracodawcy byli mniej skory do przyjmowania nowych pracowników do pracy.

6.7 Wpływ i skala osiągniętych efektów

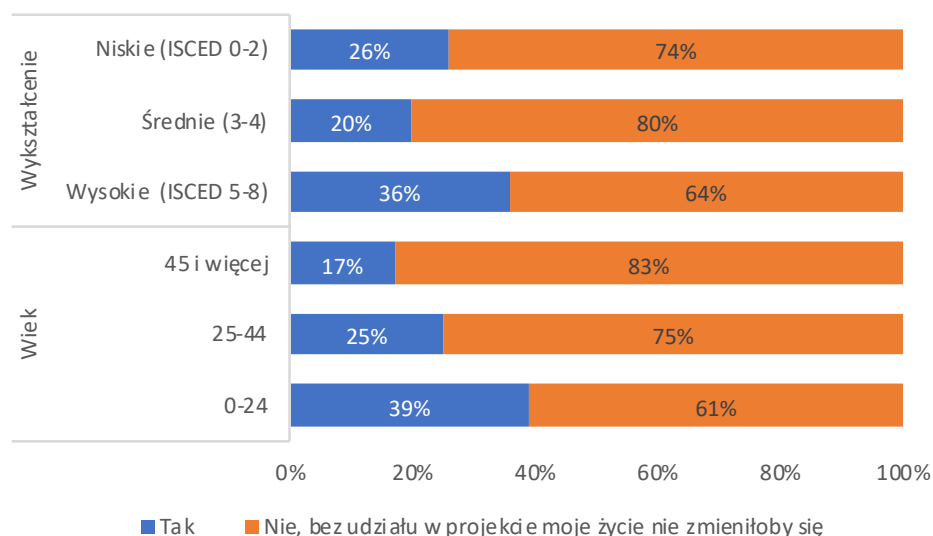
W przypadku projektów z zakresu integracji społeczno-zawodowej trudno jest ocenić wpływ projektów. Ze względu na specyfikę grupy docelowej brak jest możliwości przeprowadzenia badania kontrfaktycznego. Dlatego jedną z form badania wpływu jest pytanie uczestników o sytuację kontrfaktyczną – jaka byłaby ich sytuacja, gdyby nie uczestniczyli w projekcie. Wartość dowodowa takich danych jest słabsza niż wyników badań eksperymentalnych lub quasi-eksperymentalnych. Wydaje się jednak, że mogą one stanowić stosunkowo dobre przybliżenie sytuacji kontrfaktycznej.

Według uzyskanych danych, generalnie uczestnicy projektów pozytywnie oceniają wpływ projektu na swoją sytuację. 77% spośród nich jest zdania, że bez udziału w projekcie ich sytuacja by się nie zmieniła. W przypadku tych osób można zatem założyć, że projekty wywarły faktycznie znaczący wpływ na ich sytuację życiową. Natomiast 23% uczestników jest zdania, że zmiana byłaby możliwa również bez uczestnictwa w projekcie. W przypadku tych osób możemy mówić o wystąpieniu efektu jałowej straty.

Widoczne są pewne różnice ze względu na PI. 80% uczestników projektów realizowanych w PI 9i (aktywna integracja) dostrzega wpływ projektu na swoją sytuację życiową, podczas gdy w PI 9v taki wpływ dostrzega 63% uczestników.

Wpływ jest zróżnicowany ze względu na zmienne demograficzne. Generalnie w przypadku osób młodszych i lepiej wykształconych mierzony w ten sposób wpływ projektów jest mniejszy. 39% osób młodych, do 24 roku życia oraz 36% osób z wykształceniem wyższym twierdzi, że bez udziału w projekcie zmiana ich sytuacji również byłaby możliwa.

Wykres 40. Odpowiedzi na pytanie: Czy takie zmiany byłyby możliwe bez udziału w projekcie?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

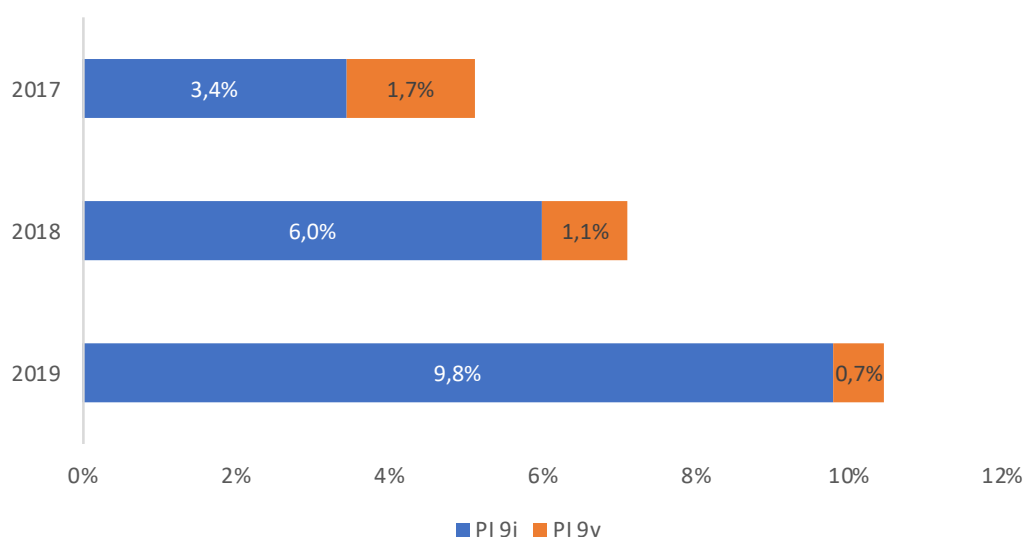
Dla porównania podobnych opinii udzieliła 36% osób z wykształceniem niskim oraz 17% osób w wieku 45 lat i więcej. Takie wyniki nie zaskakują. Osoby młodsze, lepiej wykształcone zazwyczaj lepiej radzą sobie na rynku pracy i zwykle w ich przypadku poziom „jałowej straty” okazuje się wyższy niż w przypadku osób starszych czy gorzej wykształconych.

Drugi wymiar oceny wpływ interwencji polega na ocenie skali realizowanego wsparcia w stosunku do potrzeb. Dla oceny skali podejmowanych działań porównano liczbę osób, która rozpoczynała udział w projekcie w poszczególnych latach do liczby osób zarejestrowanych w urzędach pracy, pozostające bez pracy dłużej niż 1 rok. Traktujemy bowiem tę grupę jako przybliżenie wielkości grupy docelowej dla PI 9i i 9v. Choć oczywiście zdajemy sobie sprawę, że grupa docelowa jest znacznie szersza niż osoby długotrwale bezrobotne. Jednak dane o tej grupie są dostępne i porównywalne w czasie. Analizę przeprowadzono dla lat 2017-2019. Są to trzy lata, dla których dostępne są pełne dane dotyczące uczestników.

W okresie 2017-2019 średnio udział w projektach rozpoczynało 3,9 tys. osób indywidualnych w ramach PI 9i i 9v. Przy czym 83% tej populacji to byli uczestnicy projektów w PI 9v. Liczba uczestników projektów wzrastała w kolejnych latach: z 3,5 tys. w roku 2017 do 4,5 tys. w 2019.

Równocześnie w tym samym czasie zmniejszała się liczba osób długotrwale bezrobotnych, pozostających bez pracy powyżej 1 roku. Wynika to oczywiście z poprawy sytuacji na rynku pracy¹⁶. Liczba osób długotrwale bezrobotnych spadła między rokiem 2017 a 2019 o 36%.

Wykres 41. Uczestnicy projektów w PI 9i i 9v, którzy rozpoczęli udział w projektach w latach 2017-2019 jako procent osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostające bez prac powyżej 1 roku

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Nota: Aby w pełni uchwycić skalę zjawiska, liczbę osób długotrwale bezrobotnych obliczono jako sumę liczby osób zarejestrowanych w roku n-1 plus liczba osób, które zarejestrowały się w urzędzie pracy i wpadały w kategorię długotrwale bezrobotnych (napływ).

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów, Bezrobocie w Polsce 2017, 2018, 2019

W efekcie uczestnicy projektów stanowili coraz większą proporcję w stosunku do liczby osób długotrwale bezrobotnych. W 2017 uczestnicy projektów odpowiadali ok. 5,1% długotrwale bezrobotnych, a w 2019 już 10,5% długotrwale bezrobotnych. Dane te pokazują, że środki EFS mogą być istotnym elementem wsparcia dla osób w najtrudniejszej sytuacji. Liczby te pokazują, że wobec poprawy sytuacji na rynku pracy być może zasadne było zmniejszanie alokacji na PI 9i.

---

¹⁶ Aby w pełni uchwycić skalę zjawiska, liczba osób długotrwale bezrobotnych obliczono jako sumę liczby osób zarejestrowanych w roku n-1 plus liczba osób, które zarejestrowały się w urzędzie pracy i wpadały w kategorię długotrwale bezrobotnych (napływ).

7 Ocena efektów w obszarze usług społecznych

7.1 Założenia interwencji

Poprawa dostępu do usług społecznych staje się coraz ważniejszym priorytetem dla instytucji publicznych. Starzenie się społeczeństwa, zmiany modelu życia pociągają za sobą potrzebę rozwijania usług społecznych, w tym w szczególności usług udomowionych, świadczonych w społeczności lokalnej, pozwalających zachować odbiorcom tych usług podmiotowość i niezależność. Jest to szczególnie istotne w kontekście rosnącego popytu na usługi i związanych z tym wysokich kosztów świadczenia usług w formie instytucjonalnej.

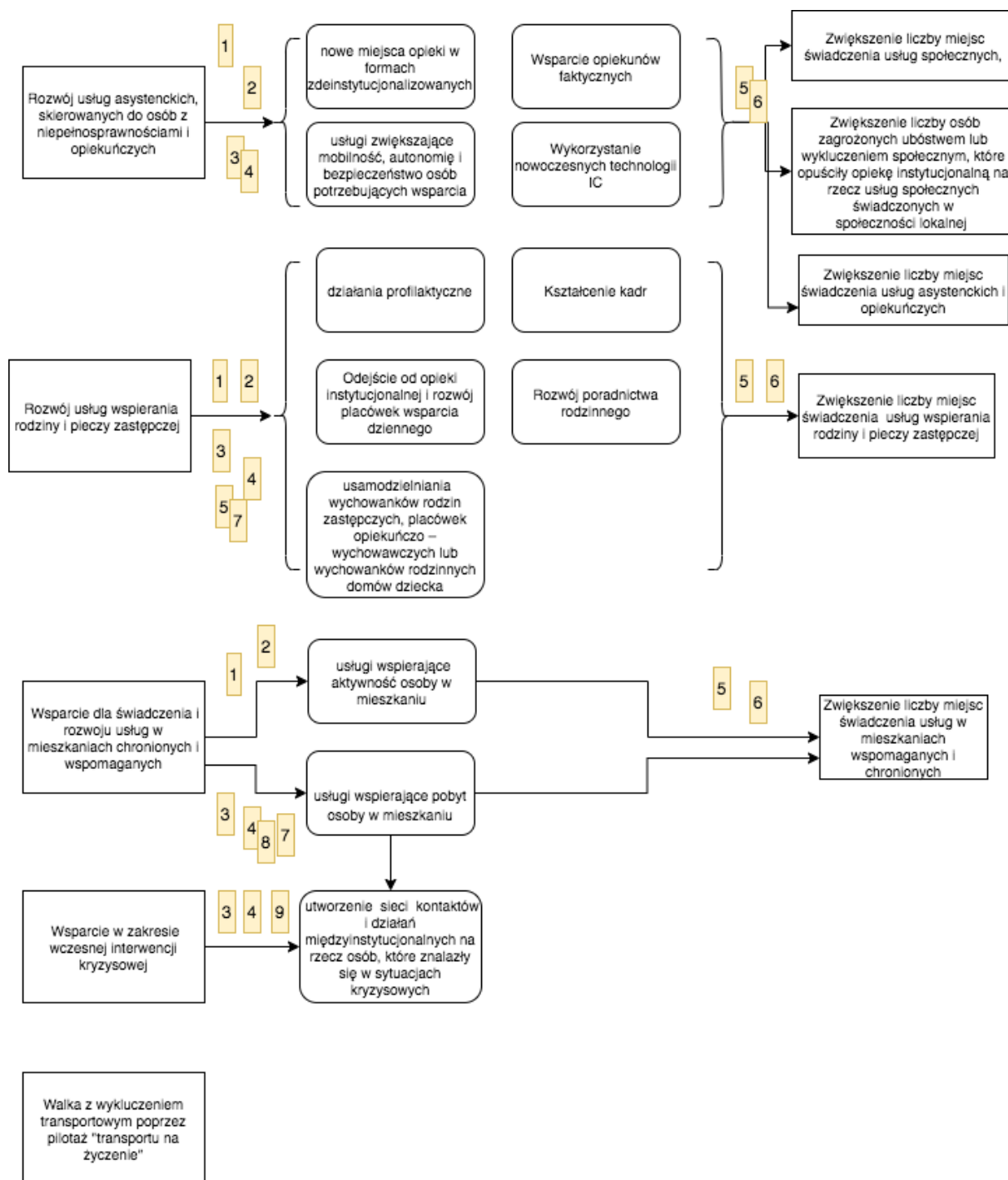
Drugim ważnym wyzwaniem jest sytuacja rodziny. Stosunkowo wiele rodzin przeżywa różnego rodzaju trudności, wynikające z szeregu, często wzajemnie wzmacniających się problemów społecznych: braku pracy, ubóstwa, uzależnień, niewystarczających umiejętności wychowawczych itd. Dzieci wychowywane w takich rodzinach doświadczają w skrajnych przypadkach różnego rodzaju traum i tragedii. W wielu przypadkach mają trudności związane z funkcjonowaniem w społeczeństwie, w grupie, co przekłada się potem na trudności w funkcjonowaniu w życiu dorosłym. Aby unikać tego typu trudności, niezbędne jest wspieranie zarówno samych dzieci, jak i całych rodzin w rozwiązywaniu tych trudności. Ważne jest również tworzenie przyjaznego i bezpiecznego dla dzieci, dostosowanego do ich potrzeb systemu pieczy zastępczej, z dominującą rolą pieczy rodzinnej. Oba te problemy zostały poddane szczegółowej analizie w raporcie z I modułu badania.

Dlatego też celem szczegółowym dla PI 9iv w RPO WZ jest zwiększenie dostępności usług społecznych, w szczególności usług środowiskowych, opiekuńczych oraz usług wsparcia rodziny i pieczy zastępczej, dla osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym. Cel ten ma być realizowany przede wszystkim przez Działanie 7.6 RPO WZ *Wsparcie rozwoju usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym*.

Na poniższym rysunku przedstawiono logikę interwencji dla PI 9iv.

Rysunek 5. Logika interwencji dla PI 9iv

W poniższej tabeli zawarto opis założeń i warunków, które na powyższym schemacie zostały oznaczone numerami. Numeromna schemacie odpowiadają numery w poniższej tabeli.

Tabela 8. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu

L.P.	Założenie / warunki
1	Działania są właściwie adresowane (do osób / instytucji należących do grup docelowych).
2	Działania dobrane właściwie do specyfiki grupy docelowej (trafne, wysokiej jakości, świadczone przez odpowiednią kadre).
3	Zasoby (czas, pieniądze, ludzie) przeznaczone na działania są adekwatne do potrzeb.
4	Kadra jest przygotowana do świadczenia wysokiej jakości usług.
5	Zapewnione jest finansowanie usług po zakończeniu wsparcia w projekcie.
6	Istnieje popyt na usługi ze strony mieszkańców.
7	Istnieje gotowość do odchodzenia od form instytucjonalnych.
8	Dostępność zasobów infrastrukturalnych do tworzenia mieszkań chronionych i wspomaganych.
9	Samorząd lokalny ma potencjał do realizacji zadań koordynacyjnych.

7.2 Stopień osiągnięcia celów RPO

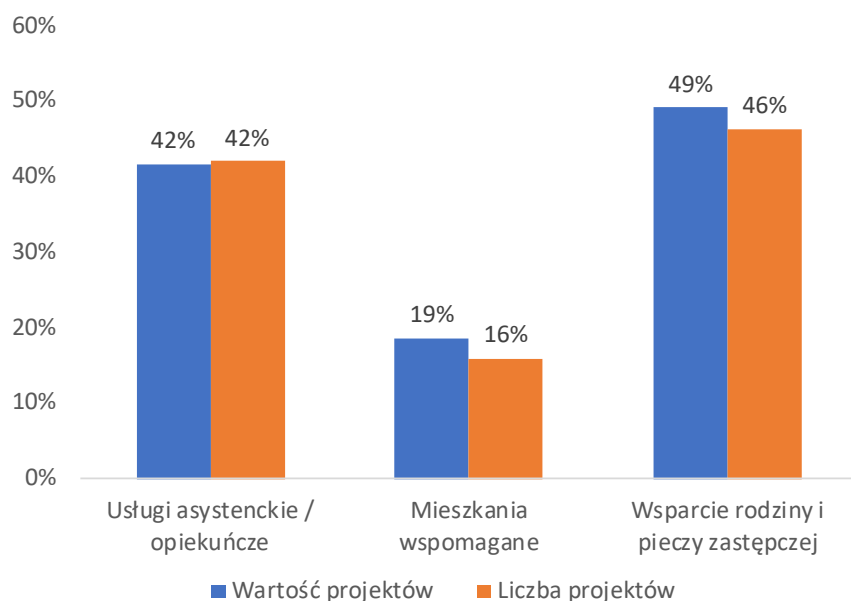
W tym rozdziale przedstawiono wyniki badania dla PI 9iv, czyli w obszarze usług społecznych. Ocena osiągniętych efektów jest niewątpliwie wyzwaniem przez dużą różnorodność realizowanych projektów i dużą ilość kategorii odbiorców wsparcia. Taka różnorodność może być oczywiście oceniana pozytywnie jako próba odpowiedzi na różne potrzeby mieszkańców województwa zachodniopomorskiego w obszarze usług społecznych. Może to jednak również wskazywać na pewne rozproszenie interwencji.

Na podstawie danych o liczbie i wartości projektów, realizujących poszczególne formy wsparcia, można stwierdzić, że główny nacisk położono na projekty z zakresu wsparcia rodziny i pieczy zastępczej. Projekty, w których wspierane są usługi asystenckie i opiekuńcze stanowią 42% zarówno liczby wszystkich projektów, jak i ich wartości. Natomiast projekty, w których wspierane są mieszkania wspomagane, stanowią 19% liczby projektów i 16% wartości wszystkich projektów realizowanych w PI 9iv¹⁷.

---

¹⁷ W projektach mogły być realizowane więcej niż jeden typ usługi, dlatego też część projektów pokrywa się w tych szacunkach.

Wykres 42. Udział projektów w ogólnej liczbie projektów i wartości projektów, w podziale na typy wsparcia

Nota: W projektach mogły być realizowane więcej niż jeden typ usługi, dlatego też część projektów pokrywa się. Stąd zsumowane wartości przekraczają 100%

Źródło: Dane UM WZ

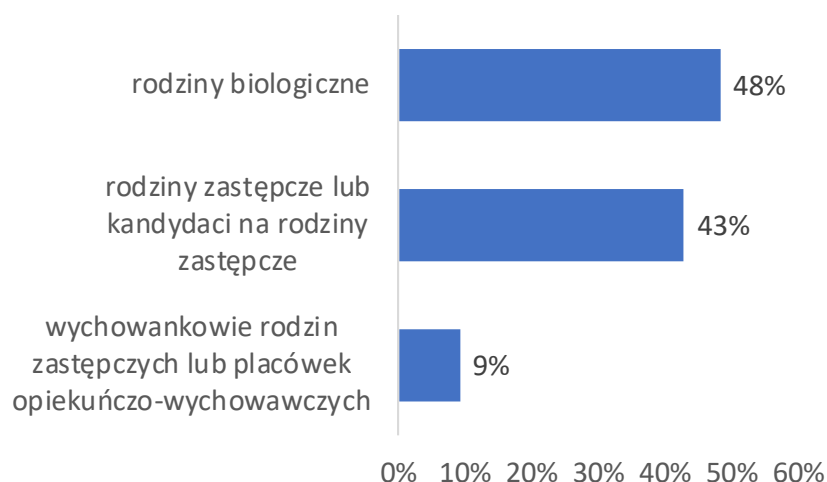
Analiza wyników badania została podzielona na trzy obszary, zgodnie z logiką interwencji. Najpierw prezentowane są wyniki wsparcia rodzin biologicznych i rodzin zastępczych. W drugiej kolejności prezentowane są wyniki dla osób korzystających z usług asystenckich, opiekuńczych oraz mieszkań wspomaganych. W trzeciej części prezentowane są wyniki wspólnie dla wszystkich uczestników projektów.

7.2.1 Wsparcie rodziny i pieczy zastępczej

Wsparcie rodzin koncentrowało się przede wszystkim na wsparciu rodzin biologicznych i rodzin zastępczych, a także na wsparciu wychowanków tych rodzin. Jak wynika z realizacji próby badawczej, z tego typu wsparcia skorzystało 37% uczestników projektów w PI 9iv.

Wśród badanych odbiorców tego wsparcia najwięcej było przedstawicieli rodzin biologicznych i rodzin zastępczych. Stosunkowo niewielu było przedstawicieli wychowanków rodzin zastępczych oraz wychowanków rodzin zastępczych lub placówek opiekuńczo-wychowawczych. Wynikało to jednak z przyjętego schematu doboru próby, w którym badano osoby pełnoletnie.

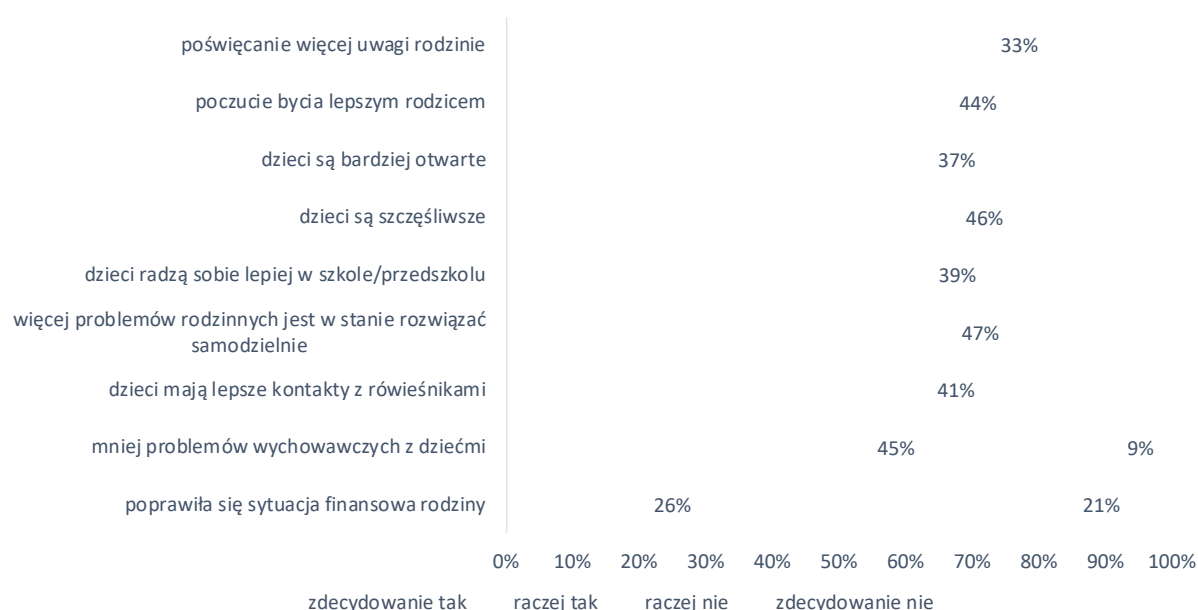
Wykres 43. Struktura badanych uczestników wsparcia dla rodzin biologicznych i rodzin w systemie pieczy zastępczej oraz wychowanków tych rodzin

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Generalnie uczestnicy projektów bardzo pozytywnie oceniają otrzymane wsparcie. Wskazują na to zarówno wyniki badań ilościowych, jak i jakościowych. Uczestnicy, zapytani o efekty swojego uczestnictwa w projektach, wskazują przede wszystkim na lepsze wypełnianie roli rodzica: poświęcenie więcej uwagi rodzinie, poczucie bycia lepszym rodzicem. Ale też pozytywnie oceniają wpływ uczestnictwa w projektach na dobrostan dzieci. Według wyraźnej większości spośród nich dzięki projektom dzieci są bardziej otwarte, szczęśliwsze, lepiej radzą sobie w szkole/przedszkolu, mają lepszy kontakt z rówieśnikami. Pozytywnie oceniają również wpływ uczestnictwa w projektach na swoje kompetencje: uważają, że są w stanie rozwiązać samodzielnie więcej problemów, mają też mniej problemów wychowawczych z dziećmi.

Wykres 44. Opinie uczestników na temat efektów projektów skierowanych do rodzin

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Uczestnictwo w projektach miało wyraźnie mniejszy wpływ na poprawę sytuacji finansowej rodzin. Ok. 38% uczestników stwierdziło, że ich sytuacja finansowa się poprawiła. Osoby, które odnotowały poprawę sytuacji finansowej zostały poproszone o ocenę skali tej poprawy. Wyniki pokazują, że skala poprawy sytuacji finansowej jest niewielka. Spośród osób, którym sytuacja finansowa się poprawiła, 34% uważa, że ich sytuacja finansowa poprawiła się nieznacznie, a 52% że poprawiła się tylko trochę. Oczywiście są przypadki, kiedy dzięki realizacji projektu sytuację finansową udało się znacząco poprawić. Przykładowo, jednej z uczestniczek projektu, dzięki wsparciu doradcy zawodowego, udało się znaleźć pracę, co w opinii uczestniczki znacząco wpływa na sytuację rodziny.

Istotne jest, że problemy rodzin, w szczególności rodzin biologicznych, są często bardzo złożone. Mogą pojawiać się tam różne czynniki, które wzajemnie wzmacniają się i utrudniają poradzenie sobie z sytuacją. Problemy wychowawcze, z funkcjonowaniem rodziny mogą być powiązane z uzależnieniami, problemami na rynku pracy itd. Dlatego też w wielu przypadkach potrzebne jest podejście całościowe, uwzględniające całe spektrum potrzeb rodziny. W poniższej ramce przedstawiono przykład z badań jakościowych.

Przykład 1

Uczestniczka to samotna matka dwójki dzieci, w tym jedno z niepełnosprawnością, bez pracy, w trudnej sytuacji materialnej, mieszka na terenie małej miejscowości, problemy z depresją, radzeniem sobie z codziennymi sprawami, problemy wychowawcze, problemy z ojcem dzieci (z którym nie jest).

Uczestniczka skorzystała z bardzo szerokiego katalogu wsparcia, a samo wsparcie było bardzo intensywne. Obejmowało ono m.in. pomoc psychologa, pedagoga, radcy prawnego, mediatora, doradcy zawodowego, terapeuty, wyjazdy integracyjne, wsparcie psychologiczne dla dzieci.

Dzięki szerokiemu pakietowi wsparcia, uczestniczce udało się osiągnąć bardzo dobre efekty. Udało się jej poradzić z depresją. Teraz w swojej ocenie uczestniczka funkcjonuje dużo lepiej. Udało się też znaleźć pracę. Poprawiła się sytuacja finansowa rodziny. Rodzina jest w stanie funkcjonować bez zasiłków z pomocy społecznej. Udało się też rozwiązać problemy prawne, w tym z ojcem dzieci. Zawiązały się więzy pomiędzy uczestnikami. Uczestniczka jest bardziej otwarta. Udało się również poprawić sytuację córki, która wcześniej była dosyć zamknięta. Teraz jest bardziej otwarta, chętniej rozmawia itd.

Jednym z oczekiwanych efektów wsparcia, wyrażanym przez projektodawców, było ograniczenie ryzyka umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Wychodzi się tu z założenia, że sytuacja dziecka będzie lepsze w dobrze funkcjonującej rodzinie biologicznej. Przekazanie dziecka do pieczy zastępczej wiąże się również z kosztami dla samorządu lokalnego, dlatego też samorządy, uczestniczące w badaniu, zdecydowanie preferują sytuacje, w których dzieci mogą funkcjonować w rodzinie biologicznej.

Wyniki badania ilościowego tylko w niewielkim stopniu pozwalają na ocenę, na ile wsparcie okazało się skuteczne w tym zakresie. Wynika to przede wszystkim z bardzo delikatnej natury tego problemu – uczestnicy nie chcieli mówić o tej kwestii w wywiadach. Może też być tak, że nawet jeśli istniało takie ryzyko, to nie mieli oni takiej wiedzy.

Wśród przedstawicieli rodzin biologicznych, uczestniczących w badaniu, tylko 9% stwierdziło, że w ich przypadku istniało ryzyko umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Wszystkie te osoby są zdania, że udział w projekcie pomógł zmniejszyć ryzyko umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej.

Należy podkreślić jednak, że część uczestników nie musi być świadoma do końca ryzyka umieszczenia dziecka w pieczy zastępczej. Ryzyko takie również trudno jednoznacznie wskazać, szczególnie na etapie rekrutacji do projektu. Choć zapewne można wskazać czynniki zwiększające takie ryzyko, jak np. uzależnienia od alkoholu lub innych używek, wcześniejsze problemy związane z przemocą w rodzinie.

Niektórzy projektodawcy wprost koncentrowali swoje działania na ograniczeniu ryzyka umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej, w szczególności pieczy instytucjonalnej.

Przykładowo, jeden z projektodawców w jednym z projektów przedstawiał takie rezultaty:

- 32 dzieci wróciło do rodzin biologicznych, a w przypadku 54 dzieci sąd wstrzymał procedurę kierowania dzieci do pieczy zastępczej,
- 38 dzieci wróciło do rodzin biologicznej, a w przypadku 95 dzieci sąd wstrzymał procedurę.

Wyniki te pokazują, że możliwe jest dzięki projektom realne oddziaływanie na sytuację dzieci i ograniczanie ryzyka umieszczenia dzieci w instytucjonalnej pieczy zastępczej.

Ważnym instrumentem wspierania sytuacji dzieci znajdujących się w najtrudniejszej sytuacji jest piecza zastępcza, w tym szczególnie rodzinna piecza zastępcza. Liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim jest wyraźnie większa niż w innych regionach. W roku 2019 średnio w Polsce w pieczy zastępczej przebywało 0,9% dzieci w wieku do 17 roku życia. W województwie zachodniopomorskim szacuje się, że w pieczy zastępczej przebywało 1,4% dzieci w wieku do 17 roku życia¹⁸. Odsetek dzieci przebywających w pieczy zastępczej między rokiem 2016 a 2019 nie uległ istotnym zmianom.

W roku 2019 w województwie zachodniopomorskim 82% dzieci w pieczy zastępczej przebywało w rodzinnych formach pieczy zastępczej, co jest powyżej średniej krajowej, która wyniosła 77%¹⁹. W 2012 r. w województwie zachodniopomorskim w rodzinnej pieczy zastępczej przebywało 78% ogółu dzieci w pieczy zastępczej. Widać zatem, że w tym okresie nastąpił istotny nieznaczny postęp w deinstytucjonalizacji pieczy zastępczej.

Równocześnie, jak pokazują wyniki kontroli NIK, istnieją poważne deficyty w zakresie rodzinnej pieczy zastępczej. Podstawowym problemem jest zbyt mała liczba rodzin zastępczych, co m.in. wynika z braku wystarczającego wsparcia dla tych rodzin, zarówno finansowego, jak również w innych formach, np. usług specjalistycznych, doradztwa²⁰. Funkcjonujący system pieczy zastępczej posiada wiele słabości, wykazanych w cytowanym raporcie NIK, a także w innych materiałach i publikacjach. Zadaniem tej ewaluacji nie jest ocena tego systemu. Istotne jest jednak, na ile projekty realizowane w Działaniu 7.6 odpowiadały na istniejące deficyty.

Na podstawie zebranego materiału można stwierdzić, że projekty stanowiły ważne uzupełnienie istniejącego systemu. W projektach, w których przewidziano wsparcie pieczy zastępczej, realizowano przede wszystkim wsparcie dla rodzin zastępczych i kandydatów na rodziny zastępcze.

---

¹⁸ Liczbę dzieci w wieku do 17 roku życia w pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim oszacowano, bazując na danych MRiPS, zgodnie z którymi 18% dzieci w pieczy zastępczej było w wieku 18 lat i więcej. Proporcję tę zastosowano do danych o liczbie dzieci w pieczy zastępczej ogółem.

¹⁹ GUS (2020), *Pieczka zastępcza w 2019 r.*, Informacja sygnałna, Warszawa

²⁰ NIK (2016), *Działania powiatów w zakresie tworzenia i wsparcia rodzin zastępczych*, [Link](#)

Efektem tych projektów było przede wszystkim wzmocnienie kompetencji istniejących rodzin zastępczych i kandydatów na rodziny zastępcze. Jak wynika z przywoływanego raportu NIK, ale też wywiadów jakościowych, wsparcie to wypełnia ważną lukę w istniejącym systemie. Co prawda powiatowe centra pomocy rodzinie powinny dostarczać wsparcia dla rodzin zastępczych. Jednak w praktyce nie mają na ten cel wystarczających zasobów i możliwości. Przykładowo, jeden z uczestników projektów, pytany o wsparcie na etapie przygotowania do pełnienia funkcji rodziny zastępczej przez PCPR wskazuje przede wszystkim na pełnienie przez tę instytucję funkcji kontrolnej: sprawdzała ona, czy rodzina może przyjąć dzieci. Natomiast pomoc w przygotowaniu rodziny do pełnienia funkcji rodziny zastępczej była ograniczona.

Przykład 2

Uczestnikami jednego z projektów była rodzina zastępcza, która od 8 lat zajmuje się dwójką chłopców (rodzeństwem), z których jeden jest chory na FAS. W trakcie projektu rodzina otrzymała przede wszystkim wsparcie doradcze, w tym szczególnie psychologiczne i pedagogiczne. Było to szczególnie istotne dla rodziny w radzeniu sobie z trudnościami w wychowaniu dzieci, w tym szczególnie chorego chłopca.

Ważnym wsparciem dla rodziny była również integracja z innymi rodzinami zastępczymi: wspólne wyjazdy, budowanie więzi, wymiana wiedzy i doświadczeń. Rodzina jest bardzo zadowolona ze wsparcia i gotowa jest uczestniczyć w kolejnych projektach.

Szczególnie trudna okazywała się realizacja działań służących pozyskaniu nowych rodzin zastępczych. Choć w części projektów przewidziano rezultaty w postaci rodzin zastępczych, ale ich osiągnięcie okazuje się obarczone dużym ryzykiem i zależy w dużym stopniu od czynników niezależnych od projektodawców. Z jednej strony zostanie rodziną zastępczą wiąże się z dużą, z założenia długotrwałą zmianą w życiu danej rodziny. Dlatego też trudno było znaleźć rodziny gotowe do podjęcia się tej roli. Z drugiej strony koszty wejścia do systemu i funkcjonowania w nim są również wysokie, co wynika ze szczegółowych regulacji formalnych i systemowych.

Mieliśmy dużo osób, które pojawiały się u nas w projekcie na szkoleniu kandydatów, natomiast w momencie, kiedy zapoznały się ze wszystkimi formalnymi regulacjami i też jakby uświadomiły sobie jaką to ingerencją w ich życie będzie, to rezygnowały.

IDI, projektodawca

Uczestnicy projektów z zakresu wsparcia rodziny i pieczy zastępczej proszeni byli również o wskazanie tych form pomocy, w których uczestniczyli i o ocenę stopnia ich dopasowania do ich potrzeb. Najwięcej osób uczestniczących we wsparciu kierowanym do rodzin (bez wychowanków) korzystało z:

- kursów, szkoleń, warsztatów (89%),
- integracji z innymi rodzinami (87%),

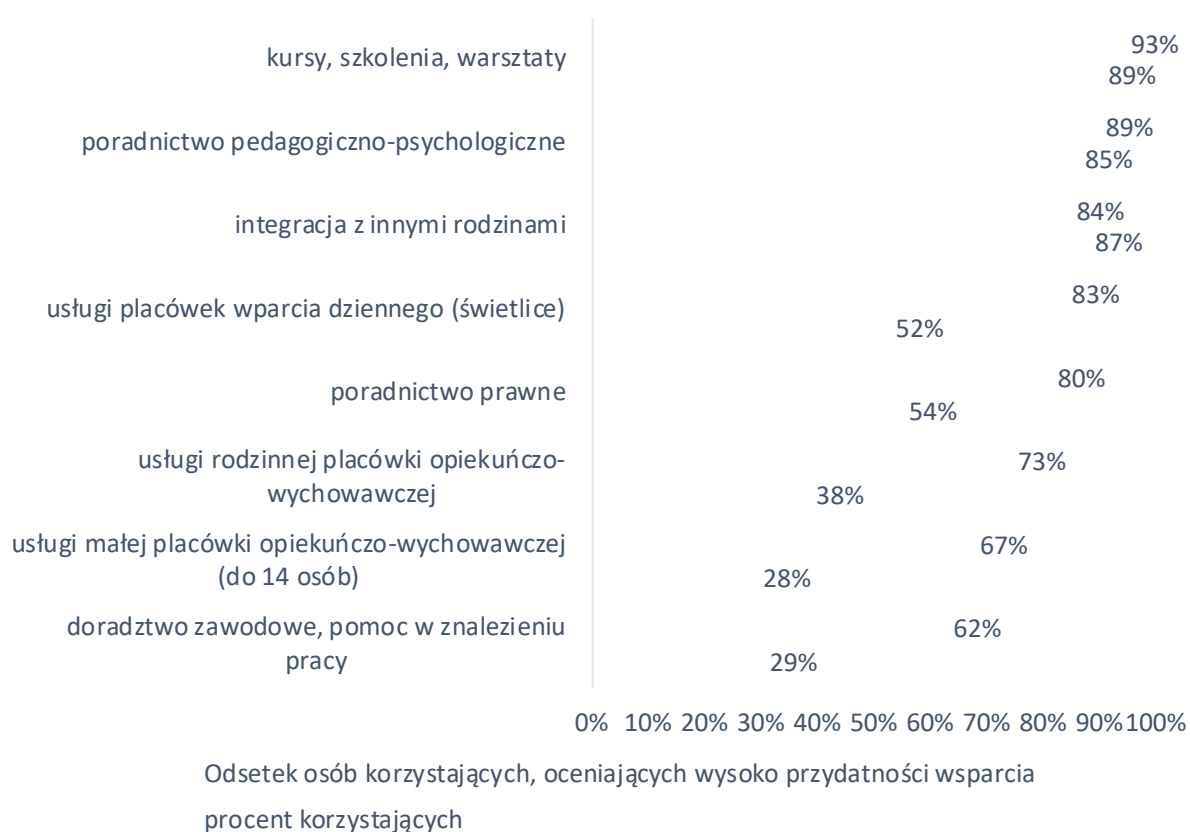
- poradnictwa pedagogiczno-psychologicznego (85%).

Są to wysoko oceniane formy wsparcia pod względem przydatności (prawie wszyscy korzystający z nich ocenili je jako przydatne lub bardzo przydatne).

Mniej osób - około połowa uczestniczących we wsparciu rodzin - korzystała z poradnictwa prawnego i usług placówek wsparcia dziennego (światlic), niemniej zdecydowana większość (około 4 na 5) korzystających uznała to wsparcie za przydatne.

Najmniej osób korzystało z doradztwa zawodowego lub pomocy w znalezieniu pracy. Stosunkowo niewielu uczestników korzystało również z usług małej placówki opiekuńczo-wychowawczej (do 14 osób). Równocześnie formy te zostały uznane za pomocne przez stosunkowo niewielki odsetek osób korzystających z nich.

Wykres 45. Odsetek osób korzystających z poszczególnych form wsparcia oraz odsetek osób korzystających, oceniających pozytywnie przydatność wsparcia

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Również Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej realizuje projekty wspierające pieczę zastępczą, w tym szczególnie rodziny spokrewnione. W projekcie ROPS podejmowanych jest szereg interesujących i wartościowych działań.

Należy jednak przy tym zaznaczyć, że w swoim projekcie ROPS zajmuje się bezpośrednim wspieraniem osób, co generalnie jest zadaniem samorządów lokalnych i lokalnych

organizacji pozarządowych. Dlatego też realizacja przez ROPS tego typu projektów budzi wątpliwości i jest postrzegana jako kontrowersyjna. Niektórzy projektodawcy wypowiadają się bardzo krytycznie o projektach ROPS.

ROPS to też, wie Pan, ale wspominając o tym, że PCPR sobie tam aplikuje, bo dla nich też jest coś tam przeznaczone, to powiem Panu, że na szczepku wojewódzkim ROPS też realizuje projekty, tak? i zgarnia 7 milionów coś tam, na przykład w ostatnim projekcie na terenie województwa zachodniopomorskiego

IDI, projektodawcy

W tym ujęciu projekty ROPS są przedstawiane jako pewna konkurencja dla działań podejmowanych na poziomie lokalnym: powiatowym lub gminnym. I to konkurencja w podwójnym wymiarze. Raz: duże projekty ROPS ograniczają dostępne środki dla instytucji lokalnych, gmin i powiatów. Dwa: projekty ROPS i instytucji lokalnych mogą konkurować o klienta, jeśli realizowane są na tym samym terenie.

Należy jednak dodać, że liczby nie potwierdzają tych informacji. Według danych pozyskanych z UM WZP Samorząd województwa realizował w PI 9iv 5 projektów, a ich łączna wartość stanowiła ok. 3% wszystkich realizowanych projektów. Trudno tu zatem mówić o znaczącym zdominowaniu konkursów przez projekty ROPS.

Oczywiście, sprawa realizacji przez ROPS jest bardziej złożona. Podstawowym impulsem do realizacji projektów bezpośrednio przez ROPS, według samych przedstawicieli ROPS, była niska aktywność części samorządów w aplikowaniu o środki EFS, w tym szczególnie na usługi społeczne. Z jednej strony przedstawiciele ROPS dostrzegali niską aktywność samorządów, a z drugiej, na podstawie badań i analiz, identyfikowali deficyty w dostępie do usług, które mogły wypełnić środki europejskie. Początkowo ROPS próbował zachęcać samorządy, szczególnie powiaty, do aktywności. Jednak reakcje samorządów były różne. Część odpowiadała na te propozycje entuzjastycznie, a część samorządów nie była zainteresowana współpracą. Istotne jest jednak, że ROPS zaprasza zwykle do współpracy wszystkie powiaty, niestety nie wszystkie odpowiadają na te zaproszenia pozytywnie. Potwierdzają to również wyniki badania przedstawione w raporcie z modułu I, zgodnie z którymi prawie wszystkie samorządy deklarują, że dostały od ROPS propozycje współpracy, a blisko połowa samorządów deklaruje wspólną realizację projektów z ROPS.

W efekcie ROPS realizuje szereg projektów. W części projektów ROPS angażuje się bardziej bezpośrednio w świadczenie usług. Przykładem może być tutaj Akademia Rodzica Zastępczego, w którym wspierano rodziny zastępcze i kandydatów na rodziny zastępcze. W części projektów jako partnerzy projektów występują powiaty, a obok wsparcia bezpośredniego dla uczestników projektów, przewiduje się wypracowanie nowych modeli działania, inwestycje w kadry, tworzenie infrastruktury usług społecznych. Przykładem może być tworzona sieć mieszkań wspomaganych dla młodzieży, sieć mieszkań wychowawczych dla opiekunów osób zależnych. Innym przykładem jest plan tworzenia regionalnych centrów kryzysowych, które mają świadczyć wsparcie psychologiczne dla osób doświadczających

różnych kryzysów. Jak zauważa jeden z przedstawicieli PCPR, zaangażowanego w prace nad tym projektem:

Weszliśmy właśnie w taki projekt unijny: utworzenie regionalnych centrów kryzysowych. Uważam, że to jest wspaniała inicjatywa, wspaniała możliwość rozbudowy pomocy psychologicznej. Celem jego jest objęcie wsparciem osób doświadczających sytuacji kryzysu psychologicznego, zagrożonych ubóstwem czy wykluczeniem społecznym poprzez zapewnienie wysokiej jakości usług psychologicznych i psychoedukacji. I projekt daje nam możliwość wsparcia jeszcze większego, gdyż też pokazały te dwa lata, że bardzo dużo osób zgłasza się nie tylko z rodzin zastępczych, ale również innych w ogóle z całego powiatu, zgłasza się o pomoc do psychologa.

IDI, PCPR

Projekt ten pokazuje, że ROPS w coraz większym stopniu angażuje się w przedsięwzięcia o charakterze systemowym, służące budowie sieci usług społecznych na poziomie powiatów. I choć zwykle sieci te nie obejmują wszystkich powiatów, to stanowią ważny załączek dla rozwijania sieci w kolejnych projektach. Tym bardziej, że w przywołanym przykładzie regionalnych centrów kryzysowych powiaty, uczestniczące w projekcie zobowiązały się do kontynuacji tej formy wsparcia, a co więcej, sąsiednie powiaty zobowiązały się do współfinansowania usług tych centrów w zamian za świadczenie usług na potrzeby ich mieszkańców.

ROPS również w projektach inwestuje w kadry pomocy społecznej. Jest to szczególnie istotne wobec braku dostępnego wsparcia z projektów Ministerstwa Rodziny i Polityki Społecznej. ROPS świadczy też wsparcie merytoryczne dla lokalnych samorządów. Jak zauważył przedstawiciel jednego z PCPR:

To jest jednostka, z którą bardzo dobrze nam się współpracuje od wielu lat. Kiedy jest potrzeba, to praktycznie w każdej chwili, każdego dnia specjaliści z regionalnego ośrodka zawsze są u nas, jak mamy taką potrzebę. Spotykają się też z pracownikami gmin, prowadzą doradztwo metodyczne. Jak najbardziej. Tak naprawdę to jest jedyna jednostka, która nas wspiera w takiej bieżącej działalności. Nawet nie ma co mówić, bo my jesteśmy bardzo mocno z nimi związani i zawodowo i można powiedzieć nawet tak przyjacielsko, bo nic tak nie łączy jak wspólne problemy i pokonywanie tych problemów, a zawsze możemy liczyć na pracowników ROPS-u.

IDI, PCPR

Przy czym wsparcie to znowu jest świadczone dla tych samorządów, które wyrażą chęć i gotowość do współpracy. Wydaje się więc, że ROPS, bazując na sieci kontaktów, zbudował zaufanie części instytucji, które chętnie podejmują z nim współpracę i faktycznie ma wpływ na rozwój polityki społecznej w regionie, szczególnie w obszarach deficytowych.

Wydaje się jednak, że w nowej perspektywie ROPS w mniejszym stopniu powinien angażować się w realizowanie bezpośrednich działań na rzecz osób fizycznych. A w większym stopniu pełnić rolę przewidzianą w Ustawie o pomocy społecznej, czyli koordynatora polityki społecznej na poziomie regionalnym: wsparcia instytucji lokalnych, inicjowaniu nowych działań, wspieraniu samorządów, które są mało aktywne, podnoszeniu kompetencji pracowników, poprawianiu współpracy samorządów lokalnych i podmiotów ekonomii społecznej.

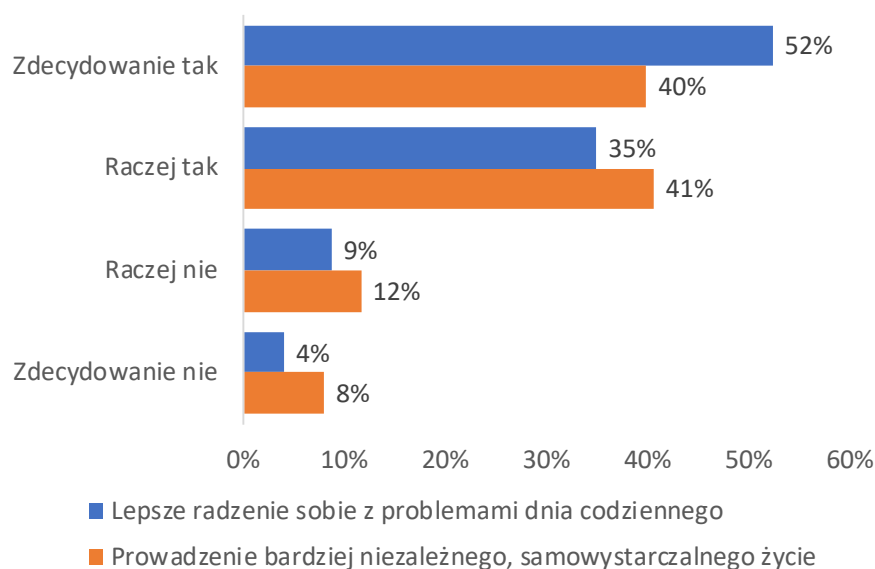
7.2.2 Usługi asystenckie, opiekuńcze i mieszkania wspomagane

Dwa pozostałe obszary wsparcia to usługi asystenckie, opiekuńcze i mieszkania wspomagane. Ze względu na niewielką liczbę uczestników projektów, korzystających z mieszkań wspomaganych, zdecydowano się na połączenie oceny interwencji w obu obszarach.

Według badania ankietowego, korzystanie z tych dwóch typów usług deklarowało 31% badanych uczestników projektów. W tym 88% osób korzystało z usług opiekuńczych i asystenckich, a tylko 12% z mieszkań wspomaganych.

Uczestnicy projektów oceniają osiągnięte efekty generalnie pozytywnie. 87% spośród nich uważa, że dzięki udziałowi w projekcie lepiej radzi sobie z problemami dnia codziennego. 81% twierdzi, że dzięki udziałowi w projekcie prowadzi bardziej niezależne, samodzielne życie. Są to tak kluczowe, oczekiwane efekty projektów z zakresu usług opiekuńczych.

Wykres 46. Ocena efektów projektów przez uczestników projektów w zakresie usług opiekuńczych, asystenckich i mieszkań wspomaganych

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Efekty te potwierdzają również wywiady jakościowe. Jedna z uczestniczek projektu, osoba w wieku 67 lat, która w związku z pogorszeniem stanu zdrowia potrzebowała pomocy w codziennych czynnościach, stwierdza:

Na pewno zyskałam, bo dostałam pomoc. Powiem tak że, co potrzebuję: czy zakupy, czy leki, gdzieś mnie zarejestrować, czy teraz przed świętami pomóc, trochę posprzątać, nawet firanki powiesić, i to mi osoba pomogła, tak że myślę, że skorzystałam.

IDI, uczestnik projektu

Dla rozmówczynie istotne jest, że wsparcie jest bezpłatne. W przypadku konieczności płacenia za tego typu usługę uczestniczka nie mogłaby sobie pozwolić na nią.

W kontekście tej usługi warto zwrócić uwagę na kilka dodatkowych kwestii:

- **Dostęp do informacji o usłudze i dbanie o podmiotowość odbiorcy** – uczestniczka wyraźnie nie posiada pełnej wiedzy, jakie są zasady udzielania wsparcia, na co może liczyć, do kiedy trwa projekt i co może być po projekcie. Dopytywana przez badacza odpowiada: „nie, nie będę się zastanawiała, bo też chyba nie przystoi wypytywać, co, jak, kiedy, dokąd”. Wyraźnie widać więc, że całkowicie polega na dostarczycielach usługi i nie uznaje nawet za stosowne dopytanie się o szczegóły. Wyraźnie widać tutaj nierówną pozycję stron: to dostawca usługi jest na silniejszej pozycji, a odbiorca ustawia się na pozycji pozbawionego praw odbiorcy, który może tylko akceptować oferowane rozwiązania. Widoczna jest tutaj silna asymetria stron, która podważa zasadę podmiotowości odbiorców wsparcia.
- **Ograniczanie aktywności** – uczestniczka wyraźnie zaznacza, że dzięki usłudze ogranicza swoją aktywność: mniej wychodzi, nie załatwia swoich spraw osobiście. Ma to też oczywiście związek z pandemią. Jak mówi: „Jestem zdana na osobę właśnie, która do mnie przychodzi, to jest dla mnie wygodne, i nawet... nie próbuję sama - bo po co ja mam, jak ktoś to za mnie robi.” W dłuższej perspektywie może to jednak zwiększać zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze dla osób starszych.

Specyficzną formą usług opiekuńczych są usługi sąsiedzkie. Były one wdrażane w niektórych projektach. Usługi sąsiedzkie są uregulowane w przepisach prawa. Są też stosowane przez gminy w ramach statutowej działalności. Dotyczy to szczególnie terenów mniej zurbanizowanych, na których koszty dotarcia opiekuna z miejscowości gminnej są stosunkowo wysokie.

Usługi sąsiedzkie zapewniają relatywnie tanią możliwość zaspokojenia potrzeb mieszkańców. Dodatkowym efektem jest aktywizacja zawodowa mieszkańców gmin i poprawa sytuacji finansowej osób podejmujących się opieki. Zwykle usługi te są niskopłatne, jeśli jednak są traktowane jako uzupełnienie dochodów, poziom wynagrodzeń jest akceptowalny dla osób świadczących usługi. W opinii projektodawców rekrutacja opiekunów jest stosunkowo łatwa – w każdej niemal miejscowości znajdzie się osoba gotowa świadczyć tego typu usługi za

niewielkim wynagrodzeniem. Realizacja tych usług przekłada się jednak na poprawę warunków i jakości życia osób zależnych, które oprócz wsparcia w codziennych czynnościach otrzymują też możliwość budowania i wzmacniania relacji społecznych.

Innowacją wypracowaną w projekcie „Dobre Wsparcie” przez Fundację Nauka dla Środowiska jest narzędzie IT do zarządzania takimi usługami. Narzędzie to składa się z kilku komponentów:

- Dobra opieka – ten komponent służy do automatyzacji zlecenia pracy pracownikom świadczącym usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania. Pracownik w aplikacji mobilnej dostaje pełne informacje o usługach, które ma świadczyć danego dnia (adresy, zakres usług, mapy itd.) i raportuje o wykonanych usługach. Dzięki temu gmina (lub podmiot wykonujący usługę) ma pełny podgląd działań wszystkich pracowników, wraz z informacją o ich pozycji, statusie wykonanych zadań itd. System jest zaprojektowany w sposób prosty i intuicyjny dla użytkowników.
- System urządzeń monitorujących – stworzono możliwość podpięcia do systemu opasek monitorujących stan zdrowia seniorów, zbierających informacje o podstawowych parametrach plus informację o potrzebie pomocy (czerwony guzik). System ma charakter otwarty, w związku z tym samorząd może w ramach jednej umowy podpiąć nieograniczoną liczbę osób potrzebujących. W efekcie pozwala to na znaczące ograniczenie kosztów jednostkowych. Dodatkowo projektodawca porozumiał się z producentami opasek, którzy udostępnili swoje kody i tym samym zgodzili się na nieodpłatne włączanie ich opasek do systemu. W tym momencie po wprowadzeniu systemu jedynym kosztem jest zakup opasek. Do opasek podpięto również informację o sąsiadach, którzy w przypadku problemów dostają informację o potrzebie pomocy i wezwanie do działania.
- Platforma do łączenia ludzi w zakresie usług sąsiedzkich, działająca podobnie jak platforma typu Uber, która łączy osoby potrzebujące (np. rodzinę seniora) z osobami gotowymi świadczyć tego typu usługi.

Produkt wypracowany w projekcie został doceniony na poziomie europejskim i uzyskał nagrodę RegioStars, przyznawaną najbardziej innowacyjnym projektom finansowanym w ramach polityki spójności²¹. Narzędzie to udało się skomercjalizować (poza terenem województwa zachodniopomorskiego) w kilku innych samorządach i w innych krajach, co może świadczyć o dużym sukcesie tego przedsięwzięcia. Niestety, wydaje się, że potencjał tego instrumentu nie przebił się jeszcze do decydentów na poziomie krajowym, regionalnym czy też lokalnym.

---

²¹ [Link](#)

Projekt Dobre Wsparcie jest kontynuowany. Z tym, że liderem projektu został ROPS (w poprzedniej edycji był partnerem projektu). Zaangażowanie ROPS pozwala na bardziej systemowe podejście do realizacji projektu, objęcie większej części województwa wsparciem.

Usługi w zakresie mieszkań wspomaganych przyniosły również szereg pozytywnych efektów. Należy tu jednak wyróżnić dwa typy mieszkań: mieszkania treningowe, zapewniające krótkoterminowy pobyt na czas treningu samodzielności oraz mieszkania wspomagane, w których osoby potrzebujące przebywają długoterminowo.

W mieszkaniach treningowych uczestnicy projektów, np. osoby z niepełnosprawnością intelektualną, przechodzili trening samodzielności. W jednym z projektów taki trening trwał ok. dwóch tygodni. Przez ten okres, przy wsparciu trenera, mieszkańcy ćwiczyli umiejętności potrzebne do samodzielnego mieszkania, związane zwykle z codziennym prowadzeniem gospodarstwa domowego, np. sprząatanie, gotowanie, pranie, zakupy. Efekty wsparcia widoczne były zarówno na poziomie samych mieszkańców mieszkań treningowych, jak i na poziomie ich rodziców. Na poziomie mieszkańców dostrzegane efekty to:

- Nabycie nowych kompetencji, potrzebnych do samodzielnego życia,
- Wzrost samodzielności, pewności siebie, zdolności do decydowania o swoim życiu, wzrost niezależności.

Zdaniem projektodawcy, po takim treningu uczestnicy projektów są przygotowani do samodzielnego funkcjonowania w mieszkaniu wspomagany (ze wsparciem osób z zewnątrz).

Na poziomie rodziców / rodziny uczestników projektów dostrzegana jest przede wszystkim konieczność pogodzenia się z większą samodzielnością dziecka, brakiem tego dziecka. Dla rodziców dzieci z niepełnosprawnością wiąże się to z dużą zmianą w ich życiu, co może budzić pewien opór.

W przypadku mieszkań wspomaganych zwykle uczestnicy projektów zamieszkują w mieszkaniach na stałe. W zależności od specyfiki projektu mogą być to osoby z różnymi trudnościami, np. osoby z niepełnosprawnością, osoby starsze, osoby ubogie. Generalnie do takich domów trafiają osoby, które nie są w stanie samodzielnie funkcjonować w miejscu zamieszkania lub chcą się usamodzielnic, a nie są w stanie mieszkać w pełni samodzielnie (np. osoby z niepełnosprawnością intelektualną). Zwykle alternatywą dla mieszkańców mieszkań wspomaganych jest dom pomocy społecznej. Mieszkanie wspomagane oferuje takim osobom większy poziom niezależności i intymności niż DPS, a równocześnie lepszą, bardziej dopasowaną do ich potrzeb opiekę.

Efekty osiągnięte w mieszkaniach wspomaganych można przywołać za studium przypadku (załącznik nr 1 do niniejszego raportu).

- **Zmiana w zakresie opieki sanitarnej i medycznej.** Większość uczestników projektu była klientami MOPR i na ich rzecz świadczone były usługi opiekuńcze w miejscu

zamieszkania. W chwili obecnej jednak są oni objęci opieką całodobową oraz stałym monitoringiem medycznym.

- **Zindywidualizowane podejście do świadczenia usług opiekuńczych.** Wszystkie działania poprzedzone są indywidualnym rozpoznaniem potrzeb dotyczących każdego aspektu życia uczestników (np. w zakresie preferencji kulinarnych czy też sposobu spędzania wolnego czasu). Warunki mieszkań chronionych, w tym całodobowa forma świadczonego wsparcia dają także możliwość stałego kontaktu z podopiecznymi co przekłada się na wyższą jakość świadczonych usług w porównaniu z większymi placówkami o charakterze instytucjonalnym.
- Kameralny charakter miejsca świadczenia usług przekłada się na **jakość wzajemnych relacji pomiędzy samymi uczestnikami projektu jak i ich opiekunami.** Dzięki udziałowi w projekcie zwiększyła się liczba i jakość interakcji społecznych uczestników, którzy przed projektem mieszkali samotnie. Relacje te mają charakter podmiotowy i partnerski. Przejawia się to między innymi we wzajemnym współuczestnictwie we wszystkich domowych aktywnościach i obowiązkach. Przykładowo podopieczni współuczestniczą w miarę możliwości w przygotowywaniu posiłków, a opiekunowie w codziennych organizowanych wspólnie aktywnościach. W opinii przedstawicieli beneficjenta bardzo widoczną zmianą jest także obniżenie poziomu niepokoju u osób objętych wsparciem wynikające z większego poczucia bezpieczeństwa związanego m.in. z całodobową opieką medyczną.

Mieszkania wspomagane generują też korzyści dla społeczności lokalnej. Istotne jest, że projektodawcy starają się tworzyć mieszkania wspomagane w centrach miast, wśród społeczności lokalnych. Jest to inne podejście niż w przypadku DPS, które często działają na obrzeżach miast. Umiejscowienie mieszkań wspomaganych w centrach miast niesie ze sobą dwojakiego rodzaju korzyści. Mieszkańcom mieszkań pozwala to funkcjonować na co dzień w lokalnym środowisku, wchodzić w interakcję z mieszkańcami, sprzedawcami itd. Ogranicza to tym samym poziom ich wykluczenia społecznego. Społeczności lokalnej kontakt z mieszkańcami pozwala na przełamywanie stereotypów i uprzedzeń, np. wobec osób z niepełnosprawnością intelektualną, a w dłuższej perspektywie budować pozytywny wizerunek osób z niepełnosprawnością.

Należy podkreślić, że mieszkania te również mają do pewnego stopnia cechy instytucji: jest tam stała opieka i wsparcie, ale mieszkańcy muszą się też dostosować do panujących w tych mieszkaniach reguł, współmieszkańców itd. **Są to jednak głównie małe jednostki, w których przebywa po kilka osób, rozproszone w tkance miejskiej, zapewniające w miarę możliwości zindywidualizowane usługi opiekuńcze.**

Rozwój mieszkalnictwa wspomagane jest zgodny z dyskutowanym obecnie w Polsce kierunkiem deinstytucjonalizacji usług społecznych. W dyskusjach tych kładzie się duży nacisk na rozwój mieszkalnictwa wspomagane jako jeden z instrumentów dostarczania usług społecznych w środowisku. Jednak dotychczasowa skala tych działań jest ograniczona.

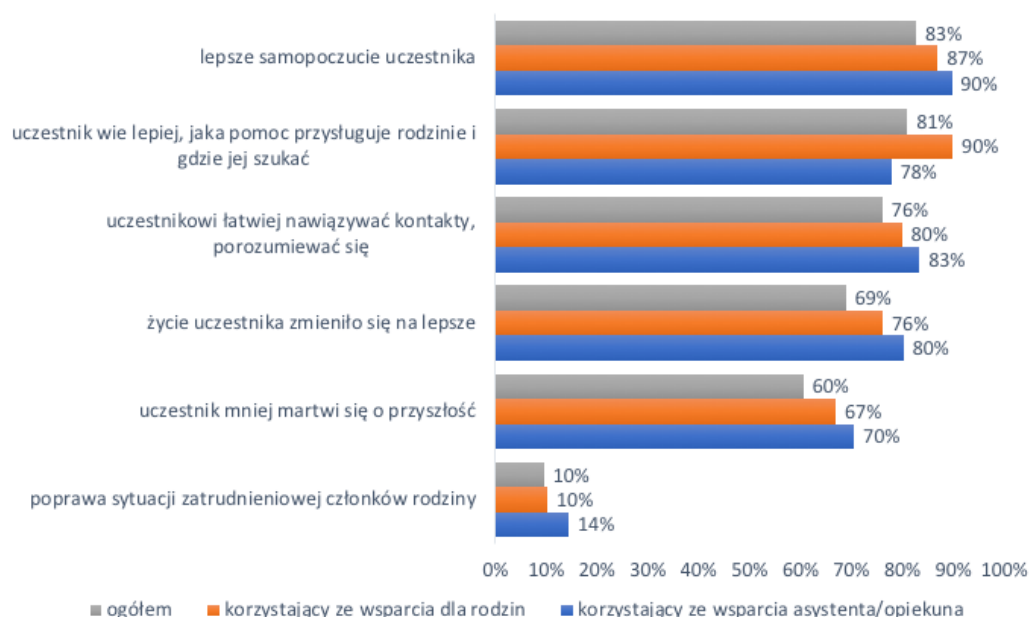

Według Oceny Zasobów Pomocy Społecznej dla województwa zachodniopomorskiego w roku 2019 z usług DPS korzystało 4,8 tys. osób, a z mieszkań chronionych ok. 200. Pokazuje to nadal niewielką skalę tego typu przedsięwzięć.

7.2.3 Ogólna ocena projektów w zakresie usług społecznych

Uczestnicy wszystkich projektów oceniają generalnie pozytywnie efekty projektów. Ponad 80% z nich deklaruje, że dzięki udziałowi w projekcie ma lepsze samopoczucie, lepiej wie, jaka pomoc przysługuje rodzinie i gdzie jej szukać. 76% deklaruje, że łatwiej im nawiązywać kontakty. Nieco mniej, bo 69% uczestników deklaruje, że ich życie zmieniło się na lepsze, a 60%, a więc nieznacznie więcej niż połowa deklaruje, że mniej martwi się o przyszłość. Pokazuje to, że efekty są osiąmane przede wszystkim na poziomie indywidualnym, związanym z jakością życia. Natomiast wpływ projektów na poziomie bytowym (poprawa sytuacji na lepsze, mniejszy poziom martwienia się o przyszłość) jest również pozytywny, jednak w mniejszym stopniu.

Wykres 47. Ocena wystąpienia poszczególnych efektów udziału w projekcie ogółem i w podpróbach osób korzystających z określonych form wsparcia

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Projekty raczej nie miały wpływu na poprawę sytuacji zatrudnieniowej członków rodziny.

Jest to dosyć istotny wniosek – w dyskursie publicznym podkreśla się bowiem często, że lepszy dostęp do usług społecznych może poprawić poziom zatrudnienia członków rodzin. Badanie pokazuje, że skala takiego efektu jest raczej marginalna i nie przełoży się na poziom aktywności zawodowej w województwie zachodniopomorskim.

Niski poziom efektu zatrudnieniowego wynikał przede wszystkim z sytuacji członków rodzin osób zależnych. Na przykład rodzice osób z niepełnosprawnością, które korzystały ze

wsparcia, często byli już w wieku emerytalnym i nie byli zainteresowani poszukiwaniem pracy. Należy też zauważyć, że bierność zawodowa z powodu opieki nad osobą zależną jest stosunkowo rzadka. Według danych Eurostat tylko 1,1% osób biernych zawodowo jako główny powód podaje opiekę nad osobami zależnymi. Kwestia ta wymaga niewątpliwie dalszych analiz.

7.2.4 Poprawa dostępu do usług

Wyniki badania stosunkowo wyraźnie pokazują, że dzięki realizacji projektów poprawia się dostęp do usług społecznych. Dotyczy to praktycznie każdego rodzaju usług, w tym usług środowiskowych, wsparcia rodziny itd.

Katalog usług dostępny dla klientów instytucji, finansowanych ze środków krajowych, jest zwykle określany jako zbyt wąski i niewystarczający. Dlatego uczestniczący w badaniach jakościowych uczestnicy projektów, jak i sami projektodawcy podkreślali, że dzięki realizacji projektów są w stanie poszerzyć zakres świadczonych usług.

Zwiększenie dostępności do usług może mieć co najmniej dwa wymiary:

- dostęp do nowych usług, które wcześniej nie były dostępne na danym terytorium lub dla danej grupy docelowej,
- zwiększony dostęp do istniejących wcześniej usług – zwiększenie liczby osób objętych usługami.

Pierwszy typ zwiększania dostępności dotyczy przede wszystkim usług w formie mieszkań wspomaganych. Ten typ usługi dopiero rozwija się w województwie. I choć wcześniej pojedyncze samorządy miały doświadczenie ze świadczeniem tego typu usług, to dla wielu projektodawców inwestycja w tego typu usługi była relatywnie nowa.

Przykładowo, jedna z organizacji pozarządowych, świadcząca różnego rodzaju usługi dla dzieci i osób dorosłych z niepełnosprawnością intelektualną (szkoła, wczesne wspomaganie rozwoju, WTZ, ŚDS) poszerzyła usługi o zespół mieszkań wspomaganych. Również w przypadku projektów realizowanych przez samorządy w wielu przypadkach tworzone są nowe usługi.

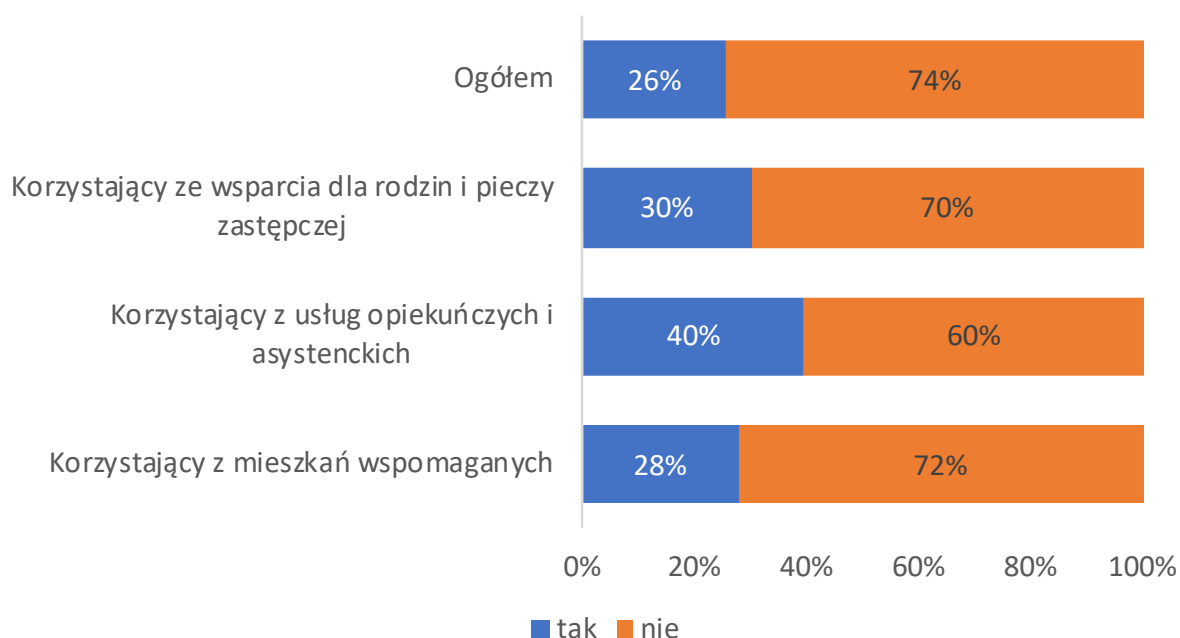
Rozwój nowych usług widoczny jest też w przypadku wsparcia rodziny i pieczy zastępczej. Dotychczasowe wsparcie dla rodziców było zwykle niewielkie. W projektach jest możliwość zaoferowania rodzicom (biologicznym i zastępczym) szerokiego wachlarza nowych usług, z których dotychczas osoby potrzebujące nie miały zwykle możliwości korzystać. Tworzone są również placówki wsparcia dziennego dla dzieci, których celem jest ograniczenie ryzyka umieszczenia dzieci w pieczy zastępczej. Jednej z organizacji dzięki realizacji projektów udało się rozwinąć sieć takich placówek z 80 do 120 w całym województwie, a planowane są kolejne. Przy czym dzięki współpracy z samorządem wcześniej utworzone placówki nadal działają.

W przypadku usług opiekuńczych realizacja projektów przyczyniła się do zwiększenia skali usług realizowanych już do tej pory. Mogły być tymi usługami objęte nowe osoby, które

dotychczas nie korzystały z usług społecznych. Dotyczy to np. sąsiedzkich usług opiekuńczych, które umożliwiają dotarcie do osób mieszkających na terenach wiejskich.

Jak pokazują wyniki badań, ze wsparcia w projektach korzysta znacząca liczba osób, które wcześniej nie korzystały z pomocy innych instytucji. Według deklaracji badanych uczestników projektów, tylko 26% korzystało z innych form wsparcia lub pomocy społecznej. Odsetek ten jest największy w przypadku usług opiekuńczych (40%), jednak nadal było to poniżej połowy respondentów. Można przypuszczać, że deklaracje uczestników są nieco zaniżone. Z wywiadów jakościowych wynika, że często oni nie pamiętają, albo nie do końca uświadamiają sobie pomoc. Nawet jednak uwzględniając te potencjalne błędy w odpowiedziach respondentów, widoczne jest, że pomoc trafia w dużym stopniu do osób, które wcześniej z pomocy społecznej nie korzystały lub korzystały w niewielkim stopniu.

Wykres 48. Czy przed udziałem w projekcie korzystał/a Pan/i z innych form wsparcia/pomocy społecznej?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Opinie uczestników potwierdzają również beneficjenci. Jeden z projektodawców stwierdził w wywiadzie, że realizacja projektów jest elementem polityki danej instytucji, polegającej na poszerzaniu zakresu świadczonych usług:

To jest element polityki, którą instytucja realizuje, to rozbudowuje ofertę instytucji... rozszerza możliwości instytucji na dodatkowe grupy, czy po prostu wprowadza dodatkowe usługi, których w normalnym finansowaniu nasza instytucja nie byłby w stanie realizować.

IDI, projektodawca

W tym przypadku projektodawca podkreśla, że poszerzanie zakresu usług to element realizacji strategii rozwiązywania problemów społecznych. Jest to też odpowiedź na potrzeby mieszkańców. Ale także duże znaczenie ma sama dostępność środków finansowych. Te trzy elementy wzajemnie wzmacniają się, generując duże zainteresowanie samorządów realizacją projektów w obszarze usług społecznych.

Wywiady jakościowe pokazują przy tym wyraźnie, że wiele projektów wpisuje się bardzo silnie we wcześniejsze doświadczenia projektodawców, stanowi odpowiedź na zidentyfikowane potrzeby, ale też jest rozwinięciem i wzmocnieniem wcześniejszych pomysłów i doświadczeń. Jak zauważył jeden z rozmówców: *każdy projekt, przy którym pracowałem, to był efekt wieloletniej praktyki tej instytucji*. W tym kontekście projekty stanowiły pewną ciągłość działań wcześniejszych, ale równocześnie projekty wprowadzały nowe elementy, zwiększały skalę działania, poszerzanie oferty. Takie ewolucyjne budowanie oferty usług społecznych, bazujące na wcześniejszych doświadczeniach, należy ocenić zdecydowanie pozytywnie. Pokazuje to bowiem na istnienie w instytucjach mechanizmów uczenia się, refleksji i doskonalenia działań.

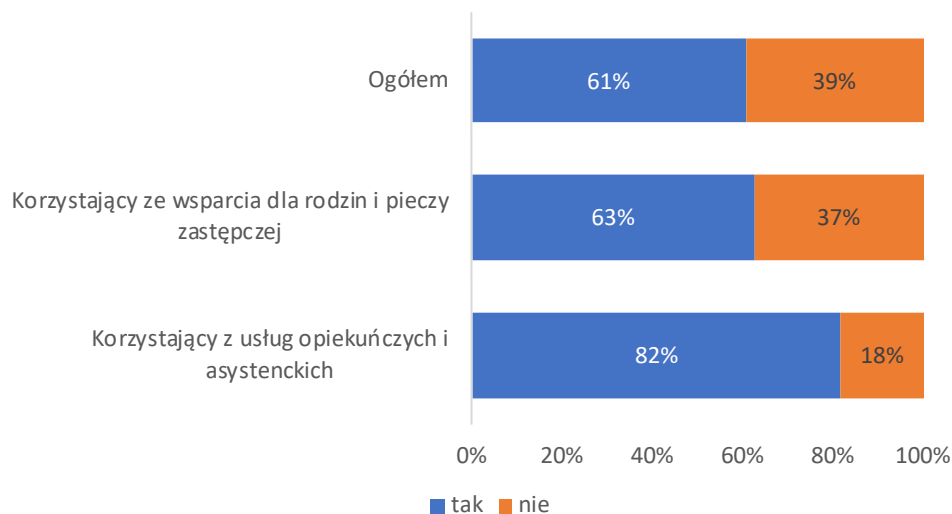
Z drugiej strony, realizacja projektów w niektórych samorządach pozwala przenosić know-how do samorządów, które dotychczas takiej wiedzy i doświadczeń nie posiadały. Nie było to jednak działanie zamierzone. Działo się to trochę „przy okazji” – przez zatrudnianie do projektów zewnętrznych ekspertów, którzy byli nośnikami tej wiedzy lub przez osobiste kontakty samorządowców. Widoczny jest w województwie brak mechanizmów sieciowania, wzajemnego uczenia się, przenoszenia doświadczeń pomiędzy samorządami. Wydaje się, że animowanie takich działań powinno być jednym z zadań ROPS w nowej perspektywie.

7.2.5 Trwałość efektów projektów

W przypadku usług społecznych trwałość jest jednym z kluczowych, a zarazem jednym z najtrudniejszych wymiarów projektów. W tym obszarze bowiem istotna jest nie tyle krótkotrwała poprawa sytuacji w wyniku realizacji projektu, lecz zmiana w dłuższym horyzoncie czasowym, w tym przede wszystkim utrzymanie dostępności usługi. Co więcej, część usług ma charakter długoterminowy. Dotyczy to szczególnie opieki długoterminowej, pieczy zastępczej itd. Tego typu formy usług trudno wpisują się w krótkoterminowe projekty.

Potrzeby większości uczestników projektów są stałe – większość z nich nadal potrzebuje wsparcia, również po zakończeniu realizacji projektu. Jak wynika z badania ilościowego, ponad 60% uczestników projektów jest zdania, że po udziale w projekcie będą potrzebowali dalszego wsparcia. Odsetek ten jest wyraźnie większy w przypadku usług opiekuńczych i asystenckich. W tym przypadku ponad 80% uczestników jest zdania, że po zakończeniu udziału w projekcie będzie potrzebować dalszego wsparcia. Podobna proporcja odpowiedzi pozytywnych i negatywnych jest widoczna w przypadku uczestników korzystających z mieszkań wspomaganych. Tak wysoki odsetek osób potrzebujących dalszego wsparcia wynika oczywiście ze specyfiki popytu na usługi opiekuńcze. W większości przypadków osoby potrzebują usług opiekuńczych dożywotnio.

Wykres 49. Czy po udziale w projekcie będzie Pan/i potrzebował dalszego wsparcia, np. w udział w podobnym projekcie?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Projektodawcy również wyraźnie zauważają potrzebę dalszego wspierania swoich uczestników. Taką potrzebę zauważa 88% beneficjentów, a więc zdecydowana większość. Odpowiedzią na to może być to, że 89% projektodawców przewiduje, że prawdopodobna jest kontynuacja projektu, przy czym ponad 50% uważa, że jest ona raczej prawdopodobna, a 36% uważa, że jest ona bardzo prawdopodobna.

Wśród beneficjentów, którzy uznają, że kontynuacja projektu jest prawdopodobna, zdecydowana większość planuje finansować projekt z RPO WZ. Tylko 14% beneficjentów planuje finansować projekt z innych źródeł. Najczęściej wskazywane są środki własne lub POWER.

Plany dotyczące kontynuacji wydają się jednak nadmiernie optymistyczne. Średnio w Działaniu 7.6 jedna instytucja realizowała 1,4 projektu. Oznacza to, że w większości przypadków instytucje realizowały po jednym projekcie. Tylko pojedyncze podmioty realizowały więcej projektów, przy czym najwięcej projektów (5) realizował samorząd wojewódzki. Również tylko 32% beneficjentów deklaruje, że realizowany projekt jest kontynuacją wcześniejszych działań. W PI 9iv takiej odpowiedzi udziela zaledwie ¼ beneficjentów. Pokazuje to, że w większości przypadków projekty są jak na razie jednorazowymi przedsięwzięciami, choć projektodawcy mają nadzieję na ich kontynuację.

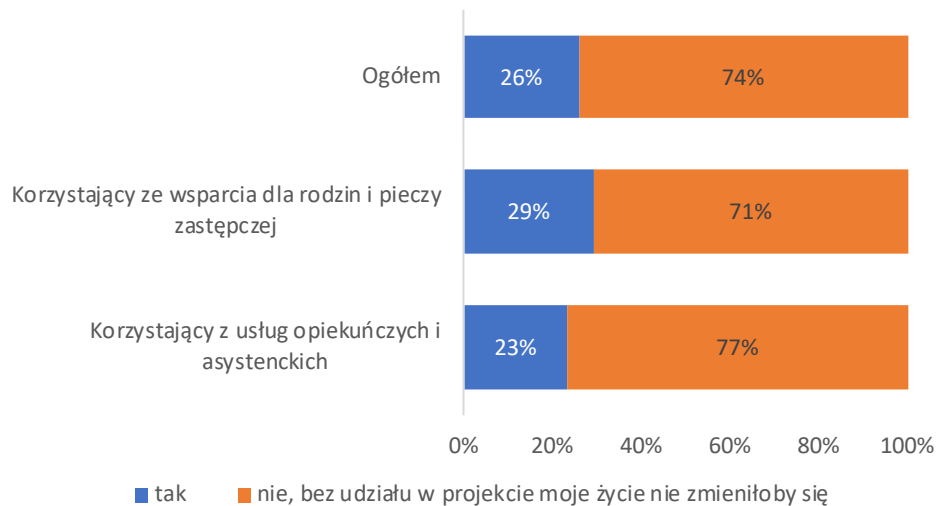
Projektodawcy zobowiązani są do utrzymania trwałości projektu. Jednak faktyczna kontynuacja projektu zależy w dużym stopniu od sytuacji danego projektodawcy. Zdecydowanie jest to łatwiejsze dla większych samorządów terytorialnych, dla których np. sfinansowanie utrzymania dodatkowych mieszkań wspomaganych jest stosunkowo proste. Trudniejsze jest to dla małych samorządów. Najtrudniejsze jest to dla organizacji pozarządowych, które w praktyce muszą zdobyć zewnętrzne finansowanie świadczonych

usług lub zdane są na dobrą wolę lokalnego samorządu. Wydaje się, że niezbędne jest podjęcie szerszej dyskusji na temat źródeł i mechanizmów finansowania usług społecznych ze środków publicznych i roli środków europejskich w tym procesie. Wydaje się wskazane przeprowadzenie namysłu, które z usług społecznych powinny być wspierane czy też inicjowane ze środków europejskich, a które być może finansowane w sposób długoterminowy (np. przez cały okres programowania).

7.2.6 Wpływ interwencji

Oszacowanie wpływu interwencji w przypadku usług społecznych jest trudne, przede wszystkim ze względu na brak możliwości zbadania próby kontrolnej. Dlatego też w badaniu wykorzystano pytanie o sytuację kontrfaktyczną uczestników projektów. Zapytano ich, czy bez udziału w projekcie ich sytuacja byłaby taka jak w momencie badania, czy też ich życie by się nie zmieniło. Pytanie było kierowane do osób, które odczuwały zmianę swojej sytuacji. Ogólnie trzy czwarte takich uczestników jest zdania, że bez udziału w projekcie ich życie by się nie zmieniło. Jedna czwarta jest zdania, że bez udziału w projekcie ich sytuacja również mogłaby się poprawić. W tym przypadku można mówić o jałowej stracie. Generalnie jednak uzyskane wyniki należy ocenić pozytywnie. Wskazują one na wysoki poziom osiąganego wpływu.

Wykres 50. Czy takie zmiany byłyby możliwe bez udziału w projekcie?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Wpływ interwencji dostrzegają również sami projektodawcy. Trzy czwarte spośród nich jest zdania, że bez wsparcia w ramach RPO projekt nie zostałby w ogóle zrealizowany, a jedna piąta uważa, że projekt zostałby zrealizowany w ograniczonym zakresie lub w późniejszym czasie. Pokazuje to wyraźnie, że bez dodatkowego wsparcia w postaci środków EFS i EFRR osiągnięcie efektów nie byłoby możliwe.

Wykres 51. Czy zrealizowaliby Państwo podobne działania, gdyby nie otrzymali Państwo wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Wpływ projektu jest trudny do dostrzeżenia na poziomie statystyki publicznej. Pomiędzy 2016 i 2019 r. liczba dzieci przebywających w pieczy zastępczej w województwie zachodniopomorskim zmniejszyła się o 4%. W tym samym czasie liczba osób w wieku przedprodukcyjnym zmniejszyła się o 1%. Wydaje się, że na razie jest zbyt wcześnie, aby ocenić, czy zmiany te zapowiadają jakiś trwały trend.

7.3 Czynniki wpływające na osiągnięte efekty

7.3.1 Diagnoza potrzeb i indywidualizacja wsparcia.

Wydaje się, że jednym z podstawowych czynników, wpływających na osiągnięcie efektów, jest przeprowadzenie rozpoznania potrzeb i dostosowanie zakresu wsparcia do potrzeb odbiorców. Rozpoznanie to powinno być prowadzone na poziomie problemu, a także na poziomie poszczególnych użytkowników.

W projektach diagnoza problemów była zwykle prowadzona, jednak mogła przebiegać w bardziej lub mniej usystematyzowany sposób. W jednym z projektów prowadzona była w formie burzy mózgów kluczowych pracowników OPS.

Jest tzw. burza mózgów, cała załoga się zbiera, włączenie ze świadczeniami rodzinnymi, gdzie są referencje, ale mają rozeznanie kto z czego korzysta, jakie ma problemy, bo tam też środowiskowe, rodzinne, wywiady są przeprowadzane, no i typujemy jakąś tam pierwszą grupę, którą byśmy chcieli widzieć w tym projekcie, a następnie już jest street work, udajemy się do rodzin, mówimy czego mogą oczekiwać, czego my oczekujemy, i taką grupę docelową tworzymy.

IDI, projektodawca.

W innym projekcie w pierwszej fazie przeprowadzono systematyczną analizę problemu dostępności usług opiekuńczych. Pod uwagę brano dostępne dane statystyczne, demograficzne, ekonomiczne.

Wyszło nam, to że w ciągu 10 lat ten problem, który mamy obecnie w usługach opiekuńczych będzie miał skalę razy 10, minimum, czyli będziemy mieli 10-ciokrotnie więcej klientów, i to połączyliśmy z ekonomią, i tak naprawdę obecne usługi opiekuńcze, teleopieka i tradycyjne usługi świadczone przez samorząd są bardzo drogie dla budżetu jednostek i dla odbiorców indywidualnych, to, jeżeli ta skala wyjdzie razy 10, minimum, w niektórych powiatach razy 100, to nie będzie nas stać na prowadzenie tego typu wsparcia dla seniorów, którzy tego potrzebują. I dlatego zaczęliśmy szukać innych rozwiązań, które będą przede wszystkim tanie i dostępne.

IDI, projektodawca.

Projektodawca w następnym etapie prowadził spotkania z samorządami, służące rozpoznaniu jak funkcjonują usługi społeczne, z organizacjami pozarządowymi, z firmami zaangażowanymi w świadczenie usług opiekuńczych (z sektora IT). Dopiero na tej bazie zaczęto projektować rozwiązania.

Rozwiązania te były projektowane według metodologii myślenia projektowego (desing thinking). Projektodawca przeprowadził z użytkownikami usług opiekuńczych, w tym z rodziną i z opiekunami, warsztaty grupowe. Potem prowadzone było dalsze rozpoznanie sposobu organizacji i finansowania usług w samorządach, przy uwzględnieniu różnic ze względu na wielkość samorządu i sposób organizacji świadczenia usług. Na podstawie rozpoznania potrzeb rozpoczęła się faza prototypowania usługi.

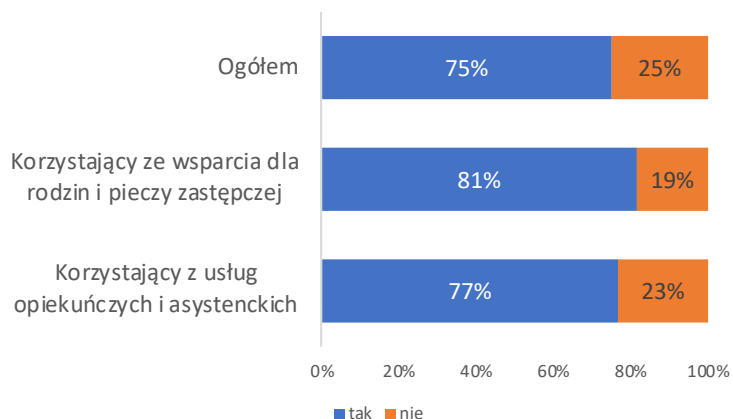
Zaprezentowane podejście należy do unikalnych i niewątpliwie może być określone dobrą praktyką. Pokazuje ono długi, żmudny proces wypracowywania usługi, który jest jednak przede wszystkim zorientowany na użytkownika tej usługi (zarówno odbiorców, jak i samorząd terytorialny). Podejście takie, silnie bazujące na metodach desing thinking i projektowania usług (service desing) jest z powodzeniem wykorzystywane w projektowaniu usług i produktów w sektorze prywatnym i publicznym. Wydaje się, że szczególnie metodyka projektowania usług powinna być powszechnie stosowana w projektach z zakresu usług społecznych, tak aby optymalnie dopasować usługi do potrzeb odbiorców.

Większość projektodawców (80%) deklarowało prowadzenie potrzeb uczestników projektów. Wszyscy projektodawcy, którzy prowadzili taką diagnozę, deklarowali dostosowanie projektów do potrzeb uczestników.

Uczestnicy projektów potwierdzają opinie projektodawców. Trzy czwarte spośród nich twierdzi, że na początku udziału w projekcie rozmawiano z nimi o ich potrzebach i oczekiwaniach. Odsetek ten nie różni się znacząco ze względu na typ wsparcia. 95% osób, z którymi prowadzono tego typu rozmowy uważa, że w ich wyniku zakres wsparcia był dopasowany do ich potrzeb.

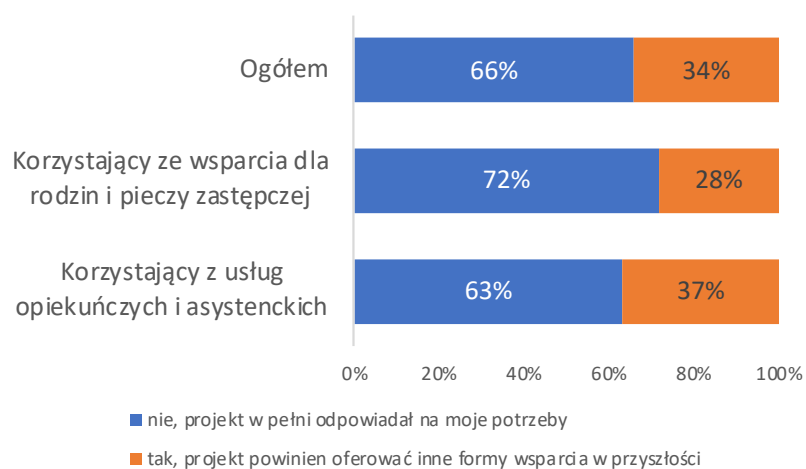
Wykres 52. Czy na początku udziału w projekcie rozmawiano z Panem/ią o potrzebach, oczekiwaniach?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Równocześnie 34% uczestników projektów, a więc stosunkowo dużo, uważało, że w przyszłości warto uwzględnić w projektach dodatkowe elementy.

Wykres 53. Czy w podobnych projektach w przyszłości należy dodać jakieś inne rodzaje wsparcia/pomocy, których zabrakło w tym projekcie?

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

Uczestnicy, zapytanie o rodzaj wsparcia, którego im zabrakło w projekcie, najczęściej wskazywali:

- **w projektach dotyczących wsparcia rodziny i pieczy zastępczej:**
  - wsparcia prawnika,
  - większej ilości wsparcia dla dzieci (terapeutycznych, socjoterapeutycznych, psychologicznych, integracyjnych, wsparcia w wejściu na rynek pracy),
  - wsparcia dla pozostałych członków rodzin,
  - więcej wsparcia w radzeniu sobie z trudnościami wychowawczymi,

- więcej wsparcia w kwestiach praktycznych, radzeniu sobie z trudnymi sytuacjami,
- doradztwa indywidualnego, dopasowanego do potrzeb uczestników,
- wsparcia psychologicznego.
- **w projektach z zakresu usług opiekuńczych, asystenckich i mieszkań wspomaganych:**
  - wsparcia psychologicznego,
  - świadczenia zdrowotnego, poprawy dostępu do usług medycznych (np. transport, umówienie wizyt)
  - integracji uczestników projektów,
  - wsparcia w załatwianiu spraw bytowych (mieszkania, wsparcia finansowego),
  - rehabilitacji osób z niepełnosprawnością,
  - dłuższego wsparcia, wsparcia po zakończeniu realizacji projektów.

Oczekiwania uczestników projektów pokazują, że w projektach zabrakło wielu ważnych z punktu widzenia uczestników elementów. Potwierdza to tezę postawioną wcześniej, że usługi powinny być projektowane z większym zaangażowaniem odbiorców. Optymalne byłoby upowszechnienie wśród projektodawców metodyki projektowania usług (service desing).

Wymaga to jednak większej swobody dla projektodawców w projektowaniu usług i ich odnotowywaniu do potrzeb uczestników. Projektodawcy wskazywali, że dużym utrudnieniem dla nich są stosunkowo sztywne zapisy wniosku o dofinansowanie, dotyczące przede wszystkim struktury uczestników, zakresu oferowanego wsparcia. Utrudnia im to dostosowanie zakresu projektu do potrzeb użytkowników. Wydaje się, że w przypadku tego typu projektów wskazane jest przemyślenie formuły wniosku o dofinansowanie i odejście od precyzyjnego wskazywania w nim liczby godzin wsparcia na jednego uczestnika, a raczej określanie w projekcie puli godzin (doradztwa, usług opiekuńczych itd.), które mogą być wykorzystywane zgodnie ze zmiennymi potrzebami uczestników.

7.3.2 Współpraca z partnerami

W projektach z zakresu usług społecznych stosunkowo istotna wydaje się współpraca z partnerami. W przypadku usług społecznych wydaje się to szczególnie istotne. Wiele problemów jest bowiem bardzo złożonych i wymaga współpracy wielu aktorów. A równocześnie mamy do czynienia z dość dużą fragmentaryzacją usług, czyli rozproszeniem podmiotów świadczących usługi. Oba te czynniki wzmacniają znaczenie współpracy.

Jak wynika z badania ilościowego wśród projektodawców, współpraca była dosyć powszechna. Najczęściej wskazywano instytucje lokalne: samorząd, instytucje publiczne, OPS, organizacje pozarządowe. W przypadku projektów realizowanych w PI 9iv tego typu instytucje wskazywane były nawet jeszcze częściej.

Warto jednak zwrócić uwagę na niski poziom współpracy z PCPR, choć instytucje te są kluczowe w wielu obszarach usług społecznych. Jeszcze rzadsza była współpraca z samorządem na poziomie regionalnym, czyli z ROPS.

Najrzadziej projektodawcy wskazywali OWES jako partnera do współpracy. Należy jednak zaznaczyć, że projektodawcy w PI 9iv, w porównaniu z projektodawcami realizującymi projekty w PI 9i, częściej wskazywali ROPS jako partnera do współpracy (jedna czwarta wskazała) a wyraźnie rzadziej OWES. Jest to zrozumiałe, biorąc pod uwagę niewielkie zaangażowanie OWES w kwestie usług społecznych.

Tabela 9. Współpraca projektodawców z innymi podmiotami w obszarze włączenia społecznego

Najczęściej w projektach współpracowano z następującymi instytucjami	% projektów z wykazaną współpracą
lokalny samorząd	68%
inne instytucje publiczne (np. szkoły, świetlice, policja itd.)	56%
OPS	52%
organizacje pozarządowe	48%
przedsiębiorstwa	46%
PCPR	29%
parafie	19%
ROPS	13%
OWES	11%

Źródło: Badanie CAWI/CATI uczestników projektów

W wywiadach jakościowych rozmówcy wskazywali, że współpraca jest szczególnie istotna na etapie rekrutacji. Wydaje się, że zbudowanie szerokiej sieci kontaktów z innymi instytucjami jest kluczowe dla powodzenia tego fundamentalnego etapu, pozwala bowiem dotrzeć do szerokiego grona potencjalnych uczestników projektów.

Część projektodawców, uczestniczących w wywiadach jakościowych, wypowiadała bardziej krytyczne uwagi, zwracając uwagę na niedostateczny poziom współpracy samorządów lokalnych: zarówno z innymi samorządami, samorządami innego szczebla, jak również z biznesem czy też podmiotami ekonomii społecznej. Podkreślali, że ogranicza to skuteczność projektów i ich wpływ na sytuację. Przykładowo, w niektórych projektach wspierających rodziny brak jest współpracy pomiędzy powiatem a gminą. A współpraca taka wydaje się niezbędna, biorąc pod uwagę, że powiat odpowiada za koordynację pieczy zastępczej, natomiast gminy odpowiadają za wsparcie rodzin biologicznych. Całościowa, spójna interwencja w tym obszarze wymaga współpracy tych dwóch poziomów interwencji. Jednak okazuje się ona stosunkowo rzadka.

7.3.3 Doświadczenie beneficjenta w zakresie realizacji podobnych projektów.

Realizacja projektów jest przedsięwzięciem trudnym i ryzykownym. I to na dwóch poziomach: merytorycznym (przygotowania projektu, rekrutacji uczestników, realizacji usług przewidzianych w projekcie) i wdrożeniowym (przygotowanie i realizacja projektu zgodnie z wymaganiami funduszy strukturalnych).

Oba obszary kompetencji są ważne. Doświadczona kadra, świadoma potencjalnych ryzyk i umiająca je ograniczać, a także znająca wymagania związane z wdrażaniem projektów, może

skutecznie realizować projekt. Przykładowo, w jednym z projektów za prowadzenie zadań związanych z projektem odpowiada zespół OPS, który posiada doświadczenie w zakresie prowadzenia placówki wsparcia dziennego w związku realizacją projektu w ramach RPO oraz dobrze dobraną kadrę. Ośrodek jest więc przygotowany do sprawnej realizacji projektu. Był to czynnik istotny na etapie kreowania oferty placówki wsparcia dziennego, aby cieszyła się zainteresowaniem dzieci, jak również umożliwiającą sprawne reagowanie na niedogodności związane z pandemią COVID-19.

8 Ocena efektów w obszarze rewitalizacji

8.1 Założenia interwencji

Dla województwa zachodniopomorskiego rewitalizacja stanowi istotny obszar rozwoju. Wiąże się to z faktem, że wiele gmin znajdujących się w województwie szczególnie doświadczyło negatywnych skutków przemian społeczno-gospodarczych oraz ich następstw. Szczególnie istotnym czynnikiem jest tu upadek państwowych gospodarstw rolnych, który dotyczył znacznych obszarów województwa i wpływał na całokształt sytuacji gospodarczej gmin, a także wpływał na społeczność, zdolną w ograniczonym stopniu do funkcjonowania w realiach gospodarki wolnorynkowej²². Znajduje to potwierdzenie w zapisach Strategii Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020, która widzi w projektach rewitalizacyjnych sposób na przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej i struktur społecznych oraz pobudzanie rozwoju, wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego²³.

Tak szeroko nakreślone cele zawężone są w kontekście wykorzystania funduszy europejskich, na poziomie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego. Działania na rzecz wsparcia procesów rewitalizacyjnych opierają się w nim głównie na interwencji w ramach PI9b. W jej ramach przewidziano możliwość dofinansowania kompleksowych projektów dotyczących różnych aspektów rewitalizacji, zarówno z przebudowy lub adaptacji zdegradowanych budynków i obiektów (zwłaszcza tych związanych z byłymi PGR-ami), jak i zagospodarowania lub zmiany zagospodarowania terenów i przestrzeni w celu przywrócenia lub nadania im nowych funkcji społecznych, gospodarczych, edukacyjnych, kulturalnych lub rekreacyjnych²⁴. Warunek podstawowy to realizacja tych działań, które zostały zidentyfikowane jako istotne w programach rewitalizacji. Główne działania rewitalizacyjne były realizowane w ramach Działania 9.3 Wspieranie rewitalizacji w sferze fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich. Rezultatem interwencji miało być natomiast włączenie społecznie marginalizowanych grup z obszarów zdegradowanych i peryferyjnych oraz niwelowanie wszystkich zjawisk związanych z problemami społecznymi dotyczącymi danych obszarów.

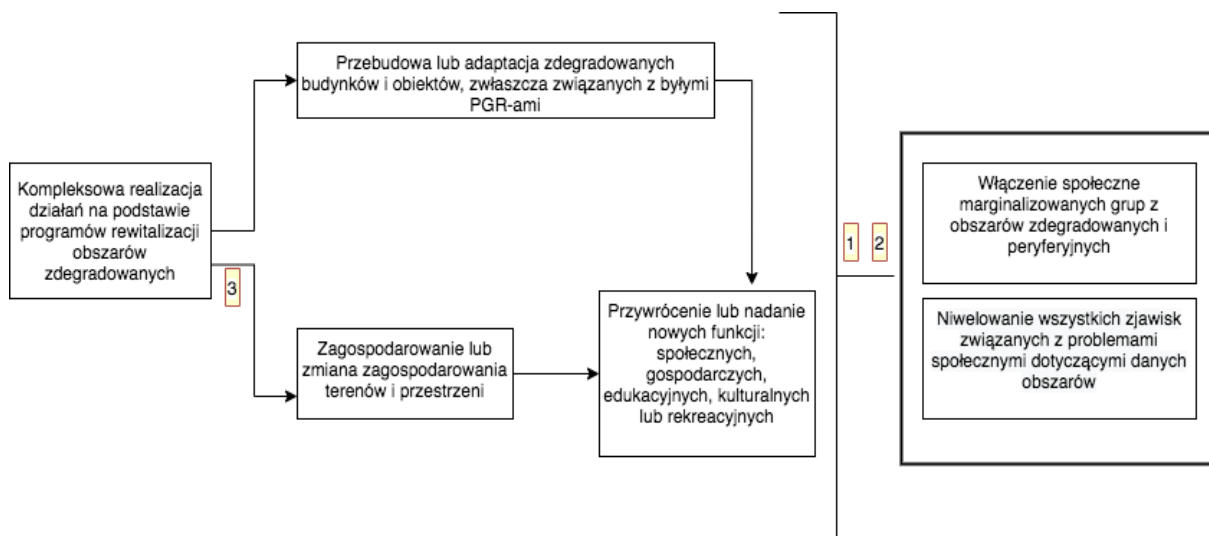
---

²² Strategia Rozwoju Województwa Zachodniopomorskiego do roku 2020

²³ *ibid.*

²⁴ Szczegółowy Opis Osi Priorytetowych Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego 2014-2020. EFRR EFS

Rysunek 6 Logika interwencji PI 9b

Źródło: Opracowanie własne

Ściśle powiązane z działaniami w ramach PI 9b miały być działania w ramach PI 9i, ukierunkowane na animację lokalnych środowisk. Obejmowały one skierowanie do wybranych gmin animatora, którego zadaniem będzie pomoc w partycypacyjnym przygotowaniu Programu Rewitalizacji (PR), a następnie wsparcie lokalnych społeczności przy jego wdrażaniu. Ich realizacja miała miejsce w Działaniu 7.1 Programy na rzecz integracji osób i rodzin zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym ukierunkowane na aktywizację społecznozawodową wykorzystującą instrumenty aktywizacji edukacyjnej, społecznej, zawodowej. Spodziewanym efektem działań ukierunkowanych na rewitalizację, miał być wkład w zwiększenie zatrudnienia osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym, integracja społeczna tej grupy oraz wzrost jej kompetencji społecznych, zawodowych, samodzielności i samoorganizacji.

Rysunek 7 Logika interwencji PI 9i

Źródło: Opracowanie własne

W poniższej tabeli wskazane są warunki, które powinny być spełnione, aby ww. założenia mogły faktycznie być zrealizowane.

Tabela 10 Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu w PI 9b i 9i

L.P.	Założenie / warunki
Dla PI 9b	
1	Zaangażowane wszystkich aktorów z danego obszaru
2	Kompleksowość inwestycji (łączenie działań infrastrukturalnych i miękkich)
3	Komplementarność z projektami finansowanymi ze środków EFS
Dla PI 9i	
3	Lokalne społeczności wspierają wdrażanie
4	Kadra posiada odpowiedni potencjał i kompetencje

Projekty finansowane w działaniu 9.3 musiały z założenia być komplementarne z projektami realizowanymi ze wsparcia EFS. Warunki udzielania wsparcia w ramach naboru było uzależnione od sytuacji społeczno-gospodarczej w danej gminie. Podstawowym przyjętym²⁵ kryterium było położenie danej gminy na terenie Specjalnej Strefy Włączenia (SSW)²⁶

Oprócz tego gminy mogły sięgnąć po dodatkowe wsparcie w ramach działania 7.1, które jest udzielane od 2016 r. Wsparcie jest ukierunkowane na działania aktywizujące lokalną społeczność, projektowanie i wykonawstwo inicjatyw lokalnych oraz organizowanie wydarzeń lokalnych z wykorzystaniem stworzonej przez mieszkańców infrastruktury i zaplecza. Działania te rozpoczęły się pilotażem w ramach projektu „Rewitalizacja na terenie gmin województwa zachodniopomorskiego znajdujących się w Specjalnej Strefie Włączenia” obejmującym 18 gmin znajdujących się w SSW. W ramach tego konkursu wdrażano wsparcie obejmujące pomoc w przygotowaniu lub aktualizacji lokalnych programów rewitalizacji (Schemat A). Działania są kontynuowane w ramach projektów wyłonionych w drodze konkursu na wsparcie procesu realizacji lokalnych programów rewitalizacji (Schemat B) i

²⁵ W przypadku 1 i 2 konkursu do działania 9.3 gminy podzielono na trzy typy: – typ A – gminy o najmniejszym potencjale rozwojowym, położone na terenie SSW, typ B – pozostałe gminy położone na terenie SSW (poza typem A) i typ C – gminy położone poza terenem SSW. W drugim naborze zdecydowano się tylko na rozdzielenie na poziomie gmin na obszarze SSW/gmin poza obszarze SSW.

²⁶ SSW to część województwa obejmująca obszar gmin, w których występują deficyty w co najmniej 3 z 6 obszarów problemowych, takich jak demografia, infrastruktura techniczna, dostępność do usług publicznych, potencjał gospodarczy, problemy popegeerowskie lub ubóstwo.

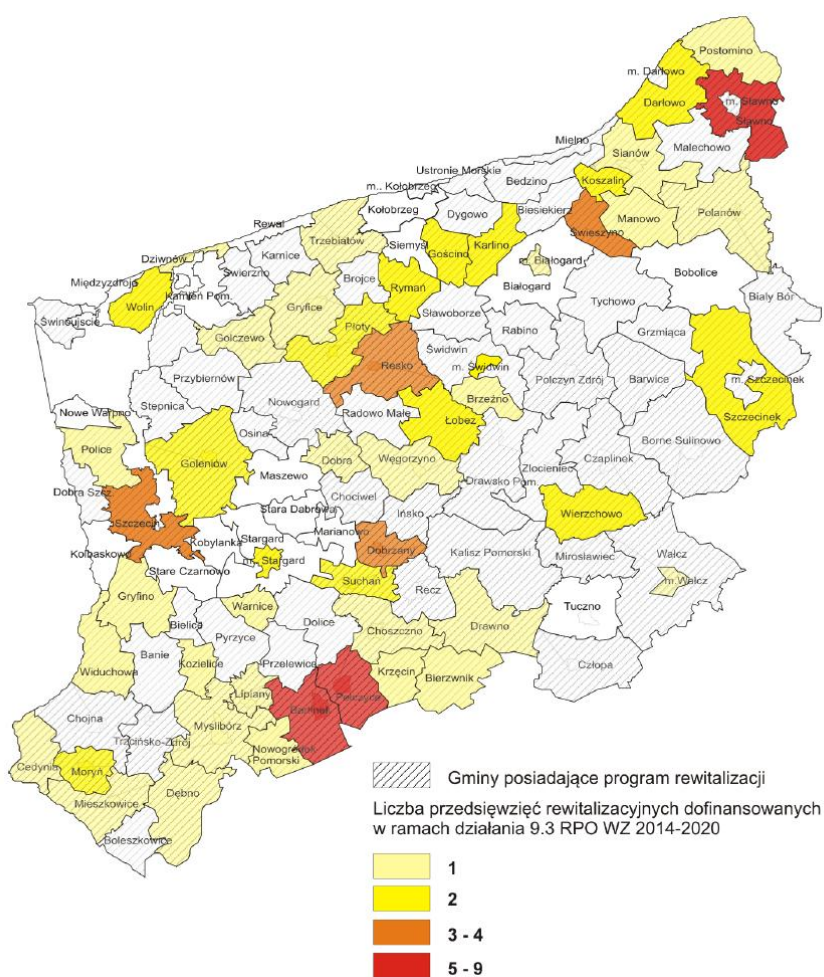

8.2 Stopień osiągnięcia celów RPO

W ramach Działania 9.3 realizowanych jest 90 projektów na kwotę dofinansowania ponad 176 mln zł. Wśród beneficjentów działania dominującą grupę stanowią gminy lub ich jednostki organizacyjne. Oprócz nich dofinansowano pięć projektów organizacji pozarządowych, trzech Towarzystw Budownictwa Społecznego oraz spółdzielni mieszkaniowych, trzy podmiotów prywatnych oraz dwa projekty realizowane przez związki wyznaniowe. Po jednym projekcie realizują również powiat, spółdzielnia socjalna i uczelnia wyższa. Najwięcej projektów w ramach Działania 9.3 realizuje gmina Barlinek (9 projektów) oraz gmina wiejska Sławno (5 projektów). Rozkład przestrzenny wszystkich projektów w ramach działania 9.3 ilustruje poniższa mapa.²⁸

Rysunek 9. Liczba projektów realizowanych w poszczególnych gminach w ramach działania 9.3

Źródło: Raport o stanie realizacji programów rewitalizacji (...)

²⁸ Ibid.

Analizując zakres przedmiotowy poszczególnych projektów, a także wyniki przeprowadzonych wywiadów indywidualnych można stwierdzić, że dominującym efektem realizacji interwencji w obszarze rewitalizacji w działaniu 9.3 jest szeroko pojęta odnowa fizyczna budynków objętych wsparciem, która przełożyła się na poprawę estetyki i warunków technicznych tych obiektów. Mniej widoczny jest natomiast wpływ społeczny interwencji, co wynika przede wszystkim z charakteru realizowanych projektów.

Wyniki badania CAWI wśród beneficjentów wskazują, że w przypadku działania 9.3 wpływ interwencji na włączenie społeczne był najbardziej widoczny w przypadku usług aktywnej integracji. Projekty w ramach działania 9.3 wydają się natomiast mieć mniejszy wpływ na uruchomienie lub zwiększenie zakresu usług społecznych dostępnych dla mieszkańców województwa, choć nie oznacza to, że takie efekty nie zachodziły wcale.

Pomocniczo możemy tu wykorzystać odpowiedzi na dodatkową ankietę skierowaną wyłącznie do beneficjentów działania 9.3, które wskazują, że aktywizacja społeczności z obszaru rewitalizacji, mimo że wskazana przez prawie połowę respondentów, jest zdominowana przez aspekty fizyczne takie jak poprawa estetyki, nadanie nowych funkcji budynkom, odtworzenie obszarów zdegradowanych, czy przebudowa zdegradowanych budynków. W rozmowach z beneficjentami pojawiały się również efekty ekonomiczne (zmniejszenie kosztów ogrzewania przy działaniach termomodernizacyjnych), czy związane z poprawą komfortu życia mieszkańców.

Wykres 54. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są najważniejsze efekty działań rewitalizacyjnych, w ramach realizowanych przez Państwa projektów?”

Źródło: wyniki ankiety CAWI wśród beneficjentów działania 9.3 (n=28)

Z jednej strony należy to tłumaczyć infrastrukturalnym charakterem wsparcia w działaniu 9.3, jednak badanie wykazało również, że w większości projektów z działania 9.3 nie zaszedł spodziewany efekt uzupełnienia ich projektami z działań EFS. Już bardzo podstawowa analiza pokazuje, że z 59 beneficjentów realizujących projekty z Działania 9.3 mniej niż połowa (24) realizowało również projekty z działań, które miały potencjał by uzupełnić „twarde” działania rewitalizacyjne o działania miękkie (w ramach działań 7.1-7.6). Sami beneficjenci w ankiecie CAWI wskazali natomiast, że takich projektów było 8²⁹:

- po 3 projekty z działania 7.1 i 7.6
- po 1 projekcie z działania 7.2 i 7.5

Założenie, że projekty w ramach działania 9.3 mają wspierać działania społeczne realizowane w ramach EFS było więc co do zasady słuszne, natomiast praktyka pokazała, że takim założeniom muszą towarzyszyć dodatkowe mechanizmy wspomagające, inaczej rewitalizacja zostanie zdominowana przez odnowę fizyczną budynków, bo bardzo często w dalszym ciągu jest tak postrzegana. Istotne w tym kontekście jest dalsze prowadzenie działań informacyjno-szkoleniowych, przyczyniających się do utrwalenia podejścia interesariuszy do rewitalizacji, jako procesu szerzej uwzględniającego działania społeczne.

Przykładem uzupełniania działań EFRR i EFS wydaje się być gmina Sławno, która oprócz 5 projektów z działania 9.3, mających charakter infrastrukturalny, realizowała bądź realizuje następujące projekty z VII OP.

W ramach działania 7.1

- **Z wykluczenia do zatrudnienia**

W ramach działania 7.2

- **Centrum Integracji Społecznej w Rzyszczewie gmina Sławno - instytucją wspomagającą aktywizację społeczno-zawodową nieaktywnych mieszkańców**

W ramach działania 7.6

- **LOKALNIE SPRAWNI - wysokiej jakości usługi świadczone dla osób niepełnosprawnych.**
- **Opieka świadczona lokalnie nad osobami niesamodzielnymi z terenu Gminy Sławno szansą na ich godne życie**
- **Pomocna dłoń w Gminie Sławno**
- **Sławieńskie Świetlicowo**

Jeden z projektów z 9.3 stał się bazą dla nowej siedziby Centrum Integracji Społecznej. Intencją jego stworzenia było zajęcie się aktywizacją osób bezrobotnych. Oferta CIS była rozwijana właśnie w ramach projektu z 7.2. W przyszłości planowane jest również utworzenie w budynku CIS mieszkania wytchnieniowego w ramach działania 7.6.

---

²⁹ I dodatkowo 11 projektów realizowanych z działań innych niż ww.

Innym efektem, który z perspektywy beneficjentów nie zawsze jest uchwytne, jest zmiana sytuacji mieszkańców. Wynika to z charakteru projektów, które nie zawsze pozwalają wprost na osiągnięcie zmiany sytuacji społecznej czy zawodowej mieszkańców obszarów realizacji projektu, a z drugiej strony brakiem praktyk i narzędzi do monitorowania tej sytuacji z możliwością powiązania jej z realizowaną interwencją. W ramach badania pojawiały się konkretne przykłady aktywizacji lokalnej społeczności, podejmowania działań na rzecz wspólnej przestrzeni, aktywności lokalnych organizacji społecznych. Sporadycznie efekty społeczne pojawiały się również w wypowiedziach beneficjentów w kontekście efektów nieplanowanych, których beneficjenci działania 9.3 nie spodziewali się w swoich projektach. Wiedza o nich jest jednak efektem przekazów nieformalnych, np. otrzymywanych przy okazji rozmowy z pracownikami innych instytucji zaangażowanych w projekt.

Znacznie lepiej widać efekt społeczny w działaniach animacyjnych skierowanych do mieszkańców, realizowanych w działaniu 7.1., które w wielu przypadkach miały charakter komplementarny do działania 9.3. Tutaj w skali mikro widać z resztą, jak powinny przebiegać powiązania między działaniami infrastrukturalnymi i tymi realizowanymi z udziałem lokalnej społeczności. W ich ramach tworzone są grupy inicjatywne, mieszkańcy projektują i tworzą przedsięwzięcia rewitalizacyjne (obecnie jest ich ponad 400 o wartości ok. 18 tys. każde). Elementem działań jest też organizacja wydarzeń z wykorzystaniem stworzonej bądź odtworzonej infrastruktury³⁰.

W przypadku niektórych gmin działania na rzecz społecznej rewitalizacji, realizowane z działania 7.1 były kontynuowane w projektach z działania 9.3 lub też uzupełniały inicjatywy zrealizowane już uprzednio. Przykładem jest np. gmina Węgorzyno, która w sołectwie Stare Wierchowno przygotowała z działania 7.1, tereny rekreacyjne, przy dużym zaangażowaniu społeczności lokalnej, a następnie realizowała projekt z 9.3, obejmujący nadanie nowej funkcji budynku po byłej hydroforni oraz przerobienie go na świetlicę wiejską. Z kolei Bełtno w ramach działania 9.3 najpierw stworzyło przestrzeń dla młodzieży i seniorów dzięki modernizacji świetlicy wiejskiej, która została doposażona z projektu w działaniu 7.1. Ten efekt w postaci poszukiwania nowych źródeł finansowania dla przedsięwzięć realizowanych przez gminy jest po części przypisany wsparciu animacyjnemu.

Badanie wykazało, że skierowanie wsparcia w zakresie rewitalizacji na obszar Specjalnej Strefy Włączenia było rozwiązaniem trafnym i dobrze wpisującym się w lokalną specyfikę. Jako pozytywne można ocenić warunki wsparcia dla gmin o niższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczym oraz doświadczenia animacyjne wynikające z projektów realizowanych z działania 7.1. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że działania te wydają się trafiać przede wszystkim do wąskiej grupy, młodszej części mieszkańców gmin. W przyszłości część tych działań można by skierować również do osób starszych, proponując im dedykowane usługi ukierunkowane na poprawę jakości ich życia (mogłyby one objąć np.

---

³⁰ Raport o stanie realizacji programów rewitalizacji (...)

mobilne usługi, w ramach których urzędnik, prawnik lub np. dietetyk mogliby udzielić pomocy/doradztwa osobom starszym).

Aby utrzymać zaangażowanie mieszkańców obszarów, na których realizowane były działania rewitalizacyjne warto również umożliwić realizację mniejszych projektów. Mogłyby one przyjąć np. formę wsparcia grantowego dla organizacji pozarządowych/ruchów nieformalnych, które działają na obszarze danej gminy.

8.3 Inne efekty projektów

W przypadku niektórych projektów z działania 9.3 efektem nieplanowanym, który można określić jako mający wpływ na społeczność, jest mobilizacja mieszkańców do dbania o odnowioną infrastrukturę. Są to efekty obserwowalne na poziomie indywidualnych lokalizacji i osób, które również z racji tego, że były zaangażowane w działania projektowe, przykładają większą wagę do tego by ich otoczenie nie było niszczone, piętnują zachowania niewłaściwe. Pojawiały się też przypadki integracji społeczności lokalnej. Przykład włączenia społecznego, ale rozumianego w bardzo szerokim ujęciu ilustruje poniższy cytat z wywiadu indywidualnego z beneficjentem działania 9.3.

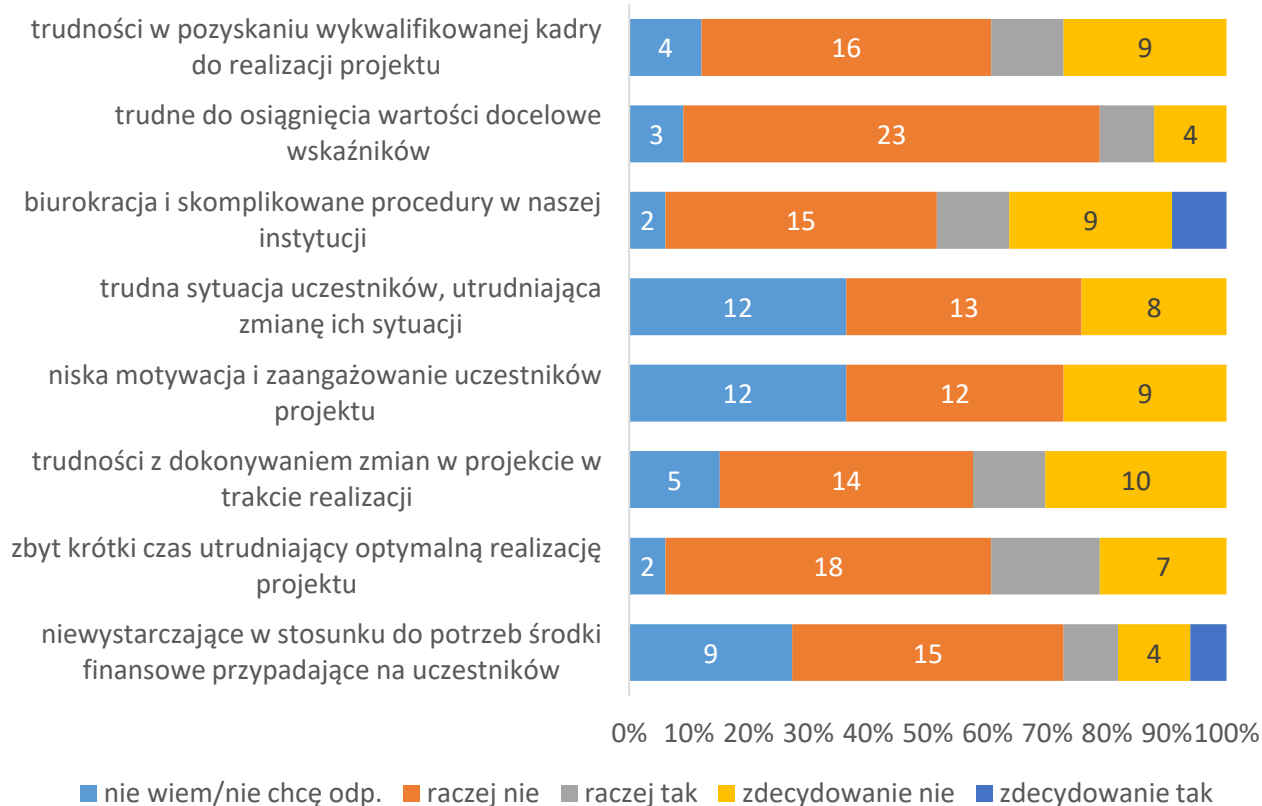
No ja powiem szczerze, że mnie zaczęło zaskakiwać to, że gdzieś tam wszyscy się zaczęli w tym centrum jednoczyć jako taka grupa i mimo tego, że oni nie znali się wcześniej, zaczęli się odwiedzać, rozmawiać ze sobą, więc jakby tak... społecznie poszło to tak bardzo do przodu, co jest takim fajnym efektem i zaczynają gdzieś powoli, to nie są spektakularne efekty, ale zaczynają powoli myśleć nie tylko o sobie, ale o tym świecie zewnętrznym, który jest dookoła, i tutaj próbujemy robić różne rzeczy (...)

IDI, projektodawca

8.4 Czynniki wpływające na osiągnięte efekty

Jako punkt wyjścia do analizy czynników wpływających na realizację projektów z działania 9.3, a co za tym idzie osiągnięcie ich efektów, przyjęto wyniki badania CAWI zrealizowanego wśród beneficjentów. Pokazały one z jakimi najczęściej problemami borykali się oni podczas realizacji projektów.

Wykres 55. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy podczas realizacji projektu napotkali Państwo któreś z poniższych problemów?”

Źródło: badanie CAWI beneficjentów – odpowiedzi dla działania 9.3 (n=33)

Najbardziej uciążliwe z punktu widzenia beneficjentów były więc biurokracja i skomplikowane procedury panujące w instytucjach. Nie były to chyba jednak obciążenia, które można by sklasyfikować jak nadmierne. Większość respondentów pozytywnie oceniała całość procesu aplikowania o dofinansowanie projektu, biorąc pod uwagę m.in. przejrzystość regulaminu konkursu, system składania wniosków, udzielanie wnioskodawcom potrzebnych informacji. Wg beneficjentów sposób naboru wniosków w ramach RPO WZ pozwolił na wybranie najlepszych projektów do dofinansowania. Zastrzeżeń nie budził również system kryteriów wyboru projektów. Powyższe znajduje potwierdzenie w opiniach wyrażonych w ramach wywiadów indywidualnych. Po części może to być efekt tego, że wielu beneficjentów ma już swoje doświadczenia związane z realizacją projektów, znają stosowaną terminologię, znają wymagania i są świadomi konieczności ich spełnienia, jeśli chcą realizować projekty. Kolejnymi barierami, które napotykali beneficjenci były zbyt krótki czas utrudniający optymalną realizację projektu a także środki finansowe nieadekwatne do potrzeb.

Bardzo pozytywnie oceniono natomiast współpracę z Instytucją Zarządzającą podczas realizacji projektów. Respondenci badania CAWI szczególnie podkreślali poziom merytoryczny i kompetencje pracowników IZ, a także ich życzliwość i gotowość do pomocy. Zastrzeżeń nie budziła również elastyczność w odpowiedzi na ograniczenia wynikające z

sytuacji związanej z pandemią COVID-19. Współpraca z IZ nie budziła również zastrzeżeń podczas wywiadów indywidualnych.

W ramach badania udało się natomiast zidentyfikować kilka czynników, które miały nieco bardziej wyraźny wpływ na realizację projektów.

8.4.1 Czynniki mające pozytywny wpływ na osiągnięte efekty

- **Wsparcie zdolności instytucjonalnej w zakresie prowadzenia działań rewitalizacyjnych** – zdolność do planowania, a następnie wdrażania procesów rewitalizacyjnych jest kluczowa dla ich powodzenia. Zwłaszcza w małych gminach, które nie mają tak dużych doświadczeń w zakresie prowadzenia tych procesów wg nowego paradygmatu lub nie dysponują odpowiednimi zasobami. W Regionalnym Ośrodku Polityki Społecznej UMWZ działa Zespół ds. rewitalizacji, który zapewnia doradztwo i wsparcie w zakresie prowadzenia działań rewitalizacyjnych. Wsparcie kierowane jest do gmin, których programy rewitalizacji ujęte są w Wykazie programów rewitalizacji oraz gmin, które zadeklarują realizację działań rewitalizacyjnych w przyszłości³¹. Od marca 2021 r. jest też możliwość sięgnięcia po wsparcie ekspertów, w zakresie wsparcia procesów rewitalizacyjnych, m.in. pod kątem nowej perspektywy finansowej. Przejawami działań budujących potencjał w powyższym zakresie są również wspomniane wcześniej projekty z działania 7.1, mające wspierać procesy rewitalizacyjne w SSW.
- **Współpraca z instytucjami i organizacjami działającymi lokalnie** – w projektach, które oprócz działań stricte infrastrukturalnych przewidywały też działania miękkie skierowane do lokalnej społeczności wręcz niezbędna okazywała się dobra współpraca z instytucjami pomocy społecznej takimi jak PUP czy OPS. Niemniej ważne jest również wypracowanie odpowiednich relacji z innymi aktorami, samorządami innymi organizacjami itp. Takie głosy pojawiały się również w odpowiedziach na pytania otwarte udzielanych w badaniu CAWI.
- **Czynnik osobowy** – czynnikiem, który jest poniekąd powiązany z poprzednim, ale ma też swój wymiar indywidualny, są ludzie zaangażowani w projekty. Dla powodzenia projektów, które z założenia mają mieć silny wpływ społeczny kluczowa jest zarówno kwestia lidera (niekoniecznie na poziomie wóldarza czy kierownika danej jednostki), jak i potencjału zasobów ludzkich, które zebrał wokół siebie.

8.4.2 Czynniki mające negatywny wpływ na osiągnięte efekty

- **Niewystarczające mechanizmy komplementarności wsparcia EFR i EFS** - badanie wykazuje, że w wielu projektach z działania 9.3 nie zaszedł spodziewany efekt

---

³¹ [Link](#)

uzupełnienia ich projektami z działań EFS. W tym zakresie zabrakło mechanizmów, które egzekwowałyby to uzupełnienie bądź je wspierały (poza kryterium premiującym zaangażowanie mieszkańców obszaru rewitalizacji w realizację projektu, które pojawiło się w drugim konkursie w ramach działania 9.3). W rozważaniach o komplementarności projektów z działania 9.3 z projektami z osi 7 należy również wziąć pod uwagę harmonogram naborów i cykl realizacji projektów. Biorąc pod uwagę, że jeden z naborów w działaniu 9.3 skończył się w marcu 2018, a drugi w lutym 2019 oraz to, ile trwa ocena wniosków³², proces podpisania umowy itp. może się okazać, że fizyczna realizacja niektórych inwestycji zakończyła się w roku 2020 lub dopiero zakończy w roku bieżącym. Biorąc pod uwagę ograniczenia związane z pandemią COVID -19 może się więc okazać, że czasu na zaistnienie efektów społecznych po prostu nie było. Brakowało przestrzeni, by wykorzystać stworzoną infrastrukturę na działania EFS-owe. Powyższe znalazło swoje potwierdzenie również w wywiadzie z przedstawicielem instytucji regionalnej. Tym samym barierą dla osiągnięcia komplementarności projektów z EFRR i EFS w rewitalizacji mogła być niewystarczająca koordynacja naborów.

- **Wpływ pandemii COVID-19 na sposób realizacji projektów** - beneficjenci wskazywali, że miała ona charakter bardzo zróżnicowany. Ograniczała m.in. możliwość zaangażowania mieszkańców obszaru rewitalizacji w realizację projektu, utrudniała organizację zaplanowanych wydarzeń, jak również ograniczała możliwości zaangażowania wolontariuszy. Powodowała też braki kadrowe pracowników po stronie beneficjentów, instytucji systemu funduszy ale też wśród podmiotów zaangażowanych w realizację projektu. Tym samym wpływała chociażby na opóźnienia w harmonogramach prac budowlanych, dostawy wyposażenia itp. Wpływała też negatywnie na proces rozliczania projektów.
- **Niska aktywność społeczna** – w projektach z działania 9.3, które zakładały zaangażowanie mieszkańców, okazywało się to problematyczne. Beneficjenci zgłaszali w ramach wywiadów indywidualnych, że społeczeństwo nie zawsze chętnie włączało się w działania. Wymagało to ze strony beneficjentów pewnych działań mobilizujących, jednak i tak nie zawsze udawało się tę aktywność rozwinąć w trakcie realizacji projektu.

8.5 Podsumowanie

Założenia odnośnie wsparcia procesów rewitalizacyjnych były sformułowane w sposób właściwy, jednak nie zostały do końca zrealizowane w fazie wdrażania projektów. Po części

---

³² Jak wskazują autorzy badania „Ewaluacja bieżąca kryteriów i systemu wyboru projektów RPO WZ 2014-2020” najdłuższy średni czas oceny wniosków dla naborów EFRR w których oceniane było 51 wniosków i więcej, mógł wynieść nawet 228,75 dnia.

może to być wynik niewystarczającej koordynacji między działaniami EFS i EFRR. Nie można odmówić działaniom rewitalizacyjnym wpływu na szeroko pojętą jakość przestrzeni publicznych oraz komfort życia mieszkańców. Na inne efekty, o charakterze społecznym albo należy jeszcze poczekać, aż zmaterializują się efekty projektów rozpoczętych z EFS z wykorzystaniem infrastruktury wspartej działaniem 9.3 lub też należy podjąć działania monitoringowe na poziomie poszczególnych beneficjentów w zakresie tego, jakie są ich rzeczywiste zamiary i możliwości w kwestii uzupełniania interwencji z działania 9.3 projektami współfinansowanymi z EFS. O tym że w praktyce jest to możliwe, świadczą przykłady realizowanych inicjatyw. W przyszłości, dla pełnego wykorzystania potencjału projektów wynikających z programów rewitalizacji konieczna jest głębsza weryfikacja ich wpływu na niwelowanie problemów społecznych tych obszarów. W dalszym ciągu warto kontynuować wsparcie w zakresie budowy potencjału instytucjonalnego gmin w realizacji procesów rozwojowych.

9 Studia przypadku

9.1 Nazwa projektu: „Dziecięca Radość”

9.1.1 Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu

Biesiekierz to gmina, w której przeważają miejscowości popegeerowskie. Jest ulokowana wzdłuż drogi krajowej nr 6, jednak część miejscowości znajduje się w dużej odległości od tej trasy, co negatywnie wpływa na ich dostępność komunikacyjną i utrudnia mieszkańcom przemieszczanie się. W gminie Biesiekierz nie było placówki wsparcia dziennego, jednak w związku z obowiązkiem prowadzenia takich placówek nałożonym przez ustawę o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, jedna z nich została utworzona w miejscowości Parnowo. Po dwóch latach jej funkcjonowania zauważono potrzebę podjęcia podobnych działań również w innych miejscowościach gminy, aby umożliwić korzystanie z usług innym uczestnikom, mieszkającym w oddaleniu od Parnowa, którzy mają ograniczone możliwości dojazdu do placówki.

Diagnoza przeprowadzona na potrzeby projektu wykazała, że dużym problemem wśród mieszkańców jest bezrobocie, wynikające z braku wykształcenia i kwalifikacji. Taka sytuacja ma przełożenie na funkcjonowanie rodzin oraz wpływa na sposoby, w jaki wolny czas spędzają dzieci, których możliwość uczestniczenia w zajęciach dodatkowych jest mocno ograniczona (ich udział w zajęciach płatnych w większych ośrodkach jest niemożliwy z uwagi na koszty samego uczestnictwa, ale też brak możliwości dojazdu).

Pewne deficyty edukacyjne sprawiają również, że rodzice nie zawsze mają możliwość pomagania swoim dzieciom w nauce, co wpływa z kolei negatywnie na ich poziom kształcenia. Zapewnienie wsparcia w formie dodatkowych, płatnych zajęć edukacyjnych jest w kontekście wcześniejszych rozważań niemożliwe. Co więcej diagnoza problemów społecznych Biesiekierza wykazała, że dużym problemem, który zidentyfikowano wśród uczniów w gminie było używanie alkoholu - kontakt z tą substancją dzieci mają już na etapie wczesnoszkolnym (2 klasa szkoły podstawowej). Tym samym pojawiła się potrzeba organizacji zajęć profilaktycznych, warsztatów i zajęć socjoterapeutycznych, realizujących zapisy Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Nie bez znaczenia dla sytuacji w gminie była również pandemia COVID-19. Okres izolacji pokazał, że wspólne przebywanie rodzin pod jednym dachem przez dłuższy czas również stanowi źródło problemów. To rodziło konieczność organizacji wsparcia psychologiczno-pedagogicznego również w związku z zagrożeniem COVID-19.

Niniejszy projekt realizowany na terenie gminy Biesiekierz stanowi zatem odpowiedź na zdiagnozowane i wskazane powyżej problemy społeczne, a jednocześnie jest spójny z ogólnym kierunkiem rozwoju polityki społecznej na poziomie lokalnym, zakładającym m.in. poprawę infrastruktury publicznej, rozwój kapitału społecznego oraz profesjonalizację usług publicznych. Grupę docelową projektu stanowią mieszkańcy gminy Biesiekierz (90 dzieci i 30 dorosłych). Główne działania skierowane są do dzieci (w

wieku 7-18 lat) pochodzących z rodzin przeżywających trudności w wypełnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych. Uczestnikami projektu są również dorośli, do których skierowano wsparcie w formie poradnictwa pedagogicznego i psychologicznego mającego na celu wzmocnienie kompetencji rodzicielskich, poprawę relacji rodzic-dziecko, a także wspomaganie rozwoju dziecka. Dorośli będą również mogli skorzystać ze wsparcia psychologicznego w sytuacji zagrożenia spowodowanej przez COVID-19.

9.1.2 Opis działań podjętych w ramach projektu

Beneficjentem analizowanego w ramach niniejszego studium przypadku projektu jest Gmina Biesiekierz. Za realizację projektu odpowiada Ośrodek Pomocy Społecznej w Biesiekierzu, który jest jednostką organizacyjną gminy w zakresie polityki społecznej i posiada doświadczenie w realizacji podobnych projektów oraz odpowiedni potencjał kadrowy.

Projekt finansowany jest ze środków unijnych oraz ze środków krajowych w ramach działania 7.6 *Wsparcie rozwoju usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020*. Łączny budżet projektu wynosi 1,3 mln PLN, z czego ok. 134 tys. to środki własne Gminy Biesiekierz, 67 tys. pochodzi z budżetu państwa, zaś dofinansowanie ze środków wspólnotowych to 1,1 mln PLN (projekt dofinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego). Dofinansowane przedsięwzięcie planowane jest do realizacji w okresie od października 2020 r. do końca czerwca 2023 r.

Projekt „Dziecięca radość” polega na utworzeniu 6 placówek wsparcia dziennego (PWD) działających z wykorzystaniem formuły pracy podwórkowej. Powstaną one w oparciu o 6 świetlic zlokalizowanych w różnych miejscowościach gm. Biesiekierz, tj.:

- Starych Bielicach,
- Nowych Bielicach,
- Kotłowie,
- Laskach Koszalińskich,
- Biesiekierzu,
- Kraśniku Koszalińskim.

Świetlice te dysponują odpowiednią infrastrukturą umożliwiającą organizację zajęć, zapleczem sanitarnym i kuchennym, a także placami zabaw i boiskami. Zajęcia odbywają się więc zarówno w pomieszczeniach, jak i w plenerze.

Pierwszym etapem realizacji projektu było przygotowanie do zajęć poprzez dokonanie zakupów pomocy i materiałów niezbędnych do ich prowadzenia, (m.in. gier i sprzętu sportowego). Zatrudniono również kadrę (wychowawców i animatora) zgodnie z wymogami ustawowymi. W ramach projektu przewidziano:

- opracowanie programu działań skierowanych do uczestników, uwzględniającego ich potrzeby, opartego na zajęciach animacyjnych, warsztatowych, edukacyjnych i socjoterapeutycznych;
- animowanie spędzania wolnego czasu dzieci poprzez zajęcia pozalekcyjne - w ramach tych zajęć uczestnicy mogą nieodpłatnie skorzystać z oferowanych warsztatów plastycznych, sportowych, kulinarnych, muzycznych itp.;
- prowadzenie zajęć edukacyjnych np. językowych, informatycznych i innych. W ramach działań w placówkach odbywać się będzie szereg imprez, wyjazdów i wycieczek, w których udział będzie nieodpłatny;
- zakup materiałów do prowadzenia zajęć, w tym pomocy i gier, sprzętu sportowego itp. (piłki, paletki, skakanki, gry, tory przeszkód itp.) oraz dmuchanych zamków;
- organizację wycieczek edukacyjnych oraz imprez o zasięgu gminnym;
- prowadzenie poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego dla dorosłych w zakresie rozwiązywania problemów wychowawczych;
- uruchomienie telefonicznej pomocy psychologicznej, w czasie zagrożenia COVID-19;
- poczęstunki i zajęcia kulinarne.

9.1.3 Przygotowanie i realizacja projektu

Patrząc od strony formalnej, beneficjentem wniosku o wsparcie była Gmina Biesiekierz, jednak czynny udział w opracowaniu merytorycznej koncepcji projektu oraz jego przygotowaniu i realizacji bierze również Ośrodek Pomocy Społecznej. Projekt stanowi kontynuację działań podejmowanych przez gminę Biesiekierz w zakresie zapewnienia funkcjonowania PWD realizowanych w ramach projektu "Kompleksowe działania wspierające utworzenie i funkcjonowanie placówki wsparcia dziennego w Gminie Biesiekierz" współfinansowanego z RPO.

W związku z zapotrzebowaniem na kolejne placówki w gminie dokonano identyfikacji miejscowości, w których mogłyby się one znaleźć. Punktem wyjścia były raporty o stanie gminy oraz zawarte w nich dane dotyczące liczby dzieci, dostępności komunikacyjnej poszczególnych gmin oraz intensywności występowania problemów społecznych.

Ośrodek Pomocy Społecznej w Biesiekierzu rozpoczął rekrutację uczestników przed uruchomieniem placówek. Rekrutacja ma charakter otwarty. OPS współpracuje w powyższym zakresie również z innymi podmiotami działającymi na terenie gminy, np. szkołami, urzędami gmin, sołtysami i radami sołectkimi czy świetlicami wiejskimi. Głównymi kryteriami branymi pod uwagę w procesie rekrutacji jest wykluczenie społeczne, problemy i kryzys w rodzinie, problemy w szkole, możliwości organizacji czasu pozalekcyjnego dziecka. Pierwszeństwo mają osoby objęte asystenturą, osoby z

niepełnosprawnościami oraz rodziny wielodzietne z problemami wychowawczymi. Pod uwagę brany jest również status materialny rodzin. W kompletowaniu uczestników zajęć duża jest rola nieformalnego przepływu informacji na temat oferty placówek. Oprócz tego OPS prowadzi działania informacyjno-komunikacyjne za pomocą stron internetowych oraz serwisu społecznościowego Facebook.

Oferta zajęciowa jest przygotowywana zgodnie z zapotrzebowaniem ze strony dzieci i nie stanowi katalogu zamkniętego. OPS realizuje ankiety, rozmawia z podopiecznymi i pod tym kątem dobiera tematykę zajęć prowadzonych w poszczególnych placówkach. Możliwość dostosowania oferty warsztatowej do zainteresowań dzieci jest tym czynnikiem, który wpływa na zainteresowanie ofertą PWD. Te zaś można uznać za duże, o czym świadczy frekwencja podczas zajęć oraz fakt, że wiadomości o funkcjonowaniu PWD rozchodzą się pocztą pantoflową.

Dużą popularnością cieszą się zajęcia edukacyjne mające na celu pomoc w nauce i odrabianiu lekcji, szczególnie z matematyki i języka angielskiego. W momencie poluzowania obostrzeń pandemicznych planowane jest zrealizowanie aktywności, które w związku z pandemią trzeba było przełożyć, tj. wycieczek i imprez integracyjnych. W ramach darmowych dyżurów psychologicznych działa również poradnictwo dla rodziców, którzy mają problemy rodzinne czy wychowawcze z dziećmi. W dotarciu do dorosłych duże znaczenie ma współpraca ze szkołami, które pomagają identyfikować osoby potrzebujące wsparcia, a nawet pośredniczą w umawianiu konkretnych terminów spotkań z psychologiem.

Realizacja projektu uwarunkowana była w dużym stopniu sytuacją wynikającą ze skutków pandemii COVID-19. Ze względu na specyfikę i zakres tematyczny projektu pandemia przekładała się na trudności w funkcjonowaniu placówek. Projekt natomiast stanowił dobrą odpowiedź na pandemiczne zawirowania w funkcjonowaniu miejsc, które zapewniały zajęcia dla dzieci - przed rozpoczęciem projektu na terenie gminy działało 11 świetlic, których funkcjonowanie zakończyło się w związku z pandemią COVID-19. Projekt pozwolił przywrócić funkcjonowanie 6 z nich, a do tego zapewnił możliwość zatrudnienia w ww. placówkach wykwalifikowanej kadry. Ograniczenia pandemiczne sprawiły natomiast, że sama oferta musiała być dostosowana do panujących uwarunkowań i z pewnych aktywności trzeba było zrezygnować. Część aktywności trzeba było przenieść online, jednak w przypadku realizacji w tej formie również zajęć szkolnych, ta oferta wydawała się dzieciom mniej atrakcyjna, ponieważ wiązała się z kolejnymi godzinami spędzonymi przed komputerem.

9.1.4 Efekty realizacji projektu

Realizacja projektu przewidziana została na okres od października 2019 roku do końca czerwca 2023 r. Otwarcie nowych placówek formalnie miało miejsce w styczniu 2021, jednak zgodnie z decyzją MRPiPS ich prace zostały zawieszono do 15 lutego 2021. W chwili obecnej trudno jest więc dokonać pełnej oceny skuteczności badanego projektu. Jednak

już na obecnym etapie jego realizacji obserwowane są pierwsze efekty, w tym także dla jego uczestników.

Podstawowym efektem, leżącym niejako u podstaw decyzji o stworzeniu PWD jest zwiększenie możliwości dzieci do rozwijania swoich zainteresowań, a także skupianie ich zainteresowania na rzeczach pożytecznych. Co ważne, rozwijania ich w sposób bezkosztowy dla budżetów domowych, które często nie mają przestrzeni na komercyjne zapewnianie zajęć dodatkowych na tym obszarze lub w większych ośrodkach. Dzieci z gminy zyskały również możliwość spędzenia wolnego czasu w ferie i wakacje, w ramach półkolonii, które będą organizowane. W perspektywie będą też mogły skorzystać z zaplanowanych wycieczek, dla wielu z nich jedynych okazji, by wybrać się poza obszar gminy w celach turystycznych.

Z punktu widzenia dorosłych opiekunów korzystnym efektem są zajęcia z psychologiem, które umożliwiają dostęp do specjalisty na terenie gminy, bez konieczności poszukiwania go w innym miejscu. Wsparcie jest też bezpłatne, więc również w tym wypadku została zlikwidowana bariera ekonomiczna. Z obserwacji wynika, że ludzie są również bardziej otwarci na kontakt z psychologiem w ramach PWD, która w ich percepcji jest placówką innego typu niż tradycyjnie znane instytucje pomocy. Pomimo tych sprzyjających okoliczności nadal jednak zainteresowanie ofertą PWD ze strony dorosłych jest nieporównywalnie mniejsze niż w przypadku dzieci.

Dzięki realizacji projektu jednostki gminy mają też zapewnioną właściwą kadre, posiadającą odpowiednie kwalifikacje do opieki nad dziećmi. Przed rozpoczęciem projektu na terenie gminy działało 11 świetlic, których funkcjonowanie zakończyło się w związku z pandemią COVID-19. Projekt pozwolił przywrócić funkcjonowanie 6 z nich, a do tego zapewnił możliwość zatrudnienia w ww. placówkach wykwalifikowanej kadry.

Na potrzeby działań animacyjnych zakupiono w ramach projektu zamki dmuchane. Wyeliminowanie konieczności wynajmowania takiego wyposażenia przy okazji organizacji imprez plenerowych wiąże się z oszczędnościami dla gminy.

Bez wsparcia z RPO placówka powstałaby, zgodnie z obowiązkiem ustawowym, ale nie w takim zakresie i nie byłaby tak nowoczesna i dobrze wyposażona jako obecne, co miałyby zapewne przełożenie na postrzeganie atrakcyjności oferty PWD przez dzieci.

9.1.5 Czynniki wpływające na realizację projektu

Czynniki sprzyjające

- **Trafna diagnoza potrzeb.** Projekt dobrze odpowiada na potrzeby lokalnej społeczności, zarówno pod kątem geograficznego ulokowania placówek, jak i proponowanej oferty zajęciowej, która jest konsultowana z dziećmi. Dostępność placówek oraz atrakcyjność organizowanych wydarzeń wpływa na wzrost zainteresowania projektem.

- **Doświadczenie beneficjenta w zakresie realizacji podobnych projektów.** Za prowadzenie zadań związanych z projektem odpowiada zespół OPS, który posiada doświadczenie w zakresie prowadzenia placówki wsparcia dziennego w związku realizacją projektu w ramach RPO oraz dobrze dobraną kadrę. Ośrodek jest więc przygotowany do sprawnego realizacji projektu. Był to czynnik istotny na etapie kreowania oferty PWD, aby cieszyła się zainteresowaniem dzieci, jak również umożliwiającą sprawne reagowanie na niedogodności związane z pandemią COVID-19. Nie bez znaczenia są również wypracowane relacje pracowników Ośrodka z innymi podmiotami na terenie gminy, które ułatwiają realizowanie pewnych elementów projektu.
- **Rozwiązania systemu funduszy europejskich.** Jako czynnik, który miał wpływ na sprawność realizacji projektu wskazano m.in. możliwość skorzystania z Bazy Konkurencyjności. Umożliwiła ona zlecenie usług niezbędnych w związku z realizacją projektu, po bardzo atrakcyjnych cenach, co miało pozytywne przełożenie na koszty działań prowadzonych w projekcie. Jako istotny czynnik sukcesu projektu wskazano również współpracę z opiekunem projektu po stronie WUP.

Czynniki utrudniające

- **Bariery wynikające ze skutków pandemii COVID-19.** Pandemia COVID-19 okresowo ograniczyła możliwość funkcjonowania placówek, co jednak zostało wyeliminowane wraz ze zniesieniem obostrzeń. Nie wiadomo jednak, jak sytuacja związana z istnieniem koronawirusa będzie wyglądała w przyszłości i w jaki sposób wpłynie na działania PWD. Przenoszenie części oferty placówki do formuły online jest jak najbardziej możliwe, jednak ze względu na charakter działań oferowanych w projekcie, stawiających jednak na osobiste interakcje, może być niewystarczającym rozwiązaniem na pobudzenie zainteresowania projektem. Jest ono wysokie, jednak w tak początkowej fazie realizacji projektu dobrze by było móc je utrzymać.
- **Niewystarczające zainteresowanie osób dorosłych ofertą PWD.** O ile dzieci chętnie korzystają z oferty placówek, o tyle trudniej jest zrekrutować dorosłych do wzięcia udziału w zajęciach z psychologiem, mimo sprzyjającej formy korzystania z tych usług (bezkosztowo, w placówce nie kojarzącej się z usługami tego typu itp.). Nie każdy jest gotowy do przyznania się, że potrzebuje wsparcia tego typu. W okresie zamknięcia placówek uczestnictwu dorosłych nie sprzyjała też formuła online takich spotkań.

9.1.6 Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO

Projekt jest komplementarny z przedsięwzięciami realizowanymi w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego jak i pozostałymi projektami współfinansowanymi z innych źródeł. Do projektów komplementarnych w stosunku do projektu „Dziecięca Radość” realizowanych w chwili obecnej przez MOPR w Szczecinie i współfinansowanych ze środków unijnych należą:

- „Kompleksowe działania wspierające utworzenie i funkcjonowanie placówki wsparcia dziennego w Gminie Biesiekierz”. Projekt współfinansowany ze środków RPO WZ 2014-2020, którego celem było utworzenie w gminie Biesiekierz nowej placówki wsparcia dziennego z 30 miejscami opieki.

Faktyczne powiązanie ww. projektów zachodzi z uwagi na to, że oba są realizowane przez zespół OPS i realizują wspólną wizję nakreśloną na poziomie gminy.

9.1.7 Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje

Projekt „Dziecięca Radość” realizowany przez gminę Biesiekierz i wdrażany przez OPS w Biesiekierzu jest z punktu widzenia potrzeb lokalnej społeczności działaniem użytecznym i dobrze odpowiadającym na zdiagnozowane problemy społeczne. Jest on kontynuacją działań w zakresie zapewniania funkcjonowania placówek wsparcia dziennego na terenie gminy, korzystającą z doświadczeń poprzednich projektów oraz OPS.

Zasadniczym problemem, który w dużym stopniu rozwiązuje projekt jest to, że dzieci w gminie nie zawsze mają możliwość udziału w zajęciach pozalekcyjnych i pomysłów (szans) na ciekawe spędzenie czasu wolnego. Dzięki optymalnemu rozmieszczeniu placówek oraz ofercie zajęć, która jest darmowa projekt niweluje istniejące na tym obszarze nierówności komunikacyjne oraz ekonomiczne. Udział w projekcie daje dzieciom możliwość skorzystania z zajęć rozwijających i edukacyjnych w miejscu zamieszkania, bez ponoszenia kosztów.

Redukuje występujące na obszarze jego realizacji nierówności w zakresie dostępności do usług wsparcia dla dzieci i młodzieży, które mają wymiar komunikacyjny i ekonomiczny.

Pandemia COVID-19 czasowo utrudniła funkcjonowanie placówek, jednak zniesienie obostrzeń w zakresie ich działania umożliwiło powrót do oferowania wsparcia dzieciom i dorosłym. W przypadku pierwszej grupy odbiorców można zaobserwować bardzo duże zainteresowanie wydarzeniami i zajęciami organizowanymi w placówce. Mniej entuzjastyczni, choć również wykazujący zainteresowanie, są dorośli mieszkańcy gminy, do których skierowane jest wsparcie psychologiczne. Projekt umożliwił przywrócenie funkcjonowanie części świetlic wiejskich, które zostały zamknięte w związku z pandemią.

Zgodnie z deklaracjami beneficjenta projekt zrealizowany byłby także bez wsparcia unijnego, jednak w ograniczonym, adekwatnym do możliwości finansowych gminy.

9.2 Nazwa projektu: „Cztery kąty na trzeci wiek”

9.2.1 Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu

Diagnoza przeprowadzona na potrzeby *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Miasta Szczecin na lata 2015 – 2020* wskazuje, że w okresie poprzedzającym realizację projektu (lata 2016 - 2018) najczęstszą przyczyną korzystania z pomocy szczecińskiego Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie było ubóstwo, bezrobocie, niepełnosprawność i długotrwała lub ciężka choroba. Na te problemy nakładają się wyzwania wynikające z procesów starzenia się populacji i wzrostu udziału osób starszych w społeczeństwie. W okresie poprzedzającym realizację projektu osoby po 60 roku życia stanowiły około 21% wszystkich mieszkańców Szczecina. Powoduje to zwiększenie liczby osób niesprawnych i niesamodzielnych a tym samym rośnie zapotrzebowanie na nowe miejsca pobytu i świadczenie usług opiekuńczych. Odnotowywany jest także wzrost liczby osób korzystających z usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania. Problem ten dotyczy głównie osób samotnych. Największą grupę osób korzystających z usług opiekuńczych przed rozpoczęciem projektu stanowiły samotne kobiety powyżej 80 roku życia (515 osób – ok. 30% osób objętych wsparciem w miejscu zamieszkania na terenie Szczecina).

Czynniki te, w tym w szczególności rosnąca liczba beneficjentów opieki oraz jej koszty, wskazują na konieczność rozwoju usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania jako efektywniejszej kosztowo formy wsparcia umożliwiającej jednocześnie zachowanie podmiotowości osoby objętej pomocą. Ograniczenia w zakresie zapewnienia opieki w miejscu zamieszkania zostały wskazane w Strategii jako jeden z głównych problemów w zakresie wsparcia szczecińskich seniorów. Na tej podstawie sformułowano rekomendacje mówiące m.in. o konieczności zwiększania dostępności i doskonaleniu usług opiekuńczych w miejscu zamieszkania oraz rozwoju mieszkalnictwa wspomaganego dla seniorów we współpracy ze szczecińskim Zarządem Budynków i Lokali Komunalnych oraz Szczecińskim Towarzystwem Budownictwa Społecznego.

Niniejszy projekt realizowany na terenie miasta Szczecina stanowi zatem odpowiedź na zdiagnozowane i wskazane powyżej problemy społeczne i jednocześnie jest spójny z ogólnym kierunkiem rozwoju polityki społecznej na poziomie lokalnym. Grupę docelową projektu stanowią osoby starsze, niepełnosprawne, niesamodzielne, zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym, które ze względu na wiek i stan zdrowia nie są w stanie funkcjonować samodzielnie w miejscu swojego zamieszkania a tym samym wymagają wsparcia, w tym w postaci usług opiekuńczych w formie mieszkań wspomaganых.

9.2.2 Opis działań podjętych w ramach projektu

Beneficjentem analizowanego w ramach niniejszego studium przypadku projektu jest Gmina Miasta Szczecin. Wdrożenie projektu powierzone zostało Miejskiemu Ośrodkowi Pomocy Rodzinie w Szczecinie jako jednostce organizacyjnej miasta realizującej zadania w zakresie polityki społecznej.

Projekt finansowany jest ze środków unijnych oraz ze środków krajowych w ramach działania 7.6 Wsparcie rozwoju usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020. Łączny budżet projektu wynosi 4,5 mln PLN, zaś dofinansowanie ze środków wspólnotowych to 3,9 mln PLN (projekt dofinansowany jest ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego oraz z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach mechanizmu cross-financingu). Dofinansowane przedsięwzięcie planowane jest do realizacji w okresie od października 2019 r. do końca grudnia 2023 r.

Projekt „Cztery kąty na trzeci wiek” polega na adaptacji, wyposażeniu i umożliwieniu funkcjonowania dwóch mieszkań wspomaganych (chronionych) dla 7 kobiet i 6 mężczyzn. Zgodnie z założeniami projektu osoby, którym udostępnione zostaną mieszkania objęte będą dostosowanym do ich indywidualnych potrzeb wsparciem w postaci usług opiekuńczych. W ramach projektu zaplanowane zostały następujące główne działania:

- adaptacja (prace remontowo-wykończeniowe) dwóch mieszkań wspomaganych w formie mieszkań wspieranych łącznie dla 13 osób,
- zakup wyposażenia w postaci zestawów mebli kuchennych, łazienkowych oraz do pomieszczeń ogólnodostępnych,
- zakup sprzętu RTV i AGD, akcesoriów łazienkowych, kuchennych, oświetleniowych, tekstyliów domowych oraz pozostałych niezbędnych artykułów gospodarstwa domowego,
- zakup zestawów łóżkowych w postaci łóżek rehabilitacyjnych, materaców oraz szafek przyłóżkowych,
- zakup wyposażenia medycznego oraz rehabilitacyjnego,
- zapewnienie bieżącego funkcjonowania mieszkań w zakresie mediów domowych (gaz, elektryczność, woda itp.), usług telekomunikacyjnych a także usług bieżących przeglądów technicznych,
- udostępnienia i zapewnienia funkcjonowania usługi TELE-CARDIO,
- zapewnienie usług wspierających w tym usług opiekuńczych, usług medycznych i pielęgniarstwa oraz usług socjalnych i wspomagających (w tym m.in. realizacja Indywidualnego Programu Wsparcia).

9.2.3 Przygotowanie i realizacja projektu

W ujęciu formalnym beneficjentem wnoszącym o wsparcie był Urząd Miasta Szczecina, niemniej jednak merytoryczna koncepcja projektu jak i jego przygotowanie i wdrażanie powierzone zostało Miejskiemu Ośrodkowi Pomocy Rodzinie w Szczecinie. Projekt stanowi kontynuację działań podejmowanych od kilku lat przez miasto zmierzających do oferowania swoim mieszkańcom alternatywnych form wsparcia. Przed rozpoczęciem projektu na terenie Szczecina funkcjonowało 8 mieszkań chronionych, w których opieką objętych było ponad 60

osób. Stanowi to około 10% miejsc dostępnych w szczecińskich Domach Pomocy Społecznej. Ze względu na pozytywne doświadczenia oraz duże zainteresowanie i dobry odbiór społeczny tej formy wsparcia miasto kontynuuje rozwój mieszkalnictwa chronionego (wspomagane) dla osób starszych. Niniejszy projekt wpisuje się zatem w ogólną koncepcję oraz kierunki lokalnej polityki społecznej.

Z uwagi na wcześniejsze doświadczenie nabyte przez zespół MOPR w zakresie zarządzania mieszkaniami chronionymi nie odnotowano żadnych istotnych barier czy trudności na etapie przygotowania projektu. W opinii beneficjenta sprzyjały temu także przejrzyste i elastyczne zasady programu. Projekt przygotowany został we współpracy z UM oraz ze Szczecińskim Towarzystwem Budownictwa Społecznego (STBS) jako dysponentem i administratorem lokalnych zasobów mieszkań komunalnych. Punktem wyjścia dla założeń projektowych była diagnoza zawarta w *Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Miasta Szczecin na lata 2015 – 2020*, wyniki analiz przeprowadzanych na potrzeby oceny zasobów pomocy społecznej jak również dane demograficzne Urzędu Statystycznego w Szczecinie.

Wybór mieszkań dokonany został w porozumieniu z STBS. Głównymi kryteriami była sprzyjająca lokalizacja (centrum Szczecina, w tym bliskość najważniejszych urzędów i instytucji ale także m.in. Klubu Seniora) oraz brak barier technicznych i architektonicznych uniemożliwiających funkcjonowanie osobom starszym i niesamodzielnym.

Rekrutacja uczestników projektu miała charakter otwarty tj. mogli w niej brać udział zarówno klienci MOPR jak i osoby niebędące pod opieką ośrodka. Na potrzeby rekrutacji przygotowane zostały procedury wewnętrzne określające kryteria naboru. Do projektu zakwalifikowane mogły zostać osoby starsze, niepełnosprawne, niesamodzielne, zagrożone ubóstwem bądź wykluczeniem społecznym, które z uwagi na zły stan zdrowia nie są w stanie samodzielnie funkcjonować w miejscu zamieszkania oraz wymagają wsparcia osób trzecich, w tym, które realizują usługi opiekuńcze. Proces rekrutacji uzupełniony został kwestionariuszami osobowymi oraz wywiadami środowiskowymi przeprowadzanymi przez pracowników socjalnych.

Przed udostępnieniem mieszkań zostały one wyremontowane i wyposażone. Za remont i adaptację (usuwanie barier architektonicznych, dostosowanie lokalu do potrzeb uczestników) odpowiedzialny był STBS. Wyposażeniem mieszkań, w tym w zakresie sprzętu specjalistycznego (medycznego i rehabilitacyjnego) zajmował się MOPR. Uczestnikom udostępnione zostały dwa w pełni wyposażone trzypokojowe mieszkania o powierzchni ok. 90-100m²

Realizacja projektu od strony technicznej i organizacyjnej uwarunkowana była w dużym stopniu sytuacją wynikającą ze skutków pandemii COVID-19. Ze względu na specyfikę i zakres tematyczny projektu (usługi opiekuńcze dla osób starszych) pandemia przekładała się na trudności na każdym jego etapie.

Po pierwsze pandemia w sposób bezpośredni utrudniała realizację prac inwestycyjnych m.in. przez opóźnienia w dostawach i wzrost cen ale także przestój wynikający z objęcia

kwarantanną ekipy budowlanej w wyniku zarażenia się koronawirusem jednego z jej pracowników. Po drugie w wyniku pandemii zmianie uległy uwarunkowania rynkowe i społeczne co utrudniło realizację założeń projektowych. Na etapie wyposażania mieszkań pojawiły się trudności z zakupem łóżek rehabilitacyjnych ze względu na ich ograniczoną podaż i przekierowanie większości zasobów sprzętu medycznego do publicznej służby zdrowia w ramach zamówień centralnych w odpowiedzi na zwiększone zapotrzebowanie w związku ze skutkami pandemii. Podobny mechanizm zadziałał na rynku usług medycznych. Na ogólną niską podaż usług pielęgniarskich nałożył się wzrost popytu na te usługi ze strony publicznego jak i prywatnego sektora zdrowia, co przełożyło się na około dwukrotny wzrost cen. Tym samym finansowe założenia projektu w części dotyczącej usług pielęgniarskich (stawki godzinowe) stały się niedopasowane do realiów rynkowych co przełożyło się na brak ofert w ogłoszonym trzykrotnie postępowaniu.

Zmianie uległy także uwarunkowania społeczne w odniesieniu do grupy docelowej. Pandemia wpłynęła na fizyczne ograniczenia w kontaktach i izolację osób starszych ale także zmniejszyła ich motywację i skłonność do zmiany swojej sytuacji życiowej w obliczu niepewności wynikającej z pandemii. Odbiorcami pomocy są bowiem w większości osoby mające stałe miejsce zamieszkania (prywatne lub w Domach Pomocy Społecznej) dla których decyzja o skorzystaniu z nowej formy wsparcia w postaci mieszkań chronionych wiąże się z znaczącą zmianą życiową. Spowodowało to trudności na etapie rekrutacji uczestników projektu pomimo zastosowania tych samych zasad i procedur przetestowanych z sukcesem wcześniej w ramach analogicznych projektów realizowanych przez MOPR³³. Standardowe procedury uzupełnione zostały tym razem także o dodatkowe działania aktywizacyjne prowadzone przez pracowników socjalnych. Rekrutacja zbiegła się jednak z drugą falą pandemii co spowodowało mniejsze niż poprzednio zainteresowanie ofertą MOPR-u.

Pomimo opisanych powyżej trudności i opóźnień większość zaplanowanych działań udało się zrealizować. Mieszkania zostały wyremontowane, zaadoptowane i wyposażone. Zatrudniony został personel świadczący usługi opiekuńcze (w przypadku tego elementu projektu nie odnotowano żadnych trudności). Jest to zespół 12 opiekunów (10 kobiet i 2 mężczyzn) będących do dyspozycji uczestników projektu 24 godziny na dobę w trybie zmianowym. W momencie realizacji badania udostępniono mieszkania 3 mężczyznom (w mieszkaniu z 7 dostępnymi miejscami) oraz 2 kobietom (w mieszkaniu z 5 miejscami). W chwili obecnej we współpracy z instytucją wdrażającą (Wojewódzkim Urzędem Pracy) trwają prace nad zmianą założeń finansowych i zasad zatrudnienia personelu pielęgniarskiego oraz kontynuowane są

---

³³ Należy podkreślić, że w żadnym z realizowanych wcześniej przedsięwzięć polegających na stworzeniu i udostępnieniu mieszkań chronionych ośrodek nie spotkał się z jakimkolwiek podobnymi problemami na etapie rekrutacji. Mieszkania cieszyły się dużym zainteresowaniem zarówno na etapie ich pierwotnego udostępniania jak i później na etapie rekrutacji uzupełniających.

działania zmierzające do pozyskania kolejnych kwalifikujących się do wsparcia uczestników projektu.

Należy podkreślić, że pomimo obsadzenia mniej niż połowy dostępnych w mieszkaniach miejsc oraz problemów z zakontraktowaniem usług pielęgniarских postęp w realizacji jak i obserwowane i opisane poniżej pierwsze efekty wsparcia uznać należy za satysfakcjonujące w kontekście obiektywnego i niestandardowego charakteru oraz skali wyzwań, z którymi zmagają się zarządzający projektem w warunkach pandemii COVID-19.

9.2.4 Efekty realizacji projektu

Realizacja projektu przewidziana została na okres od października 2019 roku do końca roku 2023. Zgodnie z założeniami remont oraz wyposażenie mieszkań zaplanowane zostało na rok 2019 i 2020. Ponadto z uwagi na opisane powyżej uwarunkowania pojawiły się opóźnienia i trudności wynikające ze skutków pandemii COVID-19. Wszystko to powoduje, że w chwili obecnej nie ma możliwości dokonania pełnej oceny skuteczności badanego przedsięwzięcia. Niemniej jednak już na obecnym etapie realizacji projektu obserwowane są pierwsze efekty, w tym także dla jego uczestników.

Po pierwsze dofinansowanie uzyskane przez miasto Szczecin w ramach programu regionalnego pozwoliło na dalszy rozwój mieszkalnictwa chronionego (wspomaganego) dla osób starszych, w tym przetestowanie nowych elementów tego typu projektów takich jak m.in. kompleksowa opieka pielęgniarська dla wszystkich uczestników. W ramach projektu zdecydowano się także na bardziej bezpośredni model zarządzania. W innych projektach z zakresu mieszkań chronionych większość działań zleca się wykonawcy zewnętrznemu. W ramach niniejszego projektu zadania takie jak zatrudnianie i zarządzanie personelem, zapewnienie funkcjonowania mieszkań i ogólna koordynacja pozostają w kompetencji MOPR. W momencie składania wniosku o dofinansowanie (2018) na terenie miasta oferowanych było 49 miejsc w mieszkaniach chronionych. Dzięki uzyskanemu dofinansowaniu stworzono 13 dodatkowych miejsc (wzrost zasobów o około 25%). Zaadoptowane w ramach projektu mieszkania stanowią zatem istotny etap w rozwoju tej alternatywnej formy wsparcia socjalnego oferowanego mieszkańcom Szczecina.

Realizacja projektu przełożyła się także na pierwsze widoczne efekty dla jego uczestników (3 mężczyźni i 2 kobiety). Już na obecnym etapie zaobserwować można zmiany w ich sytuacji życiowej w porównaniu z sytuacją sprzed projektu. Zmiany te przekładają się bezpośrednio na podniesienie jakości ich życia, co potwierdzają przeprowadzane w ramach projektu wywiady środowiskowe.

Po pierwsze nastąpiła obiektywna zmiana w zakresie opieki sanitarnej i medycznej. Większość uczestników projektu była klientami MOPR i na ich rzecz świadczone były usługi opiekuńcze w miejscu zamieszkania. W chwili obecnej jednak są oni objęci opieką całodobową oraz stałym monitoringiem medycznym. W przypadku jednej z osób, która przed udziałem w projekcie była osobą bezdomną zmiany te obejmują także dodatkowo

zaspokojenie potrzeb podstawowych w postaci stałego miejsca zamieszkania oraz regularnych i pełnowartościowych posiłków.

Po drugie, mieszkania chronione pozwoliły na zastosowanie zindywidualizowanego podejścia do świadczenia usług opiekuńczych. Wszystkie działania poprzedzone są indywidualnym rozpoznaniem potrzeb dotyczących każdego aspektu życia uczestników (np. w zakresie preferencji kulinarnych czy też sposobu spędzania wolnego czasu). Warunki mieszkań chronionych, w tym całodobowa forma świadczonego wsparcia dają także możliwość stałego kontaktu z podopiecznymi, co przekłada się na wyższą jakość świadczonych usług w porównaniu z większymi placówkami o charakterze instytucjonalnym.

Po trzecie kameralny charakter miejsca świadczenia usług przekłada się na jakość wzajemnych relacji pomiędzy samymi uczestnikami projektu jak i ich opiekunami. Dzięki udziałowi w projekcie zwiększyła się liczba i jakość interakcji społecznych uczestników, którzy przed projektem mieszkali samotnie:

„ [...] tak więc teraz [uczestniczka projektu] może porozmawiać, wymienić poglądy. W swoim domu generalnie, jak ona mi opowiadała rytm takiego jej dnia [w okresie przed projektem gdy uczestniczka mieszkała samotnie], to wyglądało generalnie tak: zjadła śniadanie, wyszła na spacer, wróciła, zrobiła sobie obiad, i to była taka, szczerze powiedziawszy, taka stagnacja, tak? Nic się w tym jej życiu nie działo, jak gdyby takie oczekiwanie na ostatnie dni życia ... A tutaj poczuła się, że jest ważna, że jest doceniana.”

Relacje te mają charakter podmiotowy i partnerski. Przejawia się to między innymi we wzajemnym współuczestnictwie we wszystkich domowych aktywnościach i obowiązkach. Przykładowo podopieczni współuczestniczą w miarę możliwości w przygotowywaniu posiłków, a opiekunowie w codziennych organizowanych wspólnie aktywnościach. Jednym z istotnych kryteriów w procesie rekrutacji opiekunów była właśnie kreatywność w zakresie organizacji czasu wolnego osób starszych. W opinii przedstawicieli beneficjenta bardzo widoczną zmianą jest także obniżenie poziomu niepokoju u osób objętych wsparciem wynikające z większego poczucia bezpieczeństwa związanego m.in. z całodobową opieką medyczną.

Ilustracją dla opisanych powyżej efektów może być opinia jednej z uczestniczek projektu, która przed podjęciem decyzji miała duże wątpliwości i obawy związane z tak znaczącą życiową zmianą (osoba ta wcześniej mieszkała 60 lat w swoim rodzinnym mieszkaniu, w tym w ostatnim okresie jako osoba samotna). W ramach rozmów z osobami zaangażowanymi w realizację projektu wyraziła opinię, iż „nie wyobraża sobie wracać do swojego środowiska, po prostu jest jej tak dobrze w tym mieszkaniu, że ona już chce zostać tu na stałe”.

Jako bezpośrednie efekty wskazać należy także wzrost zatrudnienia. W chwili obecnej jest to 12 nowozatrudnionych osób (10 kobiet i 2 mężczyzn). Zgodnie z założeniami projektu planowane jest zatrudnienie dodatkowo 2 osób świadczących usługi pielęgniarstwa. Projekt przełożył się także na pośrednie efekty ekonomiczne o charakterze popytowym na etapie

inwestycyjnym (remont, adaptacja i wyposażenie mieszkań). Część wykonawców usług (firmy budowlana i remontowa a także dostawcy wyposażenia np. mebli kuchennych) to firmy lokalne pochodzące z Szczecina i okolic.

Należy podkreślić, że z uwagi na sytuację pandemiczną nie wszystkie efekty projektu miały możliwość materializacji. Po pierwsze z przyczyn obiektywnych nie udało się pozyskać planowanej liczby uczestników (13) oraz zatrudnić osób (2) świadczących usługi pielęgniarstwa. Ponadto nie w pełni ujawniły się pozytywne społeczne efekty projektu związane z korzystną lokalizacją udostępnionych mieszkań (centrum Szczecina). W pobliżu zaadoptowanych mieszkań (w promieniu kilkuset metrów) znajdują się siedziby kilku instytucji miejskich świadczących usługi w zakresie integracji społecznej dla osób starszych w tym m.in. Klub Seniora (projekt współfinansowany z rządowej dotacji w ramach programu Senior+), którego uczestniczkami są panie, którym udostępniono jedno z mieszkań w ramach niniejszego projektu.

9.2.5 Czynniki wpływające na realizację projektu

Czynniki sprzyjające

- **Trafna diagnoza społeczna.** Projekt stanowi trafną odpowiedź na zdiagnozowane w dokumentach strategicznych i towarzyszących im analizach społeczno-ekonomicznych problemy i wyzwania wynikające ze zmian demograficznych zachodzących zarówno na poziomie krajowym jak i lokalnym na terenie Szczecina.
- **Doświadczenie beneficjenta w realizacji projektów z zakresu pomocy społecznej, w tym w szczególności w postaci mieszkań chronionych.** Potencjał beneficjenta do wdrażania projektów z zakresu pomocy społecznej dla określonej grupy docelowej był jednym z kryteriów udzielenia dofinansowania. Niemniej jednak w tym przypadku wcześniejsze doświadczenie w realizacji przedsięwzięć z zakresu mieszkań chronionych jako stosunkowo nowej formy pomocy było istotnym dodatkowym czynnikiem sprzyjającym skutecznej realizacji projektu, w szczególności w obliczu barier jakie pojawiły się w związku z pandemią COVID-19. Nabyte przez MOPR doświadczenie przy realizacji podobnych projektów, w tym we współpracy ze szczecińskim TBS, pozwoliło na sprawne reagowanie na pojawiające się trudności techniczne na etapie inwestycyjnym jak również przełożyło się na wypracowanie efektywnych rozwiązań organizacyjnych, które umożliwiły łagodzenie części skutków pandemii.
- **Partycypacyjny model wdrażania projektu.** Ze względu na kompleksowy charakter wsparcia udzielanego uczestnikom (wsparcie infrastrukturalne, opiekuńcze, socjalne, medyczne, ekonomiczne) w realizację projektu zaangażowany jest wieloosobowy zespół z wyraźnym podziałem zadań i kompetencji. Stąd czynnikiem krytycznym dla powodzenia przedsięwzięcia jest sprawna koordynacja bazująca w tym przypadku na efektywnej komunikacji oraz ścisłym monitoringu podejmowanych działań. W ramach niniejszego projektu zapewnione zostało to poprzez stworzenie szerokiego

zespołu zadaniowego powołanego zarządzeniem Dyrektora MOPR, w skład którego wchodziły wszystkie osoby zaangażowane w realizowane przedsięwzięcie (tj. zarządzający, opiekunowie i personel medyczny, osoby zajmujące się księgowością jak i personel techniczny). Ponadto bazując na wcześniejszym doświadczeniu, z inicjatywy beneficjenta wdrożone zostały dodatkowe w stosunku do wymagań programowych procedury i narzędzia monitoringu. Wszystkie działania podejmowane przez personel projektu są ewidencjonowane i dokumentowane a następnie stają się przedmiotem prac zespołu zadaniowego.

- **Wysokiej jakości wyposażenie oraz korzystna lokalizacja udostępnionych mieszkań.** Istotnym czynnikiem zwiększającym stopień skuteczności projektu (wpływu na podniesienie jakości życia uczestników) jest wysoki standard specjalistycznego wyposażenia mieszkań oraz w szczególności ich lokalizacja w ścisłym centrum Szczecina. Lokalizacja ta pozwala na dostęp do służby zdrowia, urzędów oraz szeregu instytucji świadczących usługi w zakresie integracji społecznej. Tak jak już wcześniej zostało to opisane poza poprawą komfortu życia uczestników daje to także możliwość zaistnienia efektów społecznych w okresie po zakończeniu pandemii.
- **Kryteria i sposób doboru personelu projektu.** Czynnikiem decydującym o skuteczności projektu jest wysoka jakość usług świadczonych jego uczestnikom. Jakość ta z kolei zależy od kompetencji i motywacji zatrudnionych w ramach projektu opiekunów. W przypadku niniejszego projektu zapewnione zostało to m.in. poprzez zastosowanie odpowiednich i wypracowanych wcześniej przez MOPR procedur selekcji, gdzie np. w ramach naboru poza standardowymi wymaganiami oceniany był poziom kreatywności kandydatów w zakresie organizacji czasu wolnego osób starszych.

Czynniki utrudniające

- **Bariery wynikające ze skutków pandemii COVID-19.** Jako jedyne istotne czynniki utrudniające realizację projektu wskazać należy te związane ze skutkami pandemii. Pandemia bowiem przyczyniła się z jednej strony do materializacji czynników ryzyka przewidzianych na etapie wnioskowania (np. wzrost cen materiałów i usług lub ryzyko niskiej skłonności osób starszych do zmiany miejsca zamieszkania i sytuacji życiowej) oraz zwielokrotniła ich negatywne efekty. Z drugiej zaś spowodowała wystąpienie nowych niedających się przewidzieć zjawisk (m.in. izolacja społeczna w wyniku wprowadzonych obostrzeń, kwarantanny, problemy z dostawami w wyniku przerwania łańcuchów dostaw, znacznie zwiększony popyt na usługi i sprzęt medyczny itp.). Innymi słowy ze względu na specyfikę niniejszego projektu (pomoc społeczna dla osób starszych, czyli osób najbardziej narażonych na negatywne konsekwencje zarażenia koronawirusem SARS-CoV-2) pandemia stanowiła główne uwarunkowanie dla jego realizacji i wszystkie istotne bariery zostały objęte zasięgiem jej oddziaływania.

9.2.6 Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO

Projekt jest komplementarny zarówno z przedsięwzięciami realizowanymi w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego jak i pozostałymi projektami współfinansowanymi z innych źródeł. Projekty realizowane przez MOPR w obszarze pomocy społecznej wynikają i są spójne z lokalną strategią rozwiązywania problemów społecznych. Do projektów komplementarnych w stosunku do projektu „Cztery kąty na trzeci wiek” realizowanych w chwili obecnej przez MOPR w Szczecinie i współfinansowanych ze środków unijnych należą:

- "Kreator bezpieczeństwa". Projekt współfinansowany ze środków RPO WZ 2014-2020, którego celem jest rozszerzenie dostępności usług społecznych dla mieszkańców Szczecina w tym m.in. także poprzez utworzenie mieszkań chronionych dla osób w podeszłym wieku oraz rozszerzenie zakresu usług opiekuńczych świadczonych na rzecz seniorów w celu zapewnienia im dłuższego funkcjonowania we własnym środowisku.
- "Zaopiekowani - systemowe wzmacnianie potencjału opiekuńczego rodzin". Projekt realizowany również w ramach programu regionalnego we współpracy z Domem Pomocy Społecznej „Dom Kombatanta”, którego celem jest rozszerzenie zakresu świadczenia usług opiekuńczych w tym usług sąsiedzkich dla osób niesamodzielnych także dla osób w podeszłym wieku.

Komplementarność zewnętrzna projektu obserwowana jest również na poziomie efektów. Tak jak zostało to już wcześniej opisane uczestnicy projektu mają możliwość (także dzięki lokalizacji udostępnionych mieszkań) korzystania z efektów innych realizowanych równoległe przedsięwzięć, w tym m.in. w ramach rządowego Programu Senior+ (zlokalizowana w pobliżu placówka prowadzona przez Polski Czerwony Krzyż).

9.2.7 Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje

Projekt „Cztery kąty na trzeci wiek” realizowany przez miasto Szczecin i wdrażany przez szczeciński MOPR uznać należy za użyteczny i trafnie adresujący zdiagnozowane problemy społeczne wynikające w szczególności ze zmian demograficznych. Przedsięwzięcie wpisuje się w strategię miasta polegającą na rozszerzaniu zakresu usług świadczonych na rzecz osób starszych oraz oferowaniu im alternatywnych form wsparcia. Niniejszy projekt stanowi kolejny istotny krok w tym kierunku.

Pomimo obiektywnych trudności wynikających z pandemii COVID-19 już na obecnym etapie projektu obserwowane są pierwsze pozytywne efekty wsparcia w postaci poprawy jakości życia uczestników. Mieszkania chronione jako alternatywna forma pomocy społecznej pozwalają na osiągnięcie efektów które nie zawsze są możliwe do realizacji w przypadku zastosowania innych form pomocy (np. w ramach DPS-ów lub pomocy środowiskowej). Wartością dodaną mieszkań chronionych jest w szczególności zindywidualizowana forma opieki oraz partnerski (quasi-rodzinny) charakter relacji zachodzących zarówno pomiędzy uczestnikami projektu jak i jego personelem. Jak wskazują wyniki badania przeprowadzone

w ramach niniejszego studium taka forma wsparcia jest szczególnie użyteczna dla osób samotnych mających trudności z integracją społeczną w swoim środowisku.

Zgodnie z deklaracjami beneficjenta projekt zrealizowany byłby także bez wsparcia unijnego ponieważ stanowi jeden z istotnych elementów strategii miasta w obszarze polityki społecznej. Niemniej jednak jego zakres i forma byłby ograniczone do rozwiązań stosowanych w poprzednich tego typu przedsięwzięciach, gdzie usługi i zarządzanie z powodów finansowych zlecane były w większości podmiotom zewnętrznym.

Z perspektywy niniejszego projektu rozwiązania zastosowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego są w opinii beneficjenta optymalne i nie wymagają istotnych zmian. Jako szczególnie trafne oceniane są zapisy programu dające wnioskodawcom dużą swobodę w zakresie sposobów projektowania alternatywnych i innowacyjnych form wsparcia w obszarze pomocy społecznej.

Niemniej jednak pandemia COVID-19 unaocniła potrzebę wprowadzenia pewnych modyfikacji na poziomie samego projektu i podobnych mu przedsięwzięć. Dotyczy to w szczególności zastosowania większej elastyczności w sposobie kontraktowania usług medycznych i pielęgniarских. Pomimo przyjęcia na etapie wnioskowania dość dużej tolerancji cenowej wynikającej z wysokiej zmienności rynku usług pielęgniarских, zaistniały w wyniku COVID-19 wzrost cen był niemożliwy do przewidzenia. Wskazuje to na konieczność stosowania szerszych widełek cenowych w ramach budżetów projektów z możliwością uzyskania ewentualnych oszczędności projektowych w sytuacji zakontraktowania usług po niższych cenach. Zaistniałe trudności oraz pierwsze doświadczenia z wdrażania projektu pokazały także możliwość zastosowania bardziej elastycznego sposobu szacowania liczby godzin usług pielęgniarских niezbędnych do zapewnienia odpowiedniego poziomu opieki medycznej. Usługi pielęgniarские w odróżnieniu od usług opiekuńczych nie muszą mieć bowiem charakteru ciągłego i całodobowego. W przypadku mieszkań chronionych uzależnione są one od indywidualnych potrzeb uczestników tj. ich zapotrzebowania na konkretne świadczenia pielęgnacyjno- lecznicze (np. podawanie leków drogą iniekcji czy też zakładanie opatrunków itp.). Uwarunkowanie to powinno być zatem uwzględniane na etapie planowania zapotrzebowania na usługi pielęgniarские w ramach tego typu projektów.

9.3 Nazwa projektu: „Powstanie Domu Dziennego Pobytu i Środowiskowego Domu Samopomocy (ŚDS)”

9.3.1 Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu

Potrzeba realizacji projektu wynika bezpośrednio z zapisów Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Dębno na lata 2017-2023. W ramach prac nad LPR przeprowadzono szczegółową, wielowymiarową (społeczną, gospodarczą, demograficzną, infrastrukturalną itd.) diagnozę sytuacji gminy i jej poszczególnych obszarów. Zgodnie z przyjętą metodologią wyznaczono kilka obszarów rewitalizacji czyli części gminy znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji i wymagających intensywnego wsparcia. Analizowany projekt zrealizowany został w „I obszar rewitalizacji – Dębno, 1 kwartał (śródmiejski)” obejmującym centrum miasta zamieszkałe przez nieco ponad 4 tys. osób (blisko 70% spośród wszystkich sześciu obszarów rewitalizacji wyznaczonych w gminie). Obszar ten jest został oceniony jako **zdegradowany przede wszystkim w sferze społecznej** (ponadprzeciętny poziom bezrobocia; ponadprzeciętny poziom korzystania z pomocy społecznej, także z dodatków mieszkaniowych; drugi pod względem wielkości w gminie udział osób w wieku nieprodukcyjnym). Z drugiej strony w LPR dostrzeżono „potencjał rewitalizacyjny” obszaru m.in. w postaci licznych budynków użyteczności publicznej, należących do gminy, a także skumulowania w tym obszarze niemal wszystkich działających w Dębnie organizacji pozarządowych, a także szeregu instytucji i urzędów.

W Gminie Dębno przed realizacją projektu funkcjonowały Warsztaty Terapii Zajęciowej, jednak nie obejmowały one wsparciem wszystkich osób z niepełnosprawnością/osób doświadczających zaburzeń psychicznych. Przed realizacją projektu w Dębnie funkcjonowały organizacje senioralne m.in. Dębnowska Rada Seniorów, jednak nie funkcjonował Dom Dziennego Pobytu ani żadna inna instytucja zapewniająca wsparcie opiekuńcze i socjalne w formie dziennej osobom starszym pomimo istnienia potrzeb w tym zakresie (co wykazano w LPR na podstawie analizy eksperckiej, jak również na podstawie konsultacji społecznych z mieszkańcami).

W tym kontekście założenia projektu polegającego na powstaniu DDP i ŚDS ocenić należy jako trafne w stosunku do potrzeb obszaru rewitalizacji (zwłaszcza dużej liczby osób starszych zamieszkujących ten obszar) oraz indywidualnych potrzeb uczestników DDP i ŚDS. Z wywiadów przeprowadzonych z uczestnikami tych instytucji wynika, iż osoby te wcześniej były w znacznej mierze nieaktywne społecznie, często osamotnione, co negatywnie przekładało się na ich stan zdrowia psychicznego i fizycznego. Tym niemniej należy zauważyć, iż w praktyce zarówno w DDP, jak i w ŚDS uczestniczą w równiejszym stopniu mieszkańcy całej gminy, a nie tylko śródmieścia Dębna. W tym sensie **efekty projektu w postaci dostępu do usług społecznych świadczonych w ramach DDP i ŚDS oddziałują w równym stopniu na całą gminę, a nie tylko na obszar rewitalizacji wyznaczony w LPR.** W wymiarze praktycznym, z uwagi na fakt, iż zasięg oddziaływania obu utworzonych podmiotów obejmuje całą gminę, a nie tylko obszar rewitalizacji, konieczne było, wobec

praktycznego braku funkcjonowania transportu publicznego w gminie, zorganizowanie dowozu uczestników z całej gminy do siedziby tych instytucji. Generuje to dość spore koszty (ok. 3 tys. zł miesięcznie). W praktyce zatem fakt lokalizacji utworzonych w ramach projektu DDP i ŚDS w obszarze rewitalizacji nie okazał się szczególnie mocną stroną projektu.

Projekt miał zatem odpowiedzieć na potrzeby gminy, w tym w szczególności obszaru rewitalizacji, w sferze społecznej. Zarówno z wypowiedzi przedstawicieli beneficjenta, jak i z analizy dostępnych materiałów medialnych wynika jednak, że **równie istotną, a być może nawet istotniejszą motywacją gminy do realizacji tego projektu była konieczność zagospodarowania położonego w centrum miasta, jednego z najbardziej reprezentacyjnych w gminie, zabytkowych, ale zaniedbanych budynków**. Budynek przy ul. Mickiewicza 36 w Dębnie, który został poddany rewitalizacji w ramach projektu, jest własnością Gminy Dębno, zaś wcześniej pełnił różne funkcje (m.in. siedziby OPS, przedszkola, restauracji, sal wykładowych Uniwersytetu Szczecińskiego). W ostatnim okresie przed realizacją projektu budynek nie pełnił żadnej funkcji, stał pusty i niszczał. Jak przyznał w toku wywiadu przedstawiciel beneficjenta, postawienie nowego budynku ŚDS/DDP zamiast gruntownego remontu starego, byłoby prawdopodobnie rozwiązaniem efektywniejszym kosztowo, jednak nie osiągnięto by wtedy jednego z celów rewitalizacji jakim jest zachowanie dziedzictwa kulturowego Dębna oraz poprawa ładu przestrzennego/estetyki miasta. Głównie tę funkcję projektu (a nie funkcję społeczną) akcentowali mieszkańcy Dębna w komentarzach do informacji medialnych na temat projektu. Większość komentarzy wyraża aprobatę wobec realizacji takiego projektu. Niektórzy mieszkańcy oceniali jednak koncepcję projektu negatywnie, przede wszystkim ze względu na wysokie koszty jego realizacji przy równoczesnym niezaspokojeniu innych potrzeb społeczności lokalnej np. związanych z ochroną zdrowia.

9.3.2 Opis działań podjętych w ramach projektu

Beneficjentem analizowanego w ramach niniejszego studium przypadku projektu była Gmina Dębno odpowiedzialna zarówno za wdrażanie projektu, jak i jego eksploatację (wykorzystanie rezultatów).

Projekt finansowany jest ze środków unijnych oraz ze środków krajowych w ramach działania 9.3 Wspieranie rewitalizacji w sferze fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich) Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020. **Łączny budżet projektu wynosi 5.149.555,74 PLN, zaś dofinansowanie ze środków wspólnotowych to 2.832.255,59 PLN.** Dofinansowane przedsięwzięcie planowane było do realizacji w okresie od lutego 2019 r. do marca 2020 r.

Projekt zakładał **kompleksową przebudowę obiektu** – willi znajdującej się w Dębnie, przy ul. Mickiewicza 36, składającej się z część zabytkowej i dobudowanej części współczesnej wraz z przyległym otoczeniem z przeznaczeniem pomieszczeń na Środowiskowy Dom Samopomocy z miejscami noclegowymi (na drugim piętrze - poddasze użytkowe części zabytkowej) oraz

utworzenie na parterze i pierwszym piętrze części zabytkowej Domu Dziennego Pobytu dla osób w podeszłym wieku.

Inwestycja obejmowała:

- kompleksową przebudowę budynku ze zmianą sposobu użytkowania,
- wymianę pokrycia dachowego,
- ocieplenie i odrestaurowanie elewacji,
- budowę windy,
- wyposażenie pomieszczeń.
- zagospodarowanie terenu wokół budynku.

W wyniku realizacji projektu doszło do utworzenia:

- **ŚDS dla osób z niepełnosprawnością intelektualną dla 30 osób,**
- **DDP dla osób starszych dla 25 osób,**

a także do **zrewitalizowania historycznej (opuszczonej) kamienicy, położonej w centrum Dębna.**

Inwestycja miała zatem za zadanie **stworzenie nowej infrastruktury społecznej**, z której korzystać będą na co dzień osoby z niepełnosprawnością intelektualną (ŚDS) oraz osoby starsze: emeryci i renciści (DDP).

9.3.3 Przygotowanie i realizacja projektu

Ogólna koncepcja projektu (jakiego typu podmioty mają powstać i w którym konkretnie miejscu), na rzecz jakich grup docelowych mają działać) **została przygotowana na etapie opracowywania LPR, skonsultowana ze społecznością lokalną i zaaprobowana przez nią.** W ramach konsultacji społecznych założeń LPR między innymi przeprowadzono warsztaty rewitalizacyjne połączone ze spacerami studyjnymi, w których wzięli udział mieszkańcy. Ponadto przeprowadzono dwa badania o charakterze sondażowym w gminie. Zespół ds. realizacji Gminy Dębno był też odpowiedzialny za organizowanie otwartych spotkań na których mieszkańcy mogli podzielić się swoimi opiniami, które miały być brane pod uwagę przy dalszej realizacji programu, w tym projektów wdrażających program. Pomimo dość słabego zaangażowania mieszkańców I obszaru rewitalizacji obejmującego centrum Dębna, można uznać, iż ogólne założenia projektu w wysokim stopniu odpowiadają, dzięki takiemu podejściu, na potrzeby społeczności lokalnej.

Umowa o dofinansowanie projektu w ramach RPO WZ podpisana została w drugiej połowie grudnia 2018 roku, a prace modernizacyjne w budynku rozpoczęto w lutym 2019 roku.

Za realizację projektu odpowiadał Wydział Planowania i Rozwoju Urzędu Miejskiego w Dębnie. Z przeprowadzonych wywiadów z przedstawicielem beneficjenta oraz kierownikiem DDP i ŚDS wynika, iż **na etapie wdrażania projektu nie były prowadzone szczegółowe**

konsultacje projektu technicznego ani z ostatecznymi odbiorcami projektu (osobami starszymi, osobami z niepełnosprawnością) ani nawet z osobami odpowiedzialnymi w gminie za sprawy społeczne. Projekt techniczny samodzielnie przygotował projektant Wykonawcy wybranego w przetargu (lokalna firma budowlana). W konsekwencji efekty inwestycji nie do końca odpowiadały potrzebom pracowników DDP/ŚDS i uczestnikom tych podmiotów. Konieczne było wprowadzenie pewnych zmian już na etapie wykończenia (m.in. zmiana kolorów ścian) i wyposażenia budynku (zmiana niektórych sprzętów), co przysporzyło pewnych kłopotów zarówno Wykonawcy, jak i gminie/użytkownikom rewitalizowanego budynku. Nie wszystkie oczekiwane zmiany udało się jednak na tym etapie wprowadzić (np. w zakresie układu pomieszczeń). Można przypuszczać, że problemem w zastosowaniu podejścia z wykorzystaniem konsultacji projektu technicznego był fakt, iż rekrutację kadry obu instytucji (w tym kierownika) przeprowadzono później, już w końcowej fazie realizacji inwestycji. Tym niemniej takie konsultacje można by przeprowadzić np. z pracownikami OPS, czy WTZ funkcjonujących na terenie gminy. **Ostatecznie jednak zarówno układ pomieszczeń, jak i wyposażenie budynku kierownik, pracownicy i sami uczestnicy ŚDS i DDP oceniają wysoko.**

Innym, poważniejszym problemem, który wystąpił na etapie realizacji projektu **był znaczący (o ok. 1 mln zł) wzrost kosztów realizacji inwestycji w stosunku do pierwotnego kosztorysu** sporządzonego przez Beneficjenta jeszcze przed złożeniem wniosku o dofinansowanie projektu (w praktyce wiele miesięcy przed ogłoszeniem przetargu na roboty budowlane w ramach projektu). Przyczyną tego stanu rzeczy był znaczący wzrost kosztów robót budowlanych na rynku w tym okresie, trwający aż do wybuchu epidemii COVID-19. Beneficjent zdecydował się pokryć ze środków własnych różnicę pomiędzy ceną najkorzystniejszej oferty złożonej w postępowaniu, a kwotą, którą zamierzał przeznaczyć na sfinansowanie inwestycji zgodnie z pierwotnym kosztorysem.

Problemem dla beneficjenta była także konieczność zatrudnienia, na etapie realizacji inwestycji, trzech osób z obszaru rewitalizacji, do czego zobowiązał się we wniosku o dofinansowanie projektu (jak otwarcie przyznał, wyłącznie w celu uzyskania dodatkowych punktów na etapie oceny wniosków). Ostatecznie jednak beneficjentowi udało się z tego zobowiązania wywiązać tzn. zrekrutować pracowników z obszaru rewitalizacji i oddelegować ich do zadań związanych z realizacją inwestycji. Osoby te zostały zatrudnione przez Urząd Miejski w Dębnie. Beneficjent rozważał możliwość scedowania obowiązku zatrudnienia osób z obszaru rewitalizacji przez firmę wykonującą roboty budowlane, lecz nie zdecydował się na takie rozwiązanie z uwagi na poważne wątpliwości natury prawnej, czy może umieścić takie zapisy w SIWZ.

W końcowej fazie realizacji inwestycji Gmina Dębno powołała DDP i ŚDS i zaczęła rekrutację kadry oraz uczestników tych podmiotów. Wnioskodawca zobowiązał się, że w wyniku realizacji projektu zostaną zatrudnione, jako pracownicy ŚDS/DDP na umowę o pracę 3 osoby, które będą mieszkańcami obszaru rewitalizacji. Wypełnienie tego zobowiązania także przysporzyło beneficjentowi pewnych problemów, jednakże ostatecznie udało mu się

pozyskać takie osoby (w tym kierowniczkę obu instytucji). Oprócz znacznego zawężenia grona potencjalnych kandydatów do pracy w DDP/ŚDS do mieszkańców obszaru rewitalizacji (na trzy miejsca pracy spośród łącznie dziewięciu utworzonych) problemem w pozyskaniu pracowników były niskie płace oferowane kandydatom. Ostatecznie jednak beneficjentowi udało się zrekrutować niezbędną kadrę, zaś wymóg zatrudnienia co najmniej trzech osób z obszaru rewitalizacji nie obniżył, przynajmniej wedle deklaracji beneficjenta, jej jakości. Kadre DDP i ŚDS bardzo wysoko ocenili także uczestnicy tych podmiotów.

Beneficjent natrafił na istotne problemy z rekrutacją uczestników ŚDS i DDP, w znacznej mierze spowodowane epidemią COVID-19. Epidemia koronawirusa sprawiła zresztą, iż przez dość długi okres (od października 2020 r. do połowy lutego 2021 r.) podmioty te nie funkcjonowały w trybie stacjonarnym, a ich działalność była znacząco ograniczona. Co interesujące, zidentyfikowano pewne problemy w zakresie współpracy ŚDS/DDP z OPS w zakresie rekrutacji uczestników tych instytucji. OPS nie jest na tym polu aktywny tak, jak oczekiwałyby tego kierowniczka ŚDS/DDP. Nie udało się zdiagnozować przyczyn tego problemu, aczkolwiek można przypuszczać, że ma on podłoże personalne. Bardzo pozytywnie należy ocenić fakt, iż rekrutacja uczestników obydwu instytucji prowadzona jest w sposób aktywny – kadra ŚDS/DDP stara się dotrzeć bezpośrednio do domów potencjalnych uczestników i przekonać ich do skorzystania z wsparcia. Kadra ŚDS założyła, iż nie będzie „podbierać uczestników” funkcjonującemu w gminie WTZ, lecz postara się zaktywizować inne osoby niepełnosprawne/doświadczające zaburzeń psychicznych mieszkające w gminie do udziału w ŚDS. Dzięki temu do udziału w ŚDS udaje się zrekrutować osoby doświadczające wykluczenia społecznego ze względu na kilka czynników (osoby „zamknięte w domach”, często ze środowisk patologicznych, skrajnie ubogie, bez wystarczającego wsparcia ze strony rodzin, zamieszkujące tereny wiejskie). Metodą stosowaną przez ŚDS/DDP, z reguły skuteczną, jest także zapraszanie potencjalnych uczestników zajęć na „dzień próbny”, bez żadnych zobowiązań. Na moment realizacji badania (luty 2021 r.) zarówno w ŚDS, jak i w DDP były jeszcze pojedyncze wolne miejsca. Nie świadczy to jednak o braku zainteresowania, czy tym bardziej o braku trafności projektu w stosunku do potrzeb mieszkańców. Główną przyczyną braku zajęcia wszystkich miejsc jest epidemia COVID-19 i obawy osób starszych i niepełnosprawnych związane z przebywaniem w większym gronie osób.

Faktyczną działalność DDP i ŚDS rozpoczęły w maju 2020 r.

9.3.4 Efekty realizacji projektu

Zidentyfikowane efekty projektu są różnorakie. Poniżej przedstawiono ich charakterystykę.

Po pierwsze, realizacja projektu **umożliwiła świadczenie usług społecznych dla mieszkańców gminy – osób starszych i osób z niepełnosprawnością intelektualną/doświadczających zaburzeń psychicznych w postaci DDP i ŚDS.** Działalność tych podmiotów umożliwia aktywizację społeczną i zdrowotną uczestników. Krótkie wywiady przeprowadzone z uczestnikami ŚDS i DDP pozwalają stwierdzić, iż jakość usług, które otrzymują jest wysoka, a sami uczestnicy są bardzo zadowoleni z udziału w zajęciach

organizowanych w tych podmiotach i odczuwają ich skutki w postaci poprawy stanu zdrowia (głównie psychicznego) i szeroko rozumianej jakości życia. Osoby biorące udział w zajęciach DDP i ŚDS przed rozpoczęciem uczestnictwa w ŚDS/DDP byli osobami nieaktywnymi społecznie i zawodowo, jak ujął to jeden z uczestników DDP: „*[przed rozpoczęciem funkcjonowania DDP] siedziałem w domu i nic nie robiłem*”.

W przypadku ŚDS nie jest jednak na razie prowadzona w praktyce aktywizacja zawodowa uczestników. Z jednej strony spowodowane jest to brakiem w okolicy ZAZ, do którego potencjalnie mogłyby przechodzić osoby zaktywizowane w ŚDS i słabością lokalnego rynku pracy (w opinii kierowniczkii ŚDS – nie ma chętnych pracodawców do zatrudnienia osób z niepełnosprawnością), z drugiej jednak strony zidentyfikowano w tym przypadku mechanizm identyfikowany także w ramach części diagnostycznej badania: brak motywacji finansowej, a wręcz demotywowanie ŚDS/WTZ do skutecznej aktywizacji zawodowej uczestników. Wysokość dotacji przyznawanej na działalność tych podmiotów (w przypadku ŚDS – z ZUW) uzależniona jest bowiem od liczby uczestników. W przypadku skutecznej aktywizacji zawodowej i opuszczenia placówki przez uczestnika, dotacja jest automatycznie zmniejszana, zaś zastąpienie takiej osoby inną osobą z niepełnosprawnością/osobą doświadczającą zaburzeń psychicznych jest, jak wykazano powyżej, trudne.

W przyszłości Beneficjent planuje uruchomienie mieszkań treningowych dla uczestników ŚDS w zrewitalizowanym budynku. Pomieszczenia te zostały przygotowane na ostatnim piętrze budynku pod kątem pełnienia takiej funkcji, jednak na razie nie są wykorzystywane. Na obecnym etapie kadra koncentruje się, co zrozumiałe, na skompletowaniu uczestników ŚDS.

Po drugie, **zaobserwować można efekt zatrudnieniowy**. W ŚDS i DDP utworzono łącznie dziewięć nowych miejsc pracy, z czego trzy zajęli mieszkańcy obszaru rewitalizowanego. Są to miejsca pracy finansowane z budżetu gminy i innych środków publicznych.

Warto w tym kontekście poruszyć także kwestię trwałości efektów projektu. Wydaje się, że nie ma zagrożenia dla trwałości projektu. Gmina zapewnia finansowanie działalności obu podmiotów powstałych w zrewitalizowanym budynku, pozyskuje także finansowanie zewnętrzne (z ZUW na działalność ŚDS oraz w ramach Programu Senior + na działalność DDP). Finansowanie bieżącej działalności obu instytucji stanowi co prawda dość istotny wydatek dla budżetu gminy, jednak z drugiej strony można oczekiwać, iż ograniczy on późniejsze koszty pobytu osób starszych i osób z niepełnosprawnościami/ doświadczających zaburzeń psychicznych w całodobowym DPS. Udział w zajęciach DDP/ŚDS umożliwi bowiem tym osobom utrzymanie dłuższej sprawności i zdolności do samodzielnego funkcjonowania.

Przeprowadzone badanie pozwoliło także na zidentyfikowanie pośredniego efektu zatrudnieniowego. Dzięki zapewnieniu wsparcia osobie starszej-niesamodzielnej w ramach instytucji (DDP), dotychczasowa opiekunka rodzinna tej osoby podjęła zatrudnienie, którego dotychczas nie podejmowała z uwagi na konieczność sprawowania opieki. Efekty tego typu nie są jednak monitorowane przez beneficjenta, a zastosowana metoda badawcza nie pozwala na stwierdzenie skali ich wystąpienia.

Po trzecie, zaobserwować można efekt w postaci **poprawy estetyki miasta/ładu przestrzennego poprzez gruntowny remont ważnego dla społeczności lokalnej budynku znajdującego się w zasobach komunalnych gminy i nadanie mu atrakcyjnego wyglądu.**

Po czwarte, zidentyfikowano niezakończony na etapie przygotowywania projektu efekt w postaci **wzmocnienia wspólnoty lokalnej.** Jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, ŚDS i DDP udaje się pozyskać od lokalnych firm darowizny np. w postaci mebli czy darów dla uczestników.

9.3.5 Czynniki wpływające na realizację projektu

Czynniki sprzyjające

- **Trafna diagnoza problemu.** Projekt wynika wprost z zapisów Lokalnego Programu Rewitalizacji, który z kolei został przygotowany w oparciu o gruntowną, wieloaspektową diagnozę gminy i jej obszarów problemowych. Dzięki temu założenia projektu są trafne w stosunku do potrzeb społeczności lokalnej.
- **Silne zaangażowanie mieszkańców w wypracowanie ogólnych założeń projektu.** Założenia projektu zostały skonsultowane z mieszkańcami gminy na etapie opracowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji. Umożliwia to wypracowanie poparcia społeczności lokalnej dla idei realizacji projektu, co w konsekwencji mogło przypuszczalnie np. skłonić władze gminy do podjęcia decyzji o znaczącym zwiększeniu zaangażowania finansowego gminy w realizację projektu w sytuacji, gdy pojawiła się taka potrzeba.
- **Doświadczenie beneficjenta w realizacji projektów inwestycyjnych w obszarze infrastruktury społecznej.** Czynnikiem ten sprzyja sprawnej realizacji projektu m.in. poprzez możliwość zastosowania wypracowanych wcześniej procedur.
- **Dobra współpraca beneficjenta z wykonawcą robót budowlanych.** Dobra współpraca beneficjenta z firmą, która wygrała przetarg na realizację robót budowlanych w ramach projektu umożliwiła wdrożenie drobnych, ale zasadnych zmian w końcowej fazie realizacji prac (zmiana kolorów ścian, zmiana niektórych elementów wyposażenia).

Czynniki utrudniające

- **Znaczny upływ czasu między tworzeniem kosztorysu projektu a jego realizacją.** W analizowanym przypadku w okresie pomiędzy tworzeniem kosztorysu projektu, a postępowaniem przetargowym na roboty budowlane nastąpił gwałtowny wzrost cen na rynku robót budowlanych. W konsekwencji założony pierwotnie budżet projektu okazał się nieadekwatny do realiów rynkowych i zmusił beneficjenta do zwiększenia zaangażowania własnych środków budżetowych w realizację inwestycji.
- **Bariery wynikające ze skutków epidemii COVID-19.** Jak wskazano wcześniej, epidemia COVID-19 po pierwsze, znacząco utrudniła rekrutację uczestników ŚDS i

DDP, po drugie zmusiła do kilkumiesięcznego zawieszenia działalności tych podmiotów.

9.3.6 Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO

Beneficjent we wniosku o dofinansowanie projektu wskazał siedem projektów zaplanowanych do realizacji w ramach LPR komplementarnych wobec analizowanej inwestycji:

1. „Podnoszenie kompetencji pracowników szpitala”, Cel projektu: Podnoszenie kompetencji pracowników szpitala, Źródło finansowania: EFS oś priorytetowa VIII. Projekt umożliwi szkolenie kadry medycznej, która posiada kwalifikacje w zakresie opieki nad osobami starszymi oraz osobami, u których stwierdzono niepełnosprawność umysłową. Wyszkolona kadra będzie mogła uzupełnić personel, jaki będzie potrzebny Wnioskodawcy po uruchomieniu Środowiskowego Domu Samopomocy oraz Domu Dziennego Pobytu. Jednocześnie, przeszkoleni pracownicy szpitala będą mogli świadczyć usługi na rzecz osób starszych oraz osób ze stwierdzoną niepełnosprawnością umysłowo w ramach „opieki domowej”. Zwiększy to podaż tego typu usług na obszarze gminy.
2. Tytuł projektu: „ Profilaktyka zdrowia na rzecz mieszkańców”, Cel projektu: Profilaktyka zdrowia na rzecz mieszkańców, Źródło finansowania: EFS oś priorytetowa VI. Projekt będzie propagował zdrowy tryb życia wśród mieszkańców, tym samym obejmie swym zakresem osoby starsze, które będą bezpośrednimi beneficjentami projektu Wnioskodawcy. Lepszy stan zdrowia mieszkańców gminy, przełoży się na wzrost wykorzystania infrastruktury projektu, jak również przyczyni się do zmniejszenia zjawiska wykluczenia społecznego osób starszych.
3. Tytuł projektu: „Aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców terenów rewitalizowanych”, Cel projektu: Aktywizacja społeczna i zawodowa mieszkańców terenów rewitalizowanych, Źródło finansowania: EFS oś priorytetowa VII. Projekt będzie skorelowany z działaniami, jakie Wnioskodawca planuje podjąć w ramach realizacji inwestycji tj. działaniami polegającymi na aktywizowaniu osób starszych, jak również osób niepełnosprawnych umysłowo oraz „wciąganiu” ich w życie społeczne gminy w celu ograniczania zjawiska wykluczenia społecznego.
4. Tytuł projektu: „Renowacja Parku Miejskiego przy ul. Parkowej”, Cel projektu: Celem projektu jest kompleksowe odtworzenie Parku Miejskiego wraz z alejkami, oświetleniem i punktami wypoczynku oraz rekreacji, wyższy standard estetyczny, stworzenia miejsca spotkań. Źródło finansowania: EFRR.
5. Tytuł projektu: „Zagospodarowanie cypla przy ul. Ogrodowej (obok Giso)”, Cel projektu: Celem projektu jest stworzenie miejsca spotkań nad Jeziorem Lipowo. Poprawa funkcjonalności przestrzeni publicznej. Wyższy standard estetyczny, Źródło finansowania: EFRR.

6. Tytuł projektu: „Budowa „ławeczek na przycupnięcie”, Cel projektu: Dostosowanie infrastruktury miejskiej do potrzeb osób starszych i mających kłopot z poruszaniem się oraz dla wszystkich chcących skorzystać z miejsc siedzących, Źródło finansowania: EFRR.
7. Tytuł projektu: „ Zagospodarowanie plaży miejskiej nad jeziorem Lipowo w Dębnie”, Cel projektu: Dostosowanie infrastruktury rekreacyjnej miasta do potrzeb mieszkańców w szczególności dzieci i młodzieży oraz dla wszystkich chcących skorzystać z uroków plaży nad jeziorem Lipowo, Źródło finansowania: EFRR.

Tym niemniej, jak otwarcie przyznał przedstawiciel beneficjenta, w praktyce powiązanie funkcjonalne pomiędzy tymi projektami, a projektem „Powstanie Domu Dziennego Pobytu i Środowiskowego Domu Samopomocy (ŚDS)” nie występuje, a beneficjent nie podejmuje żadnych specjalnych działań na rzecz silniejszego powiązania ze sobą projektów.

Za komplementarny wobec analizowanego projektu uznać można rządowy „Program Senior +”, w ramach którego samorządy lokalne mogą pozyskać dofinansowanie bieżących kosztów działalności DDP. Analizowany projekt umożliwił zatem powstanie DDP, zaś „Senior +” wspomaga finansowo bieżącą działalność tej instytucji.

9.3.7 Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje

Projekt uznać należy za trafny wobec potrzeb społeczności lokalnej i użyteczny dla osób starszych i osób z niepełnosprawnościami/doświadczających zaburzeń psychicznych. Kluczowym efektem projektu jest dostęp mieszkańców do nowych, dotychczas nieoferowanych w gminie usług społecznych wysokiej jakości, co z kolei przekłada się na poprawę jakości życia mieszkańców, a w przyszłości może także przełożyć się na oszczędności gminy w zakresie finansowania pobytu osób niesamodzielnych w DPS. Zidentyfikowano także efekt zatrudnieniowy – bezpośredni (zatrudnienie kadry DDP i ŚDS) oraz pośredni (uwolnienie puli czasu dotychczasowych opiekunów rodzinnych osób niesamodzielnych, co umożliwiło im podjęcie pracy zawodowej), choć skala efektów pośrednich jest nieznana. Projekt przyczynił się także do poprawienia estetyki miasta poprzez przywrócenie atrakcyjnego wyglądu ważnego dla społeczności lokalnej budynku.

W toku badania zidentyfikowano kilka problemów na etapie przygotowywania i realizacji projektu. Najistotniejszym problemem był znaczący wzrost kosztów robót budowlanych w stosunku do sporządzonego kilkanaście miesięcy wcześniej, na etapie składania wniosku o dofinansowanie projektu, kosztorysu. W tym kontekście zasadne wydaje się dążenie do jak najszybszego rozstrzygnięcia konkursów przez IZ RPO WZ, co umożliwiłoby skrócenie czasu pomiędzy tworzeniem budżetu projektu, a jego realizacją. Drugim zidentyfikowanym problemem jest niewystarczający poziom konsultacji szczegółowych założeń projektu technicznego (dot. np. układu pomieszczeń w budynku, wyposażenia itd.) z jego przyszłymi użytkownikami. Trzecim problemem, na jaki natrafił beneficjent, była konieczność zatrudniania zarówno na etapie realizacji inwestycji, jak użytkowania jej efektów pewnej puli osób z obszaru rewitalizacji. Choć przysporzyło to beneficjentowi problemów praktycznych, to jednak stosowanie takiego mechanizmu uznać można za zasadne w kontekście celów

programów rewitalizacyjnych (ukierunkowanie wsparcia na ściśle zdefiniowane obszary). Tym niemniej zasadna wydaje się być realizacja w przyszłości wsparcia doradczego dla beneficjentów np. w zakresie sporządzania dokumentacji przetargowej z uwzględnieniem zapisów dotyczących obowiązku zatrudnienia przez Wykonawców osób z obszaru rewitalizacji do prac przy realizacji zamówienia.

9.4 Nazwa projektu: „Modernizacja dworca kolejowego w Choszczynie jako platformy organizacji społecznych”

9.4.1 Kontekst społeczno-ekonomiczny i terytorialny realizacji projektu

Potrzeba realizacji projektu wynika bezpośrednio z zapisów Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Choszczno na lata 2017-2023. W ramach prac nad LPR przeprowadzono szczegółową, wielowymiarową (społeczną, gospodarczą, demograficzną, infrastrukturalną itd.) diagnozę sytuacji gminy i jej poszczególnych obszarów. Zgodnie z przyjętą metodologią wyznaczono kilka obszarów rewitalizacji czyli części gminy znajdujących się w szczególnie trudnej sytuacji i wymagających intensywnego wsparcia.

Analizowany projekt zrealizowany został w mieście Choszczynie, w podobszarze rewitalizacji obszaru Starego Miasta zamieszkanym przez 1100 osób. Obszar ten został zdefiniowany w LPR jako charakteryzujący się potencjałem opartym na centrotwórczym charakterze i jako posiadający wysoki potencjał w zakresie realizacji przedsięwzięć atrakcyjnych społecznie, ze względu na dobrze rozwinięty potencjał organizacji pozarządowych. Z drugiej strony na podobszarze znajdują się obiekty wymagające podjęcia działań rewitalizacyjnych, ze względu na wysoki stopień ich degradacji technicznej (dotyczy to m.in. Dworca Kolejowego). Ponadto, na podobszarze występuje znaczne natężenie zjawisk niepożądanych, takich jak chuligaństwo oraz spożywanie alkoholu w miejscach publicznych, a także koncentracja innych problemów społecznych. Gmina Choszczno jako całość, a także powiat choszczeński na tle regionu charakteryzują się dość niekorzystną sytuacją społeczną i sytuacją na rynku pracy, co wykazano w części diagnostycznej badania.

Aktywność Gminy Choszczno w sferze społecznej jeszcze przed realizacją projektu ocenić należy dość wysoko. Działania w tym obszarze podejmowane były przede wszystkim przez Miejsko-Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej (M-GOPS), a w znacznie mniejszym stopniu przez organizacje pozarządowe (jak wynika z przeprowadzonych wywiadów, w całej gminie sektor organizacji pozarządowych jest słabo rozwinięty, a ich aktywność, z kilkoma wyjątkami, oceniana jako niska). M-GOPS aktywny jest w zakresie realizacji różnego typu projektów ukierunkowanych na aktywizację osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, zarządza kilkoma placówkami wsparcia dziennego zlokalizowanymi w całej gminie, w tym na obszarach popegeerowskich. Problemem M-GOPS przed realizacją analizowanego projektu było peryferyjne położenie jego siedziby, poza centrum Choszczyna (na ul. Grunwaldzkiej). W pewnym stopniu utrudniało to dostęp do usług oferowanych przez tę instytucję mieszkańcom, zwłaszcza tym z obszarów wiejskich gminy, którzy musieli dotrzeć do centrum miasta komunikacją publiczną, a następnie przejść znaczny odcinek do siedziby M-GOPS (wewnątrz miasta komunikacja publiczna nie funkcjonuje). Drugim istotnym problemem była niska jakość siedziby M-GOPS, niekomfortowe warunki pracy dla pracowników oraz złe warunki pracy z klientami (ciasne pomieszczenia, brak wystarczającej przestrzeni w stosunku do potrzeb, brak wystarczających ułatwień dla osób z niepełnosprawnościami), co skutkowało obniżeniem jakości wsparcia dla mieszkańców (np. przedwczesne kończenie

spotkania z klientami ze względu na konieczność zwolnienia pomieszczenia na rzecz innych w pracowników).

Budynek dworca kolejowego kilkanaście lat przed rozpoczęciem realizacji projektu został przejęty na własności przez Gminę Choszczno od PKP w zamian za umorzenie zaległości podatkowych PKP wobec Gminy. Wielkość dworca kolejowego znacznie przekraczała potrzeby pasażerów korzystających ze stacji kolejowej Choszczno. Dworzec był w złym stanie technicznym, nieestetyczny, zaś jego otoczenie było zaniedbane i słabo oświetlone. Budynek był także miejscem gromadzenia się i libacji alkoholowych osób bezdomnych, w tym także spoza Gminy Choszczno (bezdolnych pasażerów bez ważnego biletu wyrzucanych z pociągów przez obsługę). Dworzec i jego otoczenie postrzegane były przez mieszkańców jako niebezpieczne. Gmina Choszczno realizowała jedynie niezbędne, bieżące remonty dworca (ostatni w 2017 r.). Dworzec kolejowy, wbrew oczekiwaniom mieszkańców gminy, nie wypełniał prawidłowo funkcji wizerunkowej dla Choszczna, a wręcz przeciwnie – szkodził temu wizerunkowi. Temat remontu dworca kolejowego był bardzo istotny i stale obecny w dyskursie publicznym toczącym się w gminie, np. przy okazji kolejnych wyborów lokalnych, m.in. ze względu na dość dużą liczbę osób codziennie dojeżdżających koleją do pracy poza Choszczno (np. do Stargardu lub nawet do Szczecina).

W tym kontekście założenia projektu polegającego na, z jednej strony, nadaniu budynkowi dworca nowej funkcji (w praktyce – przede wszystkim siedziby M-GOPS, który świadczy usługi dla mieszkańców), z drugiej strony na gruntownym remoncie także części pasażerskiej dworca uznać należy za trafne nie tylko w stosunku do podobszaru rewitalizacji, ile w stosunku do potrzeb całej Gminy Choszczno. Obie funkcje zrewitalizowanego budynku dworca kolejowego (społeczna i komunikacyjna) oddziałują w równym stopniu na całą gminę, a nie tylko na podobszar rewitalizacji.

Na podstawie wywiadów z przedstawicielami beneficjenta, krótkich wywiadów z mieszkańcami miasta, a przede wszystkim na podstawie analizy materiałów medialnych można odnieść wrażenie, iż istotniejszym celem projektu, zarówno dla społeczności lokalnej, jak i dla władz gminy było przeprowadzenie gruntownego remontu dworca w celu prawidłowego wypełniania funkcji komunikacyjnej i wizerunkowej, nie zaś zwiększenie skali czy skuteczności działań stricte ukierunkowanych na osoby zagrożone wykluczeniem społecznym (wbrew tytułowi projektu).

9.4.2 Opis działań podjętych w ramach projektu

Beneficjentem analizowanego w ramach niniejszego studium przypadku projektu była Gmina Choszczno odpowiedzialna zarówno za wdrażanie projektu, jak i jego eksploatację (wykorzystanie rezultatów).

Projekt finansowany jest ze środków unijnych oraz ze środków krajowych w ramach działania 9.3 Wspieranie rewitalizacji w sferze fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności i obszarów miejskich i wiejskich Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020. Łączny budżet projektu wynosi

5.293.680,10 PLN, zaś dofinansowanie ze środków wspólnotowych to 3.528.734,79 PLN. Dofinansowane przedsięwzięcie planowane było do realizacji w okresie od maja 2019 r. do września 2020 r.

Zgodnie z zapisami wniosku o dofinansowanie projektu, przedmiotem projektu była modernizacja dworca kolejowego w Choszczynie jako platformy organizacji społecznych, w tym utworzenie Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym, które będzie pełniło strategiczne znaczenie w procesie aktywizacji mieszkańców Gminy Choszczno.

Inwestycja obejmowała w kolejnych etapach:

- prace przygotowawcze (przygotowanie projektu budowlanego, kosztorysu, przeprowadzenie audytu energetycznego, studium wykonalności, pozyskanie pozwolenia na budowę);
- wyłonienie wykonawców (inspektor nadzoru inwestorskiego, wykonawca prac budowlanych, dostawca wyposażenia);
- rewitalizację dworca - etap I (branża budowlana, branża elektryczna, instalacja sanitarna wewnętrzna)
- rewitalizację dworca – etap II (branża budowlana, kanalizacja sanitarna z przyłączem, kanalizacja deszczowa z przyłączem, instalacja wodociągowa z przyłączem, przyłącze gazu, instalacje sanitarne wewnętrzne, branża elektryczna, droga p.poż, zakup wyposażenia centrum (w tym: wyposażenie sali szkoleniowej, biura dla pracowników socjalnych m.in.: biurka, krzesła, rzutnik, stoły, krzesła itp.); utworzenie/ zagospodarowanie pomieszczeń biurowych na cele społeczne).

Nad inwestycją prowadzony był nadzór inwestorski przez inspektora. Zaplanowano także działania w obszarze promocji projektu.

Projekt zakładał uruchomienie tzw. Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym, w którym zatrudnienie znaleźć miało trzech pracowników (dwóch pracowników socjalnych oraz sprzątaczkę/ka).

W praktyce istotą projektu był gruntowny remont budynku dworca kolejowego i podzielenie go na dwie części: jedną z przeznaczeniem na klasyczną funkcję dworcową (poczekalnia, bufet, toalety, kasa biletowa) i druga z przeznaczeniem na działalność instytucji gminnych (oprócz M-GOPS pierwotnie planowano umieszczenie w zrewitalizowanym budynku także dwóch innych instytucji miejskich, jednak jedna z nich została rozwiązana, zaś druga ostatecznie pozostała w pierwotnej lokalizacji) oraz organizacji pozarządowych. Pod pojęciem „Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym” nie kryje się żadna nowa instytucja, czy forma wsparcia. Pojęcie to należy rozumieć po prostu jako pomieszczenie w siedzibie dworca – miejsce świadczenia usług przez M-GOPS dla klientów lub przez organizacje pozarządowe na rzecz mieszkańców (np. spotkania, szkolenia itd.).

Przygotowanie i realizacja projektu

Ogólna koncepcja projektu (przeprowadzenie gruntownego remontu dworca, przeznaczenie części jego powierzchni na cele społeczne, w tym na potrzeby organizacji pozarządowych) została przygotowana na etapie opracowywania LPR, skonsultowana ze społecznością lokalną i zaaprobowana przez nią. W ramach przygotowania LPR między innymi zrealizowano warsztaty rewitalizacyjne (przy okazji festynu), badania ankietowe mieszkańców i spacer studyjne. Można uznać, iż ogólne założenia projektu w wysokim stopniu odpowiadają, dzięki takiemu podejściu, na potrzeby społeczności lokalnej.

Realizacja projektu rozpoczęła się w maju 2019 r. Za realizację projektu odpowiadał Urząd Miejski w Choszcznie. Na etapie opracowywania szczegółowych założeń inwestycji konsultowano się z docelowymi użytkownikami części dworca przeznaczonej na M-GOPS, a więc z kierownictwem i pracownikami M-GOPS odnośnie ich potrzeb i preferencji np. w zakresie sposobu zagospodarowania przestrzeni, układu pomieszczeń i ich docelowego przeznaczenia, wyposażenia itd. Przedstawiciele M-GOPS, z którymi przeprowadzono wywiady ocenili, iż nowa siedziba ich instytucji w pełni odpowiada oczekiwaniom wyrażonym na etapie tych konsultacji. Takie podejście do realizacji inwestycji ocenić należy pozytywnie.

Podobnie, jak w przypadku drugiego projektu w obszarze rewitalizacji poddanego analizie w ramach case study, poważnym problemem, który wystąpił na etapie realizacji projektu **był znaczący (o ok. 2,5 mln zł) wzrost kosztów realizacji inwestycji w stosunku do pierwotnego kosztorysu** sporządzonego przez Beneficjenta jeszcze przed złożeniem wniosku o dofinansowanie projektu (w 2018 r.). Przyczyną tego stanu rzeczy był znaczący wzrost kosztów robót budowlanych na rynku w tym okresie, trwający aż do wybuchu epidemii COVID-19. Beneficjent zdecydował się pokryć częściowo ze środków własnych (ok. 1,8 mln zł), a częściowo z uzyskanego wsparcia z Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych (ok. 0,7 mln zł) różnicę pomiędzy ceną najkorzystniejszej oferty złożonej w postępowaniu, a kwotą, którą zamierzał przeznaczyć na sfinansowanie inwestycji zgodnie z pierwotnym kosztorysem. Pomimo faktu, iż stanowiło to istotne obciążenie dla budżetu Gminy Choszczno, władze zdecydowały się na zwiększenie zaangażowania finansowego Gminy, z uwagi na priorytetowy charakter tego projektu.

W przypadku analizowanego projektu nie nastąpił, mimo przewidywań beneficjenta, problem w postaci konieczności zatrudnienia, na etapie realizacji inwestycji, mieszkańców obszaru rewitalizacji, do czego zobowiązał się we wniosku o dofinansowanie projektu.

Wykonawcą prac budowlanych w ramach projektu została firma lokalna, która zatrudniała osoby z obszaru rewitalizacji Gminy Choszczno. Podobnie, jak w przypadku drugiego z analizowanych projektów, beneficjent nie scedował formalnie obowiązku zatrudnienia osób z obszaru rewitalizacji przez firmę wykonującą roboty budowlane z uwagi na poważne wątpliwości natury prawnej, czy może umieścić takie zapisy w SIWZ (obawy co do potencjalnego ograniczania konkurencji i faworyzowania konkretnych wykonawców). Ustalenia z Wykonawcą dotyczące zatrudnienia osób z obszaru rewitalizacji do realizacji inwestycji miały charakter nieformalny, „miękkiej prośby”.

Prace budowlane, z uwagi na epidemię COVID-19 i ograniczenia z nią związane nieznacznie opóźniły się w stosunku do pierwotnego harmonogramu. Oficjalne otwarcie zrewitalizowanego dworca kolejowego nastąpiło pod koniec września 2020 r.

9.4.3 Efekty realizacji projektu

Poniżej scharakteryzowano najistotniejsze efekty projektu, które zidentyfikowano w ramach badania:

Po pierwsze, **Gmina Choszczno pozyskała nowoczesny, estetyczny, bezpieczny, dostosowany do potrzeb społeczności lokalnej dworzec kolejowy, na który przeznaczono część budynku starego, historycznego dworca. W chwili obecnej potencjał części dworcowej zrewitalizowanego budynku jest jednak wykorzystywany w bardzo małym stopniu.** Przyczyną jest trwający aktualnie generalny remont trasy kolejowej Poznań – Szczecin przebiegającej przez Choszczno. Roboty budowlane realizowane na trasie kolejowej sprawiły, iż tymczasowo wykorzystywane perony na stacji Choszczno są znacząco oddalone od budynku dworca kolejowego, przez co korzystanie z niego, zwłaszcza w ruchu lokalnym, nie jest dla pasażerów celowe. Z powodu remontu trasy kolejowej, zmian w organizacji ruchu i wydłużenia czasu przejazdów, a także z powodu epidemii COVID-19 liczba podróżnych korzystających ze stacji Choszczno, jak wynika z obserwacji mieszkańców, nieco obniżyła się. Z uwagi na powyższe czynniki, na zrewitalizowanym dworcu kolejowym nie funkcjonuje już kasa biletowa, która funkcjonowała jeszcze przed rozpoczęciem rewitalizacji. Ajentka kasy biletowej wycofała się z jej prowadzenia z powodu braku rentowności. Identyczny mechanizm zadziałał w przypadku bufetu na dworcu, który po krótkim okresie funkcjonowania – zawiesił działalność. Warto podkreślić, iż prowadzenie bufetu powierzono choszczeńskiemu Zakładowi Aktywności Zawodowej, co należy ocenić pozytywnie, jako działanie komplementarne w szeroko rozumianym lokalnym systemie polityki społecznej. Opisane powyżej problemy w zakresie funkcjonowania części dworcowej zrewitalizowanego budynku uznać można jednak za tymczasowe.

Po drugie, **uzyskano efekt wizerunkowy.** Zrewitalizowany budynek dworca wygląda estetycznie (zarówno wewnątrz, jak i na zewnątrz), jego otoczenie zostało uporządkowane (m.in. zbudowano parking). Dworzec pełni teraz funkcję „wizytówki miasta”, na czym w szczególności zależało mieszkańcom i władzom Gminy. Na elewacji dworca umieszczono neonowy herb miasta i gminy (tzw. Choszcz), co, jak wynika z analizy materiałów medialnych i komentarzy do nich, wzmacnia identyfikację mieszkańców z zrewitalizowanym budynkiem i całym miastem.

Po trzecie, **poprawił się dostęp mieszkańców gminy do usług świadczonych przez M-GOPS poprzez zmianę jego lokalizacji na korzystniejszą.** Zmianę tę odczuwają nie tylko mieszkańcy podobszaru rewitalizacji, ale przede wszystkim mieszkańcy obszarów wiejskich Gminy Choszczno, którzy do M-GOPS dojeżdżają komunikacją publiczną. Oprócz komunikacji kolejowej, na terenie gminy funkcjonuje (co prawda w bardzo ograniczonym zakresie) komunikacja autobusowa. Przystanek autobusowy w Choszcznie zlokalizowany jest

bezpośrednio przy dworcu kolejowym, a więc – po przeniesieniu siedziby – także bezpośrednio przy M-GOPS. Drugi aspekt poprawy dostępu do usług świadczonych przez M-GOPS związany jest z **dostosowaniem zrewitalizowanego budynku do potrzeb osób z niepełnosprawnością ruchową**.

Po czwarte, jak wynika z deklaracji kierownictwa i pracowników M-GOPS, **znaczącej poprawie uległ komfort pracy w M-GOPS** (w porównaniu do pracy w starej siedzibie), **a w konsekwencji także jakość obsługi klientów**. Pomieszczenia przekazane M-GOPS są dostosowane zarówno do pracy indywidualnej z klientem (np. świadczenia porad prawnych czy wsparcia psychologicznego), jak i do pracy grupowej (np. szkoleń czy warsztatów). Zrealizowany projekt nie spowodował jednak znaczącej zmiany w sposobie funkcjonowania M-GOPS, przykładowo nie wprowadzono do oferty żadnej nowej usługi czy formy wsparcia.

Pomieszczenia w części budynku zajmowanej przez M-GOPS mogą być także używane lokalnym organizacjom pozarządowym na potrzeby ich działalności, jednak do momentu realizacji badania ta funkcja zrewitalizowanego budynku w praktyce nie była realizowana, przede wszystkim z uwagą na epidemię COVID-19 i ograniczenia w zakresie realizacji działań typu szkolenia, warsztaty itd., które docelowo mają być realizowane przez NGO w zrewitalizowanym budynku. Przed realizacją projektu gmina wspierała w ten sposób lokalne NGO udostępniając np. pomieszczenia w domu kultury, jednakże były one gorszej jakości. W praktyce, jak do tej pory nie udało się osiągnąć założonego w LPR efektu w postaci zwiększenia aktywności społecznej mieszkańców poprzez „stworzenie miejsca do wspólnego spędzania czasu przez mieszkańców”.

Dodatkowe zaobserwowane efekty projektu to:

- **Efekt zatrudnieniowy** – do pracy w Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym (w praktyce – do pracy w M-GOPS) będą przyjęte trzy nowe osoby z obszaru rewitalizacji (na moment realizacji badania, efekt ten nie został jeszcze osiągnięty),
- **Poprawa bezpieczeństwa w sąsiedztwie zrewitalizowanego dworca kolejowego** poprzez uporządkowanie i lepsze doświetlenie bezpośredniego otoczenia dworca.

9.4.4 Czynniki wpływające na realizację projektu

Czynniki sprzyjające

- **Poparcie społeczne dla projektu, presja społeczna na jego realizację i zaangażowanie mieszkańców w wypracowanie ogólnych założeń projektu.** Założenia projektu zostały skonsultowane z mieszkańcami gminy na etapie opracowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji. Umożliwia to wypracowanie poparcia społeczności lokalnej dla idei realizacji projektu, co w konsekwencji mogło przypuszczalnie np. skłonić władze gminy do podjęcia decyzji o znaczącym zwiększeniu zaangażowania finansowego gminy w realizację projektu w sytuacji, gdy pojawiła się taka potrzeba.

- **Zaangażowanie przyszłych użytkowników zrewitalizowanego budynku na etapie jego szczegółowego projektowania.** Przedstawiciele M-GOPS nie tylko byli zaangażowani w opracowanie ogólnych założeń projektu, ale także konsultowano z nimi szczegóły inwestycji (np. układ pomieszczeń i wyposażenie nowej siedziby M-GOPS). Dzięki temu efekt końcowy w pełni odpowiada oczekiwaniom użytkowników budynku.
- **Doświadczenie beneficjenta w realizacji projektów inwestycyjnych.** Czynniki ten sprzyja sprawnej realizacji projektu m.in. poprzez możliwość zastosowania wypracowanych wcześniej procedur.
- **Dobra współpraca beneficjenta z wykonawcą robót budowlanych.** Dobra współpraca beneficjenta z firmą, która wygrała przetarg na realizację robót budowlanych w ramach projektu umożliwiła m.in. osiągnięcie efektu w postaci zatrudnienia do realizacji inwestycji mieszkańców obszaru rewitalizacji.

Czynniki utrudniające

- **Znaczny upływ czasu między tworzeniem kosztorysu projektu a jego realizacją.** W analizowanym przypadku w okresie pomiędzy tworzeniem kosztorysu projektu, a postępowaniem przetargowym na roboty budowlane nastąpił gwałtowny wzrost cen na rynku robót budowlanych. W konsekwencji założony pierwotnie budżet projektu okazał się nieadekwatny do realiów rynkowych i zmusił beneficjenta do zwiększenia zaangażowania własnych środków budżetowych (a także środków z Rządowego Funduszu Inwestycji Lokalnych) w realizację inwestycji.
- **Realizacja komplementarnej inwestycji.** Z uwagi na realizację modernizacji trasy kolejowej Poznań – Szczecin występują czasowe utrudnienia w kursowaniu pociągów, w tym wydłużenia czasu przejazdów oraz znaczne oddalenie peronów tymczasowych od budynku zrewitalizowanego dworca kolejowego. W konsekwencji efekt projektu w postaci zmodernizowanego dworca kolejowego nie jest, jak na razie, wykorzystywany.
- **Bariery wynikające ze skutków epidemii COVID-19.** Epidemia COVID-19 i jej konsekwencje przyczyniły się do nieznacznego opóźnienia w realizacji inwestycji. Przede wszystkim jednak z jej powodu lokalne organizacje pozarządowe w praktyce nie podjęły działalności w zrewitalizowanym budynku, który może zostać im udostępniony.

9.4.5 Ocena mechanizmu koordynacji i komplementarności wsparcia w ramach RPO

Beneficjent we wniosku o dofinansowanie projektu wskazał na następujące projekty komplementarne wobec projektu analizowanego:

- **„Zbuduj Aktywność Zawodową ZAZ w Choszczynie”** w ramach działania 7.2 RPO WZ. Powiązanie pomiędzy tym projektem, a projektem analizowanym polegać miało na tym, iż (a) oba projekty realizowane są dla mieszkańców obszarów rewitalizacji wyznaczonych

w Gminie Choszczno oraz (b) pracownicy Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym zostaną zaangażowani w proces przygotowania do pracy w ZAZ osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, w tym osób z niepełnosprawnością, w tym m.in. informować o możliwości zatrudnienia w ZAZ, pomagać w pisaniu CV i przygotowaniu do rozmowy rekrutacyjnej itd. Ponadto (c) pomieszczenia Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym miały być udostępniane na potrzeby ZAZ.

W praktyce, jak wynika z przeprowadzonego badania, trudno mówić o faktycznym powiązaniu tych projektów w ujęciu takim, jak zapisano to we wniosku o dofinansowanie projektu. Po pierwsze, obydwa projekty oddziałują na całą gminę (a nawet szerzej), a nie tylko na obszar rewitalizacji wyznaczony w gminie. Po drugie, projekt polegający na powstaniu ZAZ został zrealizowany wcześniej (w tym także rekrutacja uczestników), zatem pracownicy tzw. Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym nie mogli przygotować osób z niepełnosprawnością do pracy w ZAZ. Po trzecie, ZAZ dysponuje własną, nowoczesną siedzibą wraz z salami szkoleniowymi i nie ma potrzeby korzystania z tego typu infrastruktury utworzonej w ramach analizowanego projektu. Tym niemniej, jak wskazano wcześniej, wystąpiło nieplanowane na etapie utworzenia wniosku o dofinansowanie projektu powiązanie pomiędzy tymi projektami – ZAZ wydzierżawiono bufet znajdujący się w poczekali zrewitalizowanego dworca kolejowego. Niestety, z uwagi na brak rentowności, działalność ta została zawieszona.

- **„Lepsze Jutro”** – projekt realizowany w ramach działania 7.1 RPO WZ (aktywna integracja). Powiązanie pomiędzy tym projektem, a projektem analizowanym polegać miało na tym, iż projekt „Lepsze jutro” realizowany był przez M-GOPS, który jako instytucja jest także użytkownikiem analizowanego projektu, a także na wspólnej dla obu projektów grupie docelowej (osoby zagrożone wykluczeniem społecznym, w tym przede wszystkim zamieszkujących obszar rewitalizacji). Część wsparcia w ramach projektu „Lepsze Jutro” miała odbywać się także w utworzonym w ramach analizowanego projektu Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym.

W praktyce, z uwagi na wcześniejszą realizację projektu „Lepsze Jutro” niż projektu analizowanego powiązanie pomiędzy projektami jest niewielkie, ogranicza się do faktu, iż w obu przypadkach zaangażowany jest M-GOPS.

Istotniejsze wydaje się powiązanie zrealizowanego projektu z innymi projektami/działaniami powiązanymi w ramach tzw. przedsięwzięcia rewitalizacyjnego wyznaczonego w LPR. W ramach przedsięwzięcia rewitalizacyjnego nr 2 „Modernizacja dworca kolejowego jako platformy organizacji społecznych”, którego celem była „odnowa zdegradowanych obiektów użyteczności publicznej wraz z adaptacją ich na cele społeczne. Prowadzenie aktywnych działań skoncentrowanych na wyprowadzenie obszaru zdegradowanego z sytuacji kryzysowej poprzez aktywizację osób wykluczonych społecznie” przewidziano do realizacji pięć projektów rewitalizacyjnych, w tym: 2.1. Modernizacja obiektu dworca kolejowego wraz z remontem wnętrza oraz 2.2. Wydzielenie oraz adaptacja pomieszczeń dworca na cele

społeczne (zrealizowane w ramach analizowanego projektu), a także: **2.3 Stworzenie spółdzielni socjalnej**, w ramach którego zatrudnienie miało znaleźć pięć osób zagrożonych wykluczeniem społecznym; **2.4 Utworzenie Centrum Wolontariatu** (w tym wyposażenie pomieszczeń w sprzęt biurowy, wydzielenie przestrzeni umożliwiającej aktywizację, zatrudnienie osób do wsparcia organizacji, prowadzenie stałego wsparcia w zakresie wolontariatu) oraz **2.5 Prowadzenie stałych działań aktywizacji społecznej i zawodowej**.

Z zaplanowanych działań, wedle deklaracji beneficjenta, nie zrealizowano, jak do tej pory, jedynie projektu 2.3 (powołanie spółdzielni socjalnej), przy czym jako główną przyczynę braku tego działania wskazano ograniczenia i ryzyka związane z epidemią COVID-19. Wolontariat jest, wedle deklaracji, wspierany przez M-GOPS, jednakże w toku badania nie udało się pozyskać dokładnych informacji na ten temat. Stałe działania w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej prowadzone są w ramach statutowej oraz projektowej działalności M-GOPS.

Warto również wspomnieć o planowanym na 1 maja 2021 r. **uruchomieniu w nowej siedzibie M-GOPS wypożyczalni sprzętu rehabilitacyjnego**, z której będą mogły korzystać osoby niesamodzielne i ich opiekunowie. Będzie to działanie komplementarne – bazujące na infrastrukturze stworzonej w ramach analizowanego projektu, skierowane do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

9.4.6 Podsumowanie. Wnioski i rekomendacje

Projekt uznać należy za trafny wobec potrzeb społeczności lokalnej. Projekt odpowiada na jedną z jej najistotniejszych, a niezaspokojonych przez wiele lat potrzeb, jaką była modernizacja budynku dworca kolejowego. Zrealizowana inwestycja pełnić miała funkcje praktyczne – umożliwić podróżnym oczekiwanie na pociąg w komfortowych warunkach, ale istotne były także funkcje wizerunkowe dworca. O ile klasyczna funkcja zrewitalizowanego dworca kolejowego na razie nie jest w praktyce realizowana, z uwagi na trwającą modernizację linii kolejowej przebiegającej przez Choszczno, o tyle wizerunek miasta z pewnością uległ poprawie już bezpośrednio po zakończeniu inwestycji.

W tym kontekście funkcja społeczna analizowanej inwestycji wydaje się, wbrew oficjalnym deklaracjom, schodzić na drugi plan, co jednak nie umniejsza ogólnie wysokiej oceny tego projektu. Na poziomie deklaratywnym głównym celem projektu było utworzenie „platformy organizacji społecznych” oraz „Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym, które będzie pełniło strategiczne znaczenie w procesie aktywizacji mieszkańców Gminy Choszczno”. Wymienione powyżej pojęcia wprowadzone w pierw w Lokalnym Programie Rewitalizacji, a następnie we wniosku o dofinansowanie projektu sugerować by mogły, iż wdrożona zostanie innowacja, czy przynajmniej znacząca zmiana w lokalnym systemie polityki społecznej. Tymczasem „platforma organizacji społecznych” polega po prostu na nieodpłatnym udostępnianiu pomieszczeń należących do gminy lokalnym organizacjom pozarządowym, w zależności od ich potrzeb. Rozwiązanie takie jest powszechnie stosowane w całej Polsce i było już stosowane wcześniej także w Gminie

Choszczno. Centrum Obsługi Osób Zagrożonych Wykluczeniem Społecznym to z kolei nic innego, jak miejsce/pomieszczenie w nowej siedzibie M-GOPS, w którym przyjmowani mogą być mieszkańcy/klienci. Projekt nie spowodował wdrożenia nowych usług czy metod pracy z klientami M-GOPS, nie spowodował też, przynajmniej jak do tej pory, rozwoju aktywności organizacji pozarządowych, czy szerzej rozumianej aktywności społecznej. Tym niemniej, efekty projektu w sferze społecznej również są już zauważalne i ocenić należy je pozytywnie. Są to przede wszystkim: poprawa dostępu do usług świadczonych przez M-GOPS, w szczególności dla mieszkańców obszarów wiejskich dojeżdżających komunikacją publiczną oraz dla osób z niepełnosprawnościami; poprawa komfortu pracy pracowników M-GOPS i poprawa jakości świadczonych usług.

W toku badania zidentyfikowano podobne problemy na etapie przygotowywania i realizacji projektu, jak w przypadku drugiego z analizowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych: wzrost kosztów robót budowlanych w stosunku do kosztorysu sporządzonego kilkanaście miesięcy wcześniej oraz obawy beneficjenta związane z koniecznością wypełnienia zobowiązania zatrudnienia do realizacji inwestycji mieszkańców obszaru rewitalizacji.

10 Wnioski z analizy skupień uczestników projektów

Cel. Celem analiz było pogrupowanie uczestników projektów we względnie jednorodne grupy, podobne ze względu na uzyskiwane efekty wsparcia. Pod uwagę wzięto następujące rodzaje efektów ogólnych:

- efekt zatrudnieniowy członków rodziny
- lepsze samopoczucie uczestnika
- nawiązywanie kontaktów
- wiedza gdzie szukać pomocy w przyszłości
- uczestnik mniej martwi się o przyszłość
- życie uczestnika zmieniło się na lepsze.

Metoda. Analiza skupień to metoda pozwalająca na grupowanie elementów we względnie jednorodne klasy. Podstawą grupowania w algorytmie jest podobieństwo pomiędzy elementami – wyrażone przy pomocy funkcji (metryki) podobieństwa. Grupowanie przeprowadzono metodą hierarchiczną – gdzie algorytm tworzy dla zbioru obiektów hierarchię klasyfikacji, zaczynając od takiego podziału, w którym każdy obiekt stanowi samodzielne skupienie, a kończąc na podziale na coraz mniejszą liczbę skupień. Wykorzystano macierz odległości euklidesowej pomiędzy obiektami. Do oszacowania odległości między skupieniami wykorzystano metodę Warda-podejście analizy wariancji. Metoda ta zmierza do minimalizacji sumy kwadratów odchyłeń wewnątrz skupień. Technika ta jako bardzo efektywna, chociaż zmierza do tworzenia skupień o małej wielkości. Analizy wykonano w języku programowania R.

Wyniki grupowania. Analizy pozwoliły wyróżnić cztery główne skupienia uczestników podobnych ze względu na uzyskane efekty wsparcia:

1. Bardzo wysokie wszystkie efekty, ale brak efektu podjęcia lub zwiększenia wymiaru zatrudnienia członków rodziny uczestnika

2. Wszystkie efekty na najniższym ocenianym poziomie

3. Bardzo wysokie efekty oraz efekt podjęcia lub zwiększenia wymiaru zatrudnienia członków rodziny uczestnika

4. Średnie efekty i brak efektu podjęcia lub zwiększenia wymiaru zatrudnienia członków rodziny uczestnika

Z tym, że można wyróżnić w tej grupie dwie podgrupy różniące się ze względu na:

4a. osoby, które oceniły, że dzięki projektowi wiedzą gdzie w przyszłości szukać wsparcia i pomocy

4b. uczestnicy, którzy w najmniejszym stopniu w całej analizowanej próbkę widzą efekt projektu w postaci nabycia wiedzy i kompetencji z zakresu poszukiwania pomocy w przyszłości

Tabela.

Tabela 11. Skupienia uczestników podobnych ze względu na efekty i średnie poszczególnych efektów

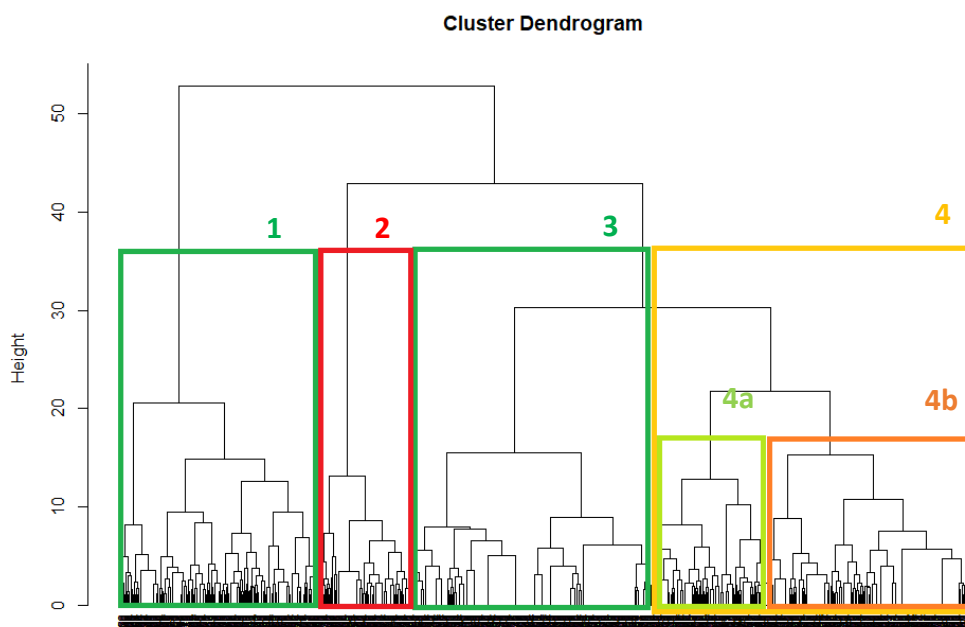
nr grupy	liczba uczestników	efekt zatrudnieniowy członków rodziny	lepsze samopoczucie uczestnika	nawiązywanie kontaktów	wiedza gdzie szukać pomocy w przyszłości	uczestnik mniej martwi się o przyszłość	życie uczestnika zmieniło się na lepsze
1	258	0	3,90	3,76	3,68	3,50	3,40
2	212	0	2,21	2,21	2,57	1,85	1,82
3	93	1	3,59	3,52	3,40	3,08	3,39
4	332	0	3,24	3,16	2,80	2,53	2,95

nr grupy	liczba uczestników	efekt zatrudnieniowy członków rodziny	lepsze samopoczucie uczestnika	nawiązywanie kontaktów	wiedza gdzie szukać pomocy w przyszłości	uczestnik mniej martwi się o przyszłość	życie uczestnika zmieniło się na lepsze
4a	214	0	3,14	3,15	3,38	2,60	3,00
4b	118	0	3,42	3,18	1,74	2,42	2,86

Źródło: Opracowanie własne

Podział próbki na wspomniane powyżej grupy obrazuje poniższy wykres, będący efektem analizy skupień.

Wykres 56. Dendrogram obrazujący hierarchiczne pogrupowanie uczestników

Źródło: Opracowanie własne

Poniżej znajduje się analiza składu wyróżnionych skupień ze względu na najważniejsze cechy społeczno-demograficzne uczestników i cechy udzielonego wsparcia. Celem analiz

była próba odpowiedzi na pytanie jakimi cechami wyróżniają się uczestnicy uzyskujący sukces od tych, którzy wskazywali na niskie efekty wsparcia.

Płeć. W całej analizowanej próbkę stosunek uczestniczek do uczestników wynosi ok. 2:1. Można wskazać na drobne zróżnicowanie międzygrupowe ze względu na skupienie. W grupach uczestników, w których zanotowano najwyższe efekty, tj. skupienia 1 oraz 3 charakteryzują się najniższym udziałem mężczyzn w stosunku do kobiet (odpowiednio 27% i 23% uczestników). Wśród osób o najniższych efektach - skupienia 3 oraz 4b - na odwrót: udział mężczyzn jest wyższy i wynosi ok. 35%.

Wykształcenie. W przypadku wykształcenia w oczy rzuca się nadreprezentacja (w stosunku do poziomu całej próbki) osób z niskim wykształceniem w ramach skupienia 3 - 32% uczestników ma wykształcenie podstawowe (ISCED 1). Można to odnieść dla średniej dla wszystkich skupień wynoszącej ok. 20%. Na drugim biegunie można wskazać skupienie o najniższych efektach (2), gdzie mamy najwyższy udział uczestników z wyższym wykształceniem (17%). Po uwzględnieniu wykształcenia policealnego łącznie w skupieniu 2 uzyskujemy najwyższy udział najwyższych stopni wykształcenia (27%). Dla kontrastu takie wykształcenie uzyskało jedynie połowę osób ze skupienia 3. Najwięcej na udziale we wsparciu zyskały osoby o relatywnie najniższym poziomie wykształcenia, najmniej zyskują osoby o najwyższym wykształceniu.

Sytuacja finansowa rodziny uczestnika. Jak wskazuje poniższa tabela skupienia grupujące uczestników uzyskujących najlepsze efekty charakteryzują się większym niż przeciętnie udziałem osób z rodzin najlepiej sytuowanych. W skupieniu 1 połowa uczestników to osoby z rodzin, w których na wszystko starcza, spora część z nich to osoby z rodzin, które nawet oszczędzają na przyszłość. W skupieniu 2 występuje najmniejsza reprezentacja takich uczestników (37%). Jednocześnie wśród uczestników charakteryzujących się najniższymi efektami (2 i 4b), około 7-8% to osoby z najbiedniejszych rodzin, w których nie starcza pieniędzy nawet na najtańsze jedzenie. Jednocześnie w pozostałych skupieniach praktycznie nie ma takich osób.

Tabela 12. Jaka jest sytuacja finansowa rodziny

	1	2	3	4a	4b
1 - starcza na wszystko i jeszcze odkładamy na przyszłość	23%	18%	23%	20%	18%
2 - starcza na wszystko, lecz nie odkładamy na przyszłość	27%	19%	24%	22%	25%
3 - żyjemy oszczędnie i dzięki temu starcza na wszystko	38%	41%	33%	41%	33%
4 - pieniędzy starcza na najtańsze jedzenie, ubranie i opłatę za mieszkanie oraz (jeśli gospodarstwo jest zadłużone) - na spłatę kredytu	8%	10%	15%	12%	10%
5 - pieniędzy starcza na najtańsze jedzenie, ubranie oraz opłatę za mieszkanie, ale nie starcza na spłatę kredytu	2%	2%	3%	2%	2%
6 - pieniędzy starcza tylko na najtańsze jedzenie i ubranie, ale nie starcza na opłatę za mieszkanie	2%	2%	1%	2%	5%
7 - pieniędzy nie starcza nawet na najtańsze jedzenie	0%	7%	1%	1%	8%

Źródło: opracowanie własne

Forma wsparcia. We wszystkich skupieniach dominowali uczestnicy działania 7.6. (ok. 50%) poza skupieniem 4b, w którym tylko 31% to uczestnicy działania 7.6. Większość to uczestnicy działania 7.1. (48%). To skupienie charakteryzuje się też najwyższym w porównaniu do pozostałych udziałem uczestników działania 7.3 (15%). Skupienie 3 charakteryzuje wyższy udział uczestników działania 7.1. (39%) niż w skupieniach 4a (36%) i 1 (35%), a zwłaszcza 2 (29%). Skupienie 2 charakteryzuje stosunkowo wysoki udział uczestników działania 7.3. (13%).

W skupieniach 1, 3 i 4a mamy stosunkowo dużo osób korzystających ze wsparcia dla rodzin (powyżej 40%), a w skupieniu 2 niską reprezentację tych osób (27%). W skupieniu 3 jest też duża część osób korzystających ze wsparcia asystenta/opiekuna (40%), w przeciwieństwie do skupienia 2 (19%). Niewiele osób korzystało z mieszkania wspomaganego, jednak połowa z nich znajduje się w skupieniu 1. Warto wskazać, że w skupieniu 2 wiele osób nie wskazało żadnego z trzech rodzajów wsparcia, o które pytaliśmy w ankiecie, co może pośrednio wskazywać na niskie zaangażowanie tych osób w działania realizowane w ramach wsparcia.

Tabela 13. Czy projekt, w którym uczestnik brał udział już się zakończył?

	1	2	3	4a	4b
tak	65%	76%	62%	71%	61%
nie	35%	24%	38%	29%	39%

Źródło: opracowanie własne

Jak wskazuje powyższa tabela wyróżnia się skupienie o najniższych efektach (2), gdzie trzy czwarte uczestników projektu zakończyło udział we wsparciu. Nie jest więc tak, że tam gdzie projekty się zakończyły ujawniły się efekty. Może się też okazać, że po ukończeniu projektów przez uczestników skupień 1 i 3 efekty mogłyby się obniżyć (wraz z zakończeniem wsparcia mogą kończyć się pozytywne efekty – weryfikacja wymagałaby odczekania dłuższego czasu do badania efektów i sprawdzenia trwałości).

Miejsce zamieszkania. Dekompozycja składu skupień dostarcza zróżnicowanego obrazu ze względu na miejsce zamieszkania. W skupieniach o najwyższych efektach dominują mieszkańcy obszarów wiejskich o najniższym poziomie zaludnienia - stanowią oni aż 70% osób ze skupienia 3 i 60% ze skupienia 1. W skupieniu 3 tylko 18% uczestników mieszka w dużych miastach. Dla kontrastu w skupieniu 2, 4a i 4b mamy znacznie niższą reprezentację osób ze wsi (odpowiednio 56, 49 i 48%). W skupieniach 4a i 4b jest stosunkowo sporo osób z małych miast i przedmieść - 18% i 21%. W skupieniach o niższych efektach mamy największą reprezentację osób z dużych miast (ok. 30%) w porównaniu do skupień o najwyższych efektach (24% w skupieniu 1 i 18% w skupieniu 3).

Rozkład terytorialny. Wyróżnione skupienia są dość do siebie podobne pod względem rozkładu terytorialnego uczestników. Jedyne większe zróżnicowanie dotyczy miasta Szczecin i powiatu goleniowskiego. Grupy sukcesu, tj. te o najwyższych efektach charakteryzują się wyższym udziałem uczestników z tego powiatu (12 i 14%) w porównaniu do skupienia uczestników z najniższymi efektami (6% osób to mieszkańcy powiatu goleniowskiego). W

skupieniach o niskich efektach mamy za to stosunkowo wyższą reprezentację osób ze Szczecina – ok. 20%, za to w grupach osób uzyskujących najwyższe efekty – niższą reprezentację osób z miasta Szczecin (14% dla skupienia 1 i 10% dla skupienia 3).

Tabela 14. Udział uczestników wsparcia wg powiatu zamieszkania, ogółem i w podziale na skupienia

powiat	ogółem	1	2	3	4a	4b
białogardzki	6%	5%	5%	5%	8%	5%
choszczeński	4%	3%	3%	3%	5%	6%
drawski	3%	3%	2%	5%	2%	2%
goleniowski	9%	12%	6%	14%	7%	10%
gryficki	3%	4%	1%	6%	2%	2%
gryfiński	3%	4%	3%	0%	2%	3%
kamieński	2%	0%	3%	1%	3%	3%
kołobrzeski	3%	2%	5%	2%	3%	4%
Koszalin	6%	7%	6%	8%	6%	5%
koszaliński	3%	3%	4%	5%	2%	2%
powiat łobeski	3%	3%	4%	4%	1%	2%
powiat myśliborski	3%	3%	5%	1%	3%	2%
powiat policki	4%	6%	5%	3%	2%	3%
powiat pyrzycki	2%	0%	1%	3%	3%	1%
powiat sławieński	3%	3%	2%	2%	4%	3%
powiat stargardzki	9%	9%	8%	10%	10%	7%
Szczecin	18%	14%	19%	10%	23%	20%
powiat szczecinecki	7%	5%	9%	4%	7%	8%
powiat świdwiński	4%	5%	4%	8%	3%	3%
Świnoujście	1%	1%	1%	1%	0%	1%
wałeccki	5%	6%	5%	3%	3%	8%

Źródło:
Opracowanie własne
Wiek.
Nie występują duże różnice w wieku

dla osób w poszczególnych skupieniach. Drobne tendencje, które można wskazać to nadreprezentacja młodszych osób w skupieniu 4b - jedna trzecia uczestników jest w wieku między 30 a 40 r.ż. Z kolei w ramach skupienia 1 i 2 widoczny jest większy udział osób starszych - odpowiednio 28% i 26% to osoby powyżej 60 r.ż. W skupieniu 3 mamy największą reprezentację osób do 18 r.ż. (4% w stos. do 2% w pozostałych skupieniach).

Liczba osób w gospodarstwie i liczba dzieci pod opieką. Nie występują znaczące różnice między skupieniami w tym zakresie. Można jedynie wskazać, że w gospodarstwach osób osiągających najniższe efekty - skupienia 2 i 4b - zamieszkuje stosunkowo więcej osób. Skupienia te różnią się co do liczby posiadanych dzieci, uczestnicy ze skupienia 2 mają średnio najmniej dzieci w całej próbie (średnio jedno dziecko w gospodarstwie), zaś uczestnicy skupienia 4b - przeciętnie najwięcej (średnio ok. 2 dzieci).

Osoby w niekorzystnej sytuacji. W próbie znalazła się niewielka liczba osób bezdomnych (13 osób). 8 z nich to osoby w ramach 1 skupienia. W całej próbce badanych uczestników 33% to

osoby z niepełnosprawnościami. Nadreprezentację osób niepełnosprawnych mamy w skupieniu 4b (50% osób w skupieniu). Na drugim biegunie są skupienia 2 i 4a (odpowiednio 28% i 27% członków skupienia to osoby niepełnosprawne). 77% badanych ogółem uczestników opisuje się jako osoby znajdujące się w innej niekorzystnej sytuacji społecznej. Przy czym przy uwzględnieniu skupienia, powyżej tej średniej jest skupienie 1 i 4b (po 82% osób z niekorzystną sytuacją) a najmniej w skupieniu 4a (70%).

Bezpośrednia aktywność po projekcie. W skupieniu 1 uczestnicy przede wszystkim nabyli kompetencje (32%, najwięcej w porównaniu do innych skupień) i kwalifikacje (20%). Jednocześnie jest największy problem z zatrudnieniem w tej grupie: sporo osób poszukuje pracy (20%), tylko 2% kontynuuje zatrudnienie, 9% (najmniej w porównaniu do innych skupień) podjęło pracę, ale też duża część (17%) nie podjęła żadnej nowej aktywności po projekcie. Uczestnicy skupienia 2 przede wszystkim nabywali kompetencje (23%) i kwalifikacje (23%), 7% kontynuuje zatrudnienie. W skupieniu 3 dominowało nabycie kompetencji (29%), jednak bardzo niewiele osób nabyło kwalifikacje (7%, najmniej na tle innych skupień). Jednocześnie jest to skupienie, którego relatywnie najwięcej uczestników podjęło pracę po projekcie (21%), ale też najwięcej osób (21%) nie podjęło żadnej dodatkowej aktywności po projekcie. W skupieniu 4a najwięcej osób poszukuje pracy (24%) i uzyskało kwalifikacje (23%). Stosunkowo mało osób nabyło kompetencje (15%), ale też relatywnie niewielki jest udział osób nie podejmujących żadnej aktywności po projekcie (15%). 17% osób ze skupienia 4a podjęło pracę. W skupieniu 4b stosunkowo dużo osób nabyło kompetencje (24%), poszukuje pracy (22%), podjęło pracę (18%), a jednocześnie najmniej w próbie mamy osób nic nie robiących po projekcie (12%).

Sytuacja zawodowa po projekcie. Poniższa tabela prezentuje udział osób, które po projekcie mają pracę, choć nie miały w momencie przystąpienia do projektu, z uwzględnieniem rodzaju bezrobocia w punkcie wyjścia, z podziałem na analizowane skupienia. Spośród osób bezrobotnych, niezarejestrowanych, ogółem 26% to takie osoby, które obecnie pracują. Przy czym w ramach skupienia 3, tj. o bardzo wysokich efektach ten udział sięga aż 67%. Najniższy zaś jest w grupie 4a i 4b (ok. 20%). Wśród osób bezrobotnych zarejestrowanych ok. 40% znalazło pracę po projekcie, przy czym można wskazać duże zróżnicowanie międzygrupowe, w skupieniu 1 oraz 4b odsetek ten wyniósł ponad połowę, podczas gdy w skupieniu 2, zaledwie 19%. Dla osób biernych zawodowo wszystkie skupienia wypadają porównywalnie i przeciętnie, zaś wyraźnie odstaje in minus skupienie nr 2.

Tabela 15. Udział osób, które zmieniły swoją sytuację na rynku pracy w podziale na skupienia

	ogółem	1	2	3	4a	4b
osoba bezrobotna niezarejestrowana w ewidencji	26%	33%	24%	67%	19%	21%
osoba bezrobotna zarejestrowana w ewidencji	39%	53%	19%	23%	33%	59%
osoba bierna zawodowo	26%	28%	15%	30%	29%	30%

Źródło: Opracowanie własne

Na pytanie czy uczestnik poleciłby udział w podobnym projekcie w przyszłości innej osobie w trudnej sytuacji zdecydowana większość opinii była pozytywna we wszystkich skupieniach. Znacząco odstaje skupienie 2, gdzie aż 21% wskazało, że nie polecałoby takich projektów innym osobom. Dla kontrastu aż 92% osób ze skupienia 1 i 86% ze skupienia 3 zdecydowanie poleciłoby wsparcie innym osobom w trudnym położeniu.

Aż 50% uczestników skupienia 2 i 47% uczestników skupienia 4b uważa, że w projekcie zabrakło pewnych form pomocy, które powinny pojawić się w podobnych projektach w przyszłości. Dalszych odpowiedzi na różnice między grupami o niskich i wysokich efektach dostarcza analiza uwzględnienia w planowanym wsparciu potrzeb uczestników. Ponad 1/4 uczestników w skupieniu 2 i 14% uczestników skupienia 4b uważa, że zrealizowane w projekcie działania nie były dopasowane do ich potrzeb. Dla kontrastu 98% uczestników skupienia 1, 97% ze skupienia 3 i 95% ze skupienia 4a uważa, że zrealizowane wsparcie odpowiadało na ich realne potrzeby. Kluczową odpowiedzią jest więc właściwie przeprowadzony proces diagnozy potrzeb. Aż 42% uczestników skupienia 2 i 33% uczestników skupienia 4b wskazało, że na początku udziału w projekcie nie rozmawiano z nimi o potrzebach, oczekiwaniach. Dla kontrastu w skupieniach o wyższych efektach niemal 90% uczestników deklarowało, że rozmawiano z nimi o potrzebach. Co ciekawe nawet jeśli takie rozmowy były prowadzone to 20% osób ze skupienia 2 wskazało, że w wyniku tych rozmów zakres wsparcia w toku projektu nie był dostosowywany do oczekiwań uczestników. Dla porównania w skupieniu 1 i 3 - jeśli takie rozmowy się toczyły - to odpowiednio 98 i 97 % uczestników deklaruje, że wpływały one na modyfikację wsparcia w kierunku dopasowania do potrzeb.

Wszystko to znajduje odzwierciedlenie w nastawieniu do pomocy publicznej. Najmniej - tylko 50% - uczestników skupienia 2 deklaruje, że nie będzie potrzebować dalszego wsparcia, np. w podobnych projektach. Są to osoby, które uznały wsparcie za tak nieprzydatne i tak zniechęciły się do udziału w projekcie, że prawdopodobnie wypadną z systemu potencjalnego wsparcia w przyszłości. W skupieniach 1,3 i 4a deklaracje potrzeby kontynuowania wsparcia pojawiły się kolejno u 70, 65 i 59% uczestników. Na uwagę zasługuje zaznaczenie takiej deklaracji aż przez 71% osób ze skupienia 4b. Tym różnią się więc dwie grupy o najniższych efektach: w skupieniu 4b są osoby, które chciałyby kontynuować udział we wsparciu a w skupieniu 2 spora część klientów jest na tyle

zniechęcona dotychczasowymi doświadczeniami, że prawdopodobnie "ucieknie" z tego systemu wsparcia w przyszłości.

Podsumowanie, najważniejsze wnioski:

- wyższy udział kobiet w grupach o wyższych efektach
- w grupach osób o najlepszych efektach większy niż przeciętnie udział osób o najniższym wykształceniu; wśród uczestników wykazujących najłabsze efekty występuje najwyższy odsetek osób z najwyższym wykształceniem
- w grupie osób o najłabszych efektach 7-8% to osoby ze skrajnie biednych rodzin, w pozostałych skupieniach praktycznie brak takich uczestników, a ok. 1/4 ich składu to osoby najlepiej sytuowane
- grupy osób o najwyższych efektach charakteryzują się relatywnie wyższym odsetkiem osób korzystających ze wsparcia rodzin i opiekuna/asystenta; osoby o najniższych efektach często nie wskazują, że korzystały ze wsparcia będącego przedmiotem interwencji w której brały udział, co może świadczyć o niskim zaangażowaniu w realizowane w projektach działania
- wśród osób o najwyższych efektach dominują mieszkańcy obszarów wiejskich o najniższym poziomie zaludnienia; w grupie osób o niższych efektach mamy największą reprezentację osób z dużych miast w porównaniu do osób o najwyższych efektach
- nie występują znaczące różnice pomiędzy uczestnikami z najlepszymi i najgorszymi efektami w zakresie wieku i liczby osób w gospodarstwie domowym, w tym liczbie dzieci
- w grupie osób z relatywnie niskimi efektami i takich, które niżej oceniają swoją wiedzę w zakresie samodzielnego poszukiwania dalszego wsparcia w przyszłości występuje wyższa niż przeciętnie reprezentacja osób z niepełnosprawnościami i nadreprezentacja osób wskazujących się jako osoby w innej niekorzystnej sytuacji
- wśród osób bezrobotnych ze skupień o najwyższych efektach aż 53% (skupienie 1) - 67% (skupienie 3) wskazuje, że obecnie ma pracę; w grupie osób o najłabszych efektach wsparcia najniższy jest udział biernych zawodowo, którzy obecnie pracują (15% w porównaniu do przeciętnej 26%)
- relatywnie najważniejsze znaczenie wydaje się mieć dopasowanie wsparcia do potrzeb uczestników: w grupach osób z najniższymi efektami około połowa uważa, że w projektach brakuje ważnych form wsparcia; 25% uczestników grupy z najniższymi efektami wskazuje, że działania w projekcie nie były dopasowane do ich potrzeb; aż 40% uczestników tej grupy przyznało, że w projekcie nie rozmawiano z nimi o potrzebach i oczekiwaniach (w skupieniach o wyższych efektach niemal 90% uczestników deklarowało, że rozmawiano z nimi o potrzebach); nawet jeśli z uczestnikami rozmawiano o potrzebach to 1/5 uczestników o najłabszych efektach wskazała, że te rozmowy nie miały żadnego wpływu na modyfikację wsparcia w pożądanym kierunku (dla porównania uczestnicy deklarujący najwyższe efekty wskazywali, że jeśli takie rozmowy się toczyły to w 97-98% wpływały one na modyfikację wsparcia w kierunku dopasowania do potrzeb)

- skutki takiej sytuacji będą prowadziły do wykluczenia osób o niskich efektach z dalszego wsparcia, aż połowa z nich prawdopodobnie nie będzie chciała skorzystać z takich form pomocy w przyszłości.

Spis wykresów

Wykres 1. Postęp w kontraktacji projektów dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI.	15
Wykres 2. Postęp w wydatkowaniu środków dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI.	16
Wykres 3. Postęp finansowy i rzeczowy dla obszaru włączenia społecznego w RPO WZ w podziale na PI w I kw. 2021 r.	17
Wykres 4. Średni poziom osiągnięcia wartości docelowej wskaźników na koniec I połowy 2020 r. i szacowany na podstawie wniosków o dofinansowanie średni poziom osiągnięcia wartości docelowych wskaźników	17
Wykres 5. Stopień osiągnięcia wskaźników rezultatu bezpośredniego w I kw. 2021.	22
Wykres 6. Alokacja na obszar włączenia społecznego w PLN (w milionach).	23
Wykres 7. Struktura alokacji w obszar włączenia społecznego w podziale na PI	24
Wykres 8. Udziały uczestników projektów realizowanych w PI 9i oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów.	28
Wykres 9. Porównanie struktury uczestników projektów realizowanych w PI 9i oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) oraz struktury rodzin korzystających z pomocy społecznej z tytułu bezrobocia (średnia za lata 2016-2020)	29
Wykres 10. Poziom nadreprezentacji / niedoreprezentacji uczestników projektów w PI 9i w powiatach według poziomu stopy bezrobocia długotrwałego (w pkt. proc.)*	30
Wykres 11. Udziały uczestników projektów realizowanych w PI 9v oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów.	32
Wykres 12. Porównanie struktury uczestników projektów realizowanych w PI 9v oraz struktury osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostających bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020).	33
Wykres 13. Poziom nadreprezentacji / niedoreprezentacji uczestników indywidualnych projektów w PI 9v w powiatach według poziomu stopy bezrobocia długotrwałego (w pkt. proc.)*	34
Wykres 14. Udziały uczestników projektów realizowanych w PI 9iv oraz struktury beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej (średnia za lata 2016-2020) wg powiatów	35
Wykres 15. Porównanie rozkładu terytorialnego uczestników projektów realizowanych w PI 9iv oraz rozkładu terytorialnego bez pracy powyżej 1 roku (średnia za lata 2016-2020).	36
Wykres 16. Struktura mieszkańców województwa zachodniopomorskiego i uczestników projektów ze względu na zamieszkiwanie na terenach SSW	37
Wykres 17. Struktura uczestników projektów ze względu na wiek	39
Wykres 18. Struktura uczestników projektów w Osi Priorytetowej 7 ze względu na poziom wykształcenia	40

Wykres 19. Porównanie struktury ze względu na poziom wykształcenia osób długotrwale bezrobotnych, zarejestrowanych w urzędach pracy na koniec grudnia 2020 r. i uczestników projektów w Osi Priorytetowej VII	41
Wykres 20. Status na rynku pracy uczestników projektów przed rozpoczęciem udziału w projekcie.....	42
Wykres 21. Udział osób z niepełnosprawnością wśród uczestników projektów.....	43
Wykres 22. Odsetek gmin realizujących projekty w obszarze włączenia społecznego i w osi priorytetowej 7.....	46
Wykres 23. 10 gmin o największej wartości i 10 gmin o najmniejszej wartości projektów na jednego mieszkańca w obszarze włączenia społecznego	47
Wykres 24. 10 gmin o największej wartości i 10 gmin o najmniejszej wartości projektów na jednego mieszkańca w OP 7.....	48
Wykres 25. Odsetek uczestników projektów, pracujących po zakończeniu udziału w projekcie, w podziale na PI oraz status przed rozpoczęciem udziału w projekcie.....	60
Wykres 26. Odsetek uczestników projektów, pracujących bezpośrednio po zakończeniu uczestnictwa w projekcie i w momencie badania.....	61
Wykres 27. Odsetek uczestników projektów, pracujących w momencie badania, ze względu na status na rynku pracy w momencie przystępowania do projektu	62
Wykres 28. Odsetek uczestników projektów, pracujących w momencie badania, ze względu na wiek, poziom wykształcenia, poziom sprawności	63
Wykres 29. Odpowiedzi pracujących uczestników projektów na pytanie: „Czy Pana/i zdaniem udział w projekcie pomógł w podjęciu obecnej pracy zarobkowej?”	64
Wykres 30. Umowa, na podstawie jakiej pracują uczestnicy projektów	65
Wykres 31. Sytuacja uczestników projektów, aktywnych w momencie badania, w podziale na PI.....	66
Wykres 32. Przyczyny braku aktywnego poszukiwania pracy przez niepracujących i nieposzukujących aktywnie pracy uczestników projektów	68
Wykres 33. Efekt związane z rynkiem pracy, deklarowane przez uczestników projektów.	69
Wykres 34. Wydatki poniesione w PI 9v oraz wartość bezpośredniego wsparcia finansowego dla przedsiębiorstw społecznych.....	71
Wykres 35. Efekt społeczne, deklarowane przez uczestników projektów.	74
Wykres 36. Odpowiedzi na pytanie: „Czy na początku udziału w projekcie rozmawiano z Panem/ią o potrzebach, oczekiwaniach?”	76
Wykres 37. Czy ogólnie rzecz ujmując, zrealizowane w projekcie działania były dopasowane do Pana/i potrzeb?	78
Wykres 38. Czy w podobnych projektach w przyszłości należy dodać jakieś inne rodzaje wsparcia/pomocy, których zabrakło w tym projekcie?	79
Wykres 39. Brakujące elementy projektów według uczestników projektów.....	80
Wykres 40. Odpowiedzi na pytanie: Czy takie zmiany byłyby możliwe bez udziału w projekcie?	85

Wykres 41. Uczestnicy projektów w PI 9i i 9v, którzy rozpoczęli udział w projektach w latach 2017-2019 jako procent osób zarejestrowanych jako bezrobotne, pozostające bez prac powyżej 1 roku	86
Wykres 42. Udział projektów w ogólnej liczbie projektów i wartości projektów, w podziale na typy wsparcia.....	90
Wykres 43. Struktura badanych uczestników wsparcia dla rodzin biologicznych i rodzin w systemie pieczy zastępczej oraz wychowanków tych rodzin	91
Wykres 44. Opinie uczestników na temat efektów projektów skierowanych do rodzin	92
Wykres 45. Odsetek osób korzystających z poszczególnych form wsparcia oraz odsetek osób korzystających, oceniających pozytywnie przydatność wsparcia	96
Wykres 46. Ocena efektów projektów przez uczestników projektów w zakresie usług opiekuńczych, asystenckich i mieszkań wspomaganych.....	99
Wykres 47. Ocena wystąpienia poszczególnych efektów udziału w projekcie ogółem i w podpróbach osób korzystających z określonych form wsparcia	104
Wykres 48. Czy przed udziałem w projekcie korzystał/a Pan/i z innych form wsparcia/pomocy społecznej?	106
Wykres 49. Czy po udziale w projekcie będzie Pan/i potrzebował dalszego wsparcia, np. w udział w podobnym projekcie?	108
Wykres 50. Czy takie zmiany byłyby możliwe bez udziału w projekcie?	109
Wykres 51. Czy zrealizowaliby Państwo podobne działania, gdyby nie otrzymali Państwo wsparcia w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Zachodniopomorskiego na lata 2014-2020?.....	110
Wykres 52. Czy na początku udziału w projekcie rozmawiano z Panem/ią o potrzebach, oczekiwaniach?	112
Wykres 53. Czy w podobnych projektach w przyszłości należy dodać jakieś inne rodzaje wsparcia/pomocy, których zabrakło w tym projekcie?	112
Wykres 54. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Jakie są najważniejsze efekty działań rewitalizacyjnych, w ramach realizowanych przez Państwa projektów?”	122
Wykres 55. Rozkład odpowiedzi na pytanie „Czy podczas realizacji projektu napotkali Państwo któreś z poniższych problemów?”	126
Wykres 56. Dendrogram obrazujący hierarchiczne pogrupowanie uczestników	168

Spis tabel

Tabela 1. Liczba zrealizowanych wywiadów jakościowych	13
Tabela 2. Stan osiągnięcia wskaźników dla obszaru włączenie społeczne na koniec III kwartału 2020 r.	18
Tabela 3. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu	53
Tabela 4. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu	54
Tabela 5. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu	56
Tabela 6. Sytuacja uczestników projektów przed i po zakończeniu udziału w projekcie	59
Tabela 7. Oszacowanie trwałości miejsc pracy utworzonych w przedsiębiorstwach społecznych do 30.06.2018 r.....	73
Tabela 8. Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu	89
Tabela 9. Współpraca projektodawców z innymi podmiotami w obszarze włączenia społecznego.....	115
Tabela 10 Opis założeń, warunków i ryzyk dla teorii programu w PI 9b i 9i.....	119
Tabela 11. Skupienia uczestników podobnych ze względu na efekty i średnie poszczególnych efektów	168
Tabela 12. Jaka jest sytuacja finansowa rodziny	169
Tabela 13. Czy projekt, w którym uczestnik brał udział już się zakończył?.....	170
Tabela 14. Udział uczestników wsparcia wg powiatu zamieszkania, ogółem i w podziale na skupienia	171
Tabela 15. Udział osób, które zmieniły swoją sytuację na rynku pracy w podziale na skupienia	173